biblioteca școlarului

NICOLAE SPĂTARU-MILESCU

JURNAL DE CĂLĂTORIE ÎN CHINA

Litera

biblioteca școlarului

NICOLAE SPĂTARU MILESCU

JURNAL DE CĂLĂTORIE ÎN CHINA

Litera

Ediție îngrijită, traducere și tabel cronologic de Corneliu Bărbulescu

TABEL CRONOLOGIC

1636 Anul naşterii lui Nicolae Spătaru Milescu. Era fiul lui Gavril din Zlătăreşti, Vaslui, care cumpărase în anul 1630 nişte pământuri în apropiere de satul Mileşti. În urma cercetărilor am ajuns la concluzia că Gavril era aromân, refugiat din Peloponez — unde se născuse — în Moldova, unde se căsătorise cu o localnică dintr-o familie de mici boieri de ţară.

1642—1644 Elev la Şcoala Domnească de la Trei Ierarhi din Iaşi, înfiinţată de Vasile Lupu, Domnul Moldovei. Nicolae l-a avut profesor pe Gabriel Vlasios — aromân şi el — care l-a convins pe Gavril să-i încredinţeze feciorul spre a-l duce la învăţătură la Şcoala Mare de pe lângă Patriarhia greco-ortodoxă din Constantinopol.

1645—1653 Elev la Şcoala Mare din Constantinopol, Nicolae i-a cunoscut pe Ştefăniţă, feciorul lui Vasile Lupu, pe Dositei, viitorul patriarh al Ierusalimului, şi pe Grigore Ghica, viitor domn al Moldovei, tot aromâni şi aceştia, cu care s-a reîntâlnit mai târziu ca prieten în diferite împrejurări de viaţă.

1653 Întors în Moldova, Nicolae a fost numit grămătic de domnul Moldovei Gheorghe Ştefan.

1655 Găsind nişte hrisoave vechi la mănăstirea Neamţu şi folosind şi legenda despre o icoană a Fecioarei Maria, Nicolae spune cum în timpul domniei lui Alexandru cel Bun, în Moldova a venit în vizită Ion Paleologul, fiul împăratului Bizanţului, şi care ar fi mărturisit că „niciodată nu a văzut, nici nu a auzit vorbindu-se de ţinuturi atât de pline de toate darurile şi roadele pământului, obiceiuri bune şi dragoste de patrie“, şi că Alexandru cel Bun i-ar fi spus că el este domn liber şi neatârnat şi singurul stăpân al ţării pe care o apără cu armele împotriva oricărui vrăjmaş.

1658 Nicolae a devenit unul din oamenii de încredere ai lui Gheorghe Ghica, ajuns domn al Moldovei după mazilirea lui Gheorghe Ştefan.

1659—1660 Gheorghe Ghica a fost mutat domn în Muntenia şi Nicolae l-a însoţit. Domnitorul l-a răsplătit cu rangul boieresc de mare spătar.

1660 După mazilirea lui Gheorghe Ghica, în luna septembrie, Nicolae s-a întors în Moldova, unde era domn Ştefăniţă, fiul lui Vasile Lupu. Fostul coleg de şcoală l-a primit pe Nicolae cu multă bucurie printre curtenii săi şi i-a dat onoruri şi o stare materială strălucitoare. A tradus din greceşte în româneşte Cartea cu multe întrebări foarte de folos...[1]

1661 După moartea prematură a lui Ştefăniţă, Nicolae a plecat din nou în Muntenia, unde devenise domn feciorul lui Gheorghe Ghica şi fostul său coleg de şcoală Grigore Ghica. Acesta i-a încredinţat lui Nicolae funcţia de capuchehaie a sa la Poarta otomană, la Constantinopol, adică reprezentant diplomatic. Cât a stat la Constantinopol, Nicolae a tradus din greceşte în româneşte textul integral al Bibliei *şi probabil a căutat să-şi limpezească datele despre familia şi rudele din Peloponez. Totodată şi-a lărgit şi consolidat relaţiile, între alţii şi cu Şerban Cantacuzino, viitorul domn în Muntenia.*

1664 În urma înfrângerii la Lewenz a austriecilor de către turci, Grigore Ghica este mazilit din scaunul Munteniei fiindcă se arătase trădător faţă de Poartă şi se refugiază la Curtea regelui Poloniei. Nicolae, capuchehaia, el însuşi amestecat în păienjenişul de intrigi care au dus la dizgraţierea domnului pe care îl reprezenta, a fost nevoit să fugă din Constantinopol pentru a-şi pune viaţa la adăpost. Înainte de a pleca însă în pribegie, i-a încredinţat lui Şerban Cantacuzino manuscrisul cu traducerea Bibliei, *text care a stat la baza traducerii româneşti a* Bibliei *de la Bucureşti,* Biblia lui Şerban, *tipărită în 1688. Ţinta călătoriei sale a fost Berlinul, la Curtea lui Frederich Wim, elecztorul de Brandemburg.*

1666 Nicolae ajunge la Stetin în Pomerania, unde se refugiase fostul domn Gheorghe Ştefan, care îl primeşte bine pe vechiul său grămătic şi-l trimite în Suedia cu o scrisoare la protectorul său, regele Suediei, şi cu o scrisoare la ambasadorul Franţei la Stockholm, Arnould de Pomponne. Moldoveanul a stat mai multe

---

[1] *Aici găseşte prilejul să spună că în „limba noastră proastă rumânească"... cuvântul Deus „iaste luat de la letinie, în ce chip şi jumătate de limbă românească este luat de la letini".*

luni la Stockholm şi s-a împrietenit cu diplomatul francez care îi admira sincer erudiţia în limbile clasice ca şi vasta cultură umanistică. La sugestia lui Arnould de Pomponne, cărturarul moldovean a scris lucrarea Enchiridion*..., pe care a semnat-o cu numele său întreg, Nicolae Spătaru*[1]*, lucrare care s-a tipărit la Paris cu 75 de ani înaintea ediţiei franceze a* Istoriei Imperiului Otoman *a lui Dimitrie Cantemir. Cu acelaşi nume semnează şi traducerea în româneşte a unei rugăciuni pe care să o rostească Gheorghe Ştefan „cea după cină rugă", sub al cărei text scrie: „Aice este slova lui Neculai Spătaru".*

1667 Nicolae Spătaru a ajuns în Franţa, trimis de Gheorghe Ştefan cu o scrisoare la Ludovic al XlV-lea, prin care îi cerea sprijinul pe lângă Poartă spre a-şi recăpăta scaunul domnesc în Moldova. În scrisoarea de răspuns, Regele Soare spune că l-a primit pe „baronul Spetarius". De altfel şi Arnould de Pomponne foloseşte tot aceeaşi titulatură „baron Spatari" în scrisoarea de recomandaţie pentru Spătaru către jansenişti de la Port Royal, care au tipărit Enchiridion.

1668 În luna ianuarie, în ziua de 28, Gheorghe Ştefan, care era foarte bolnav, a murit la Stetin, iar Nicolae Spătaru a plecat spre Moldova, unde domnea Iliaş Alexandru. În luna octombrie, Iliaş fiind mazilit, a trebuit să plece din Moldova la Constantinopol. Înainte de a pleca însă, a pus călăul şi a crestat cartilagiul nasului lui Nicolae Spătaru care, după părerea fostului domn, îi uzurpase domnia spre a-i lua locul. Era pedeapsa ce se dădea celor ce complotau împotriva domniei cu gândul de a se urca pe scaun, pedeapsă pe care a suferit-o şi Şerban Cantacuzino în 1663 din partea lui Grigore Ghica. De fapt, Nicolae Spătaru, care în cei aproape trei ani cât a stat la Constantinopol a putut găsi filiera familiei din ramura laconică a tatălui său şi a putut fi convins că este din viţa princiară a familiei Buia-Spată, apărută pentru prima dată în documente în 1304, şi-a spus Moldavo-Laccone barone *— adică nobil (baron) moldovean din Laconia (în loc de aromân, noţiune ce nu exista atunci) —* ac olim generali Vallachiae *— şi fost general al Valahiei. Astfel apare pe coperta lucrării* Enchiridion.

---

[1] *Biografii lui Nicolae Spătaru au făcut o confuzie între patronimic şi funcţia de spătar, confuzie pornită de la Neculce, care foloseşte şi patronimicul Milescu, pe care Nicolae nu l-a folosit niciodată, şi nici Miron Costin, care-i era contemporan. Confuzia s-a accentuat şi din faptul că Nicolae avea un frate, Postolache Spătaru, care era însă şi spătar mare în Moldova.*

1671 Nicolae Spătaru este iarăşi la Constantinopol, Grigore Ghica obţinuse iertarea din partea turcilor, deci şi reprezentantul său fusese absolvit. Patriarhul Dositei al Ierusalimului, care locuia mai mult la Constantinopol şi pe care Nicolae Spătaru îl regăsise ca vechi prieten, la cererea ţarului Aleksei Mihailovici al Rusiei a scris o scrisoare de recomandaţie pentru Nicolae Spătaru şi l-a trimis la Moscova pe acesta, ca să-l slujească pe ţar, dar să fie în acelaşi timp şi omul său de încredere în treburile religioase şi în legăturile celor două biserici ortodoxe, greacă şi rusă. La sfârşitul lui ianuarie, Nicolae Spătaru a pornit spre Moscova. La 5 februarie a plecat din Adrianopole spre Belgrad. În aprilie a ajuns la Curtea craiului polon, după ce a trecut prin Ungaria, unde s-a întâlnit cu Ferenc Racoczi.

La 23 mai, Nicolae Spătaru a trecut graniţa rusească pe la Smolensk, în drum spre capitala Rusiei. La 14 decembrie, Nicolae Spătaru a fost primit în rândul curtenilor moscoviţi, ca traducător pentru limbile greacă, latină şi română la Posolski prikaz, cancelaria care se ocupa cu treburile diplomatice.

1672 A redactat în limba slavonă Aritmologhion (Cartea numerelor), *o compilaţie de fapte, aşezate în ordine numerică, în scop didactic.*

1673 În 25 ianuarie a terminat de scris Hresmologhion*, în limba slavonă. Cartea a dedicat-o ţarului.*

În acelaşi an a primit o scrisoare de la domnul Moldovei Ştefan Petriceicu, prin care îi cerea să intervină la ţar în favoarea lui.

A mai scris Vasilologhion, Povestea asupra construcţiei bisericii Sf. Sofia, Cartea hieroglifelor, Cele şapte minuni ale lumii, *un* Dicţionar slavo-grec-latin, *iar împreună cu Petru Dolgov a scris* Alegerea ca ţar a ţarului Mihail Feodorovici *şi* Arborele genealogic al ţarilor ruşi.

1675 În ziua de 3 martie a pornit din Moscova ambasada condusă de Nicolae Spătaru spre hanul Chinei. La 30 martie călătorii au ajuns la Tobolsk, la graniţa Siberiei. În ziua de 3 mai, fiind toate pregătirile terminate, ambasada a pornit spre Beijing cu bărcile pe apa râului Irtâş. În ziua de 30 decembrie ajunseseră pe malul râului Argun, după ce străbătuseră întreaga Siberie.

1676 În ziua de 17 aprilie s-a terminat staţionarea în satul Pacigorsk de pe malul râului Naun şi ambasada a pornit către Beijing cu caravana pe uscat. La 20 mai ambasada a ajuns în oraşul Beijing

şi a fost găzduită într-o clădire mare, cu curţile înconjurate cu ziduri asemenea unei închisori.
La 1 septembrie solia a pornit din Beijing înapoi spre Moscova. La 8 octombrie ambasada a ajuns la râul Naun.

1677 În ziua de 18 mai ambasada a plecat din Nercinsk, iar la 7 iunie a ajuns la Eniseisk, unde din porunca ţarului vameşii i-au scotocit cu de-amănuntul şi i-au confiscat toate bunurile.

1678 În ziua de 5 ianuarie ambasada condusă de Nicolae Spătaru s-a întors la Moscova.

1679 Gheorghe Duca, ajuns iarăşi domn al Moldovei, i-a scris lui Nicolae Spătaru ca „vechiul său prieten" (din vremea când complotaseră împreună împotriva lui Iliaş Alexandru şi Nicolae se alesese cu nasul tăiat), pentru a-l ruga să-l îndrumeze pe solul trimis de el către ţar şi să îi înlesnească în acelaşi timp obţinerea unor bunuri pe care le comandase spre cumpărare în Rusia.
Spătaru a scris din porunca ţarului Teodor Introducerea *la* Cartea istoriei.

1680 Pentru mitropolitul Dosoftei al Moldovei a obţinut drept cadou din partea patriarhului Rusiei o tipografie completă cu litere chirilice.

1681 Este solicitat de ţarul Teodor să-l ajute la lămurirea polemicilor şi neînţelegerilor religioase iscate între teologii greco-ortodocşi şi cei catolici.

1684 A sosit la Moscova savantul suedez J.G. Sparwenfeldt, care l-a cunoscut îndeaproape pe Spătaru şi de la care a primit în 1685 o copie manuscrisă a Descrierii Chinei.

1689 Foy de la Neuville soseşte la Moscova, face cunoştinţa lui Nicolae Spătaru şi ia parte la tulburările iscate de încercarea de atentat pusă la cale de regenta Sofia împotriva ţarului Petru I.

1695—1696 Nicolae Spătaru a participat ca traducător din limbile turcă şi tătară pe lângă Petru I la cele două expediţii împotriva Azovului.

1698 A tradus din latineşte în greceşte lucrarea lui Pierr Gilles Despre topografia şi antichităţile Constantinopolului. *A tălmăcit din greceşte în ruseşte cartea* Despre erezii *a lui Simion de Tesalonic, tipărită la Iaşi în l683.*

1699 Witzen, primarul oraşului Amsterdam, care făcuse o vizită la Moscova, îi scria lui Leibniz: „Domnul Spatarius se află încă în viaţă, este un om foarte inteligent..."

1703 A colaborat la reforma şcoalei superioare din Moscova, unde în procesul de învăţământ s-au introdus limba latină şi ştiinţele, deşi patriarhul Dositei al Ierusalimului — prietenul şi susţinătorul lui — se opusese la această schimbare.

1708 Anul morţii lui Nicolae Spătaru, la Moscova. Scrierile ruseşti al căror autor nu a fost însemnat şi care i-au fost atribuite lui Nicolae Milescu fără o certă indicaţie documentară sunt: Povestirea despre sibile, Despre cele şapte arte liberale, Despre cele şapte minuni ale lumii, Predoslovie către cneazul P. M. Cerkaski, Cartea despre animalele lumii, Dovadă pe scurt cum că învăţarea limbii eline este mai folositoare decât a limbii latine. *Cele mai importante lucrări ale lui Nicolae Spătaru, rezultate din călătoria pe care a făcut-o în China, sunt* Jurnalul de călătorie prin Siberia, Documentul de stat al soliei în China *şi* Descrierea Chinei. *Aceste trei ultime lucrări îl aşază pe Nicolae Spătaru între marii etnografi ai lumii şi între pionierii sinologiei.*

I

CARTEA ÎN CARE ESTE DESCRISĂ CĂLĂTORIA PRIN ŢINUTUL SIBERIEI, DE LA ORAŞUL TOBOLSK PÂNĂ LA HOTARUL ÎMPĂRĂŢIEI KITAIEI ANUL 7183, LUNA MAI, ZIUA 3

Această carte s-a scris atunci când, din porunca Măritului împărat ţar şi mare cneaz Aleksei Mihailovici, singur stăpânitor al întregii Rusii şi Mare şi Mică şi Albă, a fost trimis de la Moscova în împărăţia Kitaiei Nicolae Spătaru, în anul 7183[1], în ziua de 3 mai.

Anul 7183, luna mai, ziua 3.

Aseară, duminică, am plecat de la Tobolsk cu trei doscianicuri pe râul Irtâş, şi am ajuns la iurtele [2] tătarilor din satul Kuskun, la cinci verste depărtare de Tobolsk. Din acel sat am plecat în dimineaţa zilei de 3 mai la ceasurile patru, spre iamul Demiansk peste volokul Arezaisk al Toboiskului.

Satul rusesc Retkin se află la şapte verste de Tobolsk.

Satul Smirni, rusesc, la o verstă de Retkin.

Satul Ilin, rusesc, la două verste de satul Smirni, iar în faţa lui, pe celălalt mal se află două sate, unul rusesc al lui Osip Nikiforov şi celălalt tătăresc, Eskalbinsk. Ostrovul [3] Eskalbinsk se află pe râui Irtâş la zece verste de Tobolsk.

Satul Korikov se află la două verste de ostrovul Eskalbinsk.

Satul Monastârsk, rusesc, la o jumătate de verstă de satul Korikov. La o verstă de satul Monastârsk, satul Bialomoi.

Satul Plehanov, rusesc, la un sfert de verstă sau mai puţin de satul Bialomoi.

---

[1] 1675 (n. t.).

[2] Adăposturi transportabile: corturi de pâslă, piele, sau colibe de paie, specifice la nomazii asiatici (n.t.).

[3] Insulă, porţiune de pământ între două braţe ale aceluiaşi râu (n. t.).

Iurtele tătarilor Enghildeai se află la o jumătate de verstă de satul Plehanov.

Ostrovul Lipov. Din acest loc Irtâşul se desparte în două braţe, care se numesc unul „cel vechi", iar altul „cel nou".

Satul Semionov, rusesc, se află la o verstă de iurtele tătarilor Enghildeai.

Cătunul Pugaev[1], rusesc, se află la o jumătate de verstă de satul Semionov.

De la cătunul Pugaev, la o jumătate de verstă sunt două sate ruseşti care se numesc, de asemenea, Pugaev.

Satul Egonsk, rusesc, la două verste de cătun; în faţa acestui sat, pe celălalt mal, se află iurtele Abizov.

Pe malul drept se află satul Medvedcik, la două verste de iurte şi nu departe de acest sat se desface din Irtâş, în mal, o gârlă care se numeşte Airţak în limba tătară.

Satul Ostrov, tătăresc, la o verstă de satul Medvedcik. Două sate: unul Stamal şi altul Enbaev se află la trei verste de satul Ostrov.

Pe malul celălalt al râului Irtâş, lângă satul Enbaev, se află o gârlă.

În faţa satului Enbaev este satul Zakordov. Satul lui Bronikov se află la trei verste de satul Enbaev, iar în faţa acestui sat al lui Bronikov, pe malul râului este satul Salei. Până la acest sat Salei, se află ostrovul Pokosov.

Satul lui Verbuşka Ticinsk, ca şi celălalt al lui Arbukov, cel creştinat de curând, se află la două verste de lacul Salei. Aproape de aceste sate se varsă în Irtâş lacul Buran, proprietatea celor din Ticinsk, care plătesc zeciuială.

Satul Belaev, rusesc, este la două verste de satul Verbuşka. În faţa acestuia, din Irtâş s-a revărsat o mlaştină, care se scurge iarăşi în Irtâş prin pârâul Iremjanka. Aceasta se află pe malul drept al Irtâşului. Pe acelaşi mal se varsă pârâul Soroka la o jumătate de verstă de Iremjanka. Pe acelaşi mal, două mlaştini nu prea mari.

---

[1] În cătun se află o biserică (n.a.).

Pe malul drept al Irtâşului se află iam-iurtele Iremziansk, la şase verste şi jumătate de la satul Belaev, iar în faţa acestor iurte, pe malul stâng este un sat. La aceste iurte am schimbat lopătarii din Tobolsk şi am tocmit lopătari de la tătarii Aremziansk.

De la Aremziansk până la celălalt iam, la iurtele iarte, sunt zece verste şi de la satul Aremziansk până la Tobolsk — patruzeci şi cinci de verste.

Tot pe malul drept de la iurtele Aremziansk se află gârliţa Nerseiun.

Pe aceeaşi parte, gârla Teltinka, la o jumătate de verstă de la gârla Nerseiun.

La 5 verste de iurtele Aremziansk, în mijlocul râului Irtâş se află ostrovul Kuntai.

Satul lui Filatov se află pe malul stâng la două verste de ostrov şi în apropierea acestui sat se varsă în Irtâş lacul Kudai.

Şi pe malul drept şi pe cel stâng al râului Irtâş sunt păduri de brazi, mesteceni şi sălcii.

Râul Irtâş curge foarte lin. Lărgimea lui este de 500 de stânjeni[1], iar adâncimea de 10, 11 şi 20 sau mai mult.

Am ajuns la iam, la iurtele Natţe unde am schimbat lopătarii aremzianski.

În faţa acestor iurte, Irtâşul se desface în două de la malul stâng şi formează un ostrov.

De la aceste iurte, pe partea dreaptă este gârliţa Indiuk.

Pe aceeaşi parte a Irtâşului este pârâul Serebrianka.

Tot pe partea dreaptă, satul Karbinsk, tătăresc. Am schimbat lopătarii. De la pârâul Serebrianka este o verstă.

Pe malul stâng al Irtâşului, gârla Moi, de la satul Karbinsk la o jumătate de verstă.

Pe aceeaşi parte a Irtâşului este gârla Kriuk, la două verste de gârla Moi.

Pe partea dreaptă, gârla Meseul, de la gârla Kriuk la patru verste.

---

[1] Măsură de lungime egală cu 7 picioare, cca 2,19 m (n.t.).

Pe aceeaşi parte, pârâul Cenoi, la o verstă de Meseul.

Şi tot pe partea aceasta, râuleţul Bardak, la o verstă de Cenoi.

Pe aceeaşi parte, gârliţa Kurte, la două verste de râul Bardak.

Pe malul stâng se află satul Tatarska, la 20 de verste de râuleţul Bardak.

Pe malul drept este satul Unghinska, tătăresc, la o jumătate de verstă de satul Tatarska.

Pe malul stâng al Irtâşului, gârla Neskil, de la satul Unghinska la două verste.

Şi tot pe malul drept al Irtâşului este gârla Ara, la două verste de gârla Neskil.

Pe malul stâng al râului Irtâş se află gârla Bilşur, care curge prin apropierea Tiumenului şi se varsă în Irtâş la o verstă de gârla Arai.

Pe aceeaşi parte a Irtâşului este satul Esaul, la o jumătate de verstă de gârla Bilşur.

Pe partea dreaptă a Irtâşului este râuleţul Asiaev, la două verste de la satul Esaul.

Pe partea stângă se află un ostrov.

Pe aceeaşi parte a Irtâşului este gârla Tungugun, la trei verste de la râuleţul Asiaevla.

Tot pe aceeaşi parte, gârla Kairnâş, la o verstă de gârla Tungugun.

Pe malul drept al Irtâşului sunt iurtele Pereslihiut, la o jumătate de verstă de gârla Kaimâş. Şi pe acelaşi mal drept al râului Irtâş, la două verste de iurtele Pereslihiut, râuleţul Alabulg.

Tot pe malul drept al Irtâşului se varsă râuleţul Ilimk, la o verstă de râuleţul Alabulg.

De asemenea, braţul de râu Ilimk, la o verstă de râuleţul Ilimk.

Tot pe partea dreaptă a Irtâşului este satul Iulbazar; am schimbat lopătarii. De la braţul de râu Ilimk sunt două verste.

Tot pe partea dreaptă a Irtâşului este gârla Kultamah, la două verste de gârla Sosiovka.

Pe aceeaşi parte a Irtâşului este ostrovul Turtask, la trei verste de gârla Kultamah.

Pe malul stâng al Irtâşului se află un sat tătăresc, la o verstă de ostrovul Turtask.

Pe malul drept al Irtâşului este satul Turtas, la o jumătate de verstă de ostrovul Turtask; după acesta, pe celălalt mal, este gârla Turtas.

Pe partea stângă a Irtâşului vine gârla Alâcar, la două verste de satul Turtas.

Tot pe partea stângă a Irtâşului ţâşneşte un izvor şi lângă acesta se află satul Vodsk; am schimbat lopătarii. De la râul Ilimk sunt cincisprezece verste.

Şi pe acelaşi mal din stânga al Irtâşului, la cinci verste de satul Vodsk se află satul rusesc Ovot.

Tot pe aceeaşi parte a Irtâşului, la patru verste de satul Ovot este gârla Kruiak.

La o jumătate de verstă de gârla Kruiak, tot pe partea stângă a Irtâşului se află un ostrov.

Pe malul din partea stângă a Irtâşului, la patru verste de ostrov este satul ostiak[1] Lebout, unde am schimbat lopătarii.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, râuleţul Atliar şi în faţa lui pe partea cealaltă, aproape de satul Lebout, râuleţul Iazâr-Duren.

Dintr-un lac de lângă malul drept al Irtâşului iese un izvor, la o verstă de râuleţul Atliar.

Tot pe aceeaşi parte a Irtâşului, alt izvoraş din lac.

Din acest loc nu se mai întâlnesc iurte tătăreşti şi începe poporul ostiacilor.

Pe aceeaşi parte a Irtâşului se vede locul vechii cetăţi a lui Koşelev, pe o înălţime. Munţi înalţi şi loc frumos. Pe înălţimi cresc tot felul de arbori, iar sub cetate se află un lac.

Pe aceeaşi parte a Irtâşului, în apropiere de cetatea lui Koşelev este un sat ostiak.

Pe malul stâng al Irtâşului este gârla Turbak, la o verstă de cetatea lui Koşelev. Mai încolo de gârla aceea, pe celălalt mal

[1] Aceasta este prima aşezare ostiacă pe care o consemnează Spătaru (n.t.).

al Irtâşului, la o jumătate de verstă, este un sat — tot al cetăţii lui Koşelev — unde am schimbat lopătarii.

La o verstă de gârla Turbak, tot pe partea stângă a Irtâşului, se varsă un izvor dintr-un lac.

La o verstă şi jumătate de cetatea lui Koşelev, pe aceeaşi parte, este un lac.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, la cinci verste de cetatea Koşelev, o gârlă.

Pe partea stângă, în faţa gârlei, este lacul Burentamak, lângă lac — ostrovul Burentamak şi în faţa ostrovului, pe malul din dreapta, iurtele ostiacilor Burentamak.

Pe malul stâng este gârla Kurija, de la iurtele Burentamakilor la două verste, iar lângă gârlă sunt iurtele de vară ale Burentamakilor; am schimbat lopătarii.

Pe malul stâng al Irtâşului este lacul Niba, la o verstă de iurtele Burentamakilor.

Tot pe malul stâng al Irtâşului este gârla Tuma, de la lacul Niba la două verste.

Pe partea dreaptă este gârla Kalmia, la o verstă de gârla Tuma.

Tot pe malul stâng al Irtâşului este un canal; de la gârla Kalmia sunt cinci verste.

Pe partea dreaptă este satul rusesc Varlaam, la cinci verste de canal; am schimbat lopătarii.

Tot pe partea dreaptă a Irtişului sunt iurtele Esaulilor, ostiaci, la zece verste de la satul Varlaam; am schimbat lopătarii. Nu departe de iurtele Esaulilor se află un braţ de râu. Aici este jumătatea de cale între Tobolsk şi iamul Demiansk.

La o jumătate de verstă de iurtele Esaulilor, spre partea stângă a Irtâşului, ostrovul Esaul.

Spre partea dreaptă a Irtâşului este un alt ostrov al Esaulilor, la două verste de ostrovul Esaul.

Către mijlocul Irtâşului se află ostrovul Sudiata — Tolstoi, la o verstă de ostrovul Esaul şi mai sus de ostrovul Tolstoi, iurtele de iarnă ale Esaulilor.

Pe partea dreaptă a râului Irtâş vine gârla Bobrovka, cu apă tulbure, pe malul căreia se vânează castori, samuri, elani şi multe alte sălbăticiuni; gârla izvorăşte din locuri îndepărtate, din mlaştini. De la ostrovul Tolstoi este o jumătate de verstă.

Pe malul stâng al Irtâşului sunt iurtele ostiacilor Korenev, la o jumătate de verstă de râul Bobrov. Neamul ostiacilor începe de la satul Lebuten. Se spune despre credinţa lor că au moschei, şi în ele sunt tot felul de zei ciopliţi, din argint, din aramă, din lemn. Ei se roagă stând în picioare în extaz mare, ba mai şi dansează. Şi când omoară vreun urs în pădure, îl scot târâş afară (din codru) şi îl duc în colibe pe suliţe şi pe arcuri şi îl înţeapă cu săgeţile şi cântă şi dansează. Ei spun că se roagă lui Şeitan şi umblă cu ursul prin sat.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, la trei verste de gârla Bobrovka este râul Demian care izvorăşte de dincolo de oraşul Tar din stepele kalmucilor. Nu departe de râu se află iamul Demiansk. Este aşezat la vedere pe un loc frumos. E locuit de ruşi. În iam sunt cincizeci de întovărăşiri, în unele din ele câte două sau trei curţi. Este şi o biserică a lui Aleksei, omul lui Dumnezeu. În Demiansk am ajuns la data de 5 mai şi am plecat în aceeaşi miercuri.

Pe partea stângă a Irtâşului se află ostrovul Racevsk, la două verste de iam.

Pe mal, pe partea dreaptă este cetatea Racevsk; loc frumos, luminos. În poiană cresc tot felul de arbori: cedri, sălcii şi alte soiuri de copaci.

Pe aceeaşi parte a Irtâşului este gârla Alei, care vine dintr-un lac din apropierea iurtelor de iarnă ale Murazinskilor, la trei verste şi jumătate de ostrovul Racevsk.

Pe malul din partea stângă creşte o pădure de sălcii, iar pe malul de pe cealaltă parte este un luminiş cu pământ negru unde creşte un codru de cedri, pini şi alţi arbori.

Dinspre partea dreaptă a Irtâşului curge gârla Şeitanka, la o verstă de iurtele Murazinskilor.

Tot pe partea dreaptă a Irtâşului, pe o întindere de pământ negru, într-un loc frumos se află satul Cernoiarsk, staţiune de poştă

rusească; dincolo de capătul satului, la o verstă de gârla Şeitanka, cresc brazi albi, iar dincolo de aceştia creşte răchită galbenă.

Spre partea dreaptă a Irtâşului este ostrovul Ciandasev, la două verste şi jumătate de satul Cernoiarsk.

Pe malul stâng al Irtâşului, la o verstă de ostrov, iurtele Ciandasev.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, spre mijlocul râului, alt ostrov Ciandasev, la o jumătate de verstă de iurtele Ciandasev.

Pe partea stângă a Irtâşului, iurtele Karmişev, la o verstă de ostrovul Ciandasev.

Spre partea dreaptă a Irtâşului, la o verstă de iurtele Karmişev, se află ostrovul Ciugus.

Tot spre partea dreaptă a Irtâşului, la o jumătate de verstă de ostrovul Ciugus este braţul de gârlă Romanov.

Pe partea stângă a Irtâşului este ostrovul Kugarkov. Am plutit pe un braţ de râu până dincolo de iurte la cinci verste de braţul Romanov.

Pe aceeaşi parte stângă a Irtâşului, la trei verste de ostrovul Kugarkov este ostrovul Subotin şi nu departe, pe mal, se află iurtele Kugarkov.

Tot pe partea stângă a Irtâşului sunt iurtele Subotin, la trei verste de ostrovul Subotin.

Gârla Golovkov este tot pe partea stângă, la trei verste de iurtele Subotin.

Pe malul drept al Irtâşului, la şase verste de iurtele Subotin, iurtele lacin.

Pe partea stângă a Irtâşului, braţul de râu Lomiha, la două verste de gârla Golovkov.

Pe malul drept al Irtâşului, mai sus de luminişul laghin, o gârlă, la trei verste de gârla Lomiha. Şi luminişul laghin are pământ negru şi cresc păduri de mesteacăn şi brad, şi alte feluri de arbori. Iar luminişul este foarte lung, spre deosebire de luminişul Tobolskului; şi este cu zece verste mai mare.

Pe malul stâng al Irtâşului se află iurtele Voinkov, iar pe lângă ele curge braţul de râu Voinkov, la cinci verste de luminişul laghin.

Pe malul drept al Irtâşului, iurtele Denscikov şi nu departe de iurtele Denscikov, la cinci verste de iurtele Voinkov, gârla Denscikov.

La şase verste de gârla Denscikov, în mijlocul Irtâşului este un ostrov.

Pe partea dreaptă a Irtâşului este gârla Bobrovka în faţa ostrovului.

În mijlocul Irtâşului, la două verste de gârla Bobrovka, ostrovul Filin. Iar în faţa ostrovului, luminişul Filin, foarte înalt, care se întinde 10 verste.

Pe partea dreptă a Irtâşului, gârla Metegorka. În faţa ei, pe malul stâng, iurtele lui Filin Baskakov. În faţa acestor iurte, un ostrov, la o jumătate de verstă de ostrovul Filin.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, la sfârşitul luminişului, se află iurtele ostiacilor Lukianov şi păşunile lor, la jumătate de verstă de gârla Metegorka.

Pe aceeaşi parte a Irtâşului, la o verstă de iurtele Lukianov, gârla Martemianka; iar în faţa gârlei, de cealaltă parte, ostrovul Lamba.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, la patru verste de ostrovul Lamba, ostrovul Obuciakov.

Pe malul stâng al Irtâşului, iurtele Tângalovilor, iar în apropiere de Tângalovi, iurtele Staroi, la şapte verste de ostrovul Obuciakov.

Pe aceeaşi parte a Irtâşului, la zece verste de iurtele Tângalovilor, iurtele Semionkin.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, gârla Pentekov, la patru verste de iurtele Semionkinilor; în hotar cu luminişul Semionkin se află iurtele ostiacilor Sotnikov pe partea stângă. De la Semionkin sunt opt verste. În faţa iurtelor Sotnikov, pe partea dreaptă este un banc de pământ.

În mijlocul Irtâşului sunt trei ostroave ale Sotnikovilor: unul — Angaza, al doilea —Saltravil, iar al treilea — Iartisak. Din apropierea lor se desface gârla Sotnikov, la patru verste de iurtele Sotnikov.

Pe partea stângă a Irtâşului, la două verste de gârla Sotnikov, alte iurte ale Sotnikovilor.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, pârâul Pereborka şi nu departe de pârâu, pe cealaltă parte a Irtâşului, iurte ale Sotnikovilor la trei verste de cele trei ostroave.

Pe aceeaşi parte, braţul de râu Grişkin, la două verste de iurtele Sotnikov, iar pe malul drept, iurtele Grişkin.

Pe malul drept al râului Irtâş, mai departe, iurtele Kolpuhov, la trei verste, iar mai departe de aceste iurte, râuleţul Kolpuhov; iurtele se află lângă nişte şanţuri săpate, după şanţuri, un lac, iar pe o înălţime deasupra şanţurilor, alt şanţ mai mic.

Pe partea stângă a Irtâşului, ostrovul Kolpuhovsk, la patru verste de şanţuri.

Nu departe de ostrov, la o jumătate de verstă, iurtele Kolpuhov, iar în faţa iurtelor, pe partea dreaptă, un braţ de râu.

Pe partea stângă a Irtâşului, gârla Puriakov, la trei verste de ostrovul Kolpuhovsk, iar în faţa gârlei Puriakov, mlaştina Kolpuhovsk.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, gârla Vipolzovka, la trei verste de gârla Puriakov.

Pe malul stâng al Irtâşului sunt iurtele de vară ale calmucilor în apropierea ostrovului Kalmukov. În faţa ostrovului este o luncă întinsă, iar în luncă, un lac şi dincolo de lac, dealuri înalte care se întind de la Tobolsk tocmai până la Obi. Peste tot cresc păduri.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, braţul de râu Zaloma, de la ostrovul Kalmukov la două verste.

În mijlocul Irtâşului, două ostroave, la o verstă de la braţul de râu Zaloma.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, braţul Naderev, lângă braţ, un lac, la trei verste de braţul de râu Zaloma.

Pe partea dreaptă, în faţa braţului de râu Naderev, satul lui Artiuh Karlin.

Pe partea stângă a Irtâşului, râul Konda care curge dinspre oraşul din Siberia Pelim de la munţii de piatră Verhoturski. De la gârla Repolovka sunt două verste.

Pe malul stâng al Irtâşului, iurtele Koplinski, care se află la gura râului Konda.

Pe braţul de râu Naderev, partea dreaptă, ostrovul Mihailov.

Pe partea stângă, gârla Tugutka, la patru verste de iurtele Kondinski.

În partea dreaptă a Irtâşului, mlaştina Repolovka, la şapte verste de gârlă Tungutka.

Pe aceeaşi parte, gârla Maikusov, la o verstă de mlaştina Repolovka.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, gârla Etigarka, la două verste de gârla Maikusov.

Pe malul stâng al Irtâşului, iurtele Baiaznovilor, la o verstă şi jumătate de la gârla Etigarka.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, două gârle: una Baiaznov, alta — Komarov, la o verstă de la iurtele Baiaznov.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, gârla Zaostrovka, iar în mijlocul Irtâşului, în faţa gârlei, ostrovul Dozrin, la o verstă şi jumătate de gârla Komarov.

Pe partea dreaptă a Irtâşului este un braţ de râu şi între râu şi Irtâş, ostrovul Pokoliansk, la o verstă de ostrovul Dozrin.

Pe partea stângă a Irtâşului, iurtele lui Tamoskin, la patru verste de ostrovul Pokoliansk.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, un braţ de râu, Samarovsk, la trei verste şi jumătate de iurtele Tamoskinilor.

Pe partea stângă a Irtâşului, gârla Holodilov, la trei verste de iurtele Tamoskin.

Pe partea dreaptă a Irtâşului, gârla Kazionaia, la o verstă de gârla Holodilov şi lângă această gârlă, iamul Samarovsk, la un sfert de verstă. Şi la iamul Samarovsk am ajuns la data de 8 mai. Din iam am plecat la data de 10 mai, la ceasurile 3 dimineaţa. În faţa iamului Samarovsk sunt două ostroave.

Şi despre iamul Samarovsk se spune că aci a fost un principe ostiac pe care îl chema Samar; şi se mai pot vedea încă o cetate cu întărituri de pământ pe înălţimile dealurilor şi şanţuri din acea vreme. Munţii Samarovskului sunt înalţi şi în cerc, având

în jur cam douăzeci de verste, nu mai mult. Munţii sunt golaşi, cu mocirle şi bălţi, cu pietriş şi arbori nefolositori. Iamul Samarovsk se află pe malul drept al Irtâşului şi în iam sunt cincizeci de întovărăşiri ca şi în iamul Demiansk şi au un administrator, fiu de boier, trimis de la Tobolsk. Este şi o biserică a sfântului Nicolae. Şi la iamul Samarovsk, pe malul stâng, în faţa iamului, curge braţul de râu Kazionaia, care se îndreaptă spre Beriozov. În faţă se văd iurtele Bialogorsk. De la iamul Samarovsk până la Beriozov, doscianicurile plutesc pe adevăratul râu Irtâş şi apoi pe Obi, şase zile. Râul Irtâş mai curge de la iamul Samarovsk cincisprezece verste până la muntele Bialogorsk. Şi acolo se varsă Irtâşul în Obi, iar de acolo nu se mai numeşte Irtâş, ci numai râul Obi. Şi pentru că în acest loc se termină vestitul râu Irtâş, se cade aci să facem o descriere deplină, de unde încep izvoarele râului Irtâş, câte râuri se varsă în el şi câte cetăţi şi altele se află pe malurile sale, despre care se cuvine a scrie.

DESCRIEREA MINUNATULUI RÂU IRTÂŞ

Râul Irtâş este necunoscut atât vechilor cât şi noilor geografi greci şi latini, deoarece ei nici măcar nu au auzit despre izvoarele şi despre cursul său printre munţi şi câmpii, locuri de neînchipuit, nici despre ape, nici despre neamurile de oameni ce locuiesc pe acolo. Şi este adevărat că nici geografii cei vechi, nici cei de astăzi, atât greci, cât şi latini, nu ştiu nimic despre acea parte a pământului care este foarte întinsă, de la marea Hvalinsk şi de la ţinuturile Astrahanului, care se află pe râul Volga şi până la marea Oceanului de Nord şi îngheţat, între râurile Irtâş şi Obi şi Eniseisk şi Tungusk şi Lena şi Amur, chiar până la împărăţia chineză, unde se află zidul foarte înalt şi întins al Kitaiei; nu au cunoştinţă despre ţinuturi, despre ape, despre locuitori. Şi tot ce au scris aceştia despre Obi sunt numai năzdrăvănii, pentru că sunt doar zvonuri din auzite şi nici unul dintre marii cunoscători nu au fost pe acolo. Tot ceea ce au

scris atât vechii geografi, cât şi cei noi, ne arată că vestitul râu Obi se află între două părţi ale lumii — între Asia şi Europa —, că ceea ce este de partea stângă a lui Obi se socoteşte Europa şi ceea ce este de partea dreaptă a râului Obi aparţine Asiei. Totuşi, această împărţire este greşită, adică ceea ce ne arată ei că se află între Asia şi Europa, începând din Marea Albă până tocmai la Ţarigrad, Marea Neagră, apoi Marea de Azov, apoi urmând cursul râului Don până la izvoarele sale şi de la izvoare până la apropiatul mal al râului Obi. Pentru că ei cred că de la izvoarele râului Don n-ar fi departe până la malul râului Obi. Şi nu ştiu că este o distanţă foarte mare între izvoarele râului Don şi malul râului Obi, distanţă care ar putea fi mare cam cât jumătate din Europa.

Mai bine ar fi dacă s-ar arăta hotarul dintre Asia şi Europa pornind de la izvoarele râului Don, apoi să se ducă o linie de la malul stâng al râului Dvina, pe la oraşul Arhanghelsk şi până la ocean; ar fi mai scurt şi mai adevărat. Dar despre asta vom arăta la descrierea marelui şi minunatului râu Obi.

Şi acum să ne întoarcem la descrierea minunatului râu Irtâş.

Izvoarele râului Irtâş pornesc din munţii Mongoliei, care se numesc, în limba vorbită de ruşi, Kamen. Şi din acel loc i se formează obârşia din două gârle: pe una mongolii şi calmucii o numesc Urenga, pe cealaltă — Balagan.

Din locul acela nu este departe hotarul împărăţiei Kitaiei, iar pe cursul de sus al râului Irtâş duce viaţă de nomad taişa mongolilor Zuruhtakun. Şi din locurile acelea până tocmai la hotarul kitailor sunt numai munţi şi strâmtori pe unde trăiesc viaţă de nomazi un neam de mongoli peste care stăpânesc mulţi taişi mărunţi. De la Tobolsk şi până la obârşia râului Irtâş se poate merge cu bărci cu fundul plat. Şi de la sus-numitul taişa Zuruhtakun până la celălalt taişa mongol, Irdensulev, se merge şapte zile printre munţi, pe lângă râul Irtâş. Şi de la acest taişa până la taişala[1] celui mai însemnat taişa mongol se merge zece zile tot pe lângă râul Irtâş.

[1] Taişală, taişale, ţinut în care rătăcesc nomazii conduşi de taişa.

Şi acei mongoli vorbesc limba calmucă. Pădurile şi iarba sunt pline cu mâl. De la taişa acela până la lacul Kizilbas se mai merge nouă zile pe lângă râul Irtâş. Prin acest lac râul Irtâş trece ca un curent şi nu se amestecă cu apa lacului şi apoi, dincolo de lac, îşi reia cursul său.

Apa lacului este limpede, străvezie, şi sunt peşti mulţi şi alte sălbăticiuni. În lac trăieşte o sălbăticiune necunoscută care vânează lebede şi gâşte şi alte păsări, parcă ar fi un crocodil; şi s-ar putea să fie şi crocodil, numai că nu l-a văzut nimeni. Lacul se numeşte în limba calmucă Kizilbas. Şi cu mulţi ani în urmă au venit nişte oameni de la Tobolsk cu bărcile pe apă şi au căutat mică[1], însă era proastă şi n-au început exploatarea.

De la lacul acela şi până la orăşelul Kontaişelui se merge patru zile prin preajma râului Irtâş; iar cetăţuia este ridicată din pământ şi în ea sunt două palate clădite din cărămidă arsă. Cetăţuia este aşezată într-un loc înfundat între munţi. Şi în acest oraşel trăiesc lamii calmucilor care sunt slujitorii idolilor şi buştenilor lor ciopliţi. Şi în taişală se cultivă tot felul de grâne irigate, şi toate legumele pe care le cunosc şi ruşii.

De la această cetăţuie şi până la taişalele taişei Senghei şi ale copiilor lui se merge cinci zile pe lângă râul Irtâş.

De la taişa Senghei până la gârla Beska, unde stăpâneşte taişa Ablai, se merge paisprezece zile tot prin apropierea râului Irtâş. Gârla Beska vine din munţi şi se varsă tot în Irtâş. Pe acea gârlă, Ablai-taişa a clădit două palate din cărămidă arsă în locuri întărite printre stâncile munţilor, iar meşterii i-au venit din împărăţia kitaiţilor, pentru că taişii mongoli şi kalmuci se supun adesea hanului kitaiţilor şi-i trimit daruri cu plecăciuni, pentru că acum în Kitaia stăpâneşte un neam de-al calmucilor şi tătarilor.

De la gârla Beska până la ogoarele buharanilor lui Ablai se merge douăsprezece zile pe lângă râul Irtâş. Şi la taişa Ablai se

---

[1] Mica, sau „faţa ferestrei", cum apare în versiunea Sion, se folosea drept geam (n.t.).

cultivă tot felul de legume şi grâne irigate: grâu, orz, mei, mazăre şi altele. Şi au vite multe, de tot felul; agricultorii buharani au colibe de pământ. Şi printre ogoare curge o gârliţă ce se numeşte Karbuga, care vine din munţi şi se varsă în Irtâş; şi multe alte gârle ale căror nume nu sunt cunoscute se varsă în Irtâş.

De la ogoarele buharanilor lui Ablai până la lama calmucilor se merge două săptămâni, iar râul Irtâş rămâne pe stânga. Şi se merge prin munţi stâncoşi, iar în munţi se află multe tabere ale calmucilor nomazi de-ai lui Ablai-taişa. Pe munţi sunt păduri de mesteacăn şi de pin. Şi unde nu sunt munţi, nu sunt nici păduri, decât mărăcini, răchitiş, iar apa lipseşte.

Acel slujitor al idolilor, lama calmucilor, trăieşte în apropierea râului Irtâş, pe malul său stâng. El şi-a clădit două palate din cărămidă arsă, văruite. Ogoarele i le cultivă buharanii şi recoltează multe grâne şi legume.

De la Dolen-karagai până la Kabal-gasun se merge în două zile. Kabal-gasun se spune în limba calmucă, iar în limba rusă — palatul de piatră, din cărămidă arsă. Este o lucrare veche, părăsită.

De la Kabal-gasun şi până la Apa-albă se merge în trei zile, toate aceste locuri fiind pe lângă Irtâş.

Se numeşte Apa-albă fiindcă pe un braţ al Irtâşului apa curge repede şi este de culoare albă. Acolo, aproape, lângă râul Irtâş se află trei lacuri: două pe dreapta şi unul pe stânga, toate cu apă sărată. În limba tătară acesta se numeşte lacul Iamâş. Şi aci se sfârşeşte hotarul Siberiei, iar la aceste lacuri, în fiecare an vin din Tobolsk şi din Tomsk şi din alte cetăţi siberiene câte treizeci, patruzeci de doscianicuri pentru sare, pe care o scot din lac în stare naturală în timpul postului Adormirii Maicii Domnului. De la lacul Iamâş până la râul Irtâş sunt cinci verste, iar între Irtâş şi lac este un iaz. În timpul în care ruşii strâng sarea din lac, se ţine un iarmaroc unde vin mai multe mii de calmuci şi buharani şi tătari care fac negoţ cu ruşii. Ei vând cai şi vite şi diferite mărfuri kitaite. Iarmarocul durează trei-patru săptămâni şi ruşii scot sare şi fac negoţ după care se întorc la

Tobolsk, iar calmucii şi ceilalţi — la taberele lor, şi locul acela rămâne iarăşi pustiu; în acel loc s-ar putea clădi o cetate lângă Irtâş ori lângă lac. Se fac multe grâne, fiindcă pământul este bun, iar drumul pe apa râului Irtâş în sus până la oraşul Tara se face în trei-patru săptămâni, iar de la Tara până la lacul Iamâş, în locul de unde se scoate sare, se fac trei-patru săptamâni. De la lacul Iamâş şi până la râu sunt cinci verste, iar de la acea staţiune şi de la acel lac sărat, în sus pe Irtâş, tot pe calea apei până la lacul Iasak despre care am scris mai sus, cel care se numeşte în limba calmucă Kizilbas, se ajunge în douăzeci de zile cu bărci mici.

De la lacurile sărate în jos pe râul Irtâş, până la cetatea Tara se merge cu doscianicurile două şi trei săptămâni. Venind dinspre lacurile sărate, pe partea stângă a râului Irtâş se varsă un râu mai mare, numit Kamâşlov, care izvorăşte de departe din lacurile din stepe.

Pe partea dreaptă, în josul râului Irtâş, între Tara şi lacurile sărate, se află lacul Baraba. Împrejurimile acelui lac şi până departe lângă cetatea Tomsk se cheamă ţinutul Barabinsk, unde locuiesc acei tătari care mai înainte au plătit tribut şi împăratului preamărit şi lui Ablai-taişa, dar acum plătesc doar măritului împărat. Acei tătari vorbesc şi limba calmucă şi pe cea tătară şi locuinţele lor sunt săpate în pământ ca mormintele şi au cneji şi cetăţi de pământ şi vânează tot felul de animale.

De la acel lama, în josul apei, pe lângă Irtâş, pe malul stâng sunt trei zile de mers până la gârla Enkul; şi această gârlă se varsă în Irtâş venind din munţi.

De la gârla Enkul până la Dolen-karagai se merge o zi; Dolen-karagai se spune în limba calmucă, iar în ruseşte — la şapte pini.

De la lacul Baraba, tot în josul râului Irtâş se merge o săptămână până la oraşul Tara; iar oraşul Tara se află pe râul Arkark, într-un loc frumos, la o verstă de Irtâş. Oraşul Tara este mare, are slujbaşi mulţi, chiar oşteni, pentru că oraşul se află la hotarul cu tătarii.

De la Tara, prin ţinutul Barabinsk, până la cetatea Tomsk se merge pe un drum de uscat cu pas liniştit cam o lună.

De la oraşul Tara mai jos pe Irtâş, pe partea stângă, se varsă un râu mai mare Işim, la jumătate de distanţă între Tobolsk şi Tara. Pe acest râu este construită cetatea Işimsk. Pe râu plutesc bărci, pe maluri locuiesc mulţi agricultori liberi şi locurile sunt foarte roditoare, se găseşte mult peşte şi sunt prielnice. Obârşia lui porneşte din stepa prin care trece drumul dinspre Tobolsk spre ordiile cazacilor şi la buharani. Şi de la Tobolsk până la râul Işim, pe drum de uscat sunt o sută de verste. Mai jos pe Irtâş de la gura râului Işim, pe partea stângă mergând spre Tobolsk, se varsă în Irtâş gârla Vagai pe care se află cetatea Albaş. De la această gârlă, mai jos pe Irtâş, pe partea dreaptă se află satul Abalak. Acolo este o biserică a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, cu o icoană făcătoare de minuni, căreia i se spune Abalak.

De la satul Abalak, nu mai departe de două verste, curge o gârlă mică numită Sibirka; şi de la această gârlă au fost numite şi locurile şi împărăţia Siberiei, fiindcă în apropierea gârlei se află o cetăţuie pustie şi meterezele lui Kuciuma, ţarul Siberiei, care domnea în vremea aceea când a venit Ermak în Siberia; iar locul acela este foarte întărit. Este şi un ostrov, numai că astăzi e pustiu. Doar tătarii din Tobolsk, spre a-şi aminti de credinţa lor adevărată, vrăjitorească, care a reînviat de curând, au reparat templul în care merg să-şi facă rugăciunea după credinţa lor neadevărată.

De la locul acela, plutind pe Irtâş în jos, pe partea stângă, la două verste şi jumătate de Tobolsk, se varsă în Irtâş marele râu Tobol ale cărui obârşii pornesc din munţii Verhotursk, care pe limba rusă înseamnă Centura de piatră, pe elineşte *Ori Ritheia ke Iperborea*, iar pe latineşte *Montes Ritheice Hyperborei*, ceea ce înseamnă munţii Riteei cei mai de sus din nord. Printre izvoarele râului Tobol, de la Tobolsk porneşte un drum până în apa Astrahanului, printre taberele calmucilor Diuberţk, prin oraşul buharan Iurghenci şi pe alături de taberele Iurlukovilor,

pe care se merge cale de patru luni peste râul Iaik; de-a lungul drumului sunt multe gârle şi lacuri, dar nu e cu putinţă să le descriem pe toate.

Pe râul Tobol se află cetatea Tarhansk şi multe gospodării agricole libere, iar pământul este foarte roditor. De la Tobolsk până la gura râului Tavda se merge trei zile pe malul drept al râului Tobol în sus. Iar pe râul Tavda, cu doscianicurile se pluteşte în sus până la oraşul Pelim, în şaisprezece zile. Râul Tavda este mărişor, curge tot din munţii Verhotursk şi pe malurile lui sunt multe slobozii. Tătarii duc viaţă nomadă, locurile fiind foarte roditoare. În apropierea oraşului Pelim se varsă în Tavda râul Lelia.

De la Tobolsk în sus pe râul Tobol la o sută de verste, prin malul stâng se varsă în Tobol râul Tura, care nu este chiar aşa mic. Râul Tura curge tot din munţii Verhotursk, pe lângă oraşul Verhotursk. Mai jos de oraş, tot în Tura se varsă dinspre partea dreaptă râul Salda. Nu departe de acesta, tot pe partea dreaptă, se varsă în Tura râul Taghil, iar mai jos, tot pe partea dreaptă, se varsă râul Plevakva, râul Reaj, râul Irbig, râul Timşa, care toate izvorăsc din lacuri din munţi şi se varsă în Tura, iar Tura împreună cu ele — în Tobol. În preajma acestor râuri şi printre ele se află multe gospodării libere şi multe sate mari, ai căror locuitori cultivă grâne, căci pământul e foarte roditor. Din aceste slobozii pleacă doscianicurile pe râul Tura, apoi pe Tobol şi pe Irtâş în fiecare an la Tobolsk, pentru slujbaşi, cu grâne.

Şi tot de la Tobolsk, tot pe râul Tobol în sus, mai departe de gurile râului Tura, se varsă în Tobol un râu mărişor, Iset, care curge dintr-un lac din munţii Verhotursk. În acest râu Iset se varsă tot din lacuri din munţi râul Tecea, râul Miias, dinspre partea stângă, tot aşa râul Irtiaş, râul Sinara. În preajma acestor râuri rodesc tot felul de grâne, iar pe râul Iset plutesc doscianicurile spre Tobolsk.

Toate aceste ape despre care am scris mai sus se varsă în râul Tobol şi apoi curg împreună în Irtâş. Râul Tobol se varsă în Irtâş chiar sub oraşul Tobolsk, pentru că Tobolskul este construit

chiar pe malul râului pe un podiş, lângă ţărmul râpos, care este foarte înalt. Acest mal râpos se începe de departe, din stepe, din locuri pustii şi necunoscute, apoi se apropie de râul Irtâş şi uneori devine chiar malul râului, iar alteori se depărtează ca la gurile râului Irtâş unde se varsă în Obi, fiind mereu pe dreapta Irtâşului. După aceea, se apropie de malul drept al râului Obi, alteori se îndepărtează, dar alăturea cu Obi ajunge chiar până la oraşul Tomsk, chiar în stepele şi pustiurile calmucilor. Siberienii spun, ca o vorbă populară, că acest mal râpos se întinde peste tot pământul şi-l numesc Kriaj, tătarii îi spun Kaş, iar ostiacii — Vong. Şi într-adevăr, malul acesta râpos este asemenea unui deal, în multe locuri este foarte înalt şi cresc pe el mulţi copaci de tot felul şi multe ierburi şi s-ar putea găsi în el mult minereu acolo unde se îndepărtează în stepă. În ce priveşte vânătoarea, pe el trăiesc multe sălbăticiuni: mulţi samuri şi vulpi şi multe alte animale. Şi este mare mirarea că de-a lungul râurilor Obi şi Irtâş şi Ket nu sunt nici munţi, nici movile şi peste tot este loc întins, în afară de acest mal râpos numit Kriaj, care se întinde asemenea unei centuri şi se lărgeşte în tot ţinutul, despărţind râuri şi lacuri.

Acum vom lăsa dealul sau malul râpos Kriaj şi ne vom întoarce iarăşi la descrierea râului Irtâş şi a oraşului Tobolsk, aşezat pe malul său. Şi pentru că am făcut în întregime descrierea de la izvoarele sale până în capitala Siberiei, oraşul Tobolsk — aşa cum am arătat mai înainte —, acolo unde râul Irtâş se varsă în marele râu Obi printr-o gură largă, dincolo de iamul Samarovsk, la cincisprezece verste mai jos, la Bialogorsk, de unde nu se mai numeşte Irtâş, ci Obi până la vărsarea în ocean, de aceea vom mai scrie încă puţin despre el: cum arată până aici, ce neamuri trăiesc pe malurile lui, cât peşte are, cât este de adânc, cât este de lung, precum şi altele ce ţin de această treabă. După aceea, sfârşindu-se descrierea lui, vom începe să scriem despre oraşul Tobolsk şi despre diferitele drumuri care pornesc de la Tobolsk spre alte ţinuturi şi despre altele ce se află pe acolo.

Râul Irtâş nu are şi un alt nume rusesc, pentru că aşa se numeşte în limba tătară, şi nu în cea rusă. Şi nu numai Irtâşul nu are nume rusesc, dar şi Tobol, şi Tura, şi alte râuri din Siberia sunt numite şi de către ruşi cu acele nume cu care erau numite mai înainte de cucerirea Siberiei, de către băştinaşi, nume date de tătari sau de ostiaci. Astfel, râul Irtâş şi-a primit numele de la tătari, deoarece Kucium, hanul tătarilor, stăpânea ţinutul Irtâşului până departe nu numai peste tătari, peste ostiaci şi peste alţi localnici, nu numai din ţinutul Irtâşului, ci şi pe râul Obi şi alte ţinuturi siberiene. Şi aştăzi, cu toate că tătarii trăiesc în supuşenie, totuşi un mare număr de popoare de acolo ţin de credinţa lor şi trăiesc pe malurile râului Irtâş şi ale altor râuri. Şi această credinţă neadevărată mahomedană se întinde nu numai peste împărăţia Siberiei, dar şi până în ţinutul buharanilor şi până în India domneşte această credinţă nevrednică.

Şi de la obârşiile Irtâşului, cum am scris mai sus, pe amândouă malurile sale trăiesc felurite neamuri de mongoli şi mai jos de aceştia — neamuri de calmuci, dintre care unii locuiesc în case stabile, iar alţii duc viaţă nomadă, oprindu-se temporar în preajma Irtâşului. După calmuci, mai jos pe Irtâş locuiesc tătari, amestecaţi cu ruşi, până la oraşul Tobolsk şi de la Tobolsk mai departe până la iamul Demiansk. Şi din acel loc încep să locuiască în preajma Irtâşului un neam vechi — al ostiacilor[1]. Ei trăiesc amestecaţi cu ruşi până la Bialogorsk, unde se termină Irtâşul şi se varsă prin gurile sale în râul Obi.

Ostiacii îi spun râului Irtâş Sagaşudj, adică apa neagră, deoarece se deosebeşte de Obi care are apa albă şi tulbure. Şi acolo la gurile Irtâşului este un templu mare al idolilor lor. Dar despre neamul ostiacilor şi despre credinţa lor vom scrie mai pe larg la descrierea râului Obi, fiindcă ei trăiesc mai mult pe râul Obi şi pe Ket decât pe alte râuri.

Şi acum să ne întoarcem la Irtâş. Pe malurile Irtâşului locuitori sunt neamurile pe care le-am numit mai sus. Pe malurile Irtâşului

[1] În limba lor, ostiacii îşi zic ei înşişi kandaiaki (n.a.).

sunt păduri din care unele sunt ale sloboziilor, iar departe către izvoarele lui sunt munţi stâncoşi, unii împăduriţi, alţii golaşi. După acestea este o stepă întinsă, nisipoasă. Apoi urmează altă pădure care se întinde şi pe râul Obi şi prin întreaga împărăţie a Siberiei, tocmai până la ocean; pădure prea cunoscută şi foarte întinsă care este numită de geografi în limba elină *Erkinios ili*, iar pe latineşte *Ercinios silva*, adică „pădurea Erciniului". Această pădure se întinde din preajma ţărmului oceanului până în ţinuturile nemţilor şi franţuzilor şi mai departe, dacă nu peste întreg pământul. De aceea, este cea mai mare pădure de pe pământ şi cea mai cunoscută de toţi geografii, cu toate că nicăieri nu este atât de întinsă şi de mare ca în împărăţia Siberiei. Ea este şi sălaşul şi locul de baştină al feluritelor sălbăticiuni care nu mai trăiesc nicăieri altundeva pe lume, mai cu seamă samuri, care în limba siberiană se numesc odineţi. Dar despre samuri vom scrie cu amănunţime pe alte foi.

Pe Irtâş şi pe Obi bat mai ales vânturile dinspre nord, pentru că împărăţia Siberiei se află chiar lângă Polul Nord.

În apa Irtâşului sunt multe feluri de peşti, mai ales nisetri, cegă şi alte soiuri în afară de moruni; de aceea şi locuitorii de pe malurile acestui râu se hrănesc mai mult cu peşte. De la izvoare şi până la lacul Iamâş, cursul Irtâşului este repede, dar nu atât de adânc; de la lacul Iamâş până la gurile lui unde se varsă în Obi, curge liniştit, dar este adânc de nu mai puţin de zece stânjeni şi chiar până la treizeci şi mai mult. Iăţimea sa de-a curmezişul ar fi de cinci sute de stânjeni şi mai mult, mai ales dincolo de oraşul Tobolsk. Acum să ne oprim şi să scriem şi despre lungimea lui, care se măsoară tocmai din locurile cele mai de miazăzi de la izvoarele Irtâşului. Aşa cum arată geografii, izvoarele lui ar porni de la gradul sau paralela 40, curge până la paralela 63 şi mai departe. Şi, dacă recunoaştem pentru fiecare grad optzeci de verste, aşa cum arată geografii, ar însemna că lungimea i-ar fi de-a dreptul o mie opt sute de verste, dar socotind şi locurile sucite, ar fi de patru mii de verste. Totuşi, cu toate că este un râu tot atât de mare şi de însemnat ca

şi Dunărea, geografii — din ignoranţă — nu spun nimic despre el, ba mai mult, nici nu-l amintesc.

Oraşul Tobolsk este construit pe malul râului Irtâş pe un loc înalt deasupra râpei, loc foarte frumos, şi are multe biserici ale Domnului şi multe gospodării. Locuitorii trăiesc în oraşul de sus; de asemenea, sub coastă este un târg mare în care locuiesc mulţi ruşi şi tătari. Din Tobolsk porneşte o mulţime de drumuri care duc spre buharani şi spre alte ţări. De la Kazan este un drum care trece pe lângă Tiumen şi Ufu, drum de o lună. De la Tobolsk în sus, pe Irtâş, până la gura râului Işâm, apoi pe malul drept al Işâmului, peste gârla Torga, până la stânca lui Olotov, se merge trei săptămâni, iar de la stânca lui Olotov până la gârla Kândârli se face cale de patru săptămâni, de la gârla Kândârli până la gârla Cioia cale de trei zile, iar de la Cioia până la ordia cazacilor la oraşul Suzan, cale de două zile. De la Suzan la oraşul Savran se merge două zile şi de la Savran la oraşul cel mare Iusov, unde locuieştete ţarul lor, este cale de o jumătate de zi.

De la Tobolsk porneşte un drum spre India prin ţinuturile ordiei cazacilor şi prin Buhara. Şi până în India, mergând negustoreşte, se face o jumătate de an în susul râului Tobol pe malul dinspre răsărit, urmând malul dinspre apus al râului Iaik, pe sub muntele Aral şi apoi în jos, observând muntele Aral pe mâna stângă. La izvoare în râul Iaik se varsă dinspre partea dreaptă râul Iuriuk-Samar şi mai jos se varsă Trugun-Samar şi mai jos de Trugun se varsă Kamâş-Samar, măi jos de Kamâş se varsă Djunghil-Meişoi, mai jos de Djunghil — Srednei; şi mai jos se varsă marele Djunghil. Pe partea dreaptă, mai jos de muntele Aral, în Iaik se varsă râul Vor dinspre munţii Uraka şi Iaikul se varsă în marea Hvalinsk; dar câte alte râuri se varsă în Iaik şi despre asta s-a arătat în hărţile Moscovei. Tot din munţii Uraka izvorăşte şi râul Irgâz care curge spre răsărit şi se varsă în lacul Akbaşlî. Tot în acest lac se varsă şi râul Irghen şi altul, Iuruk-Irgâz, în ţinutul buharanilor. Şi tot în ţinutul buharanilor curge dinspre răsărit râul Sâr şi se varsă în lacul Sinoe. În râul Sâr se

varsă pe partea dreaptă râul Kândârli venind dinspre ordia cazacilor, iar în râul Kândârli se varsă râul Cioia. În ţinutul ordiei cazacilor se află lacul Koli, în care se varsă râul Kândârli. În Kândârli se varsă râul Sars. Pe râul Sâr (Sarsâriu) în jos, de la râul Kândârli, sunt o sută cincizeci de verste până la oraşul buharan Iasârban. Mai jos este oraşul Turkostan la nouă verste, mai jos de Turkostan oraşul Arkaza, mai jos de Arkaza cu şaizeci de verste, oraşul Ingurgan, mai jos de Ingurgan cu şaptezeci de verste, Akkurgan. Mai jos de Akkurgan cu o sută zece verste, pe malul drept al râului Sâr, se află oraşul Sairak. Mai jos de Sairak, la o sută şaizeci de verste este oraşul Taşkân. Mai jos de acel oraş, râul Sâr se varsă în lacul Sinoe. Din lacul Sinoe porneşte râul Arzan, care se varsă în marea Hvalinsk. Iar în râul Arzan se varsă râul Amedaria.

Toate aceste oraşe buharane se află sub stăpânirea a diferiţi hani, şi din acele oraşe se porneşte cu negoţ în Siberia şi în Kitaia, şi aceiaşi buharani se duc şi fac negoţ şi la Moscova.

Despre oraşul Tobolsk şi despre drumurile care pleacă din el am scris destul; şi acum iarăşi să ne arătăm călătoria noastră.

De la iamul Samarovsk am plutit două verste pe râul Irtâş în josul apei. Pe urmă, am plutit pe un braţ al râului Obi, care se desparte de departe din Obi şi se varsă în Irtâş şi curge împreună cu acesta până la Bialogorsk cam cincisprezece verste de la iamul Samarovsk, iar acolo se reuneşte cu Obi şi se varsă împreună în mare. Acel braţ al lui Obi se numeşte Nevuleva Mare. Este şi alt braţ al râului Obi mai la dreapta de iam, care se numeşte Nevuleva Mică, dar acesta se desparte de Nevuleva Mare. Şi de la vărsarea braţului Nevuleva Mare, am început să plutim împotriva apei, având partea lumii Asia către răsărit, spre dreapta, lăsând cealaltă parte a lumii Europa spre apus, la stânga. Pe malul drept al braţului Nevuleva Mare este o gârlă care se varsă la gura braţului Nevuleva Mică. Între Nevuleva Mare şi cea Mică se face un ostrov mare. Şi de la acest ostrov până la gurile Irtâşului sunt cam cincisprezece verste.

Şi plutind în miez de noapte pe dinaintea acelor locuri, pe Nevuleva Mare ne-au întâmpinat sloiuri de gheaţă venite din

râul Obi care ne-au întârziat două zile şi jumătate; şi din nou am pornit.

Pe partea stângă a braţului Nevuleva este o gârlă, Uzin, în faţa ostrovului Mekinin, iar pe aceeaşi parte, în faţa ostrovului Mekinin, alt braţ de râu.

Pe aceeaşi parte a braţului de râu Nevuleva, mai jos de ostrovul Mekinin, este gârla Anikin, iar între braţul de râu şi gârlă, este ostrovul Anikin.

În faţa ostrovului Anikin, la mijlocul braţului Nevuleva este alt ostrov.

Pe partea dreaptă a braţului Nevuleva sunt iurtele Sapşinilor, la două verste şi jumătate de ostrovul Mekinin.

Tot pe partea dreaptă a braţului de râu Nevuleva este malul râpos Sapşin şi în faţa lui, pe cealaltă parte, o gârlă, la o verstă de iurtele Sapşinilor. Mai sus de malul râpos este o gârlă care se varsă într-o mlaştină.

Pe partea stângă a braţului Nevuleva se desface din acesta alt braţ, la două verste de râpa Sapşin. Pe aceeaşi parte, mai sus de acel braţ, sunt iurtele Sapşin.

Pe aceeaşi parte stângă a braţului Nevuleva porneşte alt braţ de râu care se varsă în Obi, la o jumătate de verstă de iurtele Sapşin. Mai sus de acel braţ cu un sfert de verstă, este o gârlă.

Către partea stângă a braţului Nevuleva se află un ostrov, Medvej şi, mai sus de ostrov, râpa Medvej. Sub râpă, alt braţ, Medvej, la două verste depărtare.

Tot pe partea stângă a braţului Nevuleva sunt iurtele Talimkov, la cincispcezece verste de ostrovul Medvej. De la iurtele Talimkov porneşte braţul Salâmskul cel Mic, care se varsă în Obi.

Pe partea dreaptă a braţului Nevuleva, mai sus de râpa Medvej, la patru verste, este un ostrov şi în faţa ostrovului o gârlă care se varsa în Obi.

Pe partea stângă a braţului Nevuleva este o gârlă la o jumătate de verstă de ostrov.

Tot pe partea stângă a braţului, mai sus, este o gârlă.

Tot pe partea stângă a braţului Nevuleva, la o verstă de iurtele Talimkov, iazul Sospas.

Pe partea dreaptă a braţului, înainte de a ajunge la râul Obi, la confluenţă, la cinci verste de iazul Sospas, este alt iaz. De la data de 13 mai am stat la gura braţului Nevuleva Mare din pricina gheţii, până în ziua de 15 mai. La gura braţului Nevuleva Mare, la colţul de sus, spre marginea cealaltă a râului Obi, la trei verste depărtare este un ostrov. De aici porneşte din marele râu Obi braţul Nevuleva Mare. Şi de aici am început să plutim pe râul Obi împotriva cursului apei. Aici este o treime din drum de la iamul Samarovsk, iar până la Surgut mai sunt două treimi.

La 15 mai am pornit cu pânzele întinse pe râul Obi şi, în aceeaşi zi, trecând de confluenţă, am oprit în largul râului Obi două ceasuri din pricina gheţii şi apoi am pornit iarăşi.

Pe partea stângă a lui Obi este un ostrov la trei verste de gura braţului Nevuleva. Pe aceeaşi parte a lui Obi, mai sus cu un sfert de verstă de la ostrov, este gârla Zaostrovka.

Pe partea dreaptă a lui Obi, la o verstă de Zaostrovka, este râul Marele Salâm, care vine dinspre munţi şi din lacurile cele mari.

În faţa râului Salâm se află matca veche a lui Obi, cunoscută sub numele de Liuk-pan.

Pe partea stângă a râului Obi se deschide gura de sus a mătcii vechi a lui Obi, Liuk-pan, la cinci verste de gura de jos.

Pe partea dreaptă a lui Obi este iazul Celişcev, la o verstă de gura de sus a lui Obi cel Vechi. Tot pe partea dreaptă a lui Obi, la cinci verste depărtare de Celişcev, este alt iaz, tot Celişcev.

Pe partea stângă a lui Obi, în faţa iazului Celişcev este altă gârlă Zaostrovka.

Spre partea dreaptă a lui Obi este un ostrov, iar în faţa ostrovului, pe partea stângă este o gârlă, de la Zaostrovka la două verste. Pe partea dreaptă a lui Obi este heleşteul Balina-Kuriia, care se varsă în mlaştină, la două verste de ostrov.

Pe partea stângă a lui Obi, iazul Dunin, la două verste de Kuriia.

Pe partea stângă a lui Obi este o gârlă, la o verstă de la iazul Dunin.

În ziua de 16 mai ne-am oprit din pricina gheţii şi am pornit la data de 20 mai, fiindcă ne-au împiedicat sloiuri groase care ieşeau din Obi, mari ca munţii. Pe râul Obi, la confluenţa numită Seliarsk, sunt trei ostroave în faţa cărora se află trei braţe de râu cunoscute tot sub numele de Seliarsk.

Aceste insule se află în mijlocul râului Obi, iar braţele de râu, pe partea dreaptă. În faţa insulelor, tot pe partea dreaptă este un lac, iar către colţul de mai sus, de unde începe confluenţa Seliarsk, este un ostrov mai apropiat de malul drept.

Pe partea stângă a confluenţei Seliarsk este şi braţul de râu Seliarsk. Pe lângă malul acestui braţ sunt nişte iurte ale ostiacilor. Confluenţa Seliarsk şi braţul Seliarsk însumează cam treizeci de verste. Pe partea stângă a lui Obi este iazul Mugalatka, la o verstă de la confluenţă, iar în faţa iazului, spre partea dreaptă, se află ostrovul Mugalatkov. Pe malul stâng al iazului se află un lac.

Pe partea dreaptă sunt două iazuri care se varsă în râul Marele Salâm, la opt verste de ostrovul Mugalatkov. Pe aceeaşi parte, nu departe de iaz, se află un ostrov mare.

Pe partea stângă se află iazul Beriozov, la şase verste de cele două iazuri arătate mai sus; în faţa acestui iaz Beriozov, se află un ostrov mare pe partea dreaptă. Şi până la Obi se merge pe iazul Beriozov cinci verste. Mai sus de acest iaz Beriozov, pe partea stângă a lui Obi, este braţul Sâtomin. De la braţul Sâtomin până la Obi-Iugansk sunt trei verste, iar Obi-Iugansk se formează din malul drept al râului Obi.

Şi mergând în sus, se face din râul Obi un grind unde se desparte râul în două braţe: Obi cel Mare şi Obi-Iugansk şi între ele — un ostrov mare. Iugansk-Obi şi Obi cel Mare se reîntâlnesc mai sus de Surgut şi de cele trei confluenţe; iar pe lângă Obi-Iugansk trăiesc ostiaci pe malul din dreapta.

Pe partea stângă a lui Obi-Iugansk este un iaz numit tot Iugansk şi între iaz şi Obi-Iugansk se formează un ostrov. Obi-Iugansk se desface în două şi între cele două braţe se cuprinde un ostrov, la patru verste de ostrovul iazului Iugansk. Obi-Iugansk mai curge trei verste şi din el se desface un iaz care se varsă în Obi cel Mare. Şi de la Obi-Iugansk până la Obi cel Mare se merge pe iaz şase verste, iar Obi-Iugansk se desface spre partea dreaptă, şi Obi cel Mare, spre stânga. Lăsând acest iaz, am navigat pe Obi cel Mare cam o jumătate de verstă de la iaz şi am părăsit braţul de râu; între acestea este un ostrov mare. Râpa Krasnoiar se ridică pe partea stângă a lui Obi, de la iazul care se varsă în Obi cel Mare cam la şase verste; şi se numeşte Krasnoiar pentru că de-a lungul malului lui Obi cel Mare arată ca un deal pe care sunt păduri întinse de pin, mesteacăn şi alţi copaci.

În faţa acelui iaz sunt două ostroave mici, şi iazul măsoară cam trei verste. Pe acest iaz am ieşit în Obi cel Mare pe care am mers apoi cam o verstă până la alt ostrov, dar cum se numeşte acela, nici oamenii de la iam nu ştiu. Pe lângă acest ostrov curge braţul Tunder pe partea stângă mergând în sus, iar pe partea dreaptă se lasă Obi cel Mare.

De la ostrov am mers cam cinci verste pe acest braţ Tunder. Pe el sunt multe ostroave şi gârle, dar în ostroave nu se văd prea multe iurte de ostiaci.

Mergând în sus pe braţul Tunder, la gura dintre braţul Tunder şi Obi cel Mare, spre partea dreaptă este un ostrov. La acel ostrov braţul Tunder se uneşte cu Obi cel Mare în largul Baturin.

Pe partea dreaptă a lui Obi cel Mare este o pădure mare de pin. Şi de la acest codru începe balta largului confluenţei Baturin pe Obi cel Mare. Şi în această baltă Baturin se află un ostrov nu prea mare, la o verstă de drum de braţul Tunder.

În mijlocul lui Obi cel Mare se află o insulă la nu mai mult de patru verste de ostrovul arătat mai sus; iar de la ostrovul din mijloc până la a treia insulă, tot în balta Baturin, sunt şase verste.

Pe partea dreaptă este iazul Mitrofan, la unsprezece verste de la izvor.

Între Obi şi iazul Mitrofan este un ostrov, iar în ostrov se află o pădure de cedri, sălcii şi mesteceni.

Din iazul Mitrofan se desprinde o gârliţă căre se varsă în Obi, iar între ele este un ostrov.

Din iazul cel mare Mitrofan spre stânga, un iaz mic, la două verste de la ostrovul arătat mai sus. Între Obi şi iazul Mitrofan este un ostrov.

Pe partea stângă este iazul Kuciumov, la cinci verste de iazul cel mic Mitrofan. Iar iazul cel mic Mitrofan are până la Obi şapte verste.

Şi ajungând la Obi, pe partea stângă este un iaz care se varsă în iazul Mitrofan la două verste mai înainte de gura acestuia.

Pe partea stângă a lui Obi, la două verste de iazul amintit este alt iaz.

Din acest loc Obi se desface în două: unul se numeşte cel Vechi şi celălalt cel Nou. Cel Nou în partea dreaptă, iar cel Vechi în partea stângă.

În faţa lui Obi cel Vechi este un braţ de râu. Şi între Obi cel Vechi şi Obi cel Nou este un ostrov.

Pe partea stângă a lui Obi cel Vechi, la trei verste de Ostrov, se desface un braţ, Zârnov, care după cinci verste se varsă tot în Obi cel Vechi.

Pe partea stângă a lui Obi cel Vechi sunt două iazuri: unul secat şi celălalt plin cu apă, la două verste de la braţul de râu.

Tot pe partea stângă este braţul Utoplâia — râpa Surgut, care ţine cinci verste şi pe care creşte o pădure de pini, cedri şi alte soiuri de lemn.

Pe partea stângă, dincolo de râpa Surgut, gârla Cerna.

La Surgut am ajuns în ziua de 23 mai. Surgut este aşezat deasupra malului râpos al lui Obi, pe partea stângă. Şi se spune că acolo, cândva, ar fi fost ordia ostiacilor pagi.

În faţa Surgutului este un braţ de râu cu un ostrov, iar mai jos de Surgut, pe partea dreaptă, se varsă în Obi cel Mare gârla Surgut de la care şi oraşul Surgut se numeşte astfel. Oraşul Surgut

a fost cel dintâi ridicat după Tobolsk[1], mai înaintea celorlalte oraşe din Siberia, pentru că în judeţul Surgut trăiau mai mult de două mii de ostiaci. Şi pentru a câştiga supuşenia lor şi pentru a strânge de la ei birul, oraşul a fost clădit pe un mal frumos, pe marginea lui Obi; s-a clădit şi o cetate unde trăieşte voievodul trimis de la Moscova împreună cu mulţi slujbaşi. La Surgut nu cresc grâne din pricina gerului mare şi a locurilor mocirloase, însă se prinde foarte mult peşte care se schimbă cu grâne[2].

Din Surgut[3] am plecat la data de 24 tot pe râul Obi. Pe partea stângă este gârla Bordaka, nu la mare distanţă de Surgut.

Din gârla Bordaka,se desprinde un iaz care se varsă în Obi, iar în faţa iazului este un ostrov mare, la cinci verste de oraş. Acest ostrov este aşezat între Obi cel Mare şi Obi-Iugansk.

În faţa ostrovului este gârla Cerna care se varsă în Obi, ieşind din mocirlă mai jos de oraşul Surgut.

În partea stângă a râului Obi este ostrovul Menşikov.

În mijlocul apei, în râul Obi se află ostrovul Svin, în dreptul ostrovului Menşikov, la opt verste de ostrovul Materik.

Tot în mijlocul lui Obi este ostrovul Utiaci la trei verste de ostrovul Svin.

Pe partea stângă se află râul Poceakui, la trei verste de gârla Cerna. În acest râu Poceakui se varsă râul Traviugan, iar în faţa acestuia este ostrovul Traviugan în Obi, spre stânga, iar râul

---

[1] Mai înainte de anii ’70 din Surgut s-au trimis slujbaşi în toate oraşele Siberiei: în Tomsk, Eniseisk şi altele, pentru că în Surgut erau prea mulţi slujbaşi (n.a.).

[2] De la Surgut până la aşezările de iarnă ale torguţilor, pe lacuri şi pe drum de uscat peste volok se merge şase săptămâni. De la aşezările de iarnă până la oraşul de lângă marea Mangazei se merge zece zile în jos pe râul Taz (n.a.).

[3] În jurul Surgutului, pe malul apelor sunt ţinuturile stăpânite de ostiaci: pe râul Iugan trei raioane, pe râul Balik un raion, pe râul Pim un raion, pe râul Traviugan tot unul şi în total pe meleagurile din preajma Surgutului sunt unsprezece raioane. În fiecare raion trăiesc câte 40, 50, 60, 70, 80 de oameni, nu mai mulţi (n.a.).

Traviugan spre dreapta. Poceakui curge spre stânga şi pe acesta am ieşit în Obi.

Pe partea stângă a lui Obi este braţul Uteci, la trei verste de râul Traviugan.

Între partea stângă a lui Obi şi partea dreaptă a râului Traviugan este ostrovul Bannâi, care se numeşte astfel pentru că acolo cresc pini din lemnul cărora se fac copăi.

Pe partea stângă a râului Obi este un ostrov, Lukinbor, altul Perşin, al treilea Lomovat, al patrulea Sanin, al cincilea Revinov, al şaselea Beriozov. Toate aceste ostroave nu sunt la mare distanţă unul de altul şi între ele sunt iazuri şi lacuri.

Pe partea dreaptă a lui Obi este braţul Nikonov, la douăzeci de verste de Surgut.

Pe acea parte a lui Obi este braţul Beriozov, de la Nikonov la o verstă şi jumătate.

Tot spre partea dreaptă a lui Obi este ostrovul lui Elov, iar pe partea cealaltă a ostrovului curge tot râul Obi.

Pe partea stângă a lui Obi este ostrovul Ertikov, la douăsprezece verste de braţul Beriozov.

Pe partea stângă este ostrovul Mikitin la două verste şi jumătate de ostrovul Ertikov, iar în mijlocul lui Obi, ostrovul Iolkin, la o verstă de Mikitin.

Pe partea stângă a râului Obi, braţul Lapceev, la trei verste de ostrovul Iolkin.

Tot pe partea stângă a râului Obi este ostrovul Terkov, la două verste de ostrovul Iolkin. Din acel braţ am ieşit în Obi cel Mare şi, cum am ieşit, Obi cel Mare se şi uneşte cu Obi-Iugansk. Pe Obi-Iugansk se vine dinspre partea dreaptă şi pe Obi cel Mare dinspre stânga; şi se unesc, fiind unul până la izvoare.

În faţa acestui braţ Lapceev, pe partea dreaptă a lui Obi cel Mare, este ostrovul Aslam cel Mare; iar de la braţul Lapceev, pe balta largului Aslam până la mocirla de la gura lui Obi cel Nou se face o zi şi ar fi cam cincizeci de verste.

Pe partea stângă a râului Obi este o gârliţă şi lângă ea era un post de pază pentru nomazii care veneau din jos în trecere

prin preajma acelui loc; şi de locul acela şi de gârliţă nomazii nu puteau trece, fiindcă pe acolo Obi nu are braţe. Unde s-a unit Iugan cu Obi, lângă gârliţa aceea, s-a ridicat o troiţă pentru slujbaşii postului de pază.

Pe partea stângă a râului Obi la o verstă de postul de pază este un ostrov.

Pe partea stângă a râului Obi este un braţ, la două verste de cel arătat mai sus, şı între acest braţ şi râul Obi este un ostrov. Pe braţul amintit am mers o verstă şi iarăşi am ajuns la Obi.

Spre partea dreaptă a lui Obi în balta largului Aslam este un ostrov, la şase verste de braţul de râu pe care am venit în Obi.

Pe aceeaşi parte a bălţii Aslam este un braţ la cinci verste de ostrov.

Între acest braţ şi Obi este un ostrov, Dolgoi. Tot în balta Aslam este Ostrovul Mic, la două verste şi jumătate de Dolgoi. De la acest ostrov Obi se desparte în două, iar în mijloc se face un alt ostrov; un braţ se numeşte Obi cel Nou, iar celălalt Obi cel Vechi. Cel Vechi la dreapta, cel Nou la stânga. Din Obi cel Vechi se desprinde râul Pânomas, care se varsă în Obi-Iugansk departe la vale, unde Iuganskul curge independent. Iar în locul acela unde se desface Obi cel Vechi de cel Nou este un larg ca o baltă mare, care are cinci verste.

Pe partea dreaptă a bălţii Agansk este un iaz la opt verste de bifurcarea lui Obi, iar în balta Agansk este un ostrov mic spre malul râului din stânga, la două verste şi jumătate de iaz.

Pe partea stângă a râului Obi este un ostrovel, tot în balta Agansk, la patru verste de la ostrovul arătat mai înainte.

Pe malul din dreapta al lui Obi sunt nişte iurte de iarnă ale ostiacilor.

Pe aceeaşi parte dreaptă este un braţ de râu şi între acest braţ şi Obi este o gârliţă la o verstă de iurte.

Pe partea dreaptă a lui Obi şi a braţului de râu creşte o pădure de cedri, de mesteceni şi sălcii. Braţul de râu are două verste. Din acest braţ de râu am ieşit în râul Obi, în balta Solokov, în faţa braţului fiind iazul Bâstra, care se desparte în

două, iar între cele două iazuri este un ostrov spre partea stângă.

Pe partea dreaptă a râului Obi este malul râpos Solokov pe care creşte o pădure de cedri şi nişte conifere care seamănă cu brazii; malul râpos şi dealul se întind chiar până la Tobolsk. Oraşul Tobolsk este aşezat pe acelaşi deal; şi în susul râului Irtâş este acelaşi deal. Pădurea de cedru ţine până la Tara şi chiar până la munţii din stepă. În susul râului Obi aceste înălţimi şi pădurea de cedri se întind până aproape de Narâm, până la râul Visiugan; în acel loc râul desparte munţii în două. Munţii se înalţă dincolo de râul Visiugan şi pădurea de cedri de pe acel continent se întinde până la oraşui Tomsk, până la stepele calmucilor şi chiar până la pustiurile de nisip. În mijlocul lui Obi este ostrovul Karaula, la zece verste de braţul de râu. Şi se numeşte Karaula, fiindcă acolo ar fi fiind un post de pază de vamă al marelui împărat, pentru a nu se strecura în taină samuri, vulpi şi alte mărfuri fără plata vămii. Pe acel ostrov la postul de pază sunt trimişi de la Surgut slujbaşi cazaci; iar de la braţul acela de râu până la ostrovul Karaula nu mai este nici un iaz, nici o insulă. De aceea este aşezat postul de pază pe acel ostrov, pentru că ostrovul nu poate fi ocolit; acum însă ostrovul a fost mâncat de ape şi gheţurile l-au sfărâmat, încât a rămas mic. În trecut ostiacii au spart vistieria măritului împărat şi i-au măcelărit pe cazaci şi l-au trădat pe marele împărat. Apoi oştenii i-au prins, i-au pedepsit şi i-au supus iarăşi.

În ziua de 27 mai am plutit cu pânzele.

Pe partea stângă a lui Obi, la patru verste de ostrov, este braţul Arliuk, pe care am mers cinci verste. Siberienii îi spun acelui mal râpos Kriaj, tot aşa cum am arătat mai înainte pentru munte.

Pe partea dreaptă a râului Obi este braţul Vâkopin, la treisprezece verste de braţul Arliuk. Între Obi şi braţul Vâkopin este un ostrov, tot Vâkopin. Braţul acela se numeşte aşa pentru că în preajma lui a trăit prinţişorul ostiac Vâkop. Pe braţul Vâkopin am mers nouă verste. Între braţul Vâkopin şi Obi este

un ostrov mare. Din braţul Vâkopin am ieşit în Obi; pe partea dreaptă este un ostrov mic.

Pe partea stângă a lui Obi este un alt braţ, la două verste de braţul Vâkopin, care are trei verste.

Pe partea dreaptă a lui Obi este braţul Karâias care se desface din Obi şi iarăşi se întoarce la el. În acest braţ se varsă o gârlă, Kaliugan pe limba ostiacă, iar în limba rusă, Gârla cu peşte.

În mijlocul râului Obi este ostrovul Tolobin, în faţa braţului de râu de pe partea stângă; şi se numeşte astfel acel ostrov pentru că acolo a trăit ostiacul Toloba.

Pe partea stângă a râului Obi sunt iurte ale ostiacilor, la şase verste de ostrovul Tolobin.

În mijlocul lui Obi, în balta largului Tolobin, este un ostrov la patru verste de iurtele ostiacilor.

Tot pe partea stângă sunt două ostroave la o jumătate de verstă de ostrovul amintit mai sus.

Iarăşi pe partea stângă este un ostrov mic la o jumătate de verstă de cele două ostroave.

Pe partea stângă a râului Obi, la o verstă de mal, este pădurea continentală; pădure de pini, de cedri, de brazi şi de mesteceni. De la cele două ostroave am plutit pe balta Maşon.

Pe partea stângă a bălţii Maşon este braţul Maşon, iar râul Obi curge pe dreapta. De la ostrov şi până la braţul Maşon sunt cincisprezece verste.

Pe partea dreaptă a râului Obi, în faţa braţului Maşon este un iaz mic.

Tot pe partea deaptă a râului Obi este braţul Kirias, la zece verste de braţul Maşon.

Pe aceeaşi parte este braţul Lurtomkin, de la Kirias la cinci verste.

În ziua de 28 mai am plutit cu ajutorul pânzelor.

În partea dreaptă a râului Obi este braţul Ciuhlomei, la cinci verste de braţul Lurtomkin. Braţul Ciuhlomei se numeşte astfel, fiindcă pe malul lui a trăit ostiacul Ciuhlomei. Pe malul stâng al braţului este o mlaştină. În acel loc, ostiacii au îngrădit mlaştina ca să pescuiască.

Pe partea dreaptă a lui Obi sunt două ostroave mici, la o jumătate de verstă de Ciuhlomei. Braţul Ciuhlomei are unsprezece verste.

Tot pe partea dreaptă a lui Obi sunt nişte iurte ale ostiacilor, iar în faţa acestora, pe partea stângă, sunt iurtele lor de iarnă.

Şi ieşind din braţul Ciuhlomei spre partea stângă este un ostrov mare în mijlocul râului Obi, la o jumătate de verstă de la gura braţului Ciuhlomei. Pe acel ostrov sunt nişte iurte de iarnă ale ostiacilor şi creşte o pădure de cedri, mesteceni, pini şi sălcii.

Pe partea dreaptă a râului Obi este un ostrov, la o jumătate de verstă de ostrovul cel mare.

Pe partea dreaptă a lui Obi vine un râu mare, Vah, aproape cât Obi de mare, la două verste şi jumătate de ostrov şi se varsă în Obi.

Aici, de la Surgut până la râul Vah este a treia parte a drumului, iar până la Narâm mai sunt două părţi.

Pe acest râu Vah trăiesc mulţi ostiaci, dar descrierea râului Vah va fi mai departe, acolo unde se face descrierea râului Obi.

Pe partea stângă a râului Obi este un braţ de râu care se varsă în râul Vah; de la Vah şi până la braţul acesta de râu sunt cinci verste.

În partea dreaptă spre mijlocul râului este un ostrov în balta Vahului, la două verste de la braţul de râu.

În mijlocul lui Obi mai este un ostrov, de la ostrovul arătat mai sus la o jumătate de verstă.

Pe partea stângă este o insulă, la şaptesprezece verste de celălalt ostrov.

Ziua de 29 mai.

În râul Obi, în balta largului Koltugorsk este un ostrov, la douăzeci de verste de insulă. Şi malul ostrovului îl face braţul Koltugorsk, care are patru verste. În ostrovul acela sunt iurtele de iarnă ale ostiacilor. Şi în acele iurte care se află pe ostrov, sunt stabiliţi jumătate din ostiacii de pe Vah. Pe partea dreaptă a bălţii Koltugorsk se ridică malul râpos Koltugorsk, pe care creşte o pădure de cedri, mesteceni, răchitiş, plopi şi altele.

În faţa acestui braţ, pe partea dreaptă, se află un alt braţ mare, care se varsă în marele râu Vah. Şi am ieşit prin braţul acela în râul Obi cel Mare. Am mers prin balta Koltugorsk până la balta Nemaşkin.

Pe partea stângă a bălţii Koltugorsk este o gârlă la două verste de la confluenţa braţului Koltugorsk.

În ziua de 29 mai am plutit cu pânzele, începând de la amiază.

Pe partea stângă, în balta largului Nemaşkin, dincolo de iurtele de iarnă ale ostiacilor Nemaşkin, este braţul vechiului Obi cel cotit, la şapte verste de gârlă. În faţa acestui braţ vechi spre partea stângă este un ostrov. În mijlocul lui Obi este alt ostrov la cincisprezece verste de braţul cel vechi. Cu o jumătate de verstă înainte de a ajunge la acel ostrov sunt iurtele ostiacilor Kalmakov.

Pe partea dreaptă este un braţ, iar între braţ şi Obi, un ostrov mic, la zece verste de iurtele Kalmakovilor.

În faţa acestui braţ pe partea dreaptă este o pădure de cedri, brazi albi, sălcii.

Pe partea dreaptă a lui Obi este un braţ, la două verste de ostrov şi de celălalt braţ. Pe braţul acesta am plutit cam trei verste. Din el am ieşit în Obi, în balta Rubaşkin. La finele bălţii Rubaşkin este braţul Seusov, la şapte verste de braţul pe care am plutit.

În ziua de 30 mai am plutit cu pânzele.

În mijlocul râului Obi, la două verste de braţul de râu, este un ostrov. În faţa acestuia şi a ostrovului este o pădure de cedri, brazi albi, brazi şi alţi mulţi copaci.

Pe partea dreaptă este un ostrov, la două verste şi jumătate de celălalt. Mai jos de acesta, pe partea dreaptă spre Surgut, sunt iurtele ostiacilor Seusov.

Aici este jumătatea drumului de la Surgut la Narâm[1].

Pe partea dreaptă a bălţii Rubaşkin sunt nişte iurte; în faţa acestora, pe partea stângă, sunt iurtele Maicin, la zece verste de ostrov.

---

[1] A doua plasă, Lumpakorsk, a cneazului Seus Ardanov (n.a.).

Tot pe partea stângă a râului Obi sunt iurtele Cemalkin, la trei verste şi jumătate de iurtele Macin.

Pe partea dreaptă a râului Obi, în balta Rubaşkin, este o mlaştină la două verste şi jumătate de iurtele de pe partea stângă. Mlaştina are trei verste.

Se numeşte mlaştină, fiindcă apele s-au revărsat peste maluri până la şase verste şi mai mult.

Pe partea dreaptă a lui Obi este braţul Troegorod, la cincisprezece verste de mlaştină, pe care braţ, de-a dreapta şi de-a stânga, se află două tabere ostiace de iarnă. Pe braţ se merge cinci verste[1]. Pe acest braţ am ieşit în Obi, în balta largului Troegorod.

Pe partea dreaptă a bălţii Troegorod este un iaz, la cinci verste de braţul Troegorod, care înconjoară un ostrov.

Pe partea dreaptă a bălţii Sajakov sunt iurtele ostiacului Sakrak, la cincisprezece verste de iaz.

Pe partea stângă a bălţii Akasamsk sunt iurtele Akasamskilor la opt verste de iurtele Sajakovilor.

Pe partea dreaptă este braţul Panim, la cincisprezece verste de iurtele Akasamskilor.

Pe partea dreaptă a bălţii Kârgatkin este iurta Kârgatkin, la şase verste de iurtele Panim.

În ziua de 31 mai am plutit tot cu pânzele.

Pe partea stângă a aceluiaşi larg este un ostrov, la două verste şi jumătate de iurte. Pe malul drept al bălţii se află iurtele Liavin, la cinci verste de ostrov.

După aceea, este balta nu prea mare ce se numeşte Cotul Ciulimkin, iar pe partea dreaptă sunt iurtele Ciulimkin[2].

În aceeaşi baltă, pe malul din dreapta este un iaz nu prea mare care se desparte din Obi şi apoi se întoarce tot în el, la o verstă de iurtele Liavin.

---

[1] A treia plasă, Troegorod, a cneazului Picik (n.a.).

[2] A patra plasă, a cneazului Ciulim (n.a.).

În balta Ciulimkin este un ostrov, la două verste de iaz. În faţa iurtelor Ciulimkinilor este o gârliţă nouă pe care noi am descoperit-o întâi.

Pe partea dreaptă a bălţii Ciumin sunt iurtele Ciumin, la cinci verste de ostrov.

În balta Kalimsk, pe partea dreaptă sunt iurtele Kalimsk, la şapte verste de iurtele Ciumin. De la iurtele Kalimsk am ajuns în balta Oslopov, în care, pe partea stângă, este un braţ de râu la cinci verste de iurte.

Pe partea dreaptă se află iurtele cneazului Kondâk[1] al ostiacilor la depărtare de cinci verste de braţul de râu. În faţa acestor iurte, pe partea stângă, sunt iurtele Purghin. În balta Oslopov este ostrovul Kondâkin, în faţa iurtelor de iarnă ale Kondâkinilor. Tot în faţa acestui ostrov, pe partea stângă mai sunt două ostroave numite Elovie (brădet), tot ale cneazului Kondâk.

Pe partea dreaptă sunt tot iurte ale ostiacilor, la opt verste de iurtele Purghin.

Pe aceeaşi parte sunt iurtele Cighinkin, la şapte verste de iurtele Purghin.

În mijlocul bălţii Oslopov este un ostrov la o jumătate de verstă de iurtele de iarnă ale Kondâkinilor; în faţa iurtelor este un iaz pe partea stângă.

Pe partea dreaptă este un braţ de râu care se numeşte Obi cel Vechi; iar între Obi cel Vechi şi Obi se face un ostrov, la opt verste de la iaz. La o verstă de acest braţ este un alt ostrov mic.

Pe partea stângă sunt iurtele Londurov, la zece verste de Obi cel Vechi. Pe distanţa dintre aceste iurte este un ostrov de la care se merge şaisprezece verste pe balta largului Oslopov până la malul râpos unde se sfârşeşte balta Oslopov. Această baltă este mai mare decât toate celelalte bălţi de pe râul Obi şi de jos în susul apei am străbătut-o cu pânzele într-o zi de vară. Se numeşte balta Oslopov, pentru că în preajma ei a trăit un ostiac cunoscut sub acest nume.

---

[1] A cincea plasă, a cneazului Kondâk (n.a.).

În faţa iurtelor Kondâkinilor, pe partea stângă este o mlaştină care se întinde zece verste şi mai mult.

Pe partea stângă a râului Obi şi a bălţii Oslopov, la şase verste de mlaştină este un braţ de râu; în mijlocul bălţii Oslopov este o insulă mică, la opt verste. În faţa ei, alt ostrov pe partea stângă.

La coada bălţii Oslopov este un ostrov, la depărtare de zece verste de celălalt ostrov şi acolo se sfârşeşte balta Oslopov.

Pe partea stângă a râului Obi, în balta Kiciaghin sunt iurtele Kiciaghinilor, la douăsprezece verste de ostrov.

În ziua de 1 iunie am tras vasele la edec şi cu prăjini.

Pe partea dreaptă a râului Obi, în balta Kiciaghin, este malul râpos Veskov, pe care creşte o pădure de cedri, pini, brazi, răchite şi alte multe soiuri. Spre sfârşitul acelui mal râpos se află iurtele ostiacului Veska, la şapte verste de ostrov.

Pe partea dreaptă a aceleiaşi bălţi este o gârlă care coboară din Kriaj, dintr-o poiană.

Pe partea dreaptă a râului Obi, în balta Kiciaghin, este un braţ care merge pe sub malul râpos şi pe care am plutit şapte verste. Din acest braţ am ieşit în râul Obi.

Pe partea dreaptă a râului Obi este celălalt mal râpos Veskov, iar de la braţul de râu până la râpă sunt cinci verste. Dar cum curge şi cum înconjoară acest braţ, râul Obi formează trei bălţi care se numesc ale largului Veskov.

În ziua de 1 iunie toate pădurile s-au împodobit. Frunza în copaci s-a trezit. Totuşi, pe malurile râpoase ale râului Obi, de o parte şi de alta mai este frig.

Pe partea stângă a râului Obi, în balta Veskov este un braţ la o verstă de celălalt braţ, pe care se merge o verstă.

În ziua aceea, către amiază, am plutit cu pânzele. Pe partea stângă alt braţ, la trei verste de celălalt.

Pe aceeaşi parte, la o jumătate de verstă, alt braţ de râu.

Tot pe partea stângă a râului Obi sunt iurtele Veskov, la opt verste de braţul de râu.

Pe partea cealaltă, în faţa iurtelor este o mlaştină mare de mai bine de cinci verste.

Pe partea stângă a râului Obi se varsă în el râul Tâm, care vine de departe. Pe malul lui trăiesc ostiacii din Tâmsk ai cneazului Tunak [1], la unsprezece verste de iurtele Veskovilor. Ostiacii aceia vânează sălbăticiuni: samuri, vulpi negre, cenuşii şi roşii, castori, veveriţe şi alte multe fiare.

Râul acesta se varsă în apropierea râului Vah, venind din mlaştină; mai sus de Tâm, până la balta Baibalak mai sunt două bălţi.

Pe partea dreaptă a râului Obi este un braţ, la opt verste de la râul Tâm.

Pe partea stângă a râului Obi este balta Baibalak, în care se găseşte un ostrov la douăsprezece verste de braţul de râu.

Pe partea dreaptă, tot în balta aceea, cam la o verstă de ostrov, este un iaz.

Mai sus de acel iaz se află iurtele ostiacilor Baibalaki.

Tot în balta Baibalak, râul Obi se desparte în două, iar la mijloc se formează un ostrov; un braţ al râului se numeşte cel Vechi, celălalt — cel Nou. De la iaz sunt patru verste.

În ziua de 2 iunie am înaintat cu ajutorul prăjinilor.

Pe partea stângă a râului Obi, în balta Niunjin este un grind, la şapte verste de locul unde Obi se desparte în două, care se întinde cam zece verste.

Pe malul drept al aceleiaşi bălţi sunt iurtele Niunjinilor, la trei verste de grind.

Tot în baltă este un ostrov la o verstă de iurtele Niunjin, iar în mijlocul bălţii este o insuliţă mică, tot la o verstă de ostrov. În faţa acelei insuliţe, pe partea stângă, este un iaz.

În ziua de 3 iunie au fost ninsoare, şi ploaie, şi vânt puternic, dar am înaintat cu pânzele.

Pe partea dreaptă, din baltă se face braţul Niunjin, la şase verste de iaz. Pe acel braţ am plutit şapte verste.

Din braţul acela am ieşit în Obi, în balta Târlin, în care se află şi braţul Vasiugan pe partea dreaptă, la opt verste de braţul Niunjin.

---

[1] A şasea plasă, a cneazului tâmskilor, Tunak (n.a.).

Braţul Vasiugan se întinde treizeci şi două de verste. În mijlocul acelui braţ Vasiugan se află un ostrov mic. De la braţul Vasiugan şi până la râul Vasiugan este balta largului Vasiugan.

Între braţul Vasiugan şi Obi este un oştrov mare.

Pe partea stângă a râului Obi au fost multe iurte ale ostiacilor care acum îşi au iurtele şi trăiesc toţi de-a lungul râului Vasiugan.

Râul Vasiugan este pe partea dreaptă[1]. El vine de departe din mlaştină, de lângă plasa Barabinsk şi pe malurile lui sunt păduri de brazi, cedri, răchită şi multe alte soiuri de arbori. Râul Vasiugan are apa tulbure şi se varsă în Obi.

Pe partea dreaptă, la gura râului Vasiugan, pe mal, sunt iurtele ostiacilor. Mai sus de aceste iurte sunt altele ale ostiacilor surguţi, tot pe malul râului Vasiugan.

Mai sus de iurtele acelea sunt şi iurtele de iarnă, pe aceeaşi parte, la o jumătate de verstă de iurtele de mai jos. Acele iurte sunt în supuşenia Narâmului. De la acele iurte încep ostiacii narâmi până la oraşul Narâm.

Pe partea dreaptă, la două verste de iurte, este braţul Elov care are zece verste.

Pe aceeaşi parte cu braţul Elov se află satul rusesc al lui Feodor Popov; locuitorii lucrează ogoarele. Satul acela este cel dintâi de la iamul Demiansk, în care se cultivă cereale, pentru că dincolo de el este o mlaştină de şase verste şi mai bine. Din acel braţ de râu am ieşit în Obi.

În ziua de 3 iunie, cu vânt şi vijelie mare, ne-am înfundat în smârcuri, unde am stat vreo şapte ceasuri. Din acel loc începe mlaştina până la braţul Bâstroi, din care se revarsă alte mlaştini cam până la patru verste. Braţul se întinde şapte verste.

Am ieşit din braţul Bâstroi în balta largului Obsk, iar pe partea stângă este un sat rusesc. În mijlocul bălţii este un ostrov. De la braţul acela şi până la braţul cneazul Ivanov se merge unsprezece verste. Pe malul drept al braţului cneazul Ivanov

---

[1] Pe râul Vasiugan este plasa cneazului Karant, până la celelalte ale lui Ulim Tretiev Beriozin (n.a.).

sunt nişte iurte de ostiaci. Mai sus de aceste iurte sunt încă două. Pe braţul cneazul Ivanov se merge zece verste. Şi din acest braţ se iese tot în balta Obsk. Pe partea stângă sunt iurtele la o verstă de braţul cneazul Ivanov. În faţa acestor iurte, pe partea stângă este un iaz mic şi, mai sus de el, la două verste, alte iurte.

Pe partea stângă a râului Obi se află vechiul oraş Narâm, care nu mai are nici un locuitor. Mai jos de oraşul Narâm cel vechi este aşezat noul oraş Narâm, la zece verste de cel vechi.

În noul oraş Narâm am ajuns în ziua de 4 iunie.

Oraşul Narâm nu este construit pe râul Obi, ci pe ostrovul din apropierea iazului ce curge din râul Ket în Obi; totuşi, distanţa de râul Obi nu este mai mare de o jumătate de verstă. Oraşul este aşezat pe un loc înalt şi fortul este construit din lemn; acolo stă voievodul. Slujbaşi sunt numai vreo patruzeci de oameni. În satele din jurul oraşului sunt puţini locuitori plugari, pentru că s-a început a se ara nu de mult, iar grânele nu se prea fac. Dar ostiacii vânează multe fiare, mai ales hermine, care nicăieri în împărăţia Siberiei nu cresc aşa de bine şi de mari ca în Beriozov şi Narâm.

Fortul Narâm este aşezat pe partea stângă, mergând spre ostrov, iar pe lângă ostrov, pe partea dreaptă, este un braţ care duce până la râul Ket.

Pe lângă ostrov este un grind întins până la râul Ket. Ostrovul Narâm se numeşte astfel, fiindcă acolo a fost ordia ostiacilor lui Pagai.

Din Narâm am plecat în ziua de 5 iunie. Am mers pe un iaz până la râul Ket. Mergând de la fortul Narâm spre râul Ket, pe malul din partea stângă, la o verstă de oraş, se află satul rusului Petre Gavrilov, fiul unui cneaz. De la acest sat şi până la satul subsotnicului Nehoroşka este o jumătate de verstă. De la satul acela şi până la cel al lui Ignaşka Semionov este o verstă.

Pe partea stângă este satul Sosin, la o verstă de satul lui Ignaşka.

Pe aceeaşi parte sunt iurtele ostiacilor Kelbâşak, la două verste de satul Sosin. De la aceste iurte, la o jumătate de verstă este un ostrov. Mai sus de acele iurte este gârla Toi-behtin.

Pe partea stângă a râului Ket este satul rusesc Altaev, la cincisprezece verste de Narâm, şi în satul acela se cultivă cereale. De la iurta Narâm până la acel sat Altaev, pe partea stângă, este o pădure de cedri, sălcii, pini, brazi şi alte multe soiuri de arbori.

Pe partea dreaptă mai este o pădure de sălcii, pini, mesteceni şi alte multe soiuri de copaci. De la fortul Narâm am înaintat cu pânzele. Când am plecat din Narâm, ningea tare şi a fost frig până la data de 8 iunie.

Trebuie să se ştie că aceia care plutesc pe râul Obi şi se duc la Eniseisk, în susul râului Ket, au trei drumuri prin cele trei guri ale râului Ket, pe care am plutit şi noi. Acest drum este cel mai bun şi cel mai scurt. Celălalt drum este prin gura din mijloc a râului Ket, din râul Obi, iar cel din urmă, al treilea, este din râul Obi pe a treia gură a râului Ket. Acolo se găsesc mulţi ostiaci pentru podvezi cu căruţele, fiindcă pe râul Obi trăiesc mulţi ostiaci.

Şi pentru că aici se sfârşeşte plutirea noastră pe marele şi vestitul râu Obi, pentru că noi o apucăm la stânga spre răsărit, pe râul Ket, iar râul Obi îşi îndreaptă cursul spre miazăzi, de aceea se cade să facem aici o descriere deplină a marelui râu Obi şi a altor râuri cunoscute care se varsă într-însul, de la izvoare şi până la gurile sale prin care se varsă în Oceanul Îngheţat, ce neamuri trăiesc pe malurile lui, ce obiceiuri au, câte oraşe sunt pe laturile lui, ce munţi şi păduri, câte soiuri de peşti trăiesc în apele lui şi altele ce se cuvin într-o descriere după regulile geografilor, aici vom descrie pe larg.

DESCRIEREA VESTITULUI ŞI MARELUI RÂU OBI CHIAR DE LA OBÂRŞIE ŞI PÂNĂ LA SFÂRŞIT LA GURILE SALE DE LA MARE

Marele şi vestitul râu Obi este cunoscut de toţi geografii vechi şi noi, pentru că el constituie frontiera între Asia şi Europa.

Şi nici un alt râu din lume nu este atât de mare şi de adânc, în afară de râul Amur; totuşi, nu este cunoscut de geografi decât

după nume şi îi ştiu numai gurile acolo unde se varsă în mare. Dar unde îi sunt izvoarele, ce neamuri de oameni trăiesc pe malurile lui, nu au cunoştinţă şi scriu nume false de neamuri şi oraşe care nici nu se află pe lângă Obi.

Izvoarele râului Obi şe pornesc aşa: unul din marele lac Telej pe care buharanii îl numesc şi Altân şi în jurul căruia umblă numeroşi băştinaşi nomazi: saianţi, kaimanţi, tauteleuţi, iaumunduji, uciughi, karaganţi. Nici unul dintre aceştia nu plătesc bir marelui împărat. Locurile acelea sunt foarte mănoase; este şi câmpie, sunt şi păduri. Celelalte izvoare ale lui Obi le constituie două râuri: unul Biia, celălalt Katunia. Acele râuri izvorăsc de departe din stepă. Ele se coboară împreună în Obi, cu care curg mai departe şi îşi pierd numele, devenind Obi. Între aceste râuri sunt ogoare foarte frumoase şi locuri roditoare şi se poate construi şi un fort. De la gurile Biiei şi Katuniei se poate ajunge până la China în două luni prin stepă. În afară de aceste râuri, în Obi se varsă şi marele râu Tom, pe malul căruia, nu departe de Obi, se află oraşul Tomsk. Aproape de obârşia lui Tom este construit fortul Kuzneţ.

În afară de Tom, în Obi se mai varsă şi alte râuri mari: râul Ciulim, râul Ket, râul Vah şi multe alte râuri şi gârle. După oraşul Tomsk, pe malul râului Obi, nu departe de gura râului Ket, se află fortul Narâm. De acolo, plutind în jos cam opt zile, se află oraşul Surgut, tot pe malul lui Obi. De la Surgut, iarăşi se pluteşte cam patru zile până la iamul Samarovsk. Acolo, nu departe, se varsă în Obi marele râu Irtâş. Iar de la iamul Samarovsk până la oraşul Beriozov se ajunge în şase zile, mergând în josul apei. Din locul acela unde Irtâşul se varsă în Obi, acesta începe să se lărgească. De la Beriozov, între posturile de pază de la Osobsk şi Obdorsk, până la Marea Mangazeisk şi până la gurile râului Obi, unde acesta se varsă în ocean printr-un liman, se merge pe jos pe lângă râul Obi cam douăsprezece zile. Acolo se varsă Obi în mare prin multe guri. Şi atât de multă apă se varsă din Obi în mare, încât învinge apa cea sărată a mării şi rămâne plăcută la gust. Prin mijlocul acestui liman, apa lui Obi curge

spre mare asemenea unui râu. Şi aici zilele de iarnă sunt foarte mici şi gerurile foarte mari. Acolo, aproape de mare şi de gurile lui Obi, trăiesc samoiezii. Mai departe pe râul Obi trăieşte o mulţime de ostiaci până la Narâm şi dincolo de el. Iar mai departe de aceştia, tot pe râul Obi trăiesc tătarii. De la oraşul Tomsk mai încolo trăiesc calmucii chiar până la obârşia râului Obi. În apropiere de Beriozov este templul cu idoli ostiaci, despre care geografii scriu că acolo se află idolul Babu cel de aur. Totuşi, nu se poate spune că acei idoli sunt de aur, ci din argint, din lemn, vopsiţi în multe culori şi uneori turnaţi din aramă. Atunci când vânează orice sălbăticiune, calmucii aduc mai întâi o jertfă în faţa acestora.

Lungimea râului Obi este foarte mare, fiindcă porneşte tocmai din îndepărtatele stepe fierbinţi de la miazăzi şi se varsă prin gurile sale în Oceanul de Nord cel Îngheţat. Adâncimea râului Obi este foarte mare pentru că atunci când este furtună se formează valuri ca pe mare. Şi este adânc chiar de la mal. Se revarsă adesea în mlaştini, în lacuri şi peste păduri. Lăţimea lui nu este mereu aceeaşi, pentru că dincolo de gurile Irtâşului largimea este mai mare, însă mai sus, uneori între maluri nu are decât două sau trei verste. Râul Obi are multe braţe şi ostroave. Albia lui nu este bolovănoasă. Malurile sunt de pământ şi nicăieri nu se găsesc stânci pe ele.

În acest râu se găsesc tot felul de peşti din abundenţă; se pescuiesc mai ales nişte nisetri uriaşi. Un alt soi de peşte, care este foarte gustos, se numeşte muksun şi se spune că vine din mare. Este o asemenea abundenţă, încât în nici un alt râu nu se găseşte peşte atât de mult şi de gras.

Se spune că numele lui Obi este băştinaş; totuşi, şi în latineşte se numeşte tot Obi, iar tătarii îi spun Obi-Amur. Pe amândouă malurile râului Obi se află păduri mari de toate soiurile, care se întind de la ocean şi tocmai până la stepe. Pe malurile lui nu se află nici un munte înalt, în afară de dealurile acelea care se numesc Kriaj şi care uneori se apropie de râul Obi, alteori se depărtează. Pe alocuri, malurile sunt foarte înalte, în altele —

nu prea. Pe malurile râpoase cresc multe plante şi iarbă care se întinde asemenea unui covor până departe în stepe şi nu se ştie unde.

Apa din râul Obi este foarte tulbure şi albicioasă, dar nu chiar ca apa din alte râuri, fiindcă Obi izvorăşte din lacuri. Obi nu curge repede ca alte râuri bolovănoase, totuşi nu este liniştit şi prin unele locuri este foarte învolburat. Nu are cursul repede, pentru că este foarte adânc.

Ceea ce cred geografii, că râul Obi face hotar între Asia şi Europa, este ignoranţă, pentru că ei îşi închipuie că izvoarele râului Don nu sunt departe de Obi. Dar acum se ştie că acestea sunt foarte îndepărtate şi că între Obi şi Don este o foarte mare distanţă. De aceea, ar fi mai bine să considerăm graniţa Europei de la izvoarele râului Don, mergând drept până la râul Dvina şi până la mare. Şi astfel graniţa ar fi mai apropiată de adevăr decât aceea pe care o consideră ei, pe Obi.

Şi acum, după descrierea râului Obi, iarăşi ne urmăm călătoria şi descriem râul Ket, de la gurile sale până departe la obârşie.

* * *

Şi aici, după descrierea râului Obi, iarăşi să ne întoarcem la descrierea plutirii noastre în susul râului Ket, de unde ne-am oprit, chiar de la fortul Makovsk şi până la obârşia lui.

Plutind în susul râului Ket, pe partea stângă, mai jos de satul Altaev este un braţ, Ket rămânând pe partea stângă, pe care braţ se merge o jumătate de verstă. Şi am ieşit iarăşi în Ket. Râul Ket se desparte în două braţe, între care se formează un ostrov. Şi un braţ se numeşte Ket cel Vechi, iar celălalt Ket cel Nou. De la braţul acela şi până unde se desparte râul Ket în două, sunt patru verste.

Pe partea dreaptă a râului Ket cel Vechi se află Cotitura Ketului, la şapte verste de iurtele Koravandinilor.

Pe partea dreaptă a râului Ket sunt iurtele Tiunghin, la şaisprezece verste de iurtele Koravandinilor, iar pe aceeaşi parte, mai sus cu două verste de iurte, este gura de mijloc a râului Ket.

Pe partea stângă a râului Ket, la patru verste de gura mijlocie a râului Ket se află iurtele ostiacului Kurkov din Lartiţk.

Pe partea stângă a râului Ket este gârla Tişpanov, la şapte verste de iurtele Kurkovilor. Pe braţul Tişpanov se pluteşte două verste.

Pe partea stângă se află groapa mocirloasă a Ketului, la două verste de braţul Tişpanov.

Acea groapă mocirloasă se întinde o verstă. Tot pe partea stângă a lui Ket este braţul Puradjin, iar pe partea stângă sunt iurtele puradjinilor, de la mocirla Ketului la trei verste. Pe acest braţ se merge cam o verstă.

Pe partea dreaptă a râului Ket, în plasa Pikovsk, sunt aşezate iurtele Olrdarg şi pe aceeaşi parte, mai sus de iurte cu trei verste, se găseşte braţul Padjin, la trei verste de braţul Puradjin.

Pe aceeaşi parte a râului Ket sunt iurtele Ciunjin, din plasa Pikovsk, la şase verste de iurtele Pikovskilor.

Pe aceeaşi parte a lui Ket sunt iurtele Padjinilor, tot din plasa Pikovsk, la patru verste de iurtele Ciunjin.

După iurtele Padjinilor este braţul Padjin.

Pe partea dreaptă a râului Ket este ultima gură a râului, care se varsă în Obi.

Aici este jumătate de cale de la Narâm la Keţk, la patru verste de iurtele Padjinilor. Aici se ajunge de la Surgut şi de la Narâm venind pe Obi până la gura a treia a râului Ket, pe care se intră din Obi în râul Ket.

Pe partea dreaptă a râului Ket sunt iurtele Ivaşkin ale fortului Keţk, iurte de la care au pornit ostiacii keţi. De la gura Togorsk este o depărtare de douăsprezece verste.

Pe partea stângă a râului Ket este mlaştina Elderov, iar mai sus de aceasta se formează o baltă, la şapte verste de iurtele Ivaşkin.

Pe aceeaşi parte stângă a râului Ket se desface un braţ, iar pe malul drept al braţului sunt iurtele Elderov, la cincisprezece verste de mocirla Elderov[1].

---

[1] Se numeşte mocirlă, fiindcă vechea albie a fost părăsită, şi râul curge pe o albie nouă (n.a.).

Pe acest braţ se merge căm o verstă; se trece apoi în groapa mocirloasă care ţine cam cinci verste.

La sfârşitul acestei gropi mocirloase, iarăşi în Ket, pe partea stângă, se desface braţul Ket cel Vechi, care se întoarce iarăşi în Ket.

Tot pe partea stângă din râul Ket iese o gârlă Keţka, care se varsă iarăşi în Ket la o jumătate de verstă de mocirlă.

În ziua de 8 iunie am pătruns în balta Elderov, care se întinde cinci verste.

În balta Elderov, pe partea dreaptă, este malul râpos Filkin, la cinci verste de gârliţa Keţka; râpa ar fi cam de cinci verste. Deasupra malului cresc tot felul de copaci: mesteceni, brazi, cedri, brad alb, plopi şi alte soiuri de arbori.

De la râpa Filkin începe groapa mocirloasă Anghin, iar lângă aceasta se află înălţimile Kriaj de pe Obi. Mocirla ţine două verste.

Pe partea dreaptă a râului Ket este un braţ, la o verstă de mocirla Anghin, care are două verste lungime.

Pe partea dreaptă a râului Ket este un sat rusesc al lui Volkov de pe Ket, la o verstă de braţ. De la satul acela până la fortul Keţk sunt două verste.

În ziua de 8 iunie am ajuns la fortul Keţk. Fortul este aşezat într-un loc foarte frumos pe înălţimile Kriaj de pe partea dreaptă a lui Ket. În Keţk se află cam douăzeci de curţi, o biserică a Treimei dătătoare de viaţă şi a sfântului Nicolae, făcătorul de minuni. Am plecat din Keţk la aceeaşi dată, noaptea pe la ceasurile patru, pe braţul râului care ţine o verstă. Braţul acela se varsă în Ket după ce a pornit tot din el. Din braţ am ieşit în Ket.

Pe malul drept al râului Ket este un sat rusesc la două verste de gârlă, iar în sat sunt patru gospodării.

Tot pe partea dreaptă a lui Ket este un loc mlăştinos, la trei verste de satul rusesc.

Pe partea stângă a lui Ket este un iaz la o verstă de mlaştină.

Tot pe partea stângă a lui Ket este un sat rusesc. Odinioară în locul acesta au fost iurtele de vără ale cneazului ostiac Neug.

În sat, care este aşezat la trei verste de braţul râului, sunt şase gospodării.

Pe partea stângă a râului Ket este braţul Neughin, la o verstă de sat. Braţul acela ţine şase verste. Când a trădat Nârghei, de a răpit haznaua împărătească, iar pe slujbaşi i-a omorât, capturând vistieria, aceasta a fost ascunsă în pădure, lângă braţul acesta de râu, lângă gura de jos, aproape un an. Şi iarăşi s-au adunat slujbaşii cazaci siberieni şi au recucerit vistieria împărătească de la Nârghei şi au trimis comoara marelui stăpân, la Moscova. De atunci, trădătorul Nârghei a fost adus iarăşi la supuşenie şi a început să plătească bir marelui ţar, împreună cu oamenii săi.

Pe partea stângă a braţului Neughin este gârliţa Nalimov la patru verste de gura de jos a braţului.

Pe partea dreaptă a râului Ket este o gârliţă-iaz, la patru verste de gârla Nalimov, care ţine o jumătate de verstă.

Pe aceeaşi parte a râului Ket este lacul Zapor cel Mare, la două verste de iezuleţ.

Pe partea stângă a râului Ket este gârla Râbnaia, la două verste de lac.

Pe partea dreaptă a lui Ket sunt iurtele cneazului ostiac Kutki, la două verste de gârlă.

Pe aceeaşi parte a lui Ket sunt iurtele kurkilor lui Esaul, la două verste de iurtele ostiacilor cneazului.

Pe partea stângă a râului Ket este gura lui Ket cel Vechi, care porneşte din Ket şi iarăşi se varsă în Ket la şase verste de iurtele Esaulilor.

Pe partea dreaptă a lui Ket este un braţ mic, la o verstă de Ket cel Vechi.

Spre partea dreaptă a lui Ket este un ostrov, la patru plesuri de braţul cel mic.

Pe partea stângă a lui Ket este un braţ la două plesuri de ostrov, braţul ţine zece verste.

Pe partea stângă a braţului este o gârlă, la cinci verste de la gura de jos.

Pe malul stâng al lui Ket sunt iurtele murzinilor, la o verstă de braţ.

Pe partea dreaptă a lui Ket este un braţ la patru plesuri de iurtele murzinilor, braţ care ţine o verstă.

Pe partea stângă a lui Ket sunt iurtele ostiacilor lui Iasagnog, la două plesuri de braţ.

Mai jos de acele iurte, pe aceeaşi parte este un heleşteu.

Pe aceeaşi parte a râului Ket este un braţ care ţine o verstă, la şapte verste de iurte.

Din partea dreaptă a acelui braţ se desparte Ket cel Vechi, care iarăşi se varsă în Ket la o jumătate de verstă de gura de jos.

Pe aceeaşi parte a lui Ket se desparte vechea albie a lui Ket la depărtare de două plesuri de braţul de râu.

Pe aceeaşi parte este un alt braţ la patru plesuri de albia cea veche.

În mijlocul râului Ket este o insulă mică la trei verste de braţ.

Pe partea stângă a râului Ket se desface vechea albie a râului, în faţa acelei albii pe partea cealaltă este braţul Ivaşkin, la două verste de insuliţă. Pe braţ se merge trei verste. Mai sus de acel braţ este o râpă pe malul drept al lui Ket, pe care creşte codrul lui Ivaşcu Vansandav şi care se întinde o jumătate de verstă. În pădurea de pe râpă cresc numai pini.

Pe partea dreaptă a râului Ket, la două verste de braţul Ivaşkin, este un alt braţ, care se întinde două plesuri. Pe aceeaşi parte, mai jos de braţ este o gârlă.

Pe partea stângă a râului Ket este gârla lui Ivaşkin, care poartă numele Lişiţa şi iese din pământ, apoi se varsă în Ket. Pe malul ei se vine la vânătoare pentru castori şi samuri, vulpi, vidre, jderi, hermine, veveriţe şi alte animale de tot felul; de la braţul de râu sunt cinci plesuri.

Pe partea stângă a râului Ket, la trei plesuri de gârla Lişiţa, este un iaz.

Pe partea dreaptă a râului Ket este Ket cel Vechi. El se desparte din Ket şi se varsă iarăşi în Ket la douăzeci de verste de gârla Lişiţa.

În ziua de 15 iunie am navigat cu pânze şi cu doscianicurile legate unul de celălalt.

Pe partea dreaptă a lui Ket este un braţ la şaptesprezece verste de Ket cel Vechi, care ţine cam un sfert de verstă.

Pe aceeaşi parte a lui Ket este gârla Bâstraia, pe care am mers o zi. Vechiul braţ al lui Ket rămâne pe partea stângă, la o verstă de gura de jos a gârlei Bâstraia.

Pe partea stângă a gârlei Bâstraia este o gârliţă, care se varsă în Ket.

Pe partea stângă, la şase verste de gârliţă, este un mal râpos, pe care se află o pădure de pini şi de mesteceni.

În locul acela este jumătatea gârlei.

Pe partea dreaptă a gârlei Bâstraia este râuleţul Utkin, la douăzeci de verste de malul râpos. Pe gârla aceea se merge cam cincisprezece verste de râuleţul Utkin până la Ket. De la gura gârlei Bâstraia până la cetatea Keţk sunt cinci plesuri. Acele plesuri au cam opt verste. În al patrulea bazin, pe malul stâng, este o râpă, iar deasupra râpei este o pădure de pini, mesteceni şi salcie. Din gârlă am ieşit în râul Ket la 16 iunie.

Pe partea dreaptă, mai înainte de a ajunge la fortul cel vechi, cam la jumătatea bazinului, este un braţ mic de râu.

Pe partea stângă se află fortul cel vechi care se numeşte aşa, pentru că în acelaşi loc a fost fortul cel mic al Keţkului, dar a fost mutat unde se află astăzi Keţkul.

În faţa vechiului fort este un iaz mic, iar între iaz şi Ket se formează un ostrov mic.

Fortul cel vechi este aşezat pe un loc foarte frumos deasupra malului râpos. Fortul cel vechi a fost părăsit, pentru că locurile erau neroditoare pentru grâne. De la Narâm până la Makovsk este jumătate de cale din dreptul fortului cel vechi. Sunt cam patruzeci de ani de când a fost mutat vechiul fort.

Mai sus de fortul cel vechi curge râuleţul Goleş, care izvorăşte din mlaştină.

În mijlocul râului Ket este un ostrov unde apa se desparte în două braţe: unul se numeşte Ket cel Vechi, celălalt — Ket cel

Nou. Cel Vechi este pe partea dreaptă, cel Nou pe stânga, la unsprezece verste de vechiul fort Ket.

Ziua de 17 iunie. Pe partea dreaptă a lui Ket este un ostrov, la şase verste de locul unde Ket se desparte în două. Pe partea stângă a râului Ket este râul Orlov. Acest râu Orlov, care este cam tot atât de mare ca şi râul Ket, este la zece verste de ostrov.

Râul Orlov izvorăşte din îndepărtatele mlaştini, şi pe malul lui ostiacii vânează samuri şi vulpi, şi veveriţe, şi alte sălbăticiuni.

Pe partea stângă a lui Ket este un ostrov, la unsprezece verste de râul Orlov.

Pe partea dreaptă a lui Ket, la zece verste de ostrov, un braţ de râu.

Pe partea stângă a lui Ket, un ostrov, la cinci verste de braţul de râu.

Pe partea dreaptă a lui Ket se face un braţ de râu, care se numeşte Ket cel Nou, iar Vechiul Ket curge pe partea stângă. Între ele este un ostrov mare. De la acest Ket cel Nou şi până la Ket cel Vechi sunt trei verste. De la ostrovul arătat mai sus şi până la Ket este cam o jumătate de verstă.

18 iunie. Pe partea dreaptă a lui Ket este Ket cel Vechi, la treisprezece verste de braţul Ket cel Nou.

Pe partea stângă a lui Ket este râul Jagadin, la şase verste de braţul Ket cel Nou. Lângă râul acela se află iurtele de iarnă ale ostiacilor cneazului Jagad. Râuleţul şi-a luat numele de la cneaz.

Ziua de 19 iunie. Pe partea dreaptă a lui Ket este un braţ, la treizeci de verste de râul Jagadin.

Pe partea dreaptă este Ket cel Vechi, iar pe malul stâng un iaz care se numeşte Ket cel Nou, la zece verste de braţul celălalt. Ket cel Nou ţine două verste.

Ieşind în Ket, pe partea dreaptă este un braţ, la două verste şi jumătate de Ket cel Nou. Pe partea stângă a lui Ket este un heleşteu în care ostiacii zăgăzuiesc peştii ca să-i prindă.

Pe partea dreaptă este Ket cel Vechi, la cinci verste de heleşteu. Ket cel Vechi s-a înnoroiat şi doscianicurile nu mai

pot trece pe el, ci trec pe Ket cel Nou, despre care am scris mai sus.

Iunie, în ziua de 20. Pe partea dreaptă a lui Ket este un lac, la treizeci de verste de Ket cel Vechi. De la Ket cel Vechi şi până la acest lac nu am întâlnit nici un braţ de râu, nici gârlă.

Ziua de 21. Pe partea dreaptă a râului Ket, râul Pâgma, la şapte verste de lac. Se numeşte astfel, pentru că pe malul lui a trăit ostiacul Pâgma, iar astăzi este stăpânit de ostiacii lui Maksim.

Pe malul lui se vânează mulţi samuri, vulpi şi mai ales cei mai frumoşi castori negri. Râul izvorăşte din locuri îndepărtate din mlaştină.

Pe partea stângă a lui Ket este un mal râpos, deasupra căruia creşte o pădure de pini şi alte multe soiuri de copaci. Malul acela este al cneazuiui Maksim, amintit mai sus, la două verste de râul Pâgma.

Pe partea stângă a gârlei lui Maksim se află iurtele de vară şi cele de iarnă ale acestuia, la o jumătate de verstă de malul cel râpos.

Pe partea dreaptă a lui Ket, la cincisprezece verste de râuleţul Maksim, este o râpă de humă, deasupra căreia cresc pini, brazi şi alţi arbori.

Iunie, ziua de 22. Pe partea stângă a lui Ket este un iaz care se varsă în lacul Aik. Lângă lac sunt iurtele de iarnă şi cele de vară ale ostiacilor, la douăzeci şi cinci de verste de râpa de humă.

În mijlocul lui Ket este un ostrov, la şapte verste de râpă.

Pe partea dreaptă a lui Ket este podişul Odrin, la douăzeci şi cinci de verste de râpa de humă.

Iunie, 23. Pe partea stângă a lui Ket, braţul Lomovat, la douăzeci de verste de podiş.

La douăzeci si şase de verste de braţul Lomovat, pe partea stângă a lui Ket, este un grind, şi la douăsprezece verste de acel grind, tot pe partea stângă, un lac.

Iunie, în ziua de 24. Pe partea dreaptă a lui Ket, un lac la douăzeci de verste de celălalt lac.

Pe partea stângă a lui Ket este un braţ de râu la zece verste de lac. Acest braţ ţine cam o jumătate de verstă. Pe partea stângă, mai sus de acel braţ, este o gârlă.

Pe partea dreaptă a lui Ket, un iaz la cinci verste de gârlă. Iazul ţine patru verste.

Pe partea stângă a lui Ket — o gârlă, la şapte verste de iaz.

Pe partea dreaptă a lui Ket — un braţ, la zece verste de gârlă.

Iunie, în 25. Pe partea stângă a lui Ket se face o gârlă, din apele căreia se formează lacul Kauldin. Din lac iese râul Kas, care se varsă în râul Enisei. Pe malurile lacului aceluia şi ale râului Kas au drum negustorii şi mişună nomazii. De aceea, la gura râului Kas s-a aşezat un post de pază. De la braţ şi până la lac sunt zece verste. Şi dacă în râul Kas se prăbuşeşte un copac, în acelaşi loc în care a căzut în apă, copacul împietreşte în timp de trei ani.

Pe partea stângă a râului Ket este un braţ care ţine unsprezece verste, la trei verste de lacul Kauldin.

Pe partea dreaptă a râului Ket, la două verste de braţ, este un iaz.

Pe partea stângă a lui Ket este o gârlă, la treisprezece verste de iaz.

Pe malul drept se află fortul Iurliukov, în care a trăit cneazul ostiac Iurliuk. Astăzi, fortul acela este părăsit, şi totul a dispărut, şi a crescut pădure. De la Ket cel Vechi sunt douăsprezece verste. Fortul Iurliukov era aşezat pe un loc frumos deasupra râpei[1]. Din cetatea Iurliuk au pornit ostiacii de la Makovsk.

Pe partea stângă se află malul înalt Mâş, pe care creşte o pădure de pini, mesteceni şi alte multe soiuri de arbori, la cinci verste de fortul Iurliuk.

Pe partea stângă a lui Ket, la trei verste de râpa Mâş, este un braţ mic.

---

[1] Aici este jumătate de drum de la Keţk până la fortul Iurliuk, iar de la fortul Iurliuk până la Makovsk — cealaltă jumătate (n.a.).

Pe aceeaşi parte, la două verste de la braţul mic, este un alt braţ mare.

Tot pe partea stângă este un braţ, la nouă verste de celălalt. În faţa acestuia, pe partea dreaptă, altul.

Iunie, în 27. Pe partea dreaptă a lui Ket, un braţ mic, la opt verste de cele două braţe.

Pe partea stângă a lui Ket, la zece verste de braţul cel mic, un lac.

Pe aceeaşi parte este un mal înalt, la nouă verste de lac.

Pe partea dreaptă este râuleţul Olen, la două verste de malul cel înalt.

Pe partea stângă este un braţ, la o verstă şi jumătate de râuleţul Olen.

Tot pe malul stâng este o râpă, la opt verste de braţul de râu.

Pe partea dreaptă a râului Ket, o gârliţă, la două verste de râpă.

Pe partea stângă este râpa Kolokol, la două verste şi jumătate de gârliţă. În faţa acelei râpe este vărăria Kolokol. La vărărie, neguţătorii au agăţat într-un pin pe malul drept un clopot mic pentru ca locul să fie cunoscut de oamenii ce ar veni cu doscianicurile în susul râului Ket. Acolo se găseşte var mult, şi apa râului curge repede, parcă peste nişte praguri. O asemenea vărărie şi ape atât de repezi nu mai sunt nicăieri pe Ket. Tot în faţa râpei sunt aşezările de iarnă ale cazacilor care transportă pe râul Ket proviziile de grâne până la Eniseisk, dar acolo se înţepenesc şi iernează.

Pe partea stângă a lui Ket este râpa Dolgov, la două verste de râpa Kolokol.

Iunie, în 28. Pe partea dreaptă este gârla Râbnaia Cebotaika, la douăsprezece verste de râpa Dolgov. Gârla se numeşte aşa, pentru că pe malurile ei a trăit ostiacul Cebotai.

Pe partea dreaptă, la douăzeci şi cinci de verste de gârla Cebotaika, este un braţ pe care se merge zece verste.

Pe partea stângă a lui Ket se desparte Ket cel Vechi, iar pe partea dreaptă Ket cel Nou, la şase verste de braţul de râu. Pe Ket cel Vechi nu se umblă, numai pe Ket cel Nou.

Iunie, în 29. Pe partea stângă a lui Ket este un râuleţ, la cincisprezece verste de Ket cel Vechi.

Pe aceeaşi parte este fortul Markov. Acolo au trăit cazacii care s-au strămutat la Keţk, pentru că ostiacii au vrut să prefacă fortul în cenuşă, iar pe cazaci să-i ucidă. Fortul este aşezat pe un loc frumos deasupra râpei.

Pe partea dreaptă a lui Ket este gârla Elov, la douăsprezece verste de fortul Markov. Gârla izvorăşte de departe din mlaştină.

Pe partea dreaptă a lui Ket este un braţ, la şase verste de gârla Elov, care se varsă în gârlă.

Pe partea stângă, o gârlă, la douăzeci şi cinci de verste de braţul de râu.

Iunie, în 30. Pe partea stângă, albia lui Ket cel Vechi, la douăzeci şi şase de verste de gârlă.

Tot pe partea stângă, tot Ket cel Vechi, a cărui gură de sus este o mlaştină noroioasă. Am mers pe Ket cel Nou zece verste de la Ket cel Vechi.

Pe aceeaşi parte a lui Ket, iarăşi o albie a lui Ket cel Vechi. Dar spre partea dreaptă, braţul se numeşte Ket cel Nou. Pe Ket cel Vechi nu se merge, doar pe Ket cel Nou, de la gura mlăştinoasă a lui Ket, la o verstă şi jumătate.

Pe partea dreaptă este malul lui Olen, înalt, la şapte verste de Ket cel Vechi.

Pe partea stângă a lui Ket este gârla Jajeia, la douăzeci şi opt de verste de malul Olen.

Pe aceeaşi parte este podişul Kriaj, la nouă verste de gârlă. Tot pe partea stângă este un loc împădurit cu pini, la cinci verste de malul cel înalt.

Pe partea stângă a lui Ket este un braţ, care se numeşte Surpătura, fiindcă acel loc a fost de curând spălat de ape, la două verste şi jumătate de malul cel înalt.

Pe partea dreaptă a lui Ket este un lac, la o verstă de braţ.

Pe malul stâng este o râpă, la trei verste de lac.

Pe partea dreaptă este lacul Ocunev, tot la trei verste de râpă.

Pe aceeaşi parte sunt aşezările de iarnă ale cazacilor din Tomsk, trimişi la Eniseisk cu provizii de grâne, la două verste de lacul Ocunev.

Pe partea stângă este un braţ, care se numeşte Ket cel Vechi, la două verste şi jumătate de aşezările de iarnă.

Pe partea stângă este o râpă, la cinci verste de Ket cel Vechi.

Pe aceeaşi parte a lui Ket, iarăşi o râpă, la şase verste de cea arătată mai sus.

Pe partea stângă a lui Ket este râul Sociur, care izvorăşte din gubernia Makovsk, din mlaştini. Râul Sociur este tot atât de mare ca şi Ket. Pe malurile sale sunt iurtele de iarnă şi cele de vară ale ostiacului Iurka. Pe malurile lui, ostiacii vânează samuri, castori de bună calitate, vulpi şi multe alte sălbăticiuni. De la râpă şi până la Sociur sunt nouă verste.

De la râul Sociur, albia lui Ket a devenit foarte îngustă.

Iulie, în 2. Pe partea dreaptă a lui Ket este o râpă mică, la patruzeci de verste pescăreşti de la Sociur, iar verste de uscat cam şaizeci.

Pe aceeaşi parte este o albie veche a lui Ket.

Pe partea stângă curge Ket cel Nou, la douăsprezece verste pescăreşti şi cam douăzeci şi cinci de verste de la râpă.

Pe partea dreaptă a lui Ket este râpa Losin, la treizeci şi opt de verste de Ket cel Vechi; malul este foarte înalt.

Iulie, în 3. Pe partea dreaptă sunt aşezările de iarnă ale cazacilor din Tomsk, care, fiind trimişi la Tomsk cu provizii de grâne, fiind prinşi de vremea de iarnă, au iernat în acel loc, la douăzeci şi cinci de verste de râpa Losin.

Pe partea stângă a lui Ket sunt aşezările de iarnă ale cazacilor din Tobolsk, care au iernat aici, fiindcă şi cazacii din Tomsk se opriseră pentru iernat; sunt treizeci şi şapte de verste de la aşezările de iarnă ale celor din Tomsk. Pe partea stângă a lui Ket este o râpă, la nouă verste de aşezările de iarnă ale cazacilor din Tobolsk.

Iulie, în 4. Pe partea dreaptă este o râpă, la şapte verste de cealaltă râpă.

Pe partea dreaptă a lui Ket a fost satul rusesc din care era tălmaciul Oksenka, plecat la Eniseisk. De la râpă sunt douăzeci de verste.

Pe partea stângă este râpa Sterliaj, la douăsprezece verste de sătuc. Pe aceeaşi parte este o gârlă, la şapte verste de râpa Sterliaj.

Pe partea stângă este gârla Ivaşkin, la unsprezece verste de cealaltă gârlă.

Iulie, în 5. Pe partea dreaptă a lui Ket este un braţ, la patruzeci de verste de gârla Ivaşkin.

Tot pe partea stângă a lui Ket este Ket cel Vechi, care se desparte din Ket şi apoi se varsă tot în el; de la braţul de râu sunt nouă verste. Mai sus de Ket cel Vechi este un braţ care ţine o verstă.

Pe partea dreaptă este satul rusesc Vorojeikin, la douăzeci şi opt de verste de braţul de râu. Satul acela, aşezat într-un loc frumos pe malul cel înalt, este prima aşezare de la fortul Keţk, pe tot râul Ket, şi unde se fac tot felul de grâne din belşug. Şi satul este supus fortului Makovsk. În sat locuiesc şase ţărani. Şi de la satul acela până la fortul Makovsk se merge pe uscat o zi şi o noapte, iar pe apă, două zile şi două nopţi.

Pe partea stângă a lui Ket, la două verste de sat, este o râpă.

Pe partea dreaptă este gârla Mindân, la o verstă de râpă, gârlă care pleacă de la râul Ciulim.

Pe partea dreaptă a lui Ket este râpa Goreal, iar mai sus de acea râpă, la un sfert de verstă şi la zece verste de gârla Mindân, este lacul Goreal.

Iulie, în 6. Pe partea dreaptă este râpa Driaghin, iar mai sus de această râpă se află heleşteul Driaghin, la şaisprezece verste de râpa Goreal. Pe partea dreaptă este heleşteul Juravlin, la treizeci de verste de râpa Driaghin.

Pe partea stângă a lui Ket este gârla Mutnaia, la cinci verste de heleşteul Juravlin. Pe aceeaşi parte este codrul lui Puşkin, în

care cresc pini, brazi, mesteceni şi alţi copaci. De la gârla Mutnaia sunt patru verste.

Pe partea stângă este heleşteul voievodului din Eniseisk, cunoscut prin faptul că în el se pescuieşte pentru voievod. De la codrul Puşkin sunt cinci verste.

Pe partea dreaptă este un mal înalt, deasupra căruia se află o aşezare de iarnă. Acolo a iernat fiul de boier din Tobolsk, care mergea la Eniseisk cu provizii împărăteşti şi s-a oprit acolo. De la heleşteu sunt treizeci de verste.

Iulie, în 7. Pe partea stângă a lui Ket este lacul Okunev, la trei verste de râpă. Pe aceeaşi parte este râpa Bobrov, la cinci verste de lac.

Pe partea stângă a lui Ket este un alt mal înalt, la cinci verste de râpa Bobrov. La o verstă mai sus de acesta, pe aceeaşi parte este râpa Pavlov, deasupra căreia se află o tabără de iarnă, unde au iernat cazacii din Tobolsk, fiindcă i-a prins îngheţul şi au iernat acolo, când transportau proviziile de stat. Când se termină râpa, este un heleşteu, Pavlov.

Pe partea dreaptă a lui Ket se desparte Ket cel Vechi, la o verstă de râpa Pavlov, şi iarăşi se varsă în Ket.

Pe partea stângă este râpa Vâsoka, deasupra căreia creşte o pădure de pin şi de brad, la trei verste de Ket cel Vechi. La coada râpei Vâsoka este gârla Makov, care izvorăşte din mlaştină şi se varsă în Ket. Mai sus de acea gârlă, la o verstă pe aceeaşi parte, este borna de hotar Makovsk. De la gârla aceea şi până la fortul Makovsk sunt patru verste.

La fortul Makovsk am ajuns în ziua de 7 iulie.

* * *

Şi pentru că aici am părăsit calea de apă, şi râul Ket a rămas către dreapta, spre miazăzi, şi pentru că aici se sfârşesc şi aşezările neamului ostiac, s-ar cuveni să se facă acum pe scurt o descriere a râului Ket, de unde izvorăşte, şi a altor râuri care se leagă de el, ca şi o expunere asupra credinţei şi obiceiurilor ostiacilor.

Râul Ket şi izvoarele lui pornesc de departe din stepă, din apropierea fortului Krasnoiarsk. Totuşi, de la fortul Makovsk în sus nu se mai navighează cu bărci mari, fiindcă este apa scăzută. De la fortul Makovsk, la încă trei zile de mers, este un sat rusesc pe malul lui Ket, iar aproape de izvoare trăiesc tătarii, kirghizii şi alţii. Lungimea lui Ket este mare, pentru că de la gurile lui unde se varsă în Obi se navighează în susul apei şase până la şapte săptămâni, iar de la fortul Makovsk până la izvoarele lui se spune că ar fi pe apă tot atâta. Lărgimea lui este mare acolo unde se varsă în Obi prin mai multe guri, fiecare gură fiind mai lată decât râul Moskova. La Makovsk însă se micşorează. Adâncimea lui este mai mare până la Makovsk şi în apele lui trăiesc tot felul de peşti, pentru că în el se varsă multe râuri şi mlaştini şi lacuri. Totuşi, râul acesta produce tristeţe, pentru că de la fortul Keţk până la satul Vorojei al Makovskului, timp de cinci săptămâni de mers, nu întâlneşti aşezări de viaţă pe malurile lui, în afară de nomazi ostiaci. Şi aceia sunt puţini, deşi mai demult erau mare mulţime, dar au început să se bată între ei, iar din acele încăierări mulţi au pierit, iar alţii au murit de molimă şi de lipsuri. Chiar în anii care au trecut a fost o asemenea foamete, încât unii dintre ei şi-au mâncat copiii. În afară de acestea, râul Ket este trist şi pentru că în preajma lui nu sunt nici lunci, nici păşuni, doar păduri de netrecut, mlaştini şi lacuri şi pentru că apa râului Ket este tulbure şi multe locuri sunt pustii. Totuşi, în patru, cinci locuri s-ar putea stabili aşezări de viaţă, fiindcă şi altădată au fost aşezări omeneşti pe acolo.

Dar destul despre râul Ket, şi să scriem acum despre ostiaci.

Neamul ostiacilor este vechi, ca multe alte popoare din împărăţia Siberiei. Toţi locuitorii aceia descind din sciţi, care după potop îşi trag obârşia din Jafet, fiul lui Noe. De aceea şi firea şi obiceiurile lor sunt simple. Ei sunt idolatri ca la început, cred în marele Nemrod, credinţă pe care o şi ţin. În limba lor, ei înşişi le spun celor care locuiesc pe Obi şi pe Irtâş kandajaki, iar celor din Narâm şi de pe Ket — ciuguli. Aşezările lor încep de la gurile râului Irtâş, unde se varsă în Obi, şi se întind apoi

pe malul lui Obi în jos până la Beriozov şi până la Marea Oceanului, iar în sus — pe malul lui Obi până la fortul Tomsk şi apoi pe râul Ket până la izvoarele lui. Teritoriul acela este întins. Numai că, deşi ei sunt de acelaşi neam şi au aceeaşi credinţă, totuşi au limbi diferite şi se înţeleg greu unii cu alţii. Poporul acesta este cel pe care latinii şi grecii (cu toate că au aflat despre el doar din auzite) îl numesc ihtiofag, adică mâncător de peşte, pentru că toţi ostiacii pescuiesc tot felul de peşti în mare cantitate. Unii îl mănâncă crud, alţii îl usucă şi îl fierb. Ei însă nu ştiu ce este pâinea şi sarea, în afară de peşte şi de o rădăcină albă, numită şuşak, pe căre o culeg vara şi îşi fac provizii, o usucă şi o mănâncă iarna. Cu pâine nu pot trăi. Cel care se satură cu pâine, moare. Locuinţele lor sunt iurtele. Dar nu numai pentru hrană pescuiesc, ci din piele de peşte îşi fac şi haine, şi ciubote, şi căciuli. Ei umblă cu cea mai mare uşuriţă cu lotci de lemn, în care sunt aşezaţi câte cinci şi şase oameni sau mai mulţi. Totdeauna poartă arcuri şi săgeţi şi sunt oricând gata de luptă. Ei au multe femei. Câte doresc, atâtea ţin.

Dar despre ei am scris şi în alte locuri. Acum să scriem iarăşi despre călătoria noastră, adică de la Makovsk peste limba de pământ uscat până la Eniseisk.

* * *

Fortul Makovsk este aşezat pe un loc minunat, pe malul râului Ket, deasupra râpei de partea stângă. În cetate se află o biserică şi cam douăzeci de gospodării. Acolo doscianicurile şi caicele sunt în mare număr, unele găurite, altele întregi, pentru că acolo este o reşedinţă mare a slujbaşilor împărăteşti. Cam la o jumătate de verstă de fort este oraşul slobod al negustorilor, unde s-au construit o mulţime de hambare pentru depozitatul mărfurilor, de unde negustorii să pornească peste fâşia de pământ uscat.

De la fortul Makovsk la Eniseisk se merge peste fâşia de pământ care se întinde în timpul verii câteodată cale de cinci verste, pe când iarna se spune că drumul ar fi de cincizeci de

verste. Peste acea limbă de pământ este foarte mult noroi şi de aceea peste tot pe acolo s-au făcut foarte multe poduri, din pricina glodului şi numeroaselor mlaştini şi gârliţe.

Pe această limbă de pământ nu sunt aşezări omeneşti, în afară de un singur loc numai, în care se află o colibă în care trăiesc oameni.

După ce se trece limba de pământ se ajunge în ţinutul Elanului. Acolo este un sat mic la marginea limbii de pământ, după care, nu prea departe, este un alt sat mare, în care se află o biserică şi un fort. Satul acela se numeşte Elan. Şi de la acest sat până la Eniseisk sunt iarăşi o mulţime de aşezări şi sate. Locurile sunt tot de câmpie, foarte frumoase şi roditoare în grâne. Se spune că în întreg ţinutul Eniseisk ar fi cam cinci sute de sate şi peste tot pământul este roditor.

De la fortul Makovsk şi până la Eniseisk se călătoreşte cu samare în două sau trei zile, după cum este drumul. Am încărcat totul pe cai din Eniseisk, care sunt foarte buni şi mari, cai domestici amestecaţi cu cai calmuci. Pentru fiecare cal am plătit până la Eniseisk o rublă sau mai puţin, după cum era drumul. Pe alocuri, pe limba de pământ sunt şi dealuri acoperite cu păduri foarte întunecoase. Sunt şi unele locuri curate, luminişuri, pe lângă gârle, unde călătorii se opresc şi se odihnesc.

Nu vom face mai departe descrierea râului Enisei, pentru că până la Enisei am navigat pe acest râu doar două zile. După aceea am navigat pe râul Tungusk până la Baikal. Despre Enisei nu scriem şi pentru că izvoarele lui sunt necunoscute. Nu se ştie nici de unde pornesc. Se spune doar că n-ar fi departe de ale lui Obi. Localnicii spun că la izvoarele lui Obi se aud lebedele de la izvoarele lui Enisei.

De la cetatea Eniseisk până la Krasnoiarsk se merge zece zile pe drum de uscat, iar în susul apei — trei săptămâni, tot printre sate de agricultori ruşi. De la Krasnoiarsk mai departe se mai merge încă pe râul Enisei în sus. În ţinutul Krasnoiarsk sunt o mulţime de sate şi cam o mie de slujbaşi. Dar este mereu primejdie mare din pricina kirghizilor, care, fiind cam o mie de

oameni, sunt foarte războinici; limba şi credinţa lor sunt tătăreşti. Cei din Krasnoiarsk umblă pe Enisei după hamei, care creşte în ostroave din belşug. Până a se ajunge la Pragul cel mare, pe malul Eniseiului este o stâncă de piatră, pe care este săpată un fel de scriere necunoscută. Sunt săpate şi cruci, de asemenea, sunt săpate şi chipuri de oameni care ţin în mâini ghioage şi multe astfel de lucruri. După cum se spune, asemenea pietre cioplite se află în locurile pustii, dar nimeni nu ştie ce este scris pe ele şi de către cine. În locurile acelea începe o cataractă de temut pe râul Enisei, prin care nimeni nu se încumetă să treacă cu bărcile, deoarece pe ambele maluri sunt stânci înalte. Se poate merge numai pe drum şi se ocoleşte cataracta în cinci zile, pentru că ea atâta se întinde. Şi se trece dincolo de ea pentru hamei, în ostroave. Dar mai departe nu se duc ruşii. Se spune că râul Enisei este foarte mare peste tot, la fel, bolovănos şi foarte repede.

De la Eniseisk în jos pe râul Enisei, pe lângă gurile râului Tungusk, se ajunge în zece zile de sub munte până la Elogui şi până la Tunguskul inferior şi fortul Turuhan, cu luntre mici. Acolo locuieşte astăzi voievodul care altădată locuia în Mangazei, pentru că atunci se trecea cu provizii şi cu tot ce era de trebuinţă prin strâmtoarea de mare de la gurile râului Obi, apoi cu târşurile până la gura râului Taz în patru zile şi patru nopţi. Prin gura râului Taz, tot cu pânzele, pe râul acela se ajungea la oraşul Mangazei în patru zile şi patru nopţi. De la Mangazei la Turuhan, care a fost cândva tabără de iarnă, se ajungea cu o luntre uşoară în trei sau patru săptămâni. Acum în Mangazei este doar o tabără de iarnă, iar voievodul locuieşte la Turuhan, unde se ajunge fără trudă cu proviziile de la Eniseisk. Drumul acela de mare prin Mangazei este abandonat astăzi. Se merge la Eniseisk, şi de acolo — la Turuhan. În susul râului Tunguskul inferior, la patru zile de mers de la mănăstirea Troiţei, se varsă în Tungusk râul Sever. De la râul Sever, în sus pe partea dreaptă, cale de două zile pe Tunguskul inferior, se varsă în acesta râul Lena şi mai sus, la două zile de mers, tot pe partea dreaptă, se varsă în

Tungusk râul Svetla. Mai sus de râul Svetla, tot pe partea dreaptă, se varsă râul Taimur, la două zile de mers. Într-o câmpie lângă râul acela izbucneşte foc de sub pământ, dintr-o surpătură; şi dacă pe acea crăpătură se aşază un lemn, se face cărbune, din pricina căldurii, dar nu se aprinde.

Pe acelaşi râu Tungusk, pe partea stângă în susul apei, se varsă râul Turâg, mai sus de Turâg se varsă râul Jdanâh, mai sus de Jdanâh se varsă râul Rozmahnâh. Mai sus de râul Rozmahnâh, tot în râul Tungusk se varsă, tot pe partea dreaptă râul Ilimlei. Mai sus de Ilimlei se revarsă din Tungusk un heleşteu pe malul căruia este tabăra de iarnă Kuria. Mai sus de heleşteu se varsă râul Eroma Mică. Pe malul râului Eroma Mică este tabăra de iarnă Tetiusik. Mai sus de Eroma Mică se varsă râul Eroma Mare. Mai sus de Eroma Mare se varsă râul Nepa. Mai sus de Nepa se varsă râul Balvadenka. Pe malul râului Tunguskul de sub munte se află tabăra de iarnă Iasagnoi, în care trăiesc slujbaşii din Eniseisk care strâng birurile pentru împărăţie.

De la Turuhan pe Enisei în jos, se merge două săptămâni până la ocean, la gurile Eniseiului. De la gurile Eniseiului au încercat mulţi să meargă cu corăbiile pe râul Lena, dar n-au putut, pentru că pe ocean veneau gheţuri mari şi fărâmau corăbiile. Între râurile Enisei şi Lena, pe malurile râurilor despre care am scris mai sus, se vânează o mulţime de samuri şi nicăieri nu este un alt loc asemănător pentru vânătoare ca acolo, unde în fiecare an se duc o mulţime de oameni din Eniseisk să vâneze.

Despre râul Enisei am scris de ajuns şi acum să ne întoarcem iarăsi la călătoria noastră de la Eniseisk la Baikal.

Din Eniseisk am plecat în seara zilei de 18 iulie. Oraşul Eniseisk este aşezat pe malul drept al râului Enisei. În apropierea oraşului am ocolit pe uscat nişte smârcuri şi o pădure mare. În spatele fortului este mănăstirea Mântuitorului prea milostiv, aşezată pe un loc frumos în mijlocul mlaştinii. Lângă oraş, o gârlă mică, pe care este aşezată o moară. Mai sus de oraşul Eniseisk, pe malul unei gârle, se ridică fortul cel nou. Fortul a fost construit de stolnicul şi voievodul Kiril Elistrahov, fiul lui

Iakovlev, pentru că atunci porniseră kirghizii de la Krasnoiarsk cu război; şi pentru a se apăra şi a nu-i lăsa pe aceia să ajungă până la Eniseisk, a construit fortul pe un loc întărit. În fort se află mănăstirea Fecioarei, iar în oraşul vechi şi în fort sunt locuinţele cazacilor, ale târgoveţilor şi ale altor cinuri de oameni, cam cinci sute de gospodării şi mai multe; şi mulţi sunt veniţi în trecere şi mulţi vânători. În preajma Eniseiskului şi pe partea cealaltă a râului Enisei sunt multe sate ruseşti. În ele locuiesc ţărani agricultori. În faţa oraşului Eniseisk, pe partea cealaltă a râului, este satul Treskin.

Spre partea dreaptă a râului Enisei este un ostrov, iar în faţa lui este un sat, Bonifantiev, la o verstă de Eniseisk.

Tot pe partea dreaptă a râului Enisei se ridică un mal înalt, şi deasupra malului se află satul Monastârsk, la trei verste de satul Bonifantiev.

Iulie, în ziua de 19. Pe aceeaşi parte a Eniseiului, mai sus cu două verste de satul acela, este satul Potapovsk. În faţa acelui sat, pe partea cealaltă, este satul Verhniaia. Mai sus de acesta cu o verstă este alt sat, care se numeşte tot Verhniaia şi, aproape de satul acela, lângă mal, oamenii extrag din pământ o piatră cu care ard minereu de fier. Mai sus de satul acela, pe aceeaşi parte, este o gârlă pe care este pusă moara Monastârsk. Pe aceeaşi parte, cam la o verstă de gârlă, este încă un sat, tot Verhniaia. În faţa acelui sat, pe cealaltă parte, se află un sat rusesc, care se numeşte Tatarsk. În faţa satului Tatarsk este un ostrov. În faţa ostrovului, pe malul celălalt, este un fortuleţ vechi, care s-a ridicat drept loc de observaţie împotriva kirghizilor. Fortul a fost clădit de ţărani. Trecând de acel ostrov, pe malul stâng, este Cleonia.

Pe partea stângă este satul Puzanin, la o jumătate de verstă de ostrov. În faţa lui, pe partea stângă, este satul Borşevnikov.

Pe partea dreaptă este satul târgoveţului Vtorov Igumnov, la un sfert de verstă de Puzanin.

Pe partea stângă este satul Gurâliov, la două verste de satul lui Vtorov.

Pe partea dreaptă este satul Iujakov, tot la două verste de satul lui Vtorov.

Pe partea stângă este satul Lâsovsk, la o verstă de Gurâliov. Mai sus de satul Lâsovsk este râul Beriozovka. Pe aceeaşi parte a râului Eniseisk se varsă gârla Kamenka. Ea izvorăşte din munţi şi se uneşte cu Eniseiul la două verste şi jumătate de gârla Beriozovka. Pe aceeaşi parte a lui Enisei este o gârlă, la două verste şi jumătate de gârla Kamenka.

Pe partea dreaptă este satul Sadrin, la două verste de gârlă.

Pe partea stângă este un sat ce se numeşte cetatea Markov. În cetatea aceea au locuit tunguşii; de la satul Sadrin este o verstă. În faţa acelui sat este o gârlă care se numeşte tot Sadrin.

Pe partea dreaptă este satul Borok, la patru verste de cetatea Markov. În faţa satului, pe partea stângă, este un braţ de râu.

Pe partea dreaptă, la o jumătate de verstă de satul Borok, este satul Moklokov.

Între sate curge gârla Moklokovka, pe care se află o moară, iar în faţa satului Moklokov este satul Puhanov, în faţa căruia este un ostrov.

Iulie, în 20. Pe partea stângă este satul Kolesnikov, la patru verste de satul Pohanov. Mai sus cu o verstă de satul acela, este gârla Radikov.

Pe partea dreaptă este un fort care a fost ridicat împotriva kirghizilor, iar în faţa fortului, la două verste şi jumătate de gârla Radikov, este satul Radikov.

Pe partea stângă a râului Enisei este un braţ. Între braţ şi Enisei se formează un ostrov. Pe braţ se merge o verstă. În faţa ostrovului, pe partea cealaltă, este satul Burmakin. Mai sus de satul Burmakin, la cinci verste de satul Radikov, este o stâncă.

Pe partea stângă a lui Enisei este o stâncă ce se numeşte Bâk, pentru că în locul acela apa curge vijelios şi peste bolovani mari.

Şi la acele stânci apa se izbeşte şi face vârtejuri puternice. În faţa acelui loc, pe partea cealaltă a Eniseiului, se ridică un munte mare de piatră.

Mai sus de stânca Bâk se află o gârlă şi, pe aceeaşi parte, mai sus de gârlă, este satul Kostâlnikov, cam la o verstă de stâncă. În faţa satului, pe partea cealaltă, este satul Malahov. Mai sus de satul acela, tot pe partea dreaptă, este satul Galanin, cam la o verstă de Malahov. Pe aceeaşi parte dreaptă este satul Putilov, la două verste şi jumătate de Galanin.

Pe partea stângă este satul Stânikov, la două verste şi jumătate de Putilov.

Pe partea dreaptă este satul Buzin, la o verstă de Stânikov, iar mai sus de acel sat este satul Popov.

Pe partea stângă este satul Samoilov, la zece verste de satul Buzin. Pe partea stângă a râului Enisei este o gârlă mică, iar în faţa gârlei aceleia este un ostrov; în faţa ostrovului, pe malul drept, este un sat, în care se află o biserică a Chipului nefăcut de mâini omeneşti al Mântuitorului. În satul acela pământul este foarte roditor. Mai sus de acel ostrov sunt alte două ostroave, la o jumătate de verstă, despărţite între ele cu un braţ de râu, la două verste de satul Samoilov şi de ostrov.

Mai sus de acele ostroave este un munte înalt de piatră, ce se întinde până la gura râului Tungusk. Pe malurile lui sunt stânci imense, iar râul Enisei trece spre dreapta prin faţa acelui munte şi se îndreaptă spre Krasnoiarsk, de unde trece în stepă.

Izvoarele râului Enisei nu sunt cunoscute de nimeni, pentru că este departe să se meargă de la Krasnoiarsk până la ele. Acolo este o cataractă care nu se poate trece decât în cinci zile. Ţăranii se duc pe munte, dincolo de cataractă, şi adună hamei din ostroave. Din locul acela până la izvoarele sale necunoscute mai este încă departe.

Râul Tungusk, care curge dinspre dreapta şi se varsă în Enisei, acolo unde este gura aceluia, între Tungusk şi Enisei, face un ostrov. Între Tungusk şi ostrov este satul Strealkin, la patru verste de ostrov. Până a nu ajunge la gurile Tunguskului, sub munte este un vârtej mare de apă. În locul acela se înalţă o stâncă înaltă, ce se numeşte Bâk, de la care sunt cam patru verste pe râul Tungusk până la cataracta Streloci.

În 21 iulie, am ajuns la cataracta Streloci, care se întinde două verste şi jumătate. În locul acela, pe toată albia râului sunt bolovani mari, şi apa curge cu mare repeziciune. Din pricina stâncilor se fac valuri înalte, şi este doar un loc îngust unde nu sunt stânci, şi prin locul acela pot trece doscianicurile trase cu funii groase la edec de câte cincizeci de oameni şi mai mulţi. Şi când s-a depăşit cataracta, este acolo un ostrov mic de piatră în mijlocul râului Tungusk.

Pe partea stângă a râului Tungusk este o stâncă Bâk, iar în locul acela apa este foarte repede, la două verste şi jumătate de cataracta Streloci.

Tot pe partea stângă este gârla Blohin, pe care se vânează samuri, la trei verste de stânca Bâk.

Pe aceeaşi parte este un munte de piatră foarte înalt, care se numeşte Bâk tatarskoi. Muntele se întinde cam o verstă, şi în dreptul lui este un vârtej mare de apă. Şi dacă până la acel loc am navigat doar cu pânzele, din locul acela nu s-ar fi putut face nimic, dacă nu am fi adăugat frânghii groase, pentru a se trage la edec. De la gârla Blohin sunt patru verste.

Pe partea cealaltă a râului Tungusk se înalţă alt munte înalt.

Pe aceeaşi parte a râului Tungusk este gârla Tatarska, iar între ape, acolo unde gurile ei se varsă în râul Tungusk, sunt două ostroave. Gârla se varsă în Tungusk prin două guri, la o verstă de stânca Bâk tatarskoi.

Pe aceeaşi parte se află nişte stâlpi mari de piatră, la şapte verste de gârla Tatarska.

Stâlpii sunt aşezaţi la câte o jumătate de verstă, şi li se spune astfel pentru că piatra arată ca şi când ar fi fost cioplită.

Pe partea stângă este râul Pogrom. În faţa acelui râu, în mijlocul râului Tungusk, este un ostrov mare, care se numeşte tot Pogrom şi poartă un astfel de nume, pentru că acolo au fost ucişi mulţi tunguşi. De la stâlpii cei de piatră sunt cinci verste. Ostrovul are cam o verstă, o verstă şi jumătate.

Pe aceeaşi parte se află satul Plehanov, cam la o verstă de ostrov. În faţa satului este un alt ostrov mic, pe care oamenii

din sat cultivă cereale. Ostrovul se află la două verste şi jumătate. Acum satul este părăsit, pentru că grânele rodeau foarte greu. Satul este aşezat pe un munte mare, într-un loc frumos.

Pe aceeaşi parte, gârla Ciornaia se varsă ceva mai sus de coada ostrovului. În susul acelei gârle, cam la o jumătate de verstă, este satul Markov.

Pe mijlocul râului Tungusk sunt vreo zece ostroave. Ele se numesc ale lui Taseev. Îndărătul ostroavelor este satul Pecikov. Ostroavele sunt grupate la un loc. Mai sus de ele, pe partea dreaptă a râului, este râul Taseev, care curge din stepă şi se varsă în Tungusk, iar la gura acelui râu Taseev este un ostrov. Pe acest râu Taseev se extrage mică. Pe partea dreaptă a râului Taseev se varsă râul Usolka. În locul acela se extrage sare de către cei din Eniseisk. Ca mărime, râul Taseev este cât Tobolul, care curge pe lângă Tobolsk. Pe malurile acelui râu Taseev sunt multe sate ruseşti.

Pe partea stângă a râului Tungusk, mai sus de gura râului Taseev, cam la o verstă, este gura de jos a gârlei Murojna şi, la o verstă de la gura de jos, gura de sus. Gârla izvorăşte din baltă şi se varsă în Tungusk. Pe malul ei se vânează tot felul de sălbăticiuni: samuri, castori, vulpi, râşi. De la gârla aceea, Murojna, încep munţi de stâncă foarte înalţi şi prăpăstioşi, care ţin cam cinci verste. În munţii aceia se înmulţesc şoimii. La poalele acelui munte apa curge foarte repede şi în dreptul lui este foarte adâncă. În munţii aceia sunt coloane mari şi foarte înalte de stâncă.

Pe partea dreaptă a râului Tungusk este ostrovul Elovoi, la şase verste de munţii cei înalţi. În faţa ostrovului Elovoi, pe partea stângă, este o gârlă.

Pe partea stângă a râului Tungusk este satul Beloglazov, la o verstă şi jumătate de ostrov. Pe aceeaşi parte se desface un braţ pe care este aşezată moara Privalihin, la o jumătate de verstă de satul Beloglazov.

Pe partea dreaptă este râul Pastuhov, la o verstă şi jumătate de moară.

Pe partea stângă a râului Tungusk este un metoc cu o biserică şi cu şase gospodării locuite. Acel metoc este aşezat pe muntele de piatră cunoscut sub numele de Krovovoi, pentru că în preajma lui a fost o încăierare între tunguşi şi ruşii cazaci care i-au biruit pe tunguşi şi i-au aruncat de pe stâncă în apă. De aceea muntele se numeşte Krovovoi. De la satul Pastuhov sunt două verste.

Pe partea stângă sunt ostroavele Râbnoi, la o verstă de metocul Râbnoi. În locul acela sunt vreo cincizeci de ostroave şi mai multe. Ele sunt aşezate unul lângă altul la distanţe nu prea mari; le desparte doar apa. În spatele ostroavelor se află satul lui Sava Mokrov, pe aceeaşi parte, iar mai sus de satul acela este satul Kolpakov, la o verstă de satul Mokrov. Pe lângă acel sat curge gârla Malâşev.

Pe aceeaşi parte, la două verste este gârla Râbnaia. În apropierea gârlei este satul Nosov şi mai sus de acesta, cam cu două verste, este satul Panov.

Pe partea dreaptă este satul Novopaşenâh, la o verstă de satul Panov. Pe aceeaşi parte este satul Poletaev, la două verste de satul Novopaşenâh, iar pe lângă sat curge un braţ de râu.

Pe partea dreaptă, mai sus de satul Panov, este un munte mare de piatră. Mai sus de muntele acela se află nişte stânci foarte înalte şi mari. Stâncile acelea sunt la o verstă şi jumătate depărtare.

Iulie, în 23. Pe partea stângă este o piatră care se numeşte Bâk, iar în locul acela apa curge foarte repede; de la stâncă sunt treisprezece verste.

Pe partea dreaptă este un ostrov, cam la o verstă de Bâk, şi mai sus de ostrov cu o jumătate de verstă sunt alte două ostroave. În faţa ostroavelor, pe partea stângă, este un munte de piatră foarte mare şi foarte înalt.

Pe partea dreaptă, la două verste de la ostroave, este o gârlă. Mai sus de gârlă cu o jumătate de verstă este satul Mokraia.

Pe aceeaşi parte este un ostrov, la şase verste de satul Mokraia. Măi sus de ostrov cu o verstă, o verstă şi jumătate, pe

malul drept şi pe malul stâng, se ridică nişte munţi înalţi de piatră.

Pe partea stângă este o stâncă foarte înaltă, care se numeşte Bâk Vâmdomski, şi în locul acela este un vârtej mare, prin care am tras doscianicurile la edec cu odgoane groase. Se numeşte Bâk Vâmdomski, pentru că în acel loc s-a răsturnat, s-a sfărâmat doscianicul curteanului din Moscova, poreclit Vâmdomski, şi multe catrafuse i s-au înecat; el mergea din porunca marelui împărat la fortul Ilimsk drept voievod. De la ostrov sunt şase verste.

În faţa acelei stânci, pe partea cealaltă, este un munte de piatră foarte mare şi înalt.

Pe aceeaşi parte este o gârlă, la cinci verste de cealaltă. De la gârla aceea până la repezişul Oladân sunt şapte verste.

Pe partea stângă este strâmtoarea Oladân, prin care apa curge vijelioasă, şi prin locul acela nu se poate nimeni gândi să treacă fără frânghii lungi şi tras la edec. Strâmtoarea se numeşte Oladân, pentru că în acel loc s-a sfărâmat doscianicul curteanului moscovit Oladân. El mergea din poruncă împărătească la fortul Ilimsk să fie voievod şi a iernat în acel loc, neputând merge mai departe, din pricina vârtejului şi a apei scăzute.

Pe aceeaşi parte este gârla Oslianka, la cinci verste de repezişul Oladân, iar mai jos de gura gârlei este altă strâmtoare.

Pe aceeaşi parte este iarăşi o gârlă Oslianka, la patru verste de cealaltă gârlă Oslianka. Amândouă gârlele poartă acelaşi nume, pentru că în ele se găsesc pietre de gresie, cu care se ascut cuţitele.

Pe aceeaşi parte sunt nişte munţi de piatră foarte înalţi. De la gura râului Tungusk şi până aici nu mai sunt alţi munţi asemănători de mari şi de înalţi; de la gura gârlei Oslianka sunt două verste şi jumătate.

În faţa acelor munţi, pe partea dreaptă, se află un ostrov mic; munţii se întind chiar până la satul Kamenka. De la munţi şi până în sat sunt cam douăzeci de verste. În munţii aceia trăiesc foarte mulţi şoimi.

Pe partea stângă se află un *bâk* de piatră, şi în locul acela apa este foarte repede; de la munţii cei înalţi sunt unsprezece verste.

Pe partea stângă este un heleşteu, la cinci verste de colţul de piatră.

Pe aceeaşi parte este satul Kamenka, pe lângă care curge gârla Kamenka. Pe malurile ei se vânează samuri şi alte sălbăticiuni. Râul porneşte din mlaştină, de la patru verste de Tura. Satul este aşezat pe un loc frumos şi foarte roditor în grâne.

În ziua de 25 iulie am navigat cu ajutorul pânzelor.

Pe partea dreaptă este gârla Maizia, la douăzeci de verste de satul Kamenka.

Pe partea stângă este un ostrov la o verstă şi jumătate de gârla Maizia. Mai jos de ostrovul acela sunt nişte munţi înalţi de piatră.

În mijlocul râului Tungusk este un ostrov, la patru verste de celălalt.

Pe partea stângă este gârla Irkineaev. Pe malul gârlei este aşezat satul Loghinov, la treisprezece verste de ostrov. În faţa satului sunt trei ostroave.

Pe malul drept se află o râpă frumoasă, la şase verste de satul Loghinov, iar când se termină malul cel râpos, este un ostrov.

Pe partea dreaptă se găseşte satul Eriomin, iar mai jos de sat curge gârla Pinciuga, care îşi are izvoarele în mlaştină, la o jumătate de verstă de ostrov.

Pe aceeaşi parte este gârla Karabula, la cinci verste de satul Eriomin. Gârla izvorăşte din stâncile munţilor. Mai sus de gârlă pe partea stângă sunt grindurile Bontiev, care se întind pe cincisprezece verste. În inima smârcului Bontiev este un ostrov. Prin grindurile acelea nu s-a putut naviga cu pânzele, pentru că locurile de trecere erau pline de cotituri.

Iulie, 26. În mijlocul râului Tungusk este un ostrov, la unsprezece verste de celălalt, iar mai sus cu o jumătate de verstă de acolo este încă un ostrov.

Către partea stângă este cataracta Obsiana, la trei verste de ostrov; şi în acel loc apa este foarte repede, şi am trecut traşi cu două frânghii.

Spre partea dreaptă este altă cataractă, mai mare şi foarte repede. În faţa acesteia, pe partea cealaltă, este iarăşi un vârtej, pe care l-am trecut cu pânzele în fugă. De la cataracta Obsiana sunt patru verste.

În mijlocul râului Tungusk este un ostrov, la opt verste de cataractă. Mai sus de ostrovul acela, la trei verste, este un alt ostrov mare, spre partea dreaptă, iar în faţa lui — altul, mai mic.

Iulie, în 27. Pe partea stângă este o gârlă la o jumătate de verstă de ostrov.

Pe aceeaşi parte este o insulă şi, în faţa ei, spre malul drept, este un alt ostrov mic, la unsprezece verste de gârlă; până la pragul Mursk sunt opt verste.

La aceeaşi dată am ajuns la pragul Mursk, care se întinde cam două verste. În locul acela sunt bolovani mari de piatră şi apa este foarte repede. Malurile se înalţă mari peste bolovani şi este doar un loc de trecere strâmt, pe unde nu sunt stânci. Prin acel loc am tras la edec doscianicurile cu frânghii groase. Pe partea dreaptă, în faţa pragului, este gârla Mura. Mai sus de gârla aceea sunt nişte munţi înalţi, foarte mari şi drepţi, parcă ar fi nişte stâlpi. Pe unul dintre munţi, chiar pe vârf, se află o cruce. Mai sus de pragul Mursk, în mijlocul râului Tungusk este un ostrov mare, iar pe malul stâng se înalţă iarăşi un munte.

Pe partea stângă este o gârlă şi în faţa gârlei sunt vreo şase ostroave, iar mai sus de ele este alt ostrov, la opt verste de prag.

Pe partea dreaptă, la o jumătate de verstă de ostroave, sunt multe iurte de tunguşi.

Pe partea dreaptă a râului Tungusk, puţin mai sus de iurte, este un braţ; între el şi râul Tungusk se formează un ostrov. În faţa ostrovului, pe partea cealaltă, se ridică un mal râpos de piatră asemenea unui zid înalt.

Pe aceeaşi parte este o insulă, la o verstă şi jumătate de malul cel de piatră.

Pe partea stângă a râului Tungusk se varsă râul Ciadameţ, care izvorăşte din mlaştină şi se varsă în Tungusk prin trei guri. Pe malurile râului Ciadameţ trăiesc mulţi tunguşi. Pe râul Tungusk şi pe Ciadameţ se trimit din Eniseisk câte zece cazaci, sau doisprezece, pentru a strânge birurile, adunându-se de pe Tungusk şi de pe Ciadameţ până la şaptezeci de soroace (circa 2800 de blănuri).

De la râpa de piatră despre care am scris mai sus, mergând până la râul Ciadameţ, pe râul Tungusk se întâlnesc mai bine de treizeci de ostroave. Acestea sunt aşezate ostrov lângă ostrov la mică depărtare unul de altul, de la o jumătate de verstă până la un sfert, iar alte ostroave stau faţă în faţă.

Pe aceeaşi parte se află un munte mare de piatră, la o verstă şi jumătate de râul Ciadameţ.

Iulie, în 29. În mijlocul râului Tungusk, la douăsprezece verste de muntele de piatră este un ostrov.

Pe partea stângă vine râul Koda, care izvorăşte din mlaştinile îndepărtate. Pe malurile lui trăiesc puţini tunguşi; de la ostrov sunt nouă verste.

Pe partea dreaptă, la unsprezece verste de râul Koda, sunt două ostroave, aşezate faţă în faţă, la mică depărtare.

Pe aceeaşi parte sunt şi aşezările de iarnă ale vânătorilor liberi, care vânează samuri, la două verste de ostroave. Mai sus de acele tabere de iarnă, la o verstă, o verstă şi jumătate, în râul Tungusk este un ostrov.

În mijlocul râului Tungusk este o insulă, la două verste şi jumătate de ostrovul celălalt; insula are cam o jumătate de verstă. În faţa ei pe malul stâng este o gârlă şi mai sus de acea insulă se află ostrovul Elovoi.

30 iulie. Pe partea stângă este o tabără de iarnă a cazacilor din Eniseisk. Pe cazacii aceia i-a trimis marele împărat la fortul Ilimsk, şi ei în locul acela şi-au aşezat tabăra pentru iernat, fiindcă mai sus de locul acela este o cataractă plină de bolovani, unde apa este foarte vârtejită, şi în albia râului sunt peste tot stânci mari, apa scade şi doscianicurile nu pot trece. Acolo se

staţionează cam opt săptămâni şi mai mult. Doar în mijlocul râului este ca o poartă, şi prin locul acela pot trece doscianicurile, trase cu frânghii groase, prin trecătoare. Şi dacă nu se pot trage, alt chip de a merge mai departe nu este. De aceea, în locul acela se stă câte opt săptămâni şi chiar mai mult, se aşteaptă timpul pentru a se putea naviga cu pânzele. Când nu se mai poate naviga cu pânzele, se iernează în acel loc. Şi când oamenii trag navele la edec, atunci se pot rupe frânghiile, şi mulţi s-au înecat în locul acela. Mai jos de cataractă sunt ridicate vreo patruzeci de cruci. Mulţi alţii au pierit pârjoliţi în incendii. Cataracta se întinde pe o jumătate de verstă, iar mai sus, pe partea stângă, este o gârlă, pe ale cărei maluri trăiesc tunguşi.

Pe partea dreaptă a râului Tungusk, în faţa gârlei aceleia, este un ostrov, iar mai sus — încă patru ostroave. Ostroavele acelea sunt aşezate unul lângă altul la mică depărtare, până la o jumătate de verstă. De la cataracta Caşin sunt patru verste.

Pe aceeaşi parte este un ostrov, la cinci verste de ostroavele arătate. În albia de la vale de ostroave sunt cataracte şi pe stânga, şi pe dreapta, şi apa este foarte repede. În locurile acelea am tras vasele la edec cu câte două frânghii.

Pe aceeaşi parte, la patru verste de cataracte, este un ostrov.

Pe aceeaşi parte, la trei verste de el, alt ostrov. Pe aceeaşi parte, râul Kova; în faţa râului Kova este cataracta Kovanskaia, unde apa curge foarte repede. Pe maluri se ridică munţi înalţi de piatră. De-a lungul râului Kova sunt multe iurte de tunguşi. Râul izvorăşte din munţii de stâncă. Mai jos de râul acela sunt iurte de tunguşi şi mai jos de iurte — un ostrov, la o verstă de la ostrovul despre care am scris mai sus.

Pe partea stângă este cataracta Gorohov, foarte vijelioasă în locul acela şi pe care am trecut-o trăgând bărcile cu câte două frânghii. În dreptul cataractei sunt munţi foarte înalţi, la două verste de râul Kova. Cataracta are o verstă lungime.

Pe partea stângă este un ostrov, iar în faţa aceluia — altul, la şase verste de cataracta Gorohov. Până la pragul Albinsk este o verstă.

31 iulie. Am ajuns la pragul Ablinsk. Pragul are o jumătate de verstă. Prin acel loc apa curge foarte repede, fiindcă pe toată albia râului Tungusk sunt bolovani mari, de care apa se izbeşte şi face valuri şi vârtejuri mari. Este doar o poartă prin care se poate trece cu doscianicul. Se trage doscianicul la edec cu frânghii groase de către toţi oamenii ce se află pe vas. Numai cinci oameni, care cunosc trecerea, rămân pe doscianicuri pentru a le îndruma. În faţa acelui prag sunt nişte munţi înalţi, şi vasul trebuie tras cu frânghii aproape pe tot timpul. Mai sus de pragul acela, pe partea dreaptă sunt nişte iurte de tunguşi, iar mai sus de ele, pe aceeaşi parte, un ostrov, la o jumătate de verstă de prag.

Pe partea stângă este tabăra de iarnă a lui Andrei Atanasiev, fiul lui Barmâşlov, care a fost trimis din porunca marelui împărat să fie voievod în fortul Iakuţk. A iernat acolo, fiindcă a plecat din Eniseisk după ziua de înălţare; de la ostrov este o verstă. Lângă tabăra de iarnă este o gârlă.

Pe partea dreaptă este un braţ de râu, la o verstă de tabără.

Pe partea stângă, la două verste de braţ, este o gârlă.

În mijlocul râului Tungusk este un ostrov mare, la trei verste de gârlă. Ostrovul are cam şase verste. În faţa acelui ostrov, de-a dreapta şi de-a stânga, sunt multe alte ostroave. Tot în faţa ostrovului celui mare este o gârlă, pe partea stângă.

Pe aceeaşi parte cu gârla, la patru verste este o altă gârlă.

Pe aceeaşi parte, altă gârlă, la două verste de cealaltă.

Pe partea dreaptă este un ostrov, la zece verste de gârlă. Mai sus de ostrov, la o jumătate de verstă, pe aceeaşi parte, sunt două ostroave.

1 august. În mijlocul râului Tungusk este un ostrov de piatră, la o jumătate de verstă de celelalte ostroave, care are numai două verste şi jumătate.

Pe aceeaşi parte este gârla Kironova, la şase verste de muntele de piatră; şi se numeşte astfel gârla aceea pentru că pe malurile ei a trăit un tungus, Kiron. Mai sus de gârlă este un ostrov. De la gârlă până la ostrov este o jumătate de verstă.

Pe partea stângă este o gârlă, Kejma de Jos, la patru verste de ostrov.

Pe aceeaşi parte este gârla Kejma de Sus, la şapte verste de Kejma de Jos. Gârla se varsă în râul Tungusk prin trei guri. În faţa Kejmei de Sus este un ostrov cam de trei verste, iar mai sus de acesta, alte două ostroave mai mici.

August, în 2. Pe partea dreaptă este un ostrov la cinci verste de ostrovul cel lung; mai sus de acesta sunt de vreo şase ori mai multe ostroave mici.

În mijlocul râului Tungusk este un ostrov, la o verstă de celălalt. Mai sus cu o jumătate de verstă de acesta, alt ostrov.

Pe aceeaşi parte, la o verstă şi jumătate, este alt ostrov, la şapte verste de celălalt. Mai sus de ostrov sunt multe altele, aşezate unul lângă altul la mică depărtare şi se înşiră chiar până la gurile Ilimskului. Socoteala lor nu e chip a se face, iar malul celălalt nu se vede.

Pe partea stângă este o gârlă la opt verste de ostrovul despre care am scris mai sus că are o verstă şi jumătate.

August, în 3. Pe aceeaşi parte este o gârlă, la treisprezece verste de gârla dinainte.

Pe aceeaşi parte, altă gârlă, la o jumătate de verstă.

Tot pe partea aceea este un munte înalt de piatră asemănător unor stâlpi, la două verste şi jumătate de gârlă.

Pe partea stângă este un ostrov, la o verstă de stâlpi.

Pe aceeaşi parte este un ostrov, la două verste şi jumătate de celălalt. În spatele acestor ostroave, spre partea dreaptă, este alt ostrov foarte mare.

Pe aceeaşi parte este iarăşi un ostrov, la o verstă. Pe lângă ostrovul acela, pe partea stângă, sunt nişte stânci înalte de piatră asemănătoare unor coloane.

În mijlocul râului Tungusk este un ostrov, la opt verste de stâlpii de piatră.

În mijlocul râului este un ostrov, la nouă verste de celălalt. Are cam două verste. Mai sus de acesta cu o jumătate de verstă este alt ostrov, mare cam de trei verste şi jumătate.

Pe partea stângă este un munte mare de piatră, foarte înalt, asemenea unui zid drept, la o verstă şi jumătate de ostrov, iar în faţa muntelui aceluia, iarăşi câteva ostroave.

Pe aceeaşi parte este râul Kata, iar în faţa lui este ostrovul Gurgoktov, căruia i se spune astfel, fiindcă acolo a trăit tungusul Gurgok. Râul Kata vine de departe din mlaştini. Pe malurile lui trăiesc mulţi tunguşi, care vânează samuri şi alte animale sălbatice şi plătesc bir marelui împărat; de la muntele de piatră este o verstă.

August, în 4. Pe partea stângă este o insulă, la patru verste de gura râului Kata. În faţa ostrovului aceluia, pe partea dreaptă, cam pe patru verste se întinde un alt ostrov.

Pe partea stângă este un munte de piatră asemenea unui zid. Muntele acela este aşezat în faţa ostrovului despre care am scris, cale de cam patru verste. Mai sus de ostrovul acela este altul lung cam de şase verste. În faţa acestui ostrov este un munte de piatră, asemenea unui stâlp.

Pe aceeaşi parte este o gârlă, la şapte verste de muntele cel de piatră. Lângă gârlă se află două tabere de iarnă ale vânătorilor. Mai sus de gârlă este şi un ostrov mic. În spatele acestuia este alt ostrov de piatră. Mai sus cu un sfert de verstă de ostrovul de piatră este alt ostrov mic, mai sus de ostrovul acesta cu o jumătate de verstă, şi printre cele două ostroave se zăreşte malul celălalt.

Pe partea dreaptă este o cataractă, la două verste de ostrov.

Pe partea stângă este un munte de piatră, iar în locul acela apa nu este aşa repede; stânca se numeşte Bâkul cel mic şi se află la patru verste de cataractă.

În mijlocul râului Tungusk este un ostrov înalt de piatră. În faţa ostrovului aceluia, pe partea stângă, este un munte de piatră. Acolo apa este foarte repede, şi am putut trece doar la edec cu câte două frânghii; de la munţii aceia de piatră sunt trei verste.

În mijlocul râului Tungusk este un ostrov, la o verstă de repeziş. În faţa acelui ostrov se află un sat din gubernia Ilimskului; ostrovul este lung de o verstă şi jumătate.

August, în 5. În mijlocul râului Tungusk este un ostrov, la o jumătate de verstă de celălalt. Ostrovul are cam două verste. Între cele două ostroave sunt în albia râului nişte bolovani mari, de care se izbeşte apa, făcând un vârtej mare.

Pe partea stângă este o cataractă şi în albia râului Tungusk sunt bolovani mari. Din pricina lor apa curge foarte repede; de la ostrov este o jumătate de verstă.

Pe aceeaşi parte este o insulă, la o jumătate de verstă de cataractă.

În mijlocul râului Tungusk este o stâncă înaltă de piatră, la două verste de ostrov. Stânca se întinde cam o verstă. Mai sus sunt mai multe ostroave, aşezate la mică depărtare unul de altul.

Pe partea stângă este o gârlă, la o verstă de stânca cea înaltă.

Pe aceeaşi parte este un râuleţ la cinci verste de gârlă. Pe malurile acelui râuleţ se află taberele de iarnă ale vânătorilor.

Pe aceeaşi parte, altă gârlă, de la râuleţ la două verste.

În mijlocul râului Tungusk eşte un ostrov, la trei verste de gârlă. Pe aceeaşi parte este un vârtej mare, la şapte verste de ostrov, şi l-am trecut trăgând la edec cu câte două frânghii.

În mijlocul râului Tungusk este un ostrov, la două verste de vârtej.

Pe partea dreaptă se ridică stânca Neavan. Lângă stânca aceea tunguşii pescuiesc foarte mult peşte. Pe tot râul Tungusk nu este alt loc atât de prielnic pescuitului. Ceva mai sus de stâncă este satul Ciornaia, la două verste de ostrov[1].

Pe partea stângă este *bâkul* Obvoroten, unde apa este foarte repede, şi am trecut trăgând la edec cu frânghii lungi. Bâkul acela se numeşte Obvoroten, pentru că nici un doscianic nu poate trece înainte fără să fie răsucit înapoi de curent. De la stânca Neavan sunt opt verste.

Pe partea dreaptă este un munte înalt de piatră. Mai sus de muntele acela, în mijlocul râului Tungusk, este un ostrov de

[1] De la satul acela încep tunguşii din Ilimsk, care plătesc măritului împărat birul la Ilimsk (n.a.).

stâncă, înalt asemenea unei movile: se numeşte Losem. În faţa lui, pe aceeaşi parte, mai este un ostrov. Mai sus de cele două ostroave, la o jumătate de verstă, este alt ostrov de piatră înalt. Şi acesta se numeşte tot Losem. De la *bâk* sunt trei verste şi jumătate, iar între *bâk* şi ostrovul cel mai de sus este un vârtej mare.

Pe partea stângă este satul Sisov, iar mai sus de sat — gârla Karancianka, la cinci verste de ostrovul de piatră Losem.

Pe partea dreaptă, cam la o verstă de satul Sisov, este un ostrov mare, de patru verste.

Pe aceeaşi parte este satul Badarm, la şapte verste de ostrov. În faţa satului este gârla Badarm, pe malul căreia este aşezată o moară.

August, în 7. Pe partea stângă este un *bâk* şi în locul acela sunt munţi înalţi şi bolovani în toată albia râului. De bolovanii aceia se izbeşte apa şi se face vârtej mare. Doscianicurile le-am trecut trase la edec cu frânghii lungi. Repezişul acela cu bolovani mai mici se întinde până la gurile râului Ilim. Acolo unde sunt munţii cei pietroşi, râul Tungusk este foarte îngust, şi pe toată lungimea lui nu este alt loc aşa de strâmt; de la satul Sisov sunt două verste.

Din partea stângă a râului Tungusk se varsă râul Ilim printr-o gură foarte largă. Mergând în susul râului Ilim, pe malul stâng, este aşezată cetatea Ilimsk. De la gura râului Ilim, unde se varsă în Tungusk, vasele plutesc trei luni până la cetatea Ilimsk. Dar când apa este crescută, atunci se fac două săptămâni sau mai puţin. Până la fortul Ilimsk se întâlnesc multe sate ruseşti şi iurte tunguse. Râul Ilim curge de departe din munţii cei stâncoşi. În râul Ilim se varsă râuleţul Turâga dinspre partea dreaptă. De la fortul Ilimsk până la râuleţul Turâga sunt cincisprezece verste. De la gura acelui râuleţ începe un drum de uscat până la gura râului Angara. La Angara se poate ajunge în două zile şi două nopţi. Pe râul Tungusk se merge şapte verste de la *bâk* până la râul Ilim.

Pe partea dreaptă este un ostrov mic. În faţa ostrovului sunt iurte de tunguşi, la zece verste de râul Ilim.

August, în 8. Pe partea stângă sunt nişte iurte de tunguşi, la opt verste de celelalte.

Pe partea dreaptă este un ostrov, la cinci verste de iurtele tunguşilor. Ostrovul are cam o verstă. Pe partea stângă, la o verstă, este alt ostrov.

Pe aceeaşi parte este o gârlă, la două verste şi jumătate de ostrov.

În mijlocul râului Tungusk eşte o insulă mică, la două verste de gârlă.

Pe partea dreaptă este un ostrov de o jumătate de verstă, la trei verste de insuliţă.

În mijlocul râului Tungusk, la trei verste de acolo, este un alt ostrov. Mai sus de acesta, puţin spre partea dreaptă, este un alt ostrov lung de trei verste.

În spatele acestuia, pe aceeaşi parte, este un sat rusesc. Pe lângă sat curge gârla Eduganka, iar mai sus de sat cu o verstă sau două, este coliba vânătorului staţiunii Ilimsk, Davidka.

Pe partea stângă este un braţ, la trei verste şi jumătate de ostrov. Braţul de râu ţine o jumătate de verstă. Dincolo de braţ este o insuliţă.

Pe partea stângă este o gârlă, la două verste de braţul de râu.

August, în 9. Pe aceeaşi parte este o gârlă, la trei verste de cealaltă.

În mijlocul râului Tungusk este un ostrov mic, la o verstă de gârlă.

Pe partea stângă este un ostrov. În faţa lui, pe mijlocul râului Tungusk, alt ostrov, la trei verste de gârlă. În faţa celor două ostroave sunt munţi înalţi, de piatră pe partea dreaptă, de nisip pe partea stângă.

Mai sus de ostroave este o gârlă, iar de la aceasta şi până la pragul Şaman mai este o verstă şi jumătate. Înainte de a ajunge la pragul acela, în mijlocul Tunguskului este un ostrov, de unde începe vârtejul cel mare.

În aceeaşi zi am ajuns la pragul Şaman. Ne-am oprit la mal şi am descărcat totul din doscianicuri, am înconjurat pragul pe

uscat, prin munţi, pentru a uşura vasele din pricina iuţelii curentului. La pragul acela s-au spart multe doscianicuri, fiindcă apa se întinde peste praguri până la trei verste.

Ca să ocolim pragul, am mers patru verste.

În ziua de 10 august s-a urcat pragul Şaman, cam şaizeci de oameni, slujitori ruşi şi tunguşi, trăgând vasele cu frânghii lungi. Pragul se întinde cam cinci verste şi jumătate şi pe toată întinderea în albia râului sunt bolovani foarte mari, de care se izbeşte apa, de face vâltori şi se ridică în valuri ca munţii. Pe amândouă malurile se ridică stânci foarte înalte. În faţa pragului, pe partea stângă, sunt iurte tunguse. Am tras la edec doscianicurile de dimineaţă şi până la amiază. În mijlocul pragului sunt două ostroave de piatră, din care unul se numeşte Dolghi. Mai sus de cele două ostroave este un braţ al râului.

Mai sus de braţul acela sunt trei ostroave de stâncă.

În faţa ostroavelor de piatră, pe partea stângă, este gârla Şemanka. Mai sus de gârlă, pe aceeaşi parte, este un ostrov. Pe tot lungul râului Tungusk nu este un alt loc aşa de anevoios ca pragul Şaman, în afară de pragul Padum.

În ziua de 11 august, după ce am făcut transbordarea pe pârtia de uscat, am pornit în aceeaşi după-amiază.

Pragul acela se numeşte Şaman, pentru că acolo a trăit un tungus Şaman. Pragul Şaman nu îngheaţă în timpul iernii.

Pe partea stângă este o cataractă, iar în locul acela, pe toată albia râului Tungusk, sunt presăraţi bolovani mari, de care se izbeşte apa şi face vârtejuri uriaşe. Am tras doscianicul cu două frânghii. Mai sus de cataracta aceea este un ostrov, la două verste de gârla Şamanka.

Pe partea stângă şi pe partea dreaptă sunt nişte înălţimi de piatră, asemenea unor stâlpi, şi acolo apa este foarte repede. Locul se numeşte Bâk. Doscianicul l-am tras la edec cu două frânghii. Mai sus de cataracta aceea este un ostrov, la două verste de gârla Şamanka.

Pe partea stângă şi pe partea dreaptă sunt munţi înalţi de piatră, asemenea unor stâlpi, şi în locul acela apa este foarte

repede. Locul se numeşte Bâk. Doscianicul l-am tras la edec cu frânghii lungi. Locul este foarte anevoios pentru trasul la edec; de la cataractă sunt opt verste.

Munţii aceia şi vârtejul se întind pe două verste şi jumătate. Mai sus de Bâk este altă cataractă, pe care am urcat-o traşi cu două frânghii. Pe partea stângă, mai sus de cataractă, este o stâncă de piatră.

August, în 12. Pe partea stângă a râului Tungusk este un ostrov, la o jumătate de verstă de cataractă. În faţa ostrovului este o gârlă.

Pe aceeaşi parte este un ostrov, la cinci verste de gârlă.

Pe aceeaşi parte este un ostrov mic, la depărtare de patru verste de celălalt.

Pe partea dreaptă este un ostrov mic, la opt verste de ostrovul de mai înainte.

Pe partea dreaptă este o gârlă, la cinci verste mai departe.

Pe partea dreaptă a râului Tungusk este o insulă, la şase verste de gârlă.

August, în 13. Pe aceeaşi parte sunt munţi înalţi de piatră. Locul se numeşte Bâk, şi apa este foarte repede. Doscianicul a fost tras cu două frânghii la edec, la nouă verste de ostrov.

În mijlocul râului Tungusk este un ostrov lung cam de cinci verste.

În faţa ostrovului, pe partea dreaptă, este alt ostrov, mic, la două verste de Bâk.

Pe partea stângă, în dreptul ostrovului cel mare, este un braţ de râu. Tot în faţa ostrovului, spre partea stângă, este iarăşi un ostrov mic, mai jos.

Pe partea dreaptă este un ostrov, la două verste de braţul de râu.

Pe aceeaşi parte este o gârlă, la o jumătate de verstă de ostrov.

Pe aceeaşi parte, un braţ de râu, la o jumătate de verstă de gârlă.

Pe aceeaşi parte — o stâncă, Bâk, loc în care este vârtejul mare, şi am urcat traşi de două frânghii; de la braţul de râu este o jumătate de verstă.

În dreptul acestui vârtej, în mijlocul râului Tungusk, sunt mai multe ostroave, care stau unul lângă altul la depărtare mică.

August, în 14. Pe aceeaşi parte a râului Tungusk, la zece verste de Bâk, este o gârlă.

Pe partea stângă se află două ostroave, la două verste de gârlă.

În mijlocul râului Tungusk este o insulă, la o verstă şi jumătate de celelalte două ostroave.

Tot pe aceeaşi parte este un mal râpos, Krasnâi Kocevoi, care se numeşte aşa, fiindcă deasupra malului a fost tabăra de hatman a unui curtean de la Moscova numit Hripunov. De pe malul acela au pornit să caute minereu de aur şi de argint pe lângă fortul Braţkoi şi în alte locuri, iar pe malul acela şi-au aşezat proviziile. În locul acela oamenii lui au fost ucişi de tunguşi. De la ostrov este o jumătate de verstă.

În mijlocul râului Tungusk, în dreptul malului cel râpos, sunt vreo zece ostroave, aşezate unul lângă altul, la depărtare mică; cel mai mare ostrov poate avea cam o jumătate de verstă.

Pe partea dreaptă, tot în dreptul malului cel râpos, este un ostrov. De la ultimul ostrov despre care am scris că are o jumătate de verstă, sunt cinci verste. Mai sus de acel ostrov se termină malul cel râpos.

Pe aceeaşi parte este un ostrov mic, la o verstă de unde se sfârşeşte malul.

Pe aceeaşi parte se ridică, asemenea unor coloane, munţi de piatră foarte înalţi, iar în locul acela curentul de apă este foarte repede. De la ostrov, o verstă şi jumătate.

În mijlocul râului Tungusk este un ostrov, la şase verste de muntele de piatră.

August, în 15. Pe partea stângă a râului Tungusk este râul Biharev, care vine de departe din munţii stâncoşi. Pe malul lui trăiesc mulţi tunguşi, care vânează samuri, castori şi alte soiuri de animale. De la ostrov sunt opt verste.

Pe aceeaşi parte, la şase verste de râul Biharev, este un ostrov de o verstă, în care nu creşte nici un copac.

Pe partea stângă şi pe cea dreaptă se ridică nişte munţi de piatră, asemănători unor turnuri făcute de om, foarte înalţi; de la ostrov sunt cinci verste.

Munţii aceia se întind pe unsprezece verste şi mai mult.

Pe partea stângă, la două verste de munţi, este o cataractă. De la cataracta aceea până la pragul Dolgoi sunt două verste şi jumătate. De acolo începe un curent foarte repede, care se întinde până la praguri.

August, în 16. Am ajuns la pragul Dolgoi, care se întinde şase verste.

În albia râului Tungusk sunt îngrămădiţi bolovani mari, de care se izbeşte apa şi face un vârtej uriaş. Pe malul stâng se ridică un munte înalt, iar pe partea dreaptă este o pădure. Din pricina pădurii şi a stâncilor de pe mal, este foarte anevoios să se traga la edec cu frânghiile. Doscianicul a fost tras de dimineaţă până-n seară, şi pragul tot nu l-am trecut. Am poposit pe mal şi am pus frânghii mai multe. Am aşteptat până a doua zi dimineaţă.

În ziua de 17 august, am tras la edec doscianicul până la amiază cu frânghii şi mai puternice.

În timpul iernii pragul Dolgoi îngheaţă.

Pe partea dreaptă a râului Tungusk sunt două ostroave, la cinci verste de prag; în spatele ostroavelor este un braţ de râu care ţine o jumătate de verstă.

În dreptul ostroavelor, pe amândouă malurile, sunt înălţimi mari de piatră.

August, în 18. Pe partea stângă este o gârlă, la patru verste de braţul de râu.

În mijlocul râului Tungusk, la două verste de gârlă este un ostrov.

Mai sus de ostrovul acela sunt o mulţime de alte ostroave, ce nu se pot număra, aşezate la mici depărtări unul de celălalt.

Pe partea stângă este gârla Elovaia, la şase verste de ostroave.

Pe aceeaşi parte este ostrovul Beriozov, la două verste de ostrovul Belovoi. De la aceste ostroave încolo sunt o mulţime de insule.

Pe aceeaşi parte se vede râuleţul Şamanka. Acesta izvorăşte de la o depărtare nu mai mare de trei verste, de lângă fortul Ilimsk. Între râuleţul Şamanka şi gârla Turigu, care este mai sus de fortul Ilimsk, sunt cam opt verste.

Pe partea dreaptă, pe un ostrov, este un sat al surghiuniţilor de la Moscova, Boriskin, la o jumătate de verstă de râul Şamanka.

Pe aceeaşi parte este satul Ilin, la trei verste de satul lui Boris. Între sătul Boriskin şi satul Ilin sunt o mulţime de ostroave.

August, în 19. În mijlocul râului Tungusk este un ostrov, la o verstă şi jumătate de satul Ilin, iar mai sus de acesta sunt iarăşi multe ostroave.

Pe mijlocul râului Tungusk este ostrovul Sosnov, la şapte verste de ostroave. Dincolo de acesta, pe aceeaşi parte, iarăşi sunt o mulţime de ostroave, care nu se pot număra, fiindcă stau ostrov lângă ostrov. Mai sus de ostrovul Sosnov, într-un grind, sunt câteva ostroave mici, pe care nu cresc arbori înalţi, ci doar tufărişuri de salcie. De la aceste ostroave şi până la pragul Padum sunt două verste şi jumătate. Mai înainte cu două verste de a ajunge la prag, pe amândouă malurile se ridică munţi înalţi de piatră.

În aceeaşi zi am ajuns la pragul Padun şi, legând doscianicul cu funii groase, l-am tras la edec.

Când doscianicul a răzbit în mijlocul curentului, i-am adăugat frânghii mai puternice şi am urcat peste prag.

Când doscianicul a ajuns la al treilea torent, mai sus de locul unde s-a desucit frânghia, a fost aruncat de apă pe un bolovan mare, unde a zăcut multă vreme. Şi din mila lui Dumnezeu şi a Mântuitorului, care ne stăpânesc soarta, am scos doscianicul din pietre şi l-am trecut peste prag.

În aceeaşi zi au ajuns la prag şi doscianicurile din urmă, al curtenilor şi cel al cazacilor, am descărcat doscianicul curtenilor şi l-am pornit peste prag. Când a ajuns în acelaşi loc în care s-a înţepenit pe poartă doscianicul dintâi, s-a înţepenit şi doscianicul dvoreaninilor şi nu l-am putut elibera până în seară, căci noaptea nu era nicicum cu putinţă să fie coborât.

În ziua de 21 august am coborât doscianicul de pe bolovan de dimineaţă până la amiază, l-am smuls şi l-am trecut întreg peste prag, numai că ne-am trudit foarte tare. Doscianicul cazacilor l-am urcat peste prag în bună stare, fără nici o piedică.

Praguri mai anevoioase ca Padun şi Şamansk nu se întâlnesc nicăieri pe râul Tungusk. Faţă de Şamansk, Padun este însă cu mult mai mic, dar urcarea este mai anevoioasă, pentru că în toată albia Tunguskului zac bolovani mari, şi nu este decât o trecere îngustă prin care se conduc doscianicurile. De aceea, ele trebuie să fie înguste, pentru a putea trece prin trecătoare.

Se numeşte pragul Padun, pentru că acolo se fărâmă multe doscianicuri. Pragul se întinde două verste şi jumătate şi iarna nu îngheaţă.

Mai sus de prag, pe partea dreaptă, este un sat rusesc, lângă care se află un ostrov foarte mare. În spatele ostrovului, alt ostrov mare, la o jumătate de verstă de pragul Padun. Pe ostrovul acela sunt multe iurte de tunguşi.

Dincolo de pragul Padun am navigat iarăşi până-n seară.

Spre partea stângă este o cataractă, unde apa curge foarte repede, la trei verste de prag. În dreptul cataractei este un ostrov, în faţa căruia este un altul.

Pe aceeaşi parte este un munte înalt de piatră care se numeşte Muntele lui Greb. La poalele muntelui se face un vârtej mare. În faţa muntelui, pe partea dreaptă, este alt munte de piatră care se numeşte tot Greb, la două verste de cataractă. Mai sus de cei doi munţi este un ostrov.

La 22 august am ajuns la pragul Pijanoi, care are o jumătate de verstă. În apa râului Tungusk sunt pietre mari, de care se izbeşte apa şi se face un vârtej mare. Am tras doscianicurile la edec cu frânghii lungi. În dreptul pragului, pe partea din dreapta, sunt nişte munţi înalţi de piatră. Pragul se numeşte Pijanoi, fiindcă prin preajma lui creşte în munţi o legumă care îmbată. Şi dacă un om mănâncă un dram sau un dram şi jumătate din leguma aceea, îndată omul se ameţeşte pentru o zi şi o noapte, fiind mai buimac decât un om beat.

Mai sus de prag, pe partea dreaptă, este un canal care ţine cam trei verste. Din canal am dat într-un braţ al râului, pe care am mers două verste până la satul Bezşonov.

Satul Bezşonov este aşezat tot pe partea dreaptă a braţului de râu şi se întinde cam două verste.

În aceeaşi zi am ajuns la pragul Pohmelnoi, peste care apa curge tot aşa învârtejită ca şi peste pragul Pijanoi, totuşi este mai puţin stânjenitor, şi nu am tras doscianicul la edec, fiindcă am plutit cu pânzele. Mărimea pragului este de o verstă, iar depărtarea de la braţul de râu este tot de o verstă. Pragul îngheaţă în timp de iarnă.

Pe partea dreaptă este un braţ de râu, la o jumătate de verstă de pragul Pohmelnoi, iar între braţ şi Tungusk se formează un ostrov cam de trei verste. De la ostrov până la fortul Braţk este o jumătate de verstă.

În aceeaşi zi am ajuns la fortul Braţk, care este aşezat pe loc de şes. În fortăreaţă se găseşte o biserică cu hramul Preasfintei născătoare de Dumnezeu din Vladimir. Sunt şi vreo douăzeci de gospodării, locuinţe de-ale cazacilor. Pe lângă cetate curge râul Oka. El izvorăşte din stepă, şi pe malurile lui trăiesc ţărani agricultori şi bureaţi. De la fortul Braţk înainte, râul Tungusk capătă numele Angara.

Pe partea stângă a râului Angara este satul Krasnoi, la patru verste de fort.

Pe aceeaşi parte se află mănăstirea Spaski, la cinci verste de satul Krasnoi. Pe partea dreaptă este satul Vaskin, aşezat pe un ostrov, la o verstă de mănăstirea Spaski.

23 august. Pe aceeaşi parte este un ostrov pe care se află satul Filipov, la o jumătate de verstă de satul Vaskin, iar mai jos de satul acela, ceva mai spre dreapta, este tabăra de iarnă a cazacului Isac Pavlov din Braţk.

Pe aceeaşi parte stângă este un braţ de gârlă, la o verstă şi jumătate de satul lui Isak.

Braţul de râu ţine cam douăsprezece verste.

Pe partea dreaptă a braţului, în ostrovul Rodionov, este tabăra de iarnă a fiului boierului Terente Rasputin din Eniseisk, la două verste şi jumătate de unde se termină braţul.

Pe aceeaşi parte este satul ţăranului agricultor Kiril, la două verste şi jumătate de tabăra lui Rasputin.

Pe partea stângă este satul altui fiu al lui Terente Rasputin, boier din Eniseisk, la o verstă de satul lui Kiril.

Pe partea dreaptă a râului este ostrovul Narataev, în care este un sat de ţărani agricultori, la cinci verste de satul lui Rasputin.

Între satul lui Rasputin şi ostrovul Narataev sunt multe insule, aşezate una lângă alta, la mică depărtare.

Pe partea stângă este satul Kejma, la două verste de ostrovul Narataev.

Pe aceeaşi parte este şi gârla Kejma. Pe gârla aceea este aşezată o moară, unde uiumul se strânge pentru marele împărat; de la satul Kejma sunt două verste. Când treci de satul Kejma, din acel loc sunt insule peste tot, iar malul celălalt nu se vede.

Pe aceeaşi parte este satul Ogorodnikov, la cinci verste de râul Kejma.

August, în 24. Pe aceeaşi parte se află satul Kromilov, pe lângă care curge gârla Mamâr, la patru verste de satul Ogorodnikov.

Pe partea dreaptă este satul Sofronov, lângă care este o gârlă, la o verstă de satul Kromilov.

Pe aceeaşi parte este un ostrov mare, la trei verste de satul Sofronov.

În dreptul ostrovului, pe partea stângă, este un canal, şi ostrovul este mare, cam de şapte verste.

Pe malul stâng este satul Suvorov, la două verste şi jumătate de ostrov.

Pe partea dreaptă este un ostrov cam de cinci verste, la patru verste de satul Suvorov. În dreptul ostrovului sunt multe alte insule mici.

August, în 25. Pe partea stângă este satul Smorodinov, la cinci verste. Cei din Smorodinov căutau în dreptul satului

mărgăritare în râul Angara, dar au găsit mărgăritare fără importanţă şi foarte mărunte. Doar unul a fost de mărimea unui bob de mazăre.

Pe partea stângă a râului Angara este un braţ, la cinci verste şi jumătate de satul Smorodinov, pe care am mers două verste. În mijlocul râului Angara este un ostrov, la o verstă de braţul de râu. Insula are o verstă.

Pe partea stângă este un ostrov, la o verstă depărtare de cel arătat.

Pe partea dreaptă este un braţ de râu la trei verste de ostrov şi, mai sus de braţ, trei ostroave cam de două verste.

În mijlocul râului Angara este un ostrov cam de două verste, pe care nu creşte nici un copac, iar mai sus de acesta, alt ostrov mai mare, de trei verste.

În mijlocul râului Angara este un ostrov cam de patru verste, la o jumătăte de verstă de celălalt.

Tot în mijlocul râului este încă un ostrov cam de o verstă şi jumătate, la o jumătate de verstă de primul.

Pe partea stângă a râului Angara este un canal, la o verstă depărtare de ostrov. În dreptul braţului, pe partea dreaptă, este un ostrov mic; canalul ţine o verstă.

Pe partea dreaptă este un braţ de râu, la o verstă de canal.

Pe aceeaşi parte este râul Bajanka de Jos, la trei verste de canal.

Pe aceeaşi parte este gârla Bajanka de Mijloc, la patru verste de Bajanka de Jos.

Pe aceeaşi parte, Bajanka de Sus, la cinci verste de cea de Mijloc.

August, 26. Pe aceeaşi parte stângă este un canal, la trei verste de Bajanka de Sus.

În mijlocul râului Angara este un ostrov de piatră, la cinci verste de canal. Mai sus este alt ostrov cam de o verstă.

Tot în mijlocul râului Angara, ostrov de piatră, la un sfert de verstă de celălalt ostrov de piatră. Ostrovul are cam trei verste. Mai sus de acel ostrov de piatră este alt ostrov mai mic.

Pe partea stângă este o gârlă, la o verstă de ostrovul cel mic.

În mijlocul râului Angara este un ostrov de o jumătate de verstă, la o verstă de gârlă. În dreptul ostrovului este un râuleţ.

În mijlocul râului Angara este un ostrov mic, la o jumătate de verstă de râuleţ. Mai sus cu o verstă de ostrov este un ostrov mai mic.

Pe partea stângă este un canal, la o jumătate de verstă de ostrovel. Canalul ţine o jumătate de verstă. Mai sus de canal este o gârlă.

Pe aceeaşi parte este un sat de ţărani deveniţi de curând plugari, la o verstă de gârlă, iar lângă sat curge un râuleţ mic.

În mijlocul râului Angara este un ostrov mic, la o verstă şi jumătate de sat.

August, în 27. Pe partea stângă este o gârlă, la trei verste de ostrov.

Pe aceeaşi parte este un râuleţ, la două verste de gârlă.

În mijlocul râului Angara este un ostrov, la două verste de râuleţ.

Pe aceeaşi parte este un canal, la o verstă de ostrov.

Tot pe partea aceea este un sat părăsit, în judeţul Ilimsk, la o verstă de canal.

Pe aceeaşi parte este un iaz, la două verste şi jumătate de sat.

Pe aceeaşi parte este alt sat din judeţul Ilimsk, la două verste de iaz. În dreptul satului este un ostrov.

Pe partea stângă este satul Potapov, la o verstă de ostrov, iar mai jos este o gârlă.

Pe partea dreaptă, într-un ostrov, este satul Ogorodnikov, la două verste de satul Potapov.

Pe partea stângă este încă un sat din judeţui Ilimsk, la trei verste de satul Ogorodnikov. Pe aceeaşi parte, alt sat din judeţul Ilimsk, la opt verste depărtare de celălalt.

Pe aceeaşi parte, alt sat din Ilimsk, la patru verste de celălalt. Mai sus de satul acela cu un sfert de verstă, alt sat din judeţul Ilimsk. Cum se numesc satele, nu se ştie, fiindcă sunt de curând aşezate. Mai sus de sate este un braţ de râu, care ţine trei verste.

Pe partea dreaptă este un ostrov, la o verstă de braţul de râu. În dreptul ostrovului, pe partea stângă, este un iaz pe care am mers o verstă.

Pe partea stângă este un sat de nou împământeniţi din judeţul Ilimsk, la o verstă de iaz.

Pe aceeaşi parte este satul Zadorin, tot în judeţul Ilimsk, la două verste de satul noilor plugari. Mai sus de satul acela, la o jumătate de verstă, este un ostrov cam de o verstă lungime.

Pe aceeaşi parte este satul Şerbakov, la trei verste de satul Zadorin.

Tot pe partea aceea este satul Endin, la trei verste de satul Şerbakov. Mai sus de satul acela este gârla Enda de Jos, iar mai sus de sat — gârla Enda de sus, cam la un sfert de verstă.

Pe partea dreaptă a râului Angara este un ostrov, la două verste de satul Endin.

Dinspre partea stângă vine râul Ud, pe malurile căruia trăiesc ţărani agricultori şi sunt multe iurte ale bureaţilor. Râul acela izvorăşte din munţi şi se varsă în Angara, la trei verste de ostrov. De la râul Ud începe judeţul Balagan. Iurte de bureaţi sunt până la gurile râului Ud.

La opt verste de râul Ud, în mijlocul râului Angara este un ostrov.

August, în 29. Pe partea stângă este un braţ de râu la şapte verste de ostrov, pe care am plutit treisprezece verste.

Pe aceeaşi parte este un canal, la o jumătate de verstă de braţul de râu.

Tot pe partea aceea, la o jumătate de verstă de iaz, sunt nişte iurte de bureaţi. Iurtele lor sunt făcute din pâslă. Veşmintele lor seamănă cu ale calmucilor. Ei au multe vite: cai, vaci şi numeroase oi.

Mai sus de iurtele acelea este gârla Eleva.

Pe aceeaşi parte este un braţ de râu şerpuit, la o jumătate de verstă de gârlă. Lungimea braţului este de cinci verste.

În dreptul acelui braţ sunt iurte ale bureaţilor.

Pe partea dreaptă este un ostrov, la o verstă de braţul de râu.

Pe aceeaşi parte, la o jumătate de verstă de ostrov, este încă unul.

Pe malul stâng este un munte înalt, care se numeşte Kovrig.

În dreptul acelui munte este o cataractă. În locul acela este un repeziş foarte puternic, la o verstă de ostrov.

În dreptul muntelui sunt trei ostroave.

Pe aceeaşi parte este un braţ de râu, la o jumătate de verstă de munte, care ţine două verste.

August, în 30. Pe acelaşi mal mai sunt nişte iurte de bureaţi, la opt verste de braţul de râu.

Pe aceeaşi parte este un alt braţ de râu, cotit, la şase verste de iurte.

Pe malul drept este o râpă, Krasnoi, frumoasă, la o verstă de braţul de râu.

Pe aceeaşi parte a râului Angara este râul Unga. El vine din stepă. În preajma lui trăiesc bureaţi. La gura acelui râu Unga, la cinci verste de râpa Krasnoi, sunt iurte de bureaţi.

În faţa râului Unga este ostrovul Sosnov. Mai sus de ostrovul Sosnov, se află alte două ostroave: unul mare, care se numeşte al lui Konev, şi celălalt, mai mic.

Pe partea dreaptă este fortul Balagan, aşezat chiar pe malul râului Angara. În el sunt slujbaşi cazaci, cam douăzeci de oameni; sunt două gospodării de ţărani agricultori. În fort nu este biserică. Fortul este foarte mic.

În fortul Balagan sunt ţinuţi drept zălog câte doi din cei mai însemnaţi oameni dintre tunguşi şi bureaţi, pentru ca tunguşii şi bureaţii să nu se răzvrătească împotriva marelui împărat.

În faţa fortului, pe partea stângă este stepă.

Pe partea dreaptă este un braţ mic de râu, la două verste de fortul Balagan.

În dreptul braţului sunt două ostroave mici. În dreptul lor, pe partea stângă, este un braţ mare de râu, pe care nu am călătorit.

Între braţul de râu şi Angara este un ostrov mare.

Pe partea dreaptă a râului Angara se întinde o stepă largă. În dreptul stepei, pe partea stângă, în ostrovul cel mare este o luncă de toată frumuseţea, la şase verste de unde începe braţul.

Pe aceeaşi parte sunt numeroase iurte de iarnă ale bureaţilor, aşezate în dreptul ostrovului mare.

Mai jos de acele iurte, cam la o jumătate de verstă, este un braţ de râu pe care nu am plutit.

August, 31. Pe partea dreaptă a râului Angara sunt nişte iurte de iarnă ale bureaţilor şi mai sus de acele iurte, pe partea stângă, un ostrov mic, la zece verste de iurte. În locul acela, mai jos de ostrov, pe partea stângă, se varsă în Angara braţul de râu care ocoleşte ostrovul cel mare. Acolo, între braţul de râu şi Angara se face un ostrov, la trei verste de unde se sfârşeşte ostrovul cel mare, iar pe ostrov sunt iurtele de iarnă ale bureaţilor. Ostrovul are cam patru verste.

Pe partea stângă sunt nişte iurte de bureaţi, la cinci verste de celelalte iurte.

Pe aceeaşi parte este o gârlă, la o verstă de iurte, iar în dreptul gârlei eşte un ostrov mare.

La şapte verste de la acesta, în mijlocul râului Angara, este un ostrov.

Din partea stângă se varsă râul Kamenka, iar lângă gârliţă este aşezat un fort mic, ce se numeşte Verholensk, dar poruncile se trimit de la Ilimsk. În cetate nu este nici o biserică a lui Dumnezeu. De la ostrov sunt cinci verste. Fortul este aşezat pe un loc frumos între munţi înalţi şi are vreo opt curţi de cazaci.

Anul 7184[1]*, septembrie 1.* În mijlocul râului Angara este un ostrov, la trei verste de gârla Kamenka.

Pe partea dreaptă este un ostrov, la patru verste de celălalt.

În mijlocul râului Angara este un ostrov, la cinci verste de cel arătat.

Pe partea dreaptă este un ostrov, la o verstă mai departe.

În mijlocul râului Angara, un ostrov, la o verstă de ultimul.

Pe partea dreaptă este un ostrov, la o verstă şi jumătate de ostrovul de mai înainte, care are cam două verste, iar în dreptul lui este o gârlă, şi mai sus de ostrovul acela sunt alte două, mai

[1] 1676 (n.t.).

mici. Mai sus de aceste mici ostroave sunt alte trei, foarte mici, şi lângă ele, pe partea dreaptă, este unul nu prea mare.

Pe malul stâng este o câmpie cam de şase verste, la o verstă de la cel din urmă ostrov, iar pe stepa aceea se află iurte de bureaţi, care rătăcesc nomazi în diferite locuri. În dreptul câmpiei sunt vreo zece ostroave şi mai multe, iar în mijlocul râului Angara este o insulă cam de şase verste lungime, cam la o jumătate de verstă de unde se sfârşeşte stepa.

Pe malul stâng este o gârliţă, la o verstă şi jumătate de locul unde se sfârşeşte ostrovul.

Pe partea dreaptă, la patru verste de gârliţă, este gârla Bealaia, pe care se poate naviga cu caicele; ea curge dinspre stepă, şi pe malurile ei trăiesc bureaţi şi tunguşi, iar în dreptul gârliţei sunt o mulţime de ostroave.

Pe malul stâng se află satul Olonka, pe lângă care curge o gârlă, ce se numeşte tot Olonka; la patru verste de gârla Bealaia, în mijlocul râului Angara, este un ostrov, la două verste de satul Olonka.

Septembrie, în 2. Pe partea stângă este un braţ de râu, la două verste de ostrov, şi pe aceeaşi parte a braţului este un munte înalt, iar pe sub munte apa este foarte repede, cam la o verstă şi jumătate de unde începe braţul de râu.

Pe malul drept, pe ostrov, sunt iurte de bureaţi, la o verstă de muntele unde este apa repede, iar la o verstă de iurte, pe partea stângă, sunt două insuliţe. Pe partea dreaptă este satul Mihalev, aşezat într-un ostrov, şi în dreptul lui, pe aceeaşi parte, este o insulă unde se găseşte sare, pe care o rafinează locuitorii satului Mihalev, dar nu le dau voie şi altora să scoată. Pe aceeaşi parte sunt nişte iurte de iarnă ale bureaţilor, la opt verste de satul Mihalev, iurte aşezate lângă acelaşi braţ de gârlă, care merge tocmai până la cetatea Irkuţk.

Pe partea dreaptă a braţului, în ostrov, sunt alte iurte ale bureaţilor, la două verste de iurtele de iarnă. Şi de la acea dată, de 2 septembrie, ţânţarii s-au împuţinat, fiindcă de când am plecat din Eniseisk au fost foarte mulţi ţânţari; drept apărătoare

împotriva lor aveam plase, fără de care oamenii nu puteau merge nici măcar o jumătate de sfert de ceas.

Pe partea dreaptă este un munte înalt, iar în locul acela este un repeziş mare de apă, pe care am urcat traşi la edec cu două odgoane, la patru verste de iurte. De la repeziş şi până la gârla Kitoi sunt multe braţe de râu şi multe ostroave mici, şi apa este foarte repede.

Septembrie, în 3. Pe malul drept este gârla Kitoi, care izvorăşte din munţii din ţinutul mongolilor, şi pe malurile ei trăiesc mulţi ţărani bureaţi; de la gârla Kitoi se văd Munţii Mongoli, foarte înalţi şi întinşi, de la care munţi începe stepa mongolă. În dreptul gârlei Kitoi, pe partea stângă, este un munte foarte înalt, la cinci verste de celălalt munte înalt şi de gârla Kitoi. Până la cetatea Irkuţk sunt foarte multe ostroave, aşezate unul lângă altul, la mică depărtare. Pe malul stâng al râului Angara este o stâncă foarte înaltă, şi sub ea apa se învârtejeşte tare, care se numeşte Bâk, şi am tras doscianicul cu două odgoane; de la muntele cel înalt sunt cinci verste.

Septembrie, în 4. Pe partea stângă a râului Angara este un alt mal râpos de piatră, care se numeşte tot Bâk şi sub care se învârtejeşte apa: am tras doscianicul cu două frânghii groase. Mai sus de râpă este un braţ de râu, la cinci verste depărtare. Pe aceeaşi parte este alt munte înalt de piatră, la cinci verste de braţul de râu.

Septembrie, în 5. Pe partea stângă a râului Angara este râul Kuda, care curge din stepă, şi pe malurile lui locuiesc ţărani plugari şi nomazi bureaţi, iar la gurile râului Kuda sunt locuinţele slujbaşilor din fortul Irkuţk.

Pe aceeaşi parte este un braţ de râu, la patru verste de râul Kuda, care ţine o verstă şi jumătate.

Pe malul drept al râului Angara este satul Monastârsk, iar mai sus de satul acela, cam la o verstă, se află o mănăstire unde se găseşte o biserică a Înălţării Domnului, cu trei chilii, doi fraţi bătrâni călugări de rând şi un preot monah. De la satul Monastârsk până la braţul de râu sunt trei verste, iar de la braţul de râu până la fortul Irkuţk, alte trei.

În aceeaşi zi am ajuns în cetatea Irkuţk, la ceasurile 2 de noapte. Cetatea este aşezată pe malul stâng al râului Angara, pe un loc deschis, fiind foarte frumos clădită. Locuitorii, cazaci şi târgoveţi, stau în vreo patruzeci de curţi sau mai multe. Pământul este foarte roditor. În cetate este zidită o biserică cu hramul Preamilostivului Mântuitor. Cu puţin mai sus de fort, pe partea dreaptă, este râul Irkuţk, care izvorăşte din stepa mongolă, şi pe malurile lui trăiesc bureaţi şi tunguşi, birnici sau liberi. În fortul Irkuţk sunt ţinuţi ca ostatici şi bureaţi, şi tunguşi, pentru ca aceştia să nu se răzvrătească împotriva măritului împărat. Bureaţii plătesc tribut Măriei sale pentru fiecare şerb, în afară de femei, o blană de samur sau două.

În ziua de 7 septembrie, pregătind doscianicul pentru călătoria pe mare, am plecat din fortul Irkuţk pe la amiază, tot pe râul Angara.

Pe partea dreaptă a râului Angara este o aşezare de iarnă a cazacului Ili Mogutov din Irkuţk, la o verstă şi jumătate de fort. Pe aceeaşi parte este satul Veatkin, la o verstă de coliba lui Mogutov, iar în dreptul satului sunt multe insuliţe mici. De la satul acela se face un braţ de râu, care ţine trei verste. De la satul Veatkin se zăresc munţii înalţi şi foarte întinşi, care se ridică până la Marea Baikal.

Pe partea cealaltă, pe mal şi pe munţii aceia, zăpada nu se topeşte toată vara.

În mijlocul râului Angara este un ostrov, la o jumătate de verstă de braţul de râu. Tot în mijlocul râului Angara, la o verstă şi jumătate de ostrov, sunt alte trei insule.

Pe malul stâng este satul Beaşenov, la cinci verste de insule.

Septembrie, în 8. Pe acelaşi mal este satul Uksusnikov, la două verste de satul Beaşenov. Pe aceeaşi parte este satul Sciukin. De la satul Uksusnikov până la satul Sciukin curge un braţ de râu.

Pe partea dreaptă este satul Karganolov, la patru verste de satul Sciukin.

Pe aceeaşi parte este un ostrov, la o verstă de satul Karganolov, care se întinde cam o verstă. Mai sus de ostrov cu

un sfert de verstă sunt nişte insuliţe mici, iar mai sus de ele este un ostrov mare în faţa căruia este un braţ mic de râu, care merge două verste. Din acel braţ mic am ieşit în braţul mare de râu şi am plutit trei verste.

Septembrie, în 9. Pe partea dreaptă este un ostrov, la patru verste de braţul cel mare de râu, şi mai sus de acela sunt trei mici ostroave, iar în dreptul lor se află gârla Korolovka, care îşi are izvorul în munţii cei stâncoşi. Pe aceeaşi parte este un ostrov, la o verstă de gârlă.

Pe partea stângă este o gârlă, la o verstă şi jumătate de ostrov.

Pe partea dreaptă este un ostrov, la cinci verste de gârlă.

Pe partea stângă este gârla Bâstra, la şase verste de ostrov. Se numeşte Bâstra, pentru că în albia râului sunt multe vârtejuri mari, numite cataracte; în dreptul cataractelor, pe malul drept, este o înălţime şi pe aceeaşi parte — un heleşteu, la patru verste de gârla cea repede.

Septembrie, în 10. Pe partea dreaptă este o insuliţă, la trei verste de heleşteu, iar mai sus de ea, un alt ostrov mai mic. De la fortul Irkuţk până la Marea Baikal, râul Angara curge foarte repede.

Pe partea stângă este un râuleţ, la depărtare de două verste şi jumătate de insuliţe.

Pe partea dreaptă a râului Angara este cel din urmă ostrov, la trei verste de râuleţ. Mai sus de ostrov cu o jumătate de verstă este ultima cataractă. În locul acela albia râului este foarte îngustă, apa foarte repede şi munţii foarte înalţi. De la cataractă până la mare sunt doar trei verste. Din dreptul acelui ostrov se pot zări munţii de pe celălalt mal al mării, aceiaşi care se văd şi din satul Veatkin.

În ziua de 11 septembrie am ajuns la Marea Baikal prin gura râului Angara, acolo unde porneşte râul Angara din Marea Baikal. Pe amândouă malurile gurii râului Angara sunt munţi înalţi de stâncă, înalţi şi împăduriţi, iar gura râului este largă de mai mult de o verstă. Râul Angara porneşte din Marea Baikal cu mare iuţeală. Printre munţii înalţi se văd şi munţii înzăpeziţi

şi foarte înalţi de dincolo de Baikal, precum şi unul dintre capetele Baikalului, care se numeşte Kultuk. Celălalt capăt este foarte departe şi nu se vede. Nicăieri pe Baikal nu este un loc atât de îngust ca acela din dreptul gurii râului Angara. Iar în preajma gurii Angarei nu sunt adăposturi, ci peste tot prăpăstii şi stânci, într-un cuvânt, e înspăimântător, mai ales pentru aceia care nu au fost mai înainte pe acolo, pentru că peste tot, de jur împrejur, se înalţă munţi foarte înalţi, înzăpeziţi şi acoperiţi cu păduri nestrăbătute, şi stânci prăpăstioase.

La Marea Baikal ne-am oprit până la 12 septembrie, pentru că au bătut vânturi neprielnice.

În ziua de 12 septembrie am pornit pe mare cu ajutorul vâslelor, dar când doscianicurile au ajuns în mijlocul mării s-a pornit un vânt puternic dintr-o parte, din plină mare, şi cu greu am putut vâsli spre râul Pereemna. Vântul ne-a împins la patru verste depărtare de acesta şi am ajuns la el către seară. Doscianicul curtenilor a fot împins de vânt însă în râul Vâdranaia, până unde se face cu vâslele pe timp frumos o zi de la râul Pereemna. Pe râul Pereemna am stat până în ziua de 14 septembrie, când am pornit cu vâslele până la râul Mişâh, dar nu am ajuns decât până la cincisprezece verste, şi s-a pornit un vânt potrivnic cu valuri puternice, care au împins doscianicul înapoi în râul Pereemna. Atunci puţin a fost ca valurile să nu zdrobească doscianicul de mal. În timpul acesta doscianicul curtenilor a plecat din râul Snejnoi spre râul Pereemna, dar n-a ajuns cam la zece verste de râul Pereemna, că un vânt puternic şi valurile au izbit doscianicul de mal. Nu s-a întâmplat nimic altceva decât că valurile au smuls bucăţi mari de cânepă din călăfătuială. Neputând repara doscianicul, au coborât din vas pe mal şi au stat acolo două zile, cât au trimis nişte oameni pe jos, de-a lungul ţărmului până la râul Pereemna. De acolo s-au trimis slujitori pe jos şi cu luntrea, au căutat un loc de trecere, au tras din mare pe mal doscianicul, l-au reparat, şi au pornit apoi spre râul Pereemna.

În noaptea de 17 septembrie a nins din abundenţă; în aceeaşi zi am pornit de la Pereemna şi am navigat cu pânzele până la

râul Mişâh, iar de la Mişâh, în aceeaşi zi, am navigat toi cu pânzele până la râul Manturih, unde am înnoptat, pentru că vântul devenise puternic şi ne-a fost teămă să-i mergem împotrivă. În ziua de 18 septembrie am pornit de la râul Manturih pe un fel de lac care se numeşte Prorva, unde am poposit până în ziua de 21 septembrie. În Prorva vin oameni cu doscianicuri din cetăţile Braţk şi Irkuţk pentru a pescui foarte mult peşte. Din Prorva am plecat pe mare cu toate doscianicurile. Ajungând aproape de locul ce se numeşte Korga, a început să bată un vânt puternic, potrivnic şi a împins doscianicurile înapoi, de ne-am întors iarăşi în Prorva, unde poposisem.

În ziua de 21 septembrie am pornit din nou din Prorva cu vâslele spre râul Selenga şi, înainte de a ajunge la râu, am intrat într-o mlaştină cam de douăzeci de verste şi mai mult; locul se numeşte mlaştină, pentru că de la mal şi până aproape de mijlocul mării este mult mâl, în care sunt înfipţi nişte stâlpi. Mlaştina aceea mâloasă se numeşte Korga. Până la o treime din Marea Baikal se întind promontorii nisipoase din care pricină se înaintează aşa greu pe timp nefavorabil. În mâl sunt înfipţi butuci de lemn — *korga* — care pot fi ocoliţi cu ajutorul vâslelor.

În ziua de 22 septembrie am ajuns la gura cea nouă a râului Selenga. Se numeşte gura cea nouă, pentru că aici nu era nici o gură de râu. Selenga se varsă în Marea Baikal prin mai multe guri, dar nu se poate naviga pe ele, fiindcă sunt astupate cu nisip ca nişte cataracte, şi de aceea apa şi-a căutat noi braţe. Acolo unde apele râului se varsă în mare prin acele guri, drumul se poate cu greu cunoaşte, şi doar după butucii de lemn, pentru că lacul este tot o mlaştină până la ţărmul cel tare. De aceea gura râului Selenga este foarte greu să fie găsită fără călăuză. Dar despre râul Selenga se va scrie la locul său, acum să spunem despre Marea Baikal.

DESCRIEREA MĂRII BAIKAL, ÎMPREJUR, DE LA GURA RÂULUI ANGARA PRIN CARE ACESTA PORNEŞTE DIN BAIKAL ŞI PÂNĂ IARĂŞI LA EA

Marea Baikal nu este cunoscută nici de geografii vechi, nici de cei noi, pentru că mulţi au descris alte lacuri mici şi bălţi, dar despre Baikal, care este atât de mare şi de adânc, nimeni nu aminteşte. De aceea, aici vom scrie despre el pe scurt.

Baikalul poate fi numit şi mare, pentru că din el porneşte marele râu Angara, care, unindu-se cu multe alte râuri şi cu Eniseiul, împreună se varsă în oceanul cel mare. De aceea mai putem să-l numim mare, pentru că se uneşte cu Marea cea mare, iar în jurul lui nu se poate merge. De asemenea, se mai poate numi mare şi pentru că este foarte întins în lungime şi în lăţime şi e foarte adânc. Dar se poate spune şi că este lac, fiindcă apa lui este dulce, şi nu sărată, iar geografii nu dau nume de mare acestor lacuri cu apă dulce, oricât ar fi ele de mari. Totuşi Baikalul poate fi numit şi socotit de geografi ca o mare, pentru că de-a lungul lui se navighează cu corăbii mari cu pânze cam zece, douăspreze sau mai multe zile, după cum e vremea, iar în lăţime, acolo unde este mai lat ca şi acolo unde este mai îngust, în mai puţin de o zi şi o noapte nu se poate traversa.

Adâncimea Baikalului este foarte mare şi, fiind măsurată în mai multe locuri, a arătat o sută de stânjeni şi mai mult, dar de fund nu s-a dat. Aceasta se întâmplă, pentru că în jurul Baikalului se ridică munţi foarte înalţi, de pe care zăpada nu se topeşte nici în timpul verii. În mijlocul Baikalului este un ostrov mare care se numeşte Olhon, aşezat la jumătatea lungimii mării şi are împrejur mai mult de o sută de verste. Altădată în insulă au locuit mulţi băştinaşi bureaţi, pentru că pe ostrov sunt munţi înalţi şi păduri şi stepe întinse. Însă după ce cazacii i-au nimicit pe locuitori şi i-au gonit din insulă, acum a rămas pustie, plină cu tot felul de sălbăticiuni. În afară de ostrovul acesta mai sunt şi alte insule mai mici, dar puţine. Pe Baikal se iscă mereu furtuni

mari, mai ales în vreme de toamnă, pentru că Baikalul este aşezat ca într-un cazan înconjurat de munţi de stâncă asemenea unor ziduri şi nicăieri nu are scurgere şi nu se potoleşte decât acolo unde porneşte din el râul Angara. În Baikal se varsă multe râuri mari şi mici, dar de-a lungul ţărmului sunt peste tot stânci şi puţine adăposturi, mai ales pe partea stângă, venind dinspre râul Angara, şi de aceea corăbiile adesea se sfărâmă. În Baikal sunt mulţi peşti de toate soiurile, mai ales nisetri şi cegă. Sunt şi multe foci sălbatice. Doar aşezări omeneşti sunt puţine în jurul Baikalului, în afară de câţiva tunguşi, care se hrănesc cu peşte, pentru că în preajma Baikalului nu sunt locuri bune de arat. În timpul iernii, pe văile râurilor trăiesc vânătorii în tabere de iarnă. În jurul Baikalului sunt păduri mari de cedri, printre care se găsesc şi aluni şi alte soiuri de copaci. Baikalul are apa limpede, încât se poate vedea în adâncime la mai mulţi stânjeni; pentru băut este foarte sănătoasă, fiind nesărată. Baikalul se întinde în lungime de la răsărit spre apus. Soarele se înalţă deasupra Baikalului până la gradul[1]... În timp de iarnă Baikalul îngheaţă începând în preajma zilei de Bobotează şi ţine gheaţa până în luna mai, în preajma zilei sfântului Nicolae de vară, iar gheaţa este groasă de un stânjen şi jumătate sau mai bine. De aceea, în timpul iernii uneori se poate merge pe ea cu sănii şi cu târşuri, însă cu mare teamă, pentru că marea răsuflă şi gheaţa se rupe şi se fac crăpături late de trei stânjeni şi mai mult. Apa însă nu se revarsă peste gheaţa care se strânge repede după aceea la loc, cu mare zgomot şi bubuituri, iar pe locul rupturii se face ca un val de gheaţă. În timpul iernii, uneori, pe sub gheaţă, se aud în Baikal zgomote şi tunete puternice ca şi când s-ar trage cu tunul (nu fără a face spaimă mare), mai ales în preajma ostrovului Olhon şi a promontoriului Sveatoinos, unde abisul este mai adânc. Toţi băştinaşii mongoli, tunguşi şi alţii îi spun Baikalului în limba lor *Dalai*, ceea ce înseamnă mare. Cu numele de *Dalai* băştinaşii numesc doar două lacuri: unul

[1] Cifra lipseşte din textul original (n.t.).

Baikalul şi celălalt — cel din care izvorăşte râul Argun, despre care vom scrie acolo unde vom vorbi şi despre râul Argun.

Acum să ne întoarcem iarăşi la Marea Baikal. Numele se pare că nu este rusesc, ci a fost numită aşa după numele unui oarecare băştinaş care a trăit prin locurile acelea. Marea Baikal poate fi înconjurată cu corăbii mici în mai multe săptămâni şi noi vom descrie drumul împrejurul ei de la gura râului Angara şi până iarăşi de unde am pornit. Mergând în jurul lui, Baikalul este aproape tot atât de mare ca Marea Caspică de la Astrahan, sau ca Marea Neagră, pe care se ajunge la Ţarigrad. De la râul Angara, mergând spre partea dreaptă mai multe zile, nu se găseşte nici un adăpost până la Kultuk, ci numai stânci. De aceea, nu se navighează cu corăbii mari, ci numai cu vase mici, pentru că atunci când sunt furtuni mari, vasele mici pot fi târâte pe mal. Şi numai în Kultuk, unde este şi gura râului Kultuk, este un loc de adăpostire. Kultuk se numeşte chiar capătul cel mai îngust, acolo unde se termină Baikalul. De la râul Kultuk, la mare depărtare se varsă râul Snejnoi, unde este iarăşi un adăpost. Râul poartă acest nume fiindcă pe munţii aceia este zăpadă şi iarna şi vara şi nu se topeşte niciodată. Tot dintr-acolo curge şi al treilea râu, râul Vâdrânaia, unde este şi adăpost, la o zi de plutire de la Snejnoi. Se numeşte astfel, pentru că pe malurile lui se vânează multe vidre şi castori. Al patrulea râu cu adăpost se numeşte Pereemna[1], fiindcă se află chiar în faţa râului Angara, şi cei care vor să traverseze marea de la gura râului Angara, se duc sau vin de-a dreptul, marea fiind foarte îngustă. Cel de al cincilea adăpost este la gura râului Mişâh, la o zi de Pereemna. Al şaselea râu şi adăpost este Manturih, la o zi de Mişâh. Pe aceste râuri sunt aşezate şi adăposturile de iarnă ale vânătorilor cazaci care vânează samuri. Mai este şi un al şaptelea adăpost numit Prorva la o zi de Manturih. Şi se numeşte Prorva[2], pentru că apa mării a rupt malul cu bufniturile

[1] Traversarea, schimbarea (n.t.).

[2] Surpătura, ruptura (n.t.).

de valuri şi a format un alt lac, mare cam de zece verste de jur împrejur, lac în care se varsă un râu mare numit Eia. În lac se pescuieşte mare cantitate de peşte şi în fiecare an vin de la Braţk şi de la Irkuţk doscianicuri, pentru a fi încărcate cu tot felul de peşti. La trei verste de Prorva se înalţă un promontoriu numit al solului, pentru că pe malul acela s-a oprit în urmă cu câţiva ani un fiu de boier, care era trimis cu solie la hanul mongolilor şi a fost ucis acolo de băştinaşii bureaţi. De la promontoriul acela se face un drum pe uscat, pe care se poate veni călare de la tabăra de iarnă a Selenginskului şi chiar de la fortul Selenginsk. În dreapta promontoriului se întinde o stepă unde trăiesc birnici bureaţi, care plătesc birul la cetatea Selenginsk. De la Prorva, mergând o zi, se ajunge mai sus, la Karga cea Mare, cum se numeşte un promontoriu de nisip care se întinde în mare, departe, până la o treime din ea. În preajma promontoriului, apa este puţin adâncă şi sunt mulţi stâlpi de lemn înfipţi în nisip şi locul poate fi străbătut cu mare trudă. Pe Marea Baikal nu mai este nicăieri un loc asemănător. De amândouă laturile acestui promontoriu trebuie străbătute cam douăsprezece verste, ocolind stâlpii cu ajutorul vâslelor şi al prăjinilor. În Karga sunt mlaştini mari, în jurul cărora străbaţi mai mult de douăzeci de verste. Acolo, în mlaştini, vasele aruncă ancora şi se adăpostesc fără teamă de furtunile mării, pentru că în mlaştină apa nu este adâncă. Din locul unde mlaştina îşi uneşte apele cu cele ale mării, pe lângă malul mării se merge o zi de la grind până la gura cea nouă a râului Selenga. Mlaştina nu este adâncă, deşi este întinsă, şi în ea se pot adăposti corăbiile şi pot arunca ancora în orice loc al mlaştinii, fiindcă furtunile nu răzbat din mare până acolo. În jurul ei nu sunt locuri uscate, nici alte locuri de adăpost, ci peste tot — numai bălţi.

De la gura râului Selenga până la gura râului Suhoi, unde mai este un adăpost, se merge două zile, iar de la râul Suhoi până la râul Kiki se merge o zi şi iarăşi este un adăpost. De la râul Kiki până la râul Turki, unde este un adăpost, se merge cinci zile. De la râul Turki se merge o zi până la lacul Kotakin şi

se mai merge o zi şi se află un adăpost. Din lac se scurge un pârâu în râul Turki. De la lac până la râul Maksimih se merge două zile, şi mai este un adăpost. De la râul Maksimih până la râul Barguzin se merge o zi. Acolo este alt adăpost. Râul Barguzin este un râu mare, pe care se vine de la fortul Barguzin în cinci zile. În fortul Barguzin trăiesc cincizeci de slujbaşi din Eniseisk, şi căpetenia lor este un curtean de la Moscova. În locul acela sosesc peste mare de la Eniseisk doscianicuri care aduc proviziile din Dauria pentru slujbaşi, precum şi neguţători, ca să facă negoţ. De la Barguzin se merge către Telembinsk şi până la Nercinsk pe drum de uscat cu cămile şi cai, cu mare cazną printre munţii cei înalţi, stânci, păduri şi bălţi, şi alt drum asemănator de greu nu se mai află. De la Barguzin şi până la fortul Nercinsk se merge două săptămâni şi mai mult. Când ajung la mare să o treacă de partea cealaltă, o fac cu mare spaimă, pentru că se pluteşte o zi întreagă pe apă până la insula Olhon, iar de acolo — până la Capul Sfânt, unde se face transbordarea, şi adâncimea apei este foarte mare, cu greu se poate ajunge într-o zi şi jumătate, şi în locul acela sunt sfărâmate multe vase. De la râul Barguzin şi până la golful Ciberkuţk se merge două zile. Golful se formează din mare. De la golf până la râul Zâriank, unde sunt nişte tabere de iarnă, se merge două zile. De la gârla Zâriank până la râul cel mare, Bolşoi, se merge trei zile. De la râul Bolşoi până la râul Olenka este cale de o zi, şi pe toate aceste râuri se află locuri bune de adăpostire. De la râul Olenka până la râul Polovinoi se merge cale de cinci zile. De la Polovinoi până la Angara de Sus sunt şase zile de mers. Râul se numeşte Angara de Sus, pentru a se deosebi de Angara, care pleacă din Baikal. Şi râul Angara de Sus este mare, iar pe malul său se află un fortuleţ şi multe tabere de iarnă ale vânătorilor şi ale cazacilor din Eniseisk. Râul Angara de Sus se varsă în Marea Baikal prin trei guri, acolo unde este celălalt Kultuk al Mării Baikal, adică la celălalt capăt al ei. De la râul Angara de Sus până la râul Kotughin se navighează două zile, şi acolo este un adăpost, iar de la râul Kotughin până la marele

râu Boguldeai se merge cincisprezece zile; acolo iarăşi este un adăpost. De la marele Boguldeai până la golf se ajunge pe jos într-o zi şi se află un adăpost împotriva furtunii. De la golful acela până la celălalt Boguldeai este o zi de mers, şi se află alt adăpost. De la râul Boguldeai până la râul Golousnoi se merge o zi, şi acolo este un adăpost. De la râul Golousnoi până la gura râului Angara de Jos se face tot o zi. Aici se sfârşeşte descrierea ocolului Mării Baikal, de la gura râului Angara de Jos şi iarăşi până la gura acelui râu. Numai că, de la gura Angarei de Sus şi până la gura Angarei de Jos, peste tot pe lângă mare sunt locuri înspăimântătoare, munţi înalţi şi stânci de piatră, unde se sfărâmă adesea corăbiile. Munţii care se ridică în preajma Baikalului şi a Angarei de Sus încep de la Oceanul de Nord, de la gura râului Enisei, prin care acesta se varsă în mare, şi se întind pe partea dreaptă de-a lungul Eniseiului, Tunguskului şi a râului Angara, apoi pe lânga Baikal şi Angara de Sus, iar de aici de-a dreptul şi ajung până la ocean. Pe lângă mare munţii sunt asemenea unui zid, şi nimeni nu le cunoaşte capătul, iar a-l afla este peste putinţă, fiindcă gheaţa şi furtunile nu îngăduie. O mulţime de oameni au plecat pe râul Lena, să cerceteze, dar corăbiile s-au sfărâmat, şi se spune că munţii se întind tocmai până în India de Apus şi până în Lumea Nouă. Dar despre acei munţi şi despre altele vom vorbi în descrierea marelui râu Amur.

* * *

Anul 7184, în ziua de 22 septembrie am plecat din Marea Baikal, prin mlaştină, spre gura râului Selenga de Sus, care se varsă în Baikal prin nouă guri. Am trecut prin braţul de râu făcut de gura cea nouă, pe care am mers patru verste şi am pătruns în marele liman al râului Selenga. În locul acela, pe partea stângă a râului Selenga, se formează un ostrov mic. Până acolo nu se află mal uscat şi nu se poate trage doscianicul la edec, ci se înaintează doar cu prăjini şi cu vâsle. Dar pe tot limanul râului Selenga nu se poate face trasul la edec al vaselor,

fiindcă pe maluri cresc sălcii înalte, şi nu este nici un drum, iar râul se desparte în multe braţe şi are multe repezişuri. De aceea, înaintarea este foarte anevoioasă. Pe partea stângă a râului Selenga este un braţ de râu, care duce la râul cel mare Selenga. De la ostrov şi până la braţul de râu sunt două verste. În dreptul braţului de râu, pe partea dreaptă, este un râuleţ mic. Tot pe partea dreaptă este un iaz pe care nu se poate merge, fiind foarte mic, la o verstă şi jumătate depărtare de braţul de râu. La o jumătate de verstă de iazul cel mic, pe aceeaşi parte, sunt câteva iurte ale bureaţilor şi puţin mai jos de acestea sunt taberele de iarnă ale unui cazac din Selenginsk. De acolo malurile se întind curate, iar spre partea dreaptă este stepa unde rătăcesc nomazi, bureaţi băştinaşi care plătesc bir. De acolo încep locuri roditoare, unde ar putea trăi mulţi agricultori, peste tot fiind stepă şi păşuni şi păduri de tot felul.

Pe partea stângă este un braţ de râu, la o verstă şi jumătate de tabăra de iarnă.

Pe partea dreaptă este un braţ mic de râu, care se varsă în mare, la o verstă de celălalt braţ de râu. Pe aceeaşi parte este o gârlă care curge repede, la o verstă şi jumătate de braţul de râu, iar de la gârla aceea până la râul cel mare sunt cam şapte verste. Am ieşit în râul cel mare Selenga, iar în dreptul acela, pe partea stângă, se află un ostrov.

23 septembrie. Pe partea dreaptă este o stâncă, Bâk, la un sfert de verstă de ostrov, iar în locul acela apa este foarte repede. Pe partea dreaptă a râului Selenga este un braţ cu apa foarte repede, la trei verste de Bâk, iar mai jos de acest braţ sunt alte două, la o verstă depărtare. Pe acelaşi mal se află satul cazacilor Briani, din Selenginsk, la şase verste de braţul de râu. Lângă sat curge o gârlă. În taberele acelea se cultivă multe grâne şi se pescuieşte mult peşte. Pe aceeaşi parte este gârla Kaban, la o jumătate de verstă de sat. Mai este şi un iaz la o jumătate de verstă de gârla Kaban, iaz pe care nu se poate naviga.

În mijlocul râului Selenga este un ostrov cam de trei verste, la şase verste de iaz, şi în dreptul ostrovului, pe partea

dreaptă, sunt nişte munţi înalţi, pe care zăpada se menţine tot timpul verii.

Septembrie, în 24. Pe partea dreaptă, la o verstă şi jumătate de ostrov, este un munte înalt de piatră. Spre partea dreaptă este un ostrov, la două verste de celălalt, şi încă un ostrov, la altă verstă mai departe.

Pe partea stângă a râului Selenga este un munte de piatră, iar în locul acela apa este foarte repede. Am ancorat, dar cu mare greutate am putut ţine doscianicul pe loc. Stânca se numeşte Bâk, iar în dreptul ei pe partea cealaltă este un ostrov, la două verste de celălalt.

Septembrie, în 25. Pe partea dreaptă a râului Selenga este un conac de mărime mijlocie al cazacilor din Selenginsk, la douăzeci şi cinci de verste de stânca Bâk.

În ziua de 25 septembrie am ajuns la slobozia Ilimsk, un sat mare, care se numeşte astfel, pentru că locuitorii doresc să construiască acolo o biserică cu hramul sfântului proroc Ilie. În sat sunt cam douăzeci de curţi-gospodării, în care locuiesc agricultori şi slujbaşi. Grânare se cultivă din belşug şi rodesc în totul pe ogoarele acestor conace. Dintr-un pud de sămânţă se fac până la douăzeci-treizeci şi mai multe puduri. Grânele se vând cu cinci altini, şi mai puţin, pudul. Se cultivă şi orez chinezesc, şi orz, care rodesc de asemenea. În mijlocul sloboziei, slujbaşii au întemeiat o mănăstire cu hramul sfântului părinte Nicolae, biserica a şi fost zidită, şi în anul ce vine întreaga mănăstire va fi construită. În slobozia Ilimsk se va ridica şi un fortuleţ de apărare. În dreptul satului, dincolo de râu, este un râuleţ, pe malul căruia sunt multe ogoare. Pe acolo, peste tot pe malurile râurilor, se pot face ogoare, numai că oameni sunt foarte puţini.

Când am ajuns cu doscianicurile la slobozia Ilimsk, era vreme de toamnă şi ninsoare şi viscol mare. Ne-am oprit acolo toată ziua.

În 26 septembrie, cu toate că mai era furtună, toţi slujbaşii din Eniseisk, care lucrau pe doscianicuri, s-au adunat şi s-au rugat să li se dea voie să plece înapoi, pentru că li s-au terminat

proviziile şi vine timp de iarnă şi, dacă s-ar întoarce prin Selenginsk, nu ar mai putea traversa marea înapoi, pentru că pe Baikal sunt furtuni mari la acea dată şi nu se vor putea întoarce, trebuind să ierneze pe malul cestălalt al mării şi să moară de foame. De la conacul acela şi până la fortul Selenginsk se ajunge cam în două săptămâni. Pe uscat se ajunge la cetate în trei zile. Drumul drept spre Dauria trece pe la conac.

La 27 septembrie, văzând că vremea de toamnă este rea, au fost trimişi înapoi cu un doscianic cazacii de la Eniseisk, cam o sută de oameni, şi am trimis şi eu mărităului împărat o scrisoare la Moscova. După plecarea cazacilor, am trimis la fort şi pe la conac să se adune căruţe de transport, cai şi cămile, iar doscianicurile le-am adăpostit într-un loc bun şi am aşezat pe ele o strajă puternică.

În ziua de 28 septembrie, cum am primit carele de podvadă, caii şi cămilele, am ales dintre artelnici câte doi şi trei oameni, pe care i-am chemat la fort, apoi i-am trimis să cumpere cai şi cămile în ţinutul mongolilor, şi în aceeaşi zi ne-am pregătit de drum.

În ziua de 29 septembrie, am mers cu vreo patruzeci de oameni pe drumul de uscat de la slobozia Ilimsk până la fortul Selenginsk, pe malul râului Selenga. Pe malul drept al râului Selenga este un conac al cazacului Ivan Tiuhin din Selenginsk, la patru verste de slobozie, iar mai sus de conac, pe partea stângă, este râul Itanţa. Acesta se varsă în Selenga şi izvorăşte din lac, dar doscianicurile şi caiacele nu pot pluti pe el, pentru că este foarte puţin adânc. Pe malul lui este drumul de uscat care duce la fortul Barguzin. Pe malul râului Itanţa am mers o zi şi jumătate peste o stepă întinsă. Locurile sunt frumoase şi roditoare.

În ziua de 30 septembrie. Pe partea dreaptă a râului Selenga este o iurtă mongolă, la douăzeci şi cinci de verste de satul Tiuhin, iar în dreptul iurtei, pe partea stângă, este râul Ud, pe lângă care trece drumul de uscat spre Dauria. Pe râul Ud nu pot pluti nici doscianicuri, nici caiace. Pe aceeaşi parte sunt nişte iurte mongole, la două verste depărtare de celelalte, iar

pe lângă iurte curge râul Ilovaia. Pe aceeaşi parte, la trei verste, sunt alte iurte de mongoli şi la două verste mai departe — altele. Pe aceeaşi parte a râului Selenga, la şase verste, sunt iarăşi iurte de mongoli.

Octombrie, în 1. Pe aceeaşi parte, la trei verste depărtare de iurte, este gârla Rangoi, care izvorăşte din munţii stâncoşi. Tot pe aceeaşi parte sunt nişte iurte de mongoli, la trei verste de râul Rangoi. Pe partea stângă a râului Selenga este râul Hulka, pe care s-a dus în anii trecuţi Atanasie Paskov cu bărcile timp de douăsprezece săptămâni până la izvoarele lui şi a construit acolo fortuleţul Inghensk, în care trăiesc câţiva slujbaşi ruşi. De acolo se merge peste volok o zi până la râul Ingod. În preajma fortului Ingensk este un lac mare, la cinci verste de iurte, în care se pescuieşte mult peşte.

Pe partea dreaptă sunt nişte iurte ale mongolilor, la douăsprezece verste de râul Hulka.

Octombrie, în 2. Pe aceeaşi parte, la patru verste de iurte, se află alte iurte ale mongolilor, iar de aici până la iurtele labinilor sunt cinci verste. Pe aceeaşi parte sunt iurte de mongoli, la o verstă şi jumătate de iurtele labinilor, iar mai departe, la cinci verste, sunt alte iurte mongole.

Pe partea stângă sunt nişte iurte mongole, la şase verste de ultimele iurte. De aici şi până la fortul Selenginsk sunt trei verste. Prin acele locuri, pe partea dreaptă a râului Selenga, este un munte înalt de stâncă, lângă mal, pe care creşte printre bolovani un copac mic, sandal, cu care se vopsesc pieile şi altele, ca şi cu sandalul nemţesc.

În ziua de 2 octombrie am sosit la fortul Selenginsk, care este aşezat pe partea stângă a râului Selenga, pe un mal râpos nu prea mare, iar între fort şi malul râului sunt cam treizeci de gospodării ale cazacilor. În cetate este o biserică mare cu hramul sfântului părinte Nicolae, încă nesfinţită, din care pricină încă nu se slujeşte liturghia în ea. Slujbaşi şi târgoveţi sunt în total cam două sute de oameni şi mai mulţi. În preajma fortului sunt grădini, în care cresc castraveţi chinezeşti, usturoi şi varză şi alte felurite legume. În preajma fortului nu se cultivă cereale,

dar pe râul Cikoi, care se varsă în râul Selenga, nu departe de fort, sunt multe ogoare, şi pământul este foarte roditor în grâne. Râul Cikoi este mare şi navigabil, iar pe malurile lui cresc păduri de soiuri diferite, din care se pot construi cetăţi şi face corăbii. Râul Cikoi vine de departe, din munţii din care izvorăşte şi râul Ingod, şi râul On. Până la acei munţi, pe râurile Cikoi, Nigoda şi On, rătăcesc nomazi mongoli. În preajma munţilor trăiesc tunguşi, care nu plătesc nimănui nici un bir, totuşi cazaci din Selenginsk se duc pe acolo şi vânează prin munţi samuri. De la fortul Selenginsk şi până la acel lanţ de înălţimi se ajunge în două săptămâni şi mai bine pe drum de uscat. De la cetatea Selenginsk, la douăsprezece verste în stepă, este un lac cu apă sărată, care se numeşte Selenoi, pe malul căruia se depune sare multă în fiecare an. Acuma s-a construit acolo un hambar, în care se rafinează sarea. Tot de la fort, la cincisprezece verste în stepă, este un loc în care, săpându-se în pământ, se caută feluriţi coloranţi şi alaun. Fortul Selenginsk este sub ascultarea voievodului din Eniseisk, care trimite acolo conducător dintre fiii de boieri. Fortul acesta este cel mai bun dintre toate forturile de graniţă ale Siberiei, pentru că în jur rodesc tot felul de grâne şi în grădini cresc o mulţime de legume, chiar şi chinezeşti, deoarece regiunea este călduroasă. În Baikal şi în râuri se prinde mult peşte. În ţinut sunt păduri de tot felul şi păşuni şi fân, şi multe altele foarte bune. Aici s-ar putea face un târg mare, fiindcă împărăţia chineză este aproape, aşa cum am scris mai înainte. Dar mongolii umblă nomazi peste tot şi fac în jur negoţ cu cazacii, vânzându-le cai şi cămile, şi vite, ca şi tot felul de mărfuri chinezeşti, cumpărând de la ei mărfuri ruseşti şi samuri. În fort însă sunt puţini ruşi, şi nu are cine să facă negoţ.

* * *

Aici se sfârşeşte împărăţia Siberiei şi începe împărăţia Mongoliei. Mongolii sunt aceia despre care se scrie în *Biblie*, Gog şi Magog, şi ei înşişi se numesc mongoli. Neamul mongolilor este foarte mare. El porneşte din apropierea râului

Amur, din stepă, şi se întinde între împărăţia chineză şi împărăţia Siberiei. De la Buhara tocmai până la graniţa Indiei, peste tot rătăcesc, pe toate câmpiile, numai nomazi mongoli, stăpâniţi de nişte taişi. Cei care trăiesc în apropierea Chinei sunt supuşi chinezilor. Cei care trăiesc mai departe au drept căpetenie pe Ociroi Sain-Han, care îi conduce acum şi care are ca duhovnic pe marele preot Kutuhta-Lama, şi el nomad nu prea departe de fortul Selenginsk, fiindcă ei nu au nici sate, nici oraşe. De aceea, rătăcesc nomazi prin stepă, spre a-şi păşuna mulţimea de vite, şi locuiesc în iurte de pâslă.

Şi pentru că fiul de boier din Eniseisk Ivan Porşenikov şi neguţătorul Gavril Romanov cu tovarăşii şi cu slujitorii din Selenginsk, în total patruzeci şi trei de oameni, au pornit prin ţara Mongoliei spre împărăţia chineză, se cuvine să scriem despre călătoria lor şi despre locurile pe unde au mers.

Din fortul Selenginsk s-a plecat în preajma zilei de Acoperământul Maicii Domnului (1 octombrie) şi s-a mers aproape o jumătate de zi prin codri adânci şi prin stepă, până la nişte izvoare, unde s-a făcut popas pentru noapte; peste tot sunt copaci de diferite soiuri. Al doilea popas de noapte a fost pe malul unei gârliţe, la o distanţă de o zi de izvoare, tot în pădurea deasă. De la râuleţ s-a mers prin păduri şi peste câmpii. Al treilea popas de noapte a fost pe malul râului Bur, care izvorăşte din lanţul de munţi Cikoi şi se varsă în Orkon, la o zi de mers depărtare de râuleţ; nu este pădure.

De la râul Bur până la râul Ira, care izvorăşte din acelaşi lanţ muntos şi se varsă în râul Orkon, este o zi de mers; pe malurile lui cresc multe sălcii mari.

De la râul Ira se vede râul Sara, care izvorăşte din munţi şi se varsă în râul Kara; nu sunt păduri.

De la râul Ser este o zi de mers până la râul Kara. Acesta izvorăşte din acelaşi şir de munţi şi se varsă tot în Orkon. Nu sunt păduri.

De la râul Kara este o jumătate de zi până la râuleţul Bâtâg, care izvorăşte tot din şirul de munţi, ca să se verse în Orkon. Nu sunt păduri.

De la râul Bâtâg este o jumătate de zi până la râul Bor, care izvorăşte din munţi şi se varsă în râul Kara; nu sunt păduri.

De la gârla Bor este o jumătate de zi până la râuleţul Dzagd, care, izvorând din brâul de munţi Cikoi, se varsă în Kara; copacii lipsesc. De la râuleţul Dzagd până la gârla Nog este distanţă de o zi de mers. Gârla izvorăşte tot din lanţul de munţi şi se varsă în râul Tol. Nu sunt copaci.

De la gârla Nog se vede râuleţul Ui, care izvorăşte tot din Cikoi şi se varsă tot în Tol; copaci nu se zăresc.

Până la gârla Burgadai este o treime de zi de mers de la râuleţul Ui. Gârla izvorăşte din acelaşi masiv muntos şi se varsă în râul Tol. Copacii lipsesc.

De la gârla Burgadai, trecând printr-un lanţ de înălţimi nu prea mari, se întâlneşte un râuleţ mic. Pe acele înălţimi sunt păduri peste tot, pini, copaci cu frunze şi alte felurite soiuri.

De pe grâla aceea se vede râul Tol, pe malul căruia trăieşte Kutuhta-Lama, numit astfel pentru că este conducătorul tuturor preoţilor credinţei lor, asemenea mitropolitului nostru. În locul acela au construit pentru idolii lor un templu mare de piatră, asemenea unui oraş. Meşterii care au construit capiştea au fost aduşi din China.

Tot pe malul râului Tol, mai jos de Kutuhta, este un oraş de piatră, pustiu. Zidul înconjurător are nevoie de puţine reparaţii, şi oraşul este foarte întărit.

Acel Kutuhta doreşte să trăiască în pace cu oamenii împărăţiei. În anul care a trecut, 183 (7183)[1], el a trimis la Moscova către măritul împărat o solie cu ambasador şi cu daruri, şi cred că, dacă ei ar vedea marea putere împărătească atât de aproape de graniţele lor, nu ar cuteza să nu se recunoască drept supuşi. În preajma lui Kutuhta trăiesc multe mii de lami, care nu au nici soţii şi nu poartă nici arme. Toţi taişii mongoli îl venerează şi îl ascultă.

Acolo, în apropierea lui Kutuhta, s-a zăbovit câteva zile până când s-au dat călăuze şi însoţitori. Se spune că nu departe de

[1] 1674 (n.t.).

Kutuhta eşte un munte în care se găsesc vine de aur; şi Kutuhta înoată în aur. Totuşi, acestea nu sunt dovedite. Râul Tol izvorăşte din partea de apus a lanţului de munţi. De la obârşia râului Onon şi de la râul Tol se merge în zece zile printre izvoare şi fântâni ţâşnitoare până la pustiul Gobi.

Câmpia aceea este pustie şi o cunosc toţi geografii, pentru că se întinde de la marginea Indiei, trece peste împărăţia chineză, până la miazănoapte, iar capătul nu i-l ştie nimeni, asemenea mării. În pustiu nu trăieşte nimeni, pentru că acolo nu se găseşte nici hrană, nici apă, nici lemne pentru foc nu sunt, ci doar prundiş şi nisip, iar pentru preparatul mâncării, drept combustibil serveşte bălegarul de cal.

Prin pustiul acela s-a mers trei zile.

Până la gârla Anbuci s-a mers şapte zile, fără să aibă lemne de făcut focul. Pe râul acela sunt caraule de graniţă ale mongolilor birnici la chinezi. De la râul acela se merge prin stepă treisprezece zile până la oraşul chinez Kalgan, printre strâmtori şi izvoare de apă, fără a putea face foc cu lemne, ci doar cu bălegar.

Mai înainte cu o zi de a ajunge la Kalgan se întâlneşte râul Hara-Bulha-Sun. Acolo la Kalgan, locuitorii i-au reţinut patruzeci şi cinci de zile, cât au trimis în stepă să cerceteze, fiindcă nu le dădeau crezare, ci gândeau că au venit puşi pe război şi i-au întrebat despre solie, dacă sunt trimişi de măritul împărat şi dacă aduc un răspuns la scrisoarea împăratului lor. După aceea i-au eliberat.

Până la împărăţie au mers şase zile peste câmpii. Pretutindeni locuiesc oameni în oraşe şi sate. Sunt râuri mari. Despre felul cum au ajuns la împărăţie, despre ce au făcut, este o dare de seamă ce s-a trimis marelui împărat la Moscova.

De la fortul Selenginsk până la împărăţia chineză ei au mers douăsprezece săptămâni, iar îndărăt au venit în şapte, fără să se oprească, şi se poate merge şi mai repede, doar taişii să nu le pună piedici. Dar mongolii nu-i provoacă pe oamenii împărăteşti cu nimic, ci doar le fură caii, noaptea.

Râul Selenga nu îşi îndreaptă cursul spre China, ci coteşte departe spre dreapta; şi în el se varsă multe râuri despre care s-a scris, precum şi altele.

Pe partea dreaptă a râului Selenga se varsă râul Kemnik, care izvorăşte din munţii de stâncă. Înainte de a se ajunge la râul Kemnik, pe partea dreaptă, în stepă, este o piatră păzită de caraule, de unde mongolii îi supravegheau pe ruşii care construiau un fortuleţ, la nouă verste depărtare de râul Cikoi. Pe aceeaşi parte este râul Zida, care curge spre Baikal din lanţul muntos, având o lăţime cam ca a râului Cikoi şi malurile mult împădurite. De la muntele Kemnik sunt douăzeci de verste.

Pe partea stângă este râul Bura, care vine din stepă dinspre răsărit, să se verse în Orkon, având o lăţime cam de doi stânjeni adevăraţi. Copaci nu se văd, iar de la râul Zida sunt optzeci de verste.

Pe aceeaşi parte este râul Ira, care curge tot dinspre răsărit şi se varsă în Orkon. Lăţimea lui ar fi cam de treizeci de stânjeni, şi pe maluri cresc păduri mari, la şase verste de râul Bura. În râul Bura se varsă râurile Tol şi Sara. Pe partea dreaptă a râului Selenga se varsă râul Orkon, care izvorăşte de departe din stepă. Este un râu mare. Pe malurile lui sunt multe păduri de tot felul. De la fortul Selenginsk până la gurile râului Orkon se merge două zile de la fortul Selenginsk. În Selenga se varsă şi alte râuri mari şi mici, dar sunt necunoscute, pentru că mongolii nu-i lasă pe cazacii din fort să meargă în jur mai mult de cinci verste, ca să nu descopere izvoarele râului Selenga. Totuşi, ele sunt cunoscute: de la fortul Selenginsk se merge două săptămâni pe drum de uscat şi se ajunge la un lac mare pe care mongolii îl numesc Kosogor, din care curge un izvor bogat în râul Selenga şi se crede că acolo ar fi obârşia lui, asemenea altor râuri mari care îşi au obârşia în lacuri. Despre lacul acela se spune că mongolii nomazi abia pot să-l ocolească în trei luni, şi în apa lui sunt tot felul de peşti. Se spune că nu departe de el trăiesc agricultori. Gândesc că se poate merge pe un drum mai scurt spre împărăţia chineză, traversând lacul.

Pe râul Selenga pot pluti până departe în sus bărci mari, pentru că este un râu mare. Este şi un drum de stepă, care duce de la fortul Irkuţk de-a lungul râului Ikut în sus, unde acum se construieşte un fort nou de către cazacii din Irkuţk, spre a obliga la supunere mulţimea de băştinaşi. Drumul acela duce prin jurul kultukului Baikalului şi apoi merge departe prin stepă, în sus, pe malul râului Selenga, unde rătăcesc, nomazi, Ociroi Sain-Han şi alţi mulţi mongoli taişi. Pe drumul acela se merge doar atunci când nu se poate trece Baikalul, din pricina furtunilor.

* * *

Şi pentru că din locurile acelea din apropierea Mării Baikal îşi are izvoarele marele râu Lena, s-ar cuveni să scriem aici pe scurt şi despre râul acela, pentru că în toată împărăţia Siberiei sunt doar patru râuri mari şi vestite: cel dintâi Obi, altul Enisei, al treilea după celelalte două Lena, iar al patrulea şi cel din urmă, râul Amur.

Izvoarele râului Lena pornesc din munţii Baikalului, unde în apropiere s-a construit fortul Verholensk şi de unde râul Lena o coteşte spre miazănoapte şi se măreşte cu multe râuri laterale. De la Eniseisk în sus pe Enisei şi pe Tungusk, pe râul Ilimş şi pe lângă fortul Ilimsk se merge şase săptămâni, iar de la fortul Ilimsk peste volok, limba de pământ, până la troiţă, la malul râului Muk, se merge două zile. De la troiţă, pe râurile Muk, Kup, apoi pe Kut şi pe Lena, pe lângă gura râului Kireng, la Ciuciu, la Vitim, la Alekm, la fortul Iakuţk, se pluteşte două săptămâni. De la fortul Iakuţk, tot pe Lena până la mare, se pluteşte trei săptămâni. De la fortul Iakuţk până la râul Aldan la trecătoare se merge o săptămână pe drum de uscat, iar prin trecătoare până la tabăra de iarnă de la Verhoiansk se fac patru săptămânl. Acolo pe lângă tabără curge râul Ian. De la tabăra Verhoiansk până la cea din Zaşiversk se merge trei zile. Pe lângă această tabără curge râul Indigork. De la Zaşiversk până la tabăra de iarnă Alezeaisk se merge patru săptămâni, iar pe lângă tabără curge râul Alezeai. De la Alezeai pe râul Kalâm până la tabăra

de iarnă Srednaia se merge o săptămână, iar de la aceasta până la tabăra Verhnaia, cu târşurile, se merge trei săptămâni. De la Srednaia până la Nijnaia se merge tot trei săptămâni. În acele tabere de iarnă locuiesc slujbaşii care strâng birul împărătesc. Pe lângă râurile acelea până la taberele de iernat sosesc negustori ruşi cu bărcile dinspre mare, pe Lena, iar la mare sosesc dinspre fortul Iakuţk.

Mai jos de fortul Iakuţk, în râul Lena se varsă râul Viliu, pe partea stângă. Pe râul Viliu în sus se merge trei săptămâni de la gură şi se ajunge la râul Varna, care se varsă în râul Viliu pe partea dreaptă. Mai sus de râul Varna, la o şăptămână de mers, pe malul râului Viliu, în stânga, din pământ iese o vâlvătaie. Când apa se revarsă primăvara şi acoperă locul acela, nu se mai poate şti unde este focul, dar când apa se retrage, văpaia zbucneşte ca mai înainte, dar nu cu flacără mare. Şi dacă se aşază acolo o bucată de lemn, îndată se face cărbune, dar nu arde cu flacără. Mai sus de focul acela, pe râul Viliu, se merge două săptămâni şi, dinspre partea stângă, se varsă în Viliu râul Rosolna, pe malul căruia iese din pământ un izvor cu apă clocotită, care se varsă în acel râu. Din izvor se depune sare în tot timpul anului, şi ea este albă ca zăpada, asemenea sării fierte (rafinate); nu este nevoie să fie pisată şi este atât de sărată, că, dacă se lasă să picure pe ceva, locul acela se umflă ca de foc, iar la mâncare este înţepătoare fără seamăn, dar nu este vătămătoare pentru om.

De la râul Lena în sus pe râul Olekm, pe lângă gura râului Niunza, până la gura râului Tunghir, doscianicurile pot pluti cu uşurinţă în şase săptămâni, şi tot în sus, pe râul Tunghir, până la volocul daurilor, se merge o săptămână. Pe limba aceea de pământ, pe malul râului Tunghir, s-a construit un fortuleţ al slujbaşilor de stat din Tunghirsk, pentru provizii. De la acel fortuleţ, peste volocul de bolovani şi apoi pe râul Urn în jos până la râul Amur, la orăşelul daurilor Lapnaev, se merge zece zile. Prin voloc drumul este foarte rău şi anevoios. Orăşelul Lapnaev este, de fapt, fortul Albazin, construit în anii care au trecut de Cernâgovski, venit pe drumul acela peste voloc.

Dintre râurile cele mari din Siberia, oamenii măritului împărat străjuiesc doar pe malurile râului Lena, de la obârşia lui până la gura prin care se varsă în mare, pentru că izvoarele Irtâşului, ale lui Obi, Enisei, Amur, Selenga, toate sunt în stăpânirea băştinaşilor.

Pe malurile râului Lena era lipsă de hrană altădată, dar acuma peste tot cresc cereale, pentru că s-au trimis ruşi, care cultivă grâne multe, pe care le trimit până la Iakuţk şi mai departe.

Ţinutul ce se află între râurile Lena şi Amur este foarte întins, iar între cele două râuri este un lanţ de munţi, care porneşte de la Baikal şi merge până la mare şi mai departe în mare, şi nu se poate ocoli nici pe drum de uscat, nici pe apă. Acela este promontoriul maritim, pe care geografii îl numesc Kaninos, iar noi îi spunem Sobakia. Şi de pe o parte a acelui lanţ de munţi râurile toate se varsă în Amur, iar din cealaltă parte se varsă în Lena. Acolo, în munţi, pe malurile acelor râuri, cresc cei mai frumoşi soboli, mai bine decât oriunde în Siberia, cunoscuţi ca samuri de Lena, de Dauria, de Sobakia şi care se numesc odineţi. Sunt aşa de mulţi samuri acolo, pentru că locurile nu sunt prea bine cunoscute de vânători, mai ales în preajma mării. În zona muntoasă locuiesc o mulţime de băştinaşi de limbi diferite şi unii dintre ei folosesc prăştii, ceea ce nu se întâlneşte nicăieri în alt loc în Siberia. Samurul este o vietate foarte frumoasă şi puioasă şi nicăieri în lume nu se înmulţeşte ca în ţinuturile de miazănoapte ale Siberiei, iar în Siberia cei mai buni trăiesc în jurul mării şi unde sunt locurile friguroase. Acolo unde sunt locurile mai calde şi de câmpie, samurii sunt mai urâţi. Ei fac deodată câte cinci, şase pui frumoşi. Frumuseţea lor se desăvârşeşte odată cu veniera zăpezii şi se şterge apoi odată cu topirea ei. Samurul este animalul pe care şi grecii, şi cei din antichitate, şi latinii îl numeau „lână de aur", şi pentru blana aceea au plecat argonauţii greci pe Marea Neagră şi apoi — pe râuri în sus, unde au căutat-o şi despre care scriu istoricii. Samurii sunt atâta de puioşi, încât se aseamănă cu un izvor nesecat. Am scris acum despre samuri, pentru că cei mai frumoşi se înmulţesc aici, pe Lena.

* * *

În fortul Selenginsk am ajuns în ziua de 2 octombrie. Trecând către fort, printre multe iurte mongole, am întâlnit oameni înarmaţi, câte cinci şi câte zece mongoli, care ne întrebau încotro mergem, fiindcă se temeau de război. Le-am spus că mergem la fortul împărătesc, că de acolo vrem să pornim cu solie în China şi, dacă au cai şi cămile de vânzare, să vină cu ele la fort. Ei au spus că nu ne cred, că nu au mai văzut până atunci asemenea oameni înarmaţi şi cu zale; totuşi, au făgăduit să vină la fort. Am stat în fort până în ziua de 4 octombrie şi, văzând că mongolii nu aduc vite spre vânzare, am trimis slujitorii marelui împărat să cumpere vite din ulusurile mai îndepărtate, şi m-am înapoiat singur la conac în aceeaşi zi, pe un alt drum, nu pe acela pe care am mers pe lângă râu spre fort.

În ziua de 7 octombrie am ajuns înapoi la conac şi de acolo am trecut caii, cămilele şi mărfurile peste râul Selenga şi ne-am făcut sălaşe chiar pe malul râului, unde am locuit până în ziua de 3 noiembrie. La acea dată au sosit slujitorii marelui împărat cu cai şi cămile de la mongoli şi au spus că nu au putut veni mai repede, pentru că au mers la mare depărtare în ţinuturile taişei Tânben, unde au cumpărat cu preţ ridicat — douăzeci, douăzeci şi cinci de ruble, fiecare cămilă, iar caii — cu şapte, nouă, zece şi mai multe ruble unul.

În ziua de 4 noiembrie s-au făcut pregătirile de drum şi s-au încheiat samarele cămilelor.

Etapa întâi. În ziua de 5 noiembrie am plecat din ostrov şi am traversat două braţe îngheţate de râu, mergând pe partea stângă a râului Selenga pe un drum foarte rău, locul fiind muntos şi cu stânci mari. După opt verste ne-am oprit lângă mal, într-o luncă, şi am înnoptat.

În ziua de 6 noiembrie am mers pe lângă stâncile de lângă râu, am trecut peste râul Itanţa, am mers şapte verste prin luncă şi iarăşi am vrut să trecem pe lângă alte stânci prin apă, pe

lângă râu, dar nu ne-a fost cu putinţă în nici un chip, pe nicăieri, pentru că apa era mare şi cu sloiuri de gheaţă. Ne-am înapoiat şi am poposit în luncă, unde am stat până în ziua de 8 noiembrie, aşteptând să îngheţe apa. În timpul acela, am trimis oameni să cerceteze malurile şi dacă se poate trece dincolo de stancuri, dar nu au găsit loc. În aceeaşi zi, am încercat să trecem peste râu. Am mânat înainte nişte bivoli, dar nu au ajuns până la jumătatea drumului şi gheaţa s-a spart. Văzând că peste râu nu se poate trece cu poveri, ne-am întors, iar bivolii unii s-au înecat, pe alţii i-am scos.

În aceeaşi zi au sosit nişte cazaci din Nercinsk cu o scrisoare în care Pavel Sulghin scria să plecăm spre China prin Dauria, pe unde ni s-au pregătit mijloace de transport.

Etapa a treia. În ziua de 9 noiembrie am trecut peste râu şi, după ce am depăşit stâncile acelea mari, iarăşi am trecut râul şi am mers prin luncă vreo douăzeci de verste pe lângă râul Selenga şi am înnoptat la gura râului.

Etapa a patra. În ziua de 10 noiembrie am mers pe râul Ud, pe malul stâng, prin codri şi peste câmpii şi, după ce am trecut peste un râuleţ, am înnoptat pe malul râului Ud, la douăzeci şi cinci de verste de popasul celălalt.

Etapa a cincea. În ziua de 11 noiembrie am mers de-a lungul aceluiaşi râu prin lunci şi câmpie şi am înnoptat, la douăzeci de verste de ultimul popas, tot pe malul râului. Din locul acela i-am trimis pe cazacii care veniseră de la Nercinsk să ducă veste că acum ajungem în cetate şi să fie pregătite la sosire mijloacele de transport, cai şi cămile. La popasul nostru au venit patru mongoli care au spus că au auzit împuşcături şi de aceea au venit. I-am ospătat şi i-am lăsat să plece. De la popasul acela până la Nercinsk nu am mai văzut nici un băştinaş.

Etapa a şasea. În ziua de 12 noiembrie am mers treizeci şi cinci de verste pe malul aceluiaşi râu şi am poposit pentru noapte. În locul unde ne-am oprit se varsă râul Turba în râul Ud, având izvorul în munţii de piatră.

Etapa a şaptea. În ziua de 13 noiembrie am mers pe malurile râului cincizeci şi cinci de verste şi ne-am oprit pentru noapte pe o câmpie lată cam de trei verste de la malul râului Ud, dincolo de care sunt nişte munţi împăduriţi peste tot. Locurile sunt foarte bune, şi caii găsesc hrană bună şi multă sărătură, încât de hrană mai bună decât cea de pe malurile râului Ud vitele nici nu au nevoie. Lângă râul Ud se poate aşeza şi un fort, se pot construi corăbii şi se pot găsi şi locuri roditoare pentru grâne.

Etapa a opta. În ziua de 14 noiembrie, am mers tot pe malul râului şi am poposit pe malul râului Ud, după ce am traversat râul On, care se varsă în Ud, la patruzeci şi cinci de verste depărtare de popasul dinainte.

Etapa a noua. În ziua de 15 noiembrie am mers tot pe malul râului Ud cam patruzeci de verste şi am poposit.

Etapa a zecea. În ziua de 16 noiembrie am mers tot pe malul râului Ud până la jumătatea zilei şi am lăsat râul la dreapta, mergând către stânga. Râul Ud izvorăşte din creasta de munţi, şi pe malurile lui cazacii vânează samuri şi alte animale. La gura râului Ud este o tabără de iarnă a cazacilor. Am înnoptat lângă un râuleţ, pe malul căruia sunt mulţi copaci, la cincizeci şi cinci de verste de celălalt popas.

Etapa a unsprezecea. În ziua de 17 noiembrie am călătorit peste câmpie şi am trecut printr-un şir mic de înălţimi. Am ajuns la râuleţul Pogrom, care se numeşte astfel pentru că în preajma lui, în anul trecut 183 (7183), cazacii dauri din Nercinsk şi din fortul Albazin i-au nimicit pe mongolii numiţi *tobunuţi*, pentru că nu plăteau birul şi au făcut multă supărare slujbaşilor împărăteşti. Aceştia erau cam trei mii de oameni şi rătăceau nomazi pe lângă râul Ud, însă după pogrom au fugit departe, şi acum îşi duc viaţa nomadă pe malurile râului On, în stepă, la patruzeci şi cinci de verste depărtare de râuleţ.

Etapa a douăsprezecea. În ziua de 18 noiembrie am trecut peste nişte înălţimi împădurite şi, pe urmă, printr-o câmpie, la patruzeci şi cinci de verste de popasul trecut, ajungând la locul

eravinilor. Am înnoptat pe malul lacului Eravin, având încă opt verste până să ajungem la fort. Mai sus de lacul Eravin, cam la patru verste, este un lac mare, Iker. În apropierea lacului Eravin mai sunt două lacuri mari, care ar avea de jur împrejur fiecare cam douăzeci de verste şi mai mult şi în care se găseşte mult peşte. Ele se numesc Marele Eravin, Eravinul Mijlociu şi Eravinul cel Mic. Din lacurile acelea pornesc pâraie, care se varsă în râul Vitim, pe malurile căruia, printre dealuri, se vânează samuri cum nu sunt alţii mai frumoşi în Siberia. Râul Vitim se varsă în marele râu Lena, dar nu se poate merge cu doscianicul până la pâraie, din pricina pragurilor foarte mari. Râul Lena se varsă în Oceanul Îngheţat. Dar despre Lena vom scrie la locul său.

Etapa a treisprezecea. În ziua de 19 noiembrie am ajuns la fortul cel nou din Eravin, dar caravana am trimis-o pe drumul drept mai departe pe lângă râuleţ şi, la treisprezece verste depărtare de fort, am făcut popas. Fortul Eravin s-a ridicat nu cu mult după pogromul tobunuţilor şi a fost făcut pentru apărarea supuşilor care plătesc birul. S-au construit doar turnurile şi vreo şase gospodării, în care stau cam cincisprezece slujitori. Fortul este aşezat între pădure şi lac, pe un loc întărit şi înconjurat cu locuri arabile. Cam la zece verste de fort ne-au întâmpinat un deseatnic şi vreo cincisprezece slujbaşi cu un steag şi vreo zece tunguşi birnici, care ne-au condus la fort, unde am privit construcţiile. Cu vremea fortul va deveni mare, pentru că în locul acela poate trăi multă lume. De la fortul Eravin se merge o zi până la fortul Irghensk.

Etapa a paisprezecea. În ziua de 20 noiembrie am călătorit peste câmpie, prin lunci şi prin păduri, treizeci şi şase de verste, şi ne-am oprit lângă o gârliţă, unde am înnoptat.

Etapa a cincisprezecea. În ziua de 21 noiembrie l-am întâlnit pe cazăcul din Tobolsk, care fusese trimis din conacul Selenginsk la Nercinsk, spre a pregăti mijloace de transport şi călăuze. Cu el au sosit la fortul Nercinsk zece slujitori, pentru

pază. Din fortul Telembinsk ne-au întâmpinat fiul de boier daur, cu zece slujbaşi, cu steaguri şi cu încă zece tunguşi care îi însoţeau. Am înnoptat pe malul unui râuleţ mic, la patruzeci şi opt de verste de gârliţă.

Etapa a şaisprezecea. În 22 noiembrie am trecut prin păduri până la lacul Gorohov, la patruzeci şi patru de verste de lăculeţ. Prin locurile acelea sunt noroaie mari în timpul verii, şi iarna pământul este gloduros peste tot de la fortul Eravin tocmai până la fortul Telembinsk. Am înnoptat lângă lacul Gorohov, la zece verste depărtare de fortul Telembinsk.

În ziua de 23 noiembrie, mergând prin păduri şi prin lunci, în aceeaşi zi am ajuns la fortul Telembinsk şi ne-am oprit la o jumătate de verstă de păşunile sărate, iar în fort ne-am dus la amiază. Fortul Telembinsk este aşezat pe malul lacului Telemba. În cetate se află o troiţă şi cam treisprezece locuinţe de cazaci, în care sunt vreo treizeci de oameni. În fort se găsesc două tunuri mici, unul de bronz, celălalt de fier. Fortul este mic, şi în jurul lui trăiesc tunguşi care plătesc bir, cam două sute de oameni, şi mai mulţi. Ei plătesc tribut marelui împărat câte cinci samuri de om şi dau ostatici în fort dintre ei, pentru garantarea birului. În fortul Telembinsk se vinde pâinea cu o rublă şi jumătate.

Etapa a şaptesprezecea. În ziua de 24 noiembrie, pe la amiază, am plecat din fortul Telembinsk şi, cam la trei verste, am traversat gârla Kondu, care nu este mare. De acolo am mers printre dealuri înalte şi ne-am oprit pentru popas de noapte lângă un râu mic, la douăzeci de verste de fortul Telembinsk.

Etapa a optsprezecea. În 25 noiembrie am mers printre dealuri înalte şi împădurite, apoi prin câmpie şi am ajuns la un râu mic, Cita, pe malul căruia am înnoptat, la treizeci şi cinci de verste de popasul din urmă. Râul Cita izvorăşte din munţii de piatră şi se varsă în râul Ingod.

Etapa a nouăsprezecea. În ziua de 26 noiembrie am mers printre dealuri împădurite, cu prăpăstii adânci, şi am ajuns la gârla Mikişin, unde am făcut popas de noapte, la douăzeci şi cinci de verste de râul Cita.

Etapa a douăzecea. În ziua de 27 noiembrie am mers printre munţi şi dealuri înalte, poposind lângă un râuleţ, la douăzeci şi opt de verste depărtare.

Etapa a douăzeci şi una. În 28 noiembrie am mers prin codri şi peste câmpii, am traversat gârla Krucin şi ne-am oprit pe malul unui lăculeţ, la cincisprezece verste de gârlă.

În 29 noiembrie am mers printr-un lanţ de dealuri şi munţi şi ne-am oprit să poposim pentru noapte la poalele muntelui, la douăzeci de verste de celălalt popas.

Etapa a douăzeci şi doua. În 30 noiembrie am mers peste podişuri şi lunci până la gârla Tolocea, de unde, până la fortul Nercinsk, nu mai sunt înălţimi împădurite. La gârla aceea am poposit pentru noapte, după ce am străbătut treizeci şi cinci de verste printre dealuri şi prin lunci. Gârla Tolocea se varsă în râul Ingod.

Etapa a douăzeci şi treia. În ziua de 1 decembrie am mers de la gârla Tolocea prin câmpie[1], apoi am ajuns la râul Ingod pe care l-am trecut pe celălalt mal, unde ne-am oprit şi am poposit, la patruzeci de verste depărtare de gârla Tolocea.

Etapa a douăzeci şi patra. În ziua de 2 decembrie am mers pe lângă râul Ingod prin locuri de şes şi prin lunci, oprindu-ne la ostrovul pe care îl face râul Silk. Acesta se numeşte astfel asemenea locului în care râul Ingod se varsă în râul On, cel ce izvorăşte din stepele mongolilor, care rătăcesc nomazi pe malurile lui, loc unde se împreună două râuri, care se întâlnesc şi care se numeşte Silk, nume care s-a dat şi râului; iar la gura lui este un fort mic numit şi el Silksk. De la locul unde ne-am oprit pe malul râului Ingod sunt treizeci şi cinci de verste.

Etapa a douăzeci şi cincea. În ziua de 3 decembrie am mers pe lângă râul Silk prin lunci şi prin locuri întinse de

[1] Aici ne-a întâmpinat, venind de la Nercinsk, cu steaguri şi cu vreo treizeci de cazaci, feciorul căpeteniei, cu care am mers împreună până la fort (n.a.).

câmpie până am traversat gârla Jornokopka, numită astfel pentru că pe malul ei se găsesc nişte pietre mari de moară, cioplite, dovadă că pe acolo au trăit chinezi. Râul Silk a rămas pe dreapta, iar noi am mers spre stânga, am traversat nişte înălţimi golaşe, am trecut prin nişte fâneţuri, apoi am ajuns la râul Nercea, unde-am poposit pentru noapte, la patruzeci şi cinci de verste de la ultimul popas. De la acest popas până la fortul Nercinsk sunt şase verste. Despre râurile Ingod, On, Silk se va scrie acolo unde se va vorbi despre marele râu Amur.

În ziua de 4 decembrie am trecut prin nişte lunci şi am traversat râul Nercea, iar din fortul Nercinsk ne-au venit în întâmpinare nişte slujbaşi, care purtau două steaguri şi erau înarmaţi. Când ne-am apropiat de ei, cazacii au început să împuşte cu armele, şi noi am început, de asemenea, să tragem cu puştile. În vremea aceea în fort se aflau mulţi supuşi birnici tunguşi şi bureaţi.

Fortul Nercinsk este aşezat pe malul stâng al râului Nercea, pe un loc de şes. Mai jos de cetate, râul Nercea se varsă în râul Silk. În cetate este o biserică cu hramul Învierea lui Hristos, sunt cam şaizeci de gospodării de cazaci, iar slujbaşi, în afară de vânători, sunt cam două sute de oameni.

* * *

Etapa întâi. În ziua de 19 decembrie am plecat din cetatea Nercinsk şi am făcut popas pentru noapte lângă râul Silk, la cinci verste depărtare de fort. Când am ieşit din fort, am traversat râul Silk prin apa care venise mare.

Etapa a doua[1]. În ziua de 20 decembrie am mers până la amiază tot pe malul râului Silk şi, lăsându-l la stânga, curgând spre miazănoapte, am apucat-o pe malul râului care se varsă

[1] Aici nu se cunosc distanţele în verste. Le-am stabilit însă noi, pe măsură ce mergeam şi după locuri (n.a.).

în Silk şi de la gura căruia am călătorit la dreapta spre răsărit, prin lunci şi prin păduri, până la douăzeci şi şase de verste depărtare, unde am şi înnoptat pe mal. Pe malul acelei ape se pot face ogoare, şi în multe locuri este pădure de mesteceni. De la fortul Nercinsk este şi un alt drum, mai scurt, trecând de-a dreptul prin munţi către râul Unda, însă pe drumul acela se merge uşor doar călare; caravanele nu pot merge, fiindcă munţii sunt înalţi şi locurile noroioase.

Etapa a treia. În 21 decembrie am mers încă puţin pe malul aceluiaşi râuleţ şi, lăsând izvorul în partea stângă, am mers spre dreapta prin munţi împăduriţi, am ajuns la izvorul altui râuleţ, care se varsă în râul Unda, prin stepă cam 35 de verste de popasul din urmă, şi ne-am oprit pentru înnoptare. Este un drum şi pe malul râului Unda, însă călăuza ne-a spus că este foarte rău, plin de gloduri şi caravana ar înainta cu greu. Râul Unda nu este mare, izvorăşte din muntele de piatră şi se varsă în râul On. În josul râului Unda rătăcesc nomazi mongoli.

Etapa a patra. În 22 decembrie am mers până la amiază prin câmpie, pe malul aceluiaşi râuleţ, am lăsat râuleţul spre dreapta noastră şi am apucat-o la stânga printre dealuri, am ajuns iarăşi la râu şi în câmpie, ne-am oprit pentru noapte într-un ostrov al râului Unda, la patruzeci şi cinci de verste de celălalt popas. Pe amândouă malurile râului Unda şi pe munţi sunt păduri întinse cu tot felul de copaci.

Etapa a cincea. În 23 decembrie am mers tot pe malul râului Unda până la amiază şi, lăsând izvorul râului Unda spre dreapta, am mers către stânga, pe malul altui râuleţ, până la treizeci şi opt de verste de popasul trecut, şi ne-am aşezat tabăra între dealuri, pe o păşune. În locul acela muntos era puţină zăpadă şi drumul era bolovănos.

Etapa a şasea. În ziua de 24 decembrie am trecut peste nişte înălţimi mici împădurite şi am ajuns la râul Gaitimur, pe malul căruia am mers puţin şi ne-am oprit să poposim pentru noapte, la treizeci şi cinci de verste depărtare de unde am pornit.

Etapa a şaptea[1]. În ziua de 25 decembrie am mers pe lângă râul Gaitimur şi ne-am oprit lângă un izvor, la douăzeci de verste depărtare. Râul Gaitimur şi izvorul său au rămas spre dreapta. Mai jos de acesta este un râu mare, în care se varsă Gaitimur şi pe malurile căruia rătăcesc nomazi mongoli şi tunguşi.

Etapa a opta. În ziua de 26 decembrie am mers printre nişte coline mici şi am ajuns la izvorul de pornire al râului Biurza, la douăzeci şi nouă de verste de râul Gaitimur, şi am coborât în câmpie. Pe malurile râului Biurza este mare lipsă de lemne, doar sălcii mărunte. Şi era umezeală şi zapadă şi ne-au prins geruri năprasnice, şi hrana pentru vite era rea, fiindcă pe acolo trecuseră nişte nomazi, care stârpiseră iarba. Pe malul râului am mers până în marele râu Argun şi din locul acela am trecut în câmpie printre nişte dealuri golaşe.

Etapa a noua[2]. În ziua de 27 decembrie am mers numai pe câmpie, pe malul aceluiaşi râu Biurza, în care se varsă multe gârle din cele două părţi, şi care curge numai peste stepă şi printre înălţimi golaşe. Păduri nu se află decât pe lângă gârle, tufărişuri verzi de salcie. Apă nu este, fiindcă îngheaţă până la fund. De la popasul din urmă am mers patruzeci şi cinci de verste.

În ziua de 29 decembrie am trecut prin apa râului pe celălalt mal şi l-am părăsit spre partea stângă, mergând peste câmpie, printre coline golaşe, şi am coborât spre râul Argun. Râuleţul Biurza se varsă în Argun printr-o gură nu depărtată de locul unde am ajuns noi pe malul râului, dar nu am mai mers de-a lungul lui, fiindcă o cotea la stânga, departe de drumul nostru.

---

[1] Se cuvine să se ştie că etapele erau rânduite astfel: când răsăreau zorile, plecam mergând liniştit, la pas, uneori mai mult, alteori mai puţin, şi ne opream pentru masa de seară în popas, cum găseam lemne, păşune şi apă (n.a.).

[2] Aici am mers numai prin stepă. Drum nu este defel, fiindcă nu umblă decât nomazii (n.a.).

Ajunşi la râul Argun, ne-am oprit într-un ostrov ce se forma între Argun şi un braţ de apă al Argunului, la treizeci de verste de popasul din urmă.

Etapa a zecea. În ziua de 29 decembrie am poposit toată ziua pe malul râului Argun, pentru a se odihni animalele, ca şi din pricina gerului şi a hranei vitelor. Mulţi cai şi cămile se opriseră şi începuseră să şchioapete; le-am făcut un fel de papuci. Lemne erau doar crengi subţiri de salcie uscate, căci alţi copaci nu se găseau, dar era păşune şi multă apă.

DESCRIEREA LACULUI DALAI ŞI A RÂULUI ARGUN

Numele râului Argun este dat de băştinaşi, ca şi cele ale multor alte râuri din Siberia. El izvorăşte, ca şi Angara, din Baikal, printr-o gură largă din marele lac Dalai şi curge dinspre miazăzi către miazănoapte, fiindcă Dalai se află spre miazăzi. Râul are o mare lungime, pe care nimeni nu a cunoscut-o până acum de la gură şi până la obârşie, la lacul Dalai. Cu toate că anii trecuţi au pornit pe el cazacii cu corăbii, n-au putut ajunge până la capăt, din lipsă de merinde, şi s-au întors. Râul Argun este adânc şi mare atât în lungime, cât şi în lăţime. Pe el ar putea să plutească corăbii oricât de grele de la obârşie şi până la gură. Se spune că în apa lui ar fi mult peşte, ca şi în alte râuri ce pornesc din marile lacuri. În preajma obârşiei sale, pe malul lacului Dalai, de amândouă părţile, nu cresc alţi copaci decât nişte sălcii mici, dar mai jos, ceva mai departe de drum, mergând de-a lungul, sunt nişte coline înalte, acoperite cu păduri din tot felul de copaci, cu care se poate construi o cetate şi din care se pot face felurite bărci. Mai jos de aceste înălţimi este un lanţ de munţi înalţi, pe care nu sunt păduri.

Şi lacul Dalai are nume băştinaş, ceea ce înseamnă mare şi, cu toate că el nu este bine cunoscut de oamenii noştri, în fiecare an merg totuşi acolo pentru negoţ cazaci, dauri, oameni din Nercinsk şi alţii, pentru negoţ. Ei au auzit despre

întinderea lacului că este foarte mare, de la locuitorii de pe acolo, încât malul celălalt nu se vede, chiar dacă se priveşte de pe înălţimea muntelui cu ocheanul, pe când malul celălalt al Baikalului se poate vedea de pe margine. Băştinaşii, care trăiesc nomazi pe malul lacului Dalai, spun că pot să-l ocolească cu greu de jur împrejur în timpul unei veri. Lacul Dalai îşi amestecă apele cu ale oceanului cel mare asemenea Baikalului, pentru că râul Argun, care izvorăşte din el, se varsă în râul Amur şi împreună cu acesta — în ocean. Pe lângă lacul acela nu sunt păduri, numai dealuri golaşe, înalte. În jurul lui umblă nomazi taişii mongoli, deoarece sunt întinse păşuni sărate şi apă din belşug. Într-o margine a lacului Dalai trăiesc şi mongolii nomazi, supuşi chinezilor, care cultivă tot soiul de cereale. Din locul acela începe împărăţia Chinei. Se spune că de acolo până la capitala Chinei se ajunge în patru săptămâni, însă acest drum încă nu este cunoscut, pentru că oamenii noştri nu au fost niciodată în China pe-acolo.

În lacul Dalai se varsă multe râuri mari şi mici, despre care nu se ştie de unde izvorăsc. Băştinaşii spun că pe lângă unul din aceste râuri numit...[1], la o zi depărtare de Dalai este un oraş cu ziduri de piatră, cu clădiri şi palate întregi de piatră. Se spune că toţi locuitorii oraşului au plecat, din pricina ciumei, şi a rămas acolo tot ce au avut. Băştinaşii nu cutează să intre în oraş, ci îl privesc de departe. Alţii spun că a fost pustiit de război.

Se spune că adâncimea lacului Dalai este foarte mare, penru că în el sunt nu numai tot felul de peşti, mari şi mici, dar şi balene, care sunt cei mai mari peşti de mare, şi foci, iar în timpul verii vin de pe mare corăbii oricât de mari; şi se fac valuri mari şi furtuni. De aceea, băştinaşii nu cutează să plutească departe pe lac, pentru că nu au corăbii mari şi chiar corăbii mici au puţine. De la fortul Nercinsk până la Dalai se

[1] Lipsă în original (n.t.).

ajunge în cinci sau şase zile cu samare, făcându-se negoţ cu tot felul de mărfuri.

Ajunge despre Dalai, că doar atâta se ştie despre el, şi să ne întoarcem la Argun, să ne urmăm drumul nostru.

* * *

În ziua de 30 decembrie am trecut din ostrovul Argun, pe gheaţă, peste râul Argun, apoi am trecut peste un podiş şi am ajuns la un râu mic, Habur. Ajungând la râu, ne-a întâmpinat cercetaşul nostru, care ne-a spus că în stepă a zărit o herghelie şi o cireadă de vite. Am trimis nişte slujitori să cerceteze şi ne-am oprit la râul acela într-un ostrov. Erau multe lemne de salcie şi apă. În aceeaşi noapte au sosit cazacii pe care-i trimisesem şi care au adus cu ei un tungus, spunându-ne că au găsit vreo zece sau mai multe iurte de băştinaşi, care, văzându-i, şi-au luat copiii şi au fugit care încotro, iar alţii au pus mâna pe arme. Totuşi, au prins un om, care a declarat că este de neam tungus tagacirsk, că ei sunt supuşi care plătesc bir marelui împărat şi că trăiesc la Nercinsk, unde voiau să se ducă în curând. Întrebând dacă ai lui au cai şi dacă ne pot da care de povară şi dacă ne pot vinde cai şi vite, a răspuns că sunt oameni sărmani şi că vitele le trebuie, dar, nu departe de ei, pe malul râului Gan, trăiesc tunguşii namiazini, care au vite multe şi de tot felul, pentru că ei nu plătesc bir nimănui. Şi el se va duce acolo, pentru ca aceia să nu se înspăimânte şi să nu fugă în toate părţile. Dar să le trimitem şi noi un om, care să le vorbească despre acelaşi lucru. L-am trimis pe călăuza tungusă la ei. (Din Nercinsk luasem cu noi, spre a ne fi călăuză, un tungus kargacin, supus chinez, care în anul trecut ucisese un om într-o ceartă şi fugise la Nercinsk, pentru că fără călăuză nu am fi putut face călătoria.) Şi i-am poruncit călăuzei noastre să le spună acelora că le cunoaştem vina pentru care le este frică, aceea de a-l fi viclenit pe măritul împărat şi de a-i fi ucis oamenii, totuşi noi nu venim cu război, ci mergem către

hanul Chinei din partea măriei sale măritul împărat, şi, de aceea, ei să vină şi să ne aducă mijloace de transport şi hrană, să facă negoţ în toată voia şi să nu se ferească. În aceeaşi seară, după ce l-am ospatat şi i-am dat de băut tungusului prins, l-am trimis, împreună cu călăuza noastră, la tunguşii din Namiazinsk. De la râul Argun până la râul Habur sunt douăzeci de verste, şi ne-am oprit să înnoptăm.

Etapa a unsprezecea. În ziua de 31 decembrie am părăsit râul Habur şi am mers prin stepă cam trei verste până la râul Terbul, pe malul căruia este multă pădure. După ce am trecut prin râu, pe partea dreaptă, în câmpie, am văzut un meterez înalt de pământ, cu turnuri, şi înăuntrul meterezului — altul, tot de pământ, care avea patru porţi de trecere. Se spune că a fost o aşezare chineză şi că în stepă mai sunt multe asemenea întărituri pustii. Şi mergând de acolo pe o colină, am coborât pe câmpie la râul Gan. De pe toate înălţimile şi movilele ne păndeau tunguşi namiazini. Unii erau înarmaţi cu arcuri şi coifuri, alţii şi-au mânat departe din calea noastră iurtele şi herghelиile, iar restul de oameni au fugit în toate părţile în stepă. Noi am înaintat cu grijă, cu caravana adunată în rânduri strânse, şi de departe caravana se vedea foarte mare în stepă, încât nu s-ar fi putut spune de la distanţă dacă sunt o mie de oameni sau mai mulţi. Până la râul Gan am mers pe îndelete douăzeci şi cinci de verste şi ne-am oprit într-un loc adăpostit; am trimis oameni în stepă, să vorbească cu băştinaşii, dar ei nu au acceptat cu nici un chip şi se fereau de noi.

În aceeaşi zi s-a întors la locul nou de popas călăuza noastră tungusă şi cu el — tungusul de ieri şi un al treilea, care ne-au spus că au vorbit cu tunguşii namiazini să vină fără teamă, aşa cum le spusesem, totuşi ei nu aveau încredere şi şe ţineau toţi înarmaţi. Şi ne-au arătat cum stăteau pe înălţimi şi ne păndeau cu armele gata. Iarăşi l-am trimis la ei pe călăuza noastră tungusă, ca să rămână acolo drept ostatic atâta timp cât ei vor fi veniţi la noi. La puţină vreme după ce a plecat, s-a întors şi ne-a spus că aceia nu au încredere şi să

le dăm ostatici cazaci. Am trimis doi cazaci, ca să rămână ostatici la ei. Din partea lor au sosit la noi în tabără trei dintre cei mai însemnaţi oameni ai lor şi ne-au spus să nu-i învinuim că nu ne-au dat crezare, fiindcă ei îşi cunoşteau greşeala pe care au făcut-o faţă de măritul împărat: că au făgăduit de mai multe ori să plătească bir faţă de măritul împărat şi că nu l-au plătit. De aceea, au crezut că venim să le facem război şi s-au răzleţit cu femeile şi cu copiii. Dar acum văd şi cred că mergem într-o solie, pentru că avem o caravană cu cămile şi mărfuri, deci să le îngăduim acum să se întoarcă repede la ai lor, pentru că femeile şi copiii sunt chinuiţi de teamă în stepă, dar mâine vor veni iarăşi dis-de-dimineaţă. Cei trei au plecat şi i-au trimis înapoi pe cazacii noştri, care ne-au spus că în apropierea noastră erau toţi tunguşii înarmaţi cu suliţe şi coifuri, iar femeile lor şi copiii erau departe, fiindcă fugiseră toată noaptea.

Etapa a douăsprezecea. În ziua următoare au sosit în tabăra noastră căpeteniile şi au adus pentru mâncare un berbec mare şi au spus că se simt vinovaţi faţă de măritul împărat şi au făgăduit măritului împărat că vor asculta tot ce le va spune solul. Ambasadorul le-a spus că măritul împărat este îndurător cu toţi supuşii săi şi că nu vrea să le facă nici un rău, cum văd ei înşişi, căci i-ar fi putut distruge încă de ieri pe neaşteptate, cu femei şi copii. Astăzi marele împărat le iartă încă o dată vina, numai că, după aceea, să nu mai greşească în viitor şi deci să aducă atâta cât trebuie, cele cuvenite în hrană şi mijloace de transport drept bir, precum şi mărfuri, cai şi vite spre vânzare. Ei au făgăduit să fie ascultători, dar să nu părăsim locul unde ne aflam.

Etapa a treisprezecea. În ziua de 1 ianuarie am înaintat pe malul aceluiaşi râu cam opt verste şi ne-am oprit să hrănim vitele şi să-i aşteptăm pe ţăranii namiazini. Aceia au mers cu caravana o vreme, să vadă încotro porneşte, au schimbat câţiva cai cu oamenii noştri, apoi au plecat la iurtele lor. Către seară, a venit în tabăra noastră cel mai bătrân dintre tunguşii aceia,

ca să fie ostatic spre încredinţare. Şi iarăşi au adus un berbec pentru ospăţ, spunând să-i aşteptăm, că vor veni cu cai şi cu mijloace de transport. Au înnoptat cu noi şapte oameni, împreună cu căpetenia.

În ziua de 2 ianuarie am pornit iarăşi pe malul aceluiaşi râu Gan până la timpul hranei animalelor şi iarăşi ne-au însoţit alţi namiazini. Ne-am oprit să înnoptăm, după ce am mers douăsprezece verste.

Etapa a paisprezecea. În ziua de 3 ianuarie am rămas pe loc, şi au venit vreo douăzeci de ţărani namiazini dintre oamenii, cei mai de vază, aducând ambasadorului în dar un cal, pe care acesta nu l-a primit, însă le-a poruncit să predea cele de cuviinţă ca bir în mijloace de transport şi hrană, atâta cât este nevoie, cu slujbaşii să schimbe şi să le vândă cămile, cai şi altele de ce mai au nevoie, apoi i-au cinstit cu vin şi cu tutun. Tunguşii au vândut slujbaşilor vreo douăzeci de cai, însă nu au fost schimbate cămile. Au mai spus că spre seară vor aduce atâtea căruţe câte vor putea aduna, că birul în bani l-ar plăti la Nercinsk, dar nu îndrăznesc, din pricina lui Dain-Kontaişa al mongolilor, care le-a poruncit să-i plătească lui birul, şi nu marelui împărat. Solul le-a spus că, dacă nu plătesc birul marelui împărat, acesta va porunci să se facă cercetare nu numai asupra lor, dar şi la Dain-Kontaişa, aşa cum s-a făcut nu de mult cu ţăranii bureaţi; ar fi dorit el, Dain-Kontaişa, să-i păstreze, dar nu se poate şi nu este cu putinţă ca ţăranii namiazini să trăiască de capul lor între hotarele marelui împărat şi ale hanului Chinei; drumul acela va fi curăţat. Ei au făgăduit ca în viitor să fie supuşi pe vecie marelui împărat şi au plecat spre iurtele lor, cu înţelegerea să ne trimită carele de poveri spre seară sau spre dimineaţă.

În ziua de 4 ianuarie am aşteptat până la vremea prânzului, dar namiazinii nu au venit. Am văzut că ne amăgesc şi că nu ne dau mijloacele de transport cuvenite, pentru că aceşti namiazini sunt nişte mari tâlhari, cum nu mai sunt alţii printre toţi tunguşii. Partea bărbătească a neamului lor este cam de

două sute de bărbaţi, care s-au căsătorit cu femei mongole şi trăiesc prin părţile acelea de capul lor fără să plăteăscă bir nimănui. În anii care au trecut, vreo trei sute de cazaci de la Nercinsk au pornit spre ei, dar din pricina ploilor mari nu au putut trece peste râul Argun şi s-au înapoiat. Doar namiazinii aceia sunt piedică pentru convoaiele ce trec din împărăţia Chinei în Siberia. Am fi putut să-i aducem la supuşenie şi acuma, dar nu am făcut-o, pentru ca să nu ajungă în China zvonul că venim cu războiu şi nu cu o solie. Mai înainte, ei au trăit în preajma fortului Barguzin şi în alte locuri, unde au săvârşit mari tâlhării şi omoruri printre slujbaşii măriei sale. Împotriva lor s-au pornit multe expediţii, însă nu li s-a putut face nimic. Acum au plecat din locurile acelea şi trăiesc pe malurile râului Argun. Şi văzând că în ziua aceea nu au venit până la vremea prânzului, am încărcat lemne pe cămile şi am plecat în aceeaşi zi peste stepă, lăsând râul Gan spre partea stângă. Râul Gan este mare şi pe malurile lui sunt multe păduri de tot felul. Se varsă în râul Argun.

Etapa a cincisprezecea. În acea zi până seara am ajuns la nişte izvoare, unde am înnoptat, fără să facem foc de lemne. De la râul Gan până la izvoare sunt cam treizeci de verste; în timpul călătoriei am părăsit în stepă două cămile ale statului; nu s-au mai putut ridica, şi le-am pierdut. Şi la râul Habur lăsasem o cămilă a statului, la fiul tungusului Tomukov. În stepa aceea am părăsit şi mulţi cai.

În ziua de 5 ianuarie, văzând că ne pier mulţi cai şi multe cămile şi că de la Ignati Milovanov, pe care îl trimisesem înainte spre capitala chineză, ca să dea de veste de venirea noastră, nu avem nici o ştire, am ales pe unul din fiii boierului Ivan Nepripasov din Tobolsk, i-am dat trei slujbaşi, pe călăuza tungusă şi un tălmaci, şi i-am trimis înainte. Le-am mai dat câte doi cai şi le-am spus să meargă cu cea mai mare iuţeală şi să lase semne pe unde trec, fiindcă noi nu mai avem altă călăuză în afară de aceea pe care am trimis-o cu ei. Când vor ajunge la kargacini, unde este graniţa, şi vor întâlni

chinezi, să le spună că am fi vrut să venim cu mai mare iuţeală, însă ne-au pierit pe drum caii şi cămilele; de aceea, să ne trimită în întâmpinare cât mai repede căruţe. Şi orice răspuns ar fi avut, să revină doi cazaci în întâmpinarea noastră, să ne vestească. Le-am poruncit să se ducă în cea mai mare grabă la voievozii de pe râul Naun şi să le aducă la cunoştinţă că marele împărat, ţar şi mare cneaz Aleksei Mihailovici, stăpân absolut al tuturor Rusiilor, Mare, Mică, şi Albă, a trimis cu mare grabă o ambasadă către stăpânul lor, măritul bogdihan, pentru treburi însemnate ale împărăteştilor lor măriri şi că, de aceea, l-am trimis mai înainte la ei pe Ignati Milovanov, să ne vestească venirea, dar de atunci nu am mai avut nici o veste de la el. Din această pricină am trimis din nou să-i vestească şi să trimită mijloace de transport câte avem nevoie şi hrană, şi însoţitori, fiindcă am pierdut mulţi cai şi multe cămile.

Etapa a şaisprezecea. În aceeaşi zi, după plecarea trimişilor, am mers printre nişte dealuri, pe care creşteau plopi negri, şi apoi — vreo douăzeci de verste peste stepă, ca să ne oprim pe malul râului Marghen, unde cresc copaci mici de salcie. În râul acela se vărsă un izvor, care nu îngheaţă toată iarna şi în care se pescuieşte mult peşte. În apele râului acela am sărbătorit sfinţirea apelor Iordanului.

Etapa a şaptesprezecea. În ziua de 6 ianuarie am mers vreo şaptesprezece verste pe îndelete peste o colină din stepă, după urmele şi după semnele celor pe care i-am trimis înainte, şi ne-am oprit lângă un izvor de la poalele colinei, pe care creştea o pădure mare de plopi negri.

Etapa a optsprezecea. În ziua de 7 ianuarie am mers printre coline cam douăzeci de verste şi am ajuns acolo unde înnoptaseră cei care mergeau înaintea noastră. Ne-am oprit pe malul râului Kanikal, unde este foarte puţin lemn pentru foc, şi cresc doar nişte sălcii mici, şi toate lemnele sunt ude. Dar pe o colină, mai departe de râu, era o pădure de mesteceni. Slujbaşii pe care i-am trimis după lemne de foc în locul acela

au adus cu ei un om bătrân şi doi tineri băştinaşi. La întrebările noastre, bătrânul a răspuns că sunt din neamul borguţilor şi că în seara trecută au fost la ei oamenii pe care-i trimisesem înainte şi care i-au înştiinţat de venirea noastră şi, de aceea, şi-au aşezat iurtele în apropierea noastră, spre a putea să ne fie de ajutor cu ce am avea nevoie. Au spus că mai înainte plăteau bir marelui împărat, dar de la ei s-a luat ostatic o căpetenie, pe care au auzit că au trimis-o în oraşul Arhanghelsk. Dacă măritul împărat binevoieşte să le dea ostaticul înapoi, atunci şi ei vor plăti marelui împărat birul ca mai înainte... Şi neamul lor este mare. Li s-a spus să înnopteze la tabăra noastră pentru a ne fi călăuză până la râul Kailar şi, dacă va fi nevoie, mai departe. Singur bătrânul a rămăs la caravană peste noapte. Restul s-au întors la iurte. El le-a poruncit să spună la iurte să se aducă hrană, cai şi vite spre vânzare. În ziua următoare au sosit oamenii bătrânului şi au adus un berbec mare pentru hrană, iar spre vânzare — şase vite, pe care le-am cumpărat îndată.

Etapa a nouăsprezecea. În ziua următoare l-am luat pe acel bătrân, drept călăuză, cu noi. De la râul Kanikal am mers printre coline şi prin stepă treizeci şi opt de verste până la râul Kailar şi am făcut tabăra de noapte chiar pe malul lui. Râul Kailar nu este mare, totuşi este navigabil. El curge de la miazăzi spre miazănoapte şi se varsă departe în partea de jos a râului Argun, unde, se spune, este mare. Înainte cu trei verste de a ajunge la râul Kailar, am întâlnit nişte lăculeţe formate de nişte izvoare, în care este mult peşte. Pe râul Kailar sunt păduri mari de tot felul, şi se pot face corăbii şi se poate construi un fort. De-a lungul văii trăiesc mulţi mongoli, cărora le-am văzut numeroase urme, dar nu am văzut oamenii. Am trimis în stepă slujbaşi în expediţie, ca să iscodească, dar nu au văzut pe nimeni. De la Nercinsk până la graniţa chineză nu am văzut alţi oameni decât ţărani namiazini şi borguţi. L-am întrebat pe bătrân despre râuri şi despre lacul Dalai, pentru că ştia foarte multe, iar tot ce ne-a spus am scris la locul său.

În ziua de 9 ianuarie am plecat de lângă râul Kailar, după ce l-am traversat, şi am mers pe râul Djadun, de la gura lui în sus, printre munţi stâncoşi şi înalţi. Râul acela este mai mic decât Kailarul, în care se varsă. Pe malurile lui sunt multe păduri frumoase de tot felul şi câmpii. În ziua aceea l-am trimis înapoi pe călăuza borgută, pentru că se puteau vedea urmele oamenilor noştri pe care îi trimisesem înainte. Când a plecat înapoi, bătrânul ne-a spus să păzim cu grijă caii noaptea, pentru că prin locurile acelea sunt multe pantere, care îi vânează şi îi omoară.

Etapa a douăzecea. În aceeaşi noapte nu am mai găsit patru cai în tabără, dar a doua zi de dimineaţă le-am găsit urmele, dar şi urme de oameni, şi am înţeles că fuseseră furaţi de borguţi. Am mers douăzeci de verste şi am aşezat tabăra.

Etapa a douazeci şi una. În ziua de 19 ianuarie am mers douăzeci şi cinci de verste de-a lungul aceluiaşi râu, Djadun, şi ne-am oprit să înnoptăm. În locul acela am găsit multe lemne pentru foc. De acolo începe drumul de căruţe al chinezilor. Căruţele lor au numai două roţi şi sunt trase de un singur bivol.

Etapa a douăzeci şi doua. În 11 ianuarie am părăsit malul râului Djadun către dreapta şi, trecând printre nişte coline, am coborât spre râul Uner, care se varsă în râul Djadun. Pe malul lui creştea crângul ca şi pe malul râului Djadun. Am mers douăzeci şi cinci de verste şi ne-am oprit în acelaşi loc în care au poposit oamenii noştri cu trei nopţi mai înainte.

Etapa a douăzeci şi treia. În 12 ianuarie am mers tot pe malul râului Uner până la amiază, apoi l-am părăsit, mergând spre dreapta de la gura râului Uluci, care se varsă în Uner. Pe malurile acestuia cresc doar puţine sălcii mici, însă de acolo se puteau vedea pe amândouă laturile munţilor multe păduri de tot felul. Zăpadă nu era. Am mers douăzeci şi cinci de verste şi am poposit pentru noapte.

Etapa a douăzeci şi patra. În ziua de 13 ianuarie am mers de-a lungul gârlei Uluci vreo douăsprezece verste până la izvor şi, urcând o colină unde se socoteşte că este hotarul între

împărăţia Siberiei şi China, ne-am întâlnit cu trimişii noştri, care ne-au întâmpinat, fiind însoţiţi de nişte chinezi. Şi cum ne-am întâlnit, şi cum am ajuns, şi despre ce am vorbit, despre toate am scris la locul cuvenit în *Cartea chineză*[1].

Aici sfârşim călătoria noastră prin împărăţia Siberiei, pentru că ăici, la izvorul gârlei Uluci, lângă munţii chinezeşti Targacini, sunt capătul şi sfârşitul împărăţiei Siberiei care, să dea Domnul să se întindă încă, unită, cu cinste, de la un capăt până la celălalt capăt al lumii.

[1] *Stateini spisok, Documentul de Stat*, cu caracter secret, o dare de seamă asupra felului cum a fost împlinită misiunea primită (n.t.).

II

DOCUMENTUL DE STAT AL SOLIEI LUI NICOLAE SPĂTARU ÎN CHINA (1675—1676)

SCRISOAREA LUI NICOLAE SPĂTARU CĂTRE ŢARUL ALEKSEI MIHAILOVICI, TRIMISĂ DIN SATELE DE PE NAUN CU FIUL BOIERULUI DAUR IGNATI MILOVANOV ÎN APRILIE 1676

Măria-ta, ţar şi cneaz Aleksei Mihailovici, sunt supusul tău preaplecat Nicolae. Ţi-am scris din oraşul Nercinsk ţie, împăratului celui mare, în anul 7184[1], în ziua de 19 decembrie, că eu, supusul tău, am pornit spre împărăţia chinezească, îndreptându-mă spre râurile Argun şi Naun, unde locuiesc voievozii chinezi care au trimis în anii trecuţi către măria-ta o scrisoare din oraşul Nercinsk. Până la râul Argun am mers zece zile de la Nercinsk, prin locuri acoperite de păduri, prin stepe şi peste ape, dar până la râul acesta nu am întâlnit oameni cu locuinţe statornice sau nomazi. Gerurile şi troienele au fost mari. Râul Argun este mare, izvorăşte din lacul Dalai, se varsă în râul Silk, cu care, împreună, formează marele râu Amur. De-a lungul râului Argun se înalţă un lanţ de munţi golaşi, dar pe maluri, pe lângă apă, cresc tufişuri de răchită. Se spune că în josul râului s-ar afla un codru întins, din ai cărui copaci s-ar putea construi forturi şi corăbii. A doua zi, după ce am trecut Argunul, am găsit urmele unor nomazi de pe malul râului Gan. Am trimis să se iscodească ce fel de oameni sunt. Văzând că ruşii au ajuns până la iurtele lor, au încercat să fugă şi să pună mâna pe arme, ei fiind din neamul tungus din Namiazinsk, dintre aceia care te-au trădat de multe ori, mărite împărat, şi ţi-au omorât mulţime de slujitori. Ei au fugit de multă vreme din marea ta împărăţie şi trăiesc prin locurile acestea fără să plătească bir nimănui.

[1] 1676. De aici până la sfârşit urmează textul tradus după transcrierea publicată de J. N. Arseniev în Vestnik Arheologhii i Istorii, vol. XVII, Sanct-Petersburg, 1906, a *Documentului de Stat*, scris de N. Spătaru-Milescu (n.t.).

Cazacii măriei-tale au pornit de multe ori împotriva lor, dar nu au făcut nici o ispravă. Când am aflat despre ei, am trimis o călăuză, un tungus care era surugiu la mine, să le spună că nu venim cu război, ci că sunt trimis de tine, mărite împărat, cu o solie la hanul chinezilor. De îndată ce ne-au văzut cămilele şi caravana, au înţeles că nu suntem războinici şi au venit la mine, mi-au dăruit un cal şi nutreţ, apoi au vândut slujitorilor tăi vreo douăzeci de cai, făgăduind ca în viitor să plătească bir către tine, mărite împărat, şi să ţi se supună ca în trecut, cu toate că aceşti fugari din Namiazinsk sunt mari tâlhari şi nu dau bir nimănui, trăind după bunul lor plac. De aceea, nu ştiu dacă vor plăti sau nu, lăsând în urmă râul Gan, am mers prin stepă vreme de trei zile şi, văzând că de la Ignati Milovanov, pe care-l trimisesem mai înainte la voievozii chinezi de la graniţă, nu am nici o veste, iar caii şi cămilele ne-au pierit în număr mare, din pricina gerului şi a hranei proaste, am trimis din nou spre cetăţile chinezeşti de la graniţă pe fiul unui boier din Tobolsk, cu cinci cazaci, ca să vestească sosirea mea şi să vorbească despre podvezi. Eu am mers pe îndelete în urma lor de la Argun până la râul Kailar, opt zile. În apropierea Kailarului, am întâlnit câţiva borguţi, care m-au întâmpinat şi mi-au spus că cel mai de seamă om din neamul lor a fost luat şi dus la Moscova, apoi — surghiunit în oraşul Arhanghelsk, şi dacă tu, mărite împărat, te vei milostivi de aceşti oameni, ei ţi se vor supune şi îţi vor plăti bir. Neamul lor este numeros şi rătăcesc în preajma râului Kailar, care nu este prea mare, dar este navigabil şi se varsă în Argun. De-a lungul râului sunt numeroase păduri de tot felul. De la râul Kailar am mers timp de cinci zile, trecând peste alte ape mici, prin stepă, până la lanţul de munţi de la graniţa Chinei. În ziua de 13 ianuarie, înainte de a ajunge la munţi, m-a întâmpinat cazacul din Nercinsk, pe care-l trimisesem înaintea mea, împreună cu care au venit şi şapte sotnici kargacini, supuşi chinezi, împreună cu şaizeci de slujitori. Ei au adus şaizeci de cai de povară, m-au salutat foarte cuviincios şi mi-au spus să nu mă mir că nu au venit mai repede, deoarece nu i-au crezut

pe oamenii mei, când le-am spus că eram cu o ambasadă, ci socoteau că venim la ei cu gânduri de război. Nu de mult, Ignati (Milovanov) sosise pe un alt drum la voievozii lor, prin cetatea Albazin, şi le spusese că voi sosi doar în primăvară, şi ei vedeau că am ajuns acolo chiar în timpul iernii. Din această pricină deveniseră bănuitori şi nu au adunat mai repede căruţele trebuitoare. Când însă vom ajunge la ulusurile lor, acolo se vor găsi şi căruţe, şi cai, şi hrană, şi ne vom întâlni cu voievozii lor. Eu le-am spus că tu, mărite împărat, doreşti pace şi prietenie neştirbită cu împăratul lor. Ei au fost foarte bucuroşi de aceasta. Le-am dat să bea şi să mănânce cât au vrut, în numele măriei tale, apoi ne-am călătorit din locul acela împreună cale de cinci zile, ei însoţindu-mă până la râul Ialu, pe malul căruia îşi aveau locuinţele. Acolo mă aşteptau doi cazaci, unul din Albazin, care sosise cu Ignati, celălalt dintre cazacii pe care-i trimisesem eu. Ei mi-au spus că Ignati Milovanov, care sosise prin Albazin la Naun de cinci săptămâni, fusese bine primit de voievozii de acolo. Mangutei, voievodul Naunului, care mai fusese la Nercinsk altă dată cu scrisoarea hanului chinez, l-a luat cu el pe Ignati şi, împreună cu trei cazaci, au pornit spre oraşul de scaun, ca să vestească sosirea mea, deoarece ei se gândiseră că nu mi-ar fi fost cu putinţă să călătoresc de la Nercinsk până la Naun fără a fi însoţit şi călăuzit de oamenii lor, drumul fiind primejdios, mai ales în vreme de iarnă. De aceea, porniseră la împărăţie, să ceară dezlegare să ia oameni mulţi de la Naun şi să mă întâmpine la Nercinsk. Când au aflat de la trimişii mei că eu ajunsesem la hotarul unde locuiau torgacinii, au rămas uimiţi şi, adunând în grabă o sută douăzeci şi şase de care cu boi, nutreţ şi cai, le trimiseseră repede cu nişte sotnici, cu poruncă să mă întâmpine degrabă.

La 21 ianuarie au sosit la mine nişte sotnici de la Naun şi mi-au adus carne de porc pentru hrana oamenilor, o sută treizeci de care cu două roţi, trase de boi, şi şaizeci de cai. Din aceste care am oprit o sută douăzeci, pe care le-am încărcat cu mare chibzuială. Sotnicii ne-au spus că voievozii ne vor întâmpina

în curând şi ne vor împlini orice lipsă am avea. În ziua următoare, voievozii de pe Naun ne-au trimis încă şaizeci de cai, din care am oprit numai cincizeci, pentru că acum aveam mai mulţi decât ne trebuiau.

În ziua de 23 ianuarie a venit la mine voievodul Naunului însoţit de copiii unui alt voievod mai bătrân şi de mulţi alţi oameni de frunte, cam două sute, care au descălecat ceva mai departe de locul unde era oprită caravana. Şi eu, mărite împărat, văzându-le curtenia, i-am întâmpinat în afara taberei şi i-am poftit în cortul meu, întrebându-i de sănătatea împăratului lor şi de a lor, iar ei s-au interesat de sănătatea măriei-tale şi de felul cum am călătorit până aici. Mi-au spus că nu mă aşteptau înainte de sosirea primăverii, cum le spusese Ignati Milovanov şi de aceea nu pregătiseră din vreme care şi nutreţ, ceea ce ne rugau să nu le luăm în nume de rău. Ei socoteau că voievodul lor, împreună cu Ignati, se va întoarce curând de la împărăţie şi cu ei vor veni mandarini de seamă, şi atunci totul avea să fie bine. M-au întrebat apoi dacă avem vreo scrisoare de la tine, mărite împărat, către stăpânul lor, ca şi scrisoarea pe care ţi-a trimis-o acesta şi, în sfârşit, dacă aducem daruri. M-au mai întrebat şi multe altele, dacă vin cu pace sau cu război. Eu le-am răspuns că despre scrisorile tale, mărite împărat, sau despre cele ale împăratului lor, ori despre daruri, ori alte treburi ale ţării, nu li se cade lor să întrebe, căci despre acestea se va şti totul atunci când eu voi ajunge la Kambalâk în faţa împăratului lor. Lor li se cade să ştie că, fiind megieşi cu împărăţia ta, tu, mărite împărat, doreşti pace şi bună vecinătate. Prin urmare, ei să-mi rostuiască podvezile şi hrana pentru a porni cât mai repede spre împăratul lor, din care grabă se va vedea cu câtă nerăbdare aştepta împăratul lor solia măriei-tale. Auzind că măria-ta doreşte pace, s-au bucurat mult şi au spus: „Nimic nu-i mai bun pe lume decât pacea şi când împăraţii trăiesc în fericire şi belşug". În ce priveşte celelalte treburi, au spus că nu este timpul potrivit să le discutăm aici şi, când vom ajunge la aşezările lor de pe Naum, în prezenţa marelui lor voievod, atunci le vom

putea lămuri. După asta ne-au adus drept hrană carne de porc, păsat fiert în vin şi i-au cinstit pe slujitorii măriei-tale, iar eu le-am dat căpeteniilor vodcă, iar celorlalţi — vin. Apoi au plecat înapoi la tabăra lor, care era aşezată în apropierea taberei noastre şi în ziua următoare am călătorit împreună până la popasul următor, căci ei mă întâmpinaseră la trei zile depărtare de Naun.

În ziua a treia, 26 ianuarie, nu departe de aşezările lor de pe Naun, m-a întâmpinat voievodul cel bătrân împreună cu mulţi alţi chinezi de frunte şi cu vreo cinci sute de oşteni. Au descălecat la oarecare depărtare şi au lăsat armele jos, iar eu, înaintând spre ei, am descălecat, de asemenea, şi ne-am salutat. M-au însoţit în sat până la locuinţă şi au aşteptat afară până am rânduit vistieria măriei-tale, apoi m-au vizitat voievozii şi mulţi alţi oameni de seamă de-ai lor, care mi-au spus că mi-au dat toată cinstea ce s-ar fi putut da, fiindcă auziseră că pe lume nu se află alţi împăraţi mari ca al lor şi al nostru. Au adăugat că eu purtam cu mine scrisoarea măriei-tale şi pe cea a bogdihanului, împăratul lor, şi ei nu cinsteau nimic mai mult decât scrisorile împăraţilor. Erau foarte bucuroşi că ne vedeau venind cu solie din partea măriei-tale şi sperau ca în viitor între cei doi împăraţi să domnească prietenie şi dragoste, spre marele folos al celor două împărăţii. Mi-au cerut să nu-i învinuiesc că nu mi-au trimis la Nercinsk în întâmpinare caii şi nu m-au condus, fiindcă înţeleseseră greşit de la Ignati Milovanov şi de la tălmaciul lor, care nu le spusese clar că eu sosesc de la Nercinsk iarna, şi nu primăvara. De aceea, l-au trimis pe Ignati la împărăţie, împreună cu unul din voievozii lor, ca să vestească sosirea noastră, fiindcă la ei este obiceiul să se trimită de la împărăţie mandarini mari pentru întâmpinare, spre a ni se da toată cinstea şi îndestularea până la oraşul împărătesc. Ei, ca voievozi de la graniţă, aveau poruncă de la împăratul lor să-i cerceteze pe toţi străinii care veneau, fie sol, fie orice, de unde veneau, unde mergeau, cu ce treburi, prieteneşti ori duşmănoase, şi să se intereseze îndeaproape pentru fiecare lucru, şi, după ce vor şti totul, să îndrăznească să le dea hrană şi mijloace de călătorie. Le-am

răspuns că măria-ta, dorind să păstrezi prietenie trainică şi dragoste cu bogdihanul lor, m-ai trimis la împăratul lor. Dar pentru ce anume, asta se va şti, când cu voia Domnului voi ajunge în faţa lui. Şi mai mult decât atâta lor nu li se cade să ştie. S-au sfădit cu mine mai mult de o oră, dorind să afle totul, dar văzând că nu pot să scoată nimic, au început din nou să întrebe dacă am sau nu o scrisoare de la măria-ta, cu ce treburi eram însărcinat, dacă aduc sau nu vreun dar, şi ce fel. În alte privinţe m-au lăsat în voia mea, deoarece înţelegeau că, dacă n-aş fi fost trimisul măriei-tale, n-aş fi avut faţă de ei dârzenie şi nu le-aş fi vorbit cu atâta cutezanţă, nici n-aş fi fost însoţit de atâţia oameni de diferite ranguri. Ei mai adăugară că aşa cum eu îndeplineam cu sfinţenie poruncile măriei-tale, tot aşa şi ei trebuiau să asculte poruncile împărătului lor, atât în faţa poporului lor, cât şi în faţa tuturor funcţionarilor şi a căpeteniilor care îi însoţeau. Dacă doream să fiu primit ca un oaspete drag şi să am hrană din belşug pentru toţi slujitorii măriei-tale, dacă doream să fiu bine găzduit în toate satele lor, iar cămilele şi caii să fie daţi pe la case pentru nutreţ, nu trebuia decât să le arăt scrisoarea stăpânului lor, scrisoare pe care ei înşişi o trimiseseră către măria-ta cu câţiva ani mai înainte prin Nercinsk şi despre care auziseră de la cazaci, înainte de sosirea mea, că o purtam cu mine. Şi dacă este aşa şi le-o voi arăta-o, şi ei o vor recunoaşte, atunci îmi vor da toată cinstea. Şi numai văzând acea scrisoare, vor fi îndreptăţiţi în faţa împăratului lor şi în faţa poporului lor pentru orice cheltuială le-aş prilejui-o. Mai mult, mi-au spus că până la împărăţie sunt multe căpetenii de trupe speciale, de rang mai mare decât al lor şi care nu le dau ascultare, dar care, auzind că la mine este scrisoarea împăratului lor, îndată, fără să aştepte poruncă de la împărăţie, vor rândui locurile de popas, hrană şi care de schimb, astfel încât aş merge fără nici o întârziere până acolo. Dar dacă ei nu vor şti nimic despre scrisoarea împăratului lor, atunci chiar de vor avea poruncă, nu se vor grăbi să adune mijloacele de transport, pentru că aşa sunt oamenii din stepă... şi pe deasupra, tot timpul au vorbit foarte tare...

Văzând cât de mare le este încăpăţânarea şi că nu pot altfel să-mi urmez drumul, le-am arătat scrisoarea împăratului lor, aşezată într-o cutie învelită cu atlaz galben, pe care am ridicat-o cu respect deasupra capului. Şi toţi cei de faţă au căzut în genunchi, cu mare spaimă, atingând-o cu capul, aşa cum fac preoţii noştri cu sfintele daruri. Şi cum văzură, o şi recunoscură, fără să o mai citească, spunând că erau încredinţaţi mai presus de orice că le-am spus adevărul şi că, într-adevăr, sunt trimisul măriei-tale. În viitor ni se vor da întreaga cinste şi preţuire. Îndată am pus la loc scrisoarea cu tot respectul (la mine aveam patru scrisori, dar lor le-am arătat numai una), şi ei au şi poruncit să se împartă pe la săteni vitele noastre, pentru a fi hrănite, iar slujitorilor măriei-tale să li se dea în fiecare zi câte doi boi, pentru hrană şı păsat după trebuinţă, precum şi lemne pentru foc. Ne-au spus că aceeaşi hrană o vom primi până când vor sosi mandarinii de la împărăţie, împreună cu Mangutei şi cu Ignati. După aceea, ni se va da de îndată tot ce vom dori. Drept pază ni s-au lăsat zece oameni de-ai lor, care să ne apere de oricare din supuşii lor ce ne-ar fi putut fi răuvoitori. Pe unul dintre aceştia, voievodul l-a trimis înainte, pentru a pregăti locul de popas. Mi-au mai spus să aleg din ceata noastră un om de încredere şi un tălmaci, care să-i însoţească pe trimişii lor care vor pleca neîntârziat la împărăţie, spre a vesti sosirea noastră la Naun, pentru că acolo se crede că vom sosi în primăvară, aşa cum anunţase Ignati. Aceştia ar putea să ajungă în oraşul de scaun în douăzeci de zile, sau chiar mai puţin, şi îndată ce vor auzi acolo de sosirea mea, vor trimite în graba mare oameni care să ne aducă până la ei. Eu am ales pe fiul unui boier din Tobolsk, ştiutor de carte, căruia i-am dat îndrumări să întrebe despre tot ce trebuia să ştim, şi l-am dat şi pe tălmaciul din Selenghinsk.

La 27 ianuarie ei au plecat împreună cu voievodul din Naun, care a pornit înainte cu oamenii săi pentru a pregăti popasurile, împreună cu fruntaşii mongolilor. Au ajuns de mult, deoarece fiul de boier mi-a scris de acolo că au pornit îndată înapoi, iar

scrisoarea mi-a trimis-o prin voievodul din Naun, cel ce plecase mai înainte spre a rândui popasurile. Voievodul acesta, îndată ce s-a întors, a venit la mine, împreună cu ceilalţi fruntaşi ai lor şi mi-a spus că voievozii mongoli i-au trimis îndată mai departe pe oamenii noştri şi că porunciseră să se pregătească de grabă locurile de popas. Ei credeau că înainte de terminarea acestor pregătiri se vor înapoia şi Mangutei cu Ignati din oraşul împărătesc, pentru că tocmai se împlineau cincizeci de zile de când părăsiseră Naunul. Dar mongolii sunt nomazi, şi acum, în timpul iernii, rătăcesc departe, şi trebuia mult timp până când să-i adune. Când vor fi gata însă, ne vor da de veste.

Şi voievozii, cu toate că locuiesc în alt sat, cam la trei verste depărtare, unde nu sunt decât locuitori chinezi, vin totuşi adesea pe la noi, purtându-se cu multă curtenie, şi ne spun să nu avem nici o grijă, fiindcă, deşi va trebui să se zăbovească puţin, de îndată ce se va rândui drumul, vom călători mai repede decât dacă am porni acum şi locurile de popas încă nu sunt rânduite şi am rămâne peste noapte în plină stepă, ceea ce ar fi o mare necinste pentru împăratul lor şi o mare ruşine pentru ei. Eu le dau întotdeauna vodcă, iar oamenilor lor — vin. Ei îmi trimit tot felul de legume chinezeşti şi ceea ce mai au. Nu de mult au sosit nişte negustori cu mărfuri din oraşul împărătesc şi le-au spus că bogdihanul a cucerit un alt oraş de la nicanţi şi pe altele le asediază. Or, nicanţii sunt poporul cel vechi chinez şi, de aceea, atât în oraşul împărătesc, cât şi aici, manciurienii sărbătoresc victoria în cântece şi bătăi de tobe, şi oamenii aduc jertfe idolilor. În mijlocul acestora ne simţim în altă lume. În afară de asta, şi ei asemenea turcilor sărbătoresc începutul anului în luna martie şi nu numai atât, dar toate datinile lor sunt asiatice şi asemănătoare cu cele turceşti: casele şi felul cum stau la masă, băutura, hrana şi îmbrăcămintea, totul, în afară de pălării şi de faptul că la ei nu este obiceiul să se ascundă femeile. În vorbire sunt cuviincioşi şi în îmbrăcăminte simpli, totuşi sub modestia lor se ascunde o mare mândrie, deoarece ei spun că pe lume nu se află oameni mai buni decât ei şi că obiceiurile

lor sunt mai presus decât ale tuturor celorlalţi oameni. Aici în sate se află mulţi nicanţi (chinezi) în robie la kitaiţi (manciurieni), şi aceştia îi spun tălmaciului meu, care cunoaşte deopotrivă atât limba chineză cât şi pe cea a nicanţilor, că manciurienii mint când se laudă că i-au cucerit, mai ales că aceştia au fost bătuţi de două ori de nicanţi, atunci când în împărăţie rămăseseră doar femeile şi copiii, fiindcă toţi bărbaţii pieriseră. Din această pricină, bogdihanul a trimis la mongoli să adune oaste. Numai Dumnezeu poate şti pe cine să credem, până când tot cu ajutorul lui vom ajunge în oraşul împărătesc.

Odată, venind la mine voievozii, mi-au spus că atunci când stăpânul lor a trimis scrisoarea către tine prin Nercinsk, mărite împărat, i-au dat lui Danilo Arşinski multe şi felurite daruri de preţ şi mă întreabă acum dacă şi tu, mărite împărat, le-ai trimis daruri. Eu le-am spus că trimiţi daruri numai celor de o seamă cu tine, care sunt cârmuitori ai lumii, şi că nici nu ai avut de ştire de aşa ceva domnia-ta, că, dacă ai fi ştiut, mi-ai fi poruncit să-i dăruiesc cu cinste. N-au mai spus nimic; totuşi, le-am dat din partea ta câteva daruri mărunte, dar lăcomia lor este foarte mare, întocmai ca a turcilor. Cât despre scrisoarea pe care a scris-o bogdihanul şi a trimis-o prin Nercinsk, cea pe care le-am arătat-o acum, grămăticul lor, cu care m-am împrietenit după ce i-am dat nişte daruri, mi-a spus că a fost scrisă în două limbi: în chineză şi în mongolă, pentru o mai lesnicioasă înţelegere, dar că este scrisă fără toate titlurile măriei-tale şi începe numai cu atât: „Bogdihanul, ţarului alb, sănătate". Şi după aceea scrie că măria-ta să binevoiască să-l predea pe unul din supuşii tăi, Gantimur, tungus de neam, care a pribegit de la ei în cetatea Nercinsk, unde se află acum. Acest Gantimur este un om în vârstă, care a fost la mine, când am trecut pe acolo, şi mi-a spus că el ştie ce ţi-a scris bogdihanul despre el şi că, atunci când vom ajunge în oraşul împărătesc, ştie că se va vorbi cu stăruinţă despre el, dar chiar dacă tu, mărite împărat, vei hotărî să-l predai, el nu va ajunge viu în China şi singur se va omorî, pentru că şi el, şi strămoşii lui s-au născut în ţinutul Nercea. I-am spus să nu

se teamă, deoarece măria-ta nu-l vei preda. Gantimur este cel mai bun dintre toţi tunguşii tributari măriei-tale. Bărbat de o mare vitejie, are statură de uriaş. Ţine două neveste şi mai mult de treizeci de copii. Toţi, în afară de fete, sunt înarmaţi. Neamul lui numără mai mult de trei sute de oameni, având platoşe, chivăre şi lănci. După câte am auzit, manciurienii îl cer pe Gantimur, deoarece ştiu că el şi neamul lui sunt foarte războinici şi că locuiesc în vecinătatea cetăţii Nercinsk. De aceea, se tem ca ei să nu se înţeleagă cu slujitorii măriei-tale şi să pornească război împotriva lor, pentru că Gantimur a trăit prin ţinuturile acelea şi le cunoaşte foarte bine. Voievozii mi-au spus că bogdihanul ţi-a scris, mărite împărat, despre Gantimur în scrisoarea aceea, întrebând dacă îl predai sau nu. Le-am spus că măria-ta ai în împărăţia Siberiei o sută de mii de slujbaşi asemenea lui Gantimur şi că cei ce se îngrijesc de ei, potrivit poruncii măriei-tale, sunt voievozii de la graniţă, şi nu măria-ta. Iar în ce priveşte cuprinsul scrisorii, măria-ta nu-l cunoşti şi nu-l cunoşti nici pe Gantimur, şi nu ştii ce se scrie acolo. În legătură cu Gantimur eu le-am spus că în toată lumea legea tuturor popoarelor sună astfel: acel împărat care stăpâneşte un ţinut în care trăieşte un neam din care se trage un om şi strămoşii lui, acel împărat stăpâneşte şi peste acel om şi peste neamul lui. Gantimur şi strămoşii săi s-au născut lângă râul Nercea, unde stăpâneşti tu de multă vreme şi, de aceea, este limpede că Gantimur este supusul măriei-tale, şi nu al bogdihanului. La aceasta n-au mai putut răspunde. Au spus doar că se vor purta discuţii în oraşul împărătesc cu sfetnicii din apropierea bogdihanului. Apoi s-au plâns de cazacii din Albazin, care nu de mult au luat de la un oarecare cneaz tungus, Petruşka, drept bir, cincizeci de piei de samur. Şi pentru acesta le-am răspuns ca şi pentru Gantimur, că Petruşca a locuit pe râul Lena, unde se şi născuse. El făcuse multe jafuri şi omoruri printre oamenii măriei-tale şi se adăpostise acuma la ei pe malul râului Zeia. Cazacii din Albazin îl găsiseră şi l-au adus din nou în supunerea măriei-tale, luându-i birul după obişnuinţă. Ei au spus că şi

despre asta au scris la împărăţie şi că acolo se va hotărî. Numai că, au adăugat, nu se cade ca între doi mari împăraţi să se işte neînţelegeri din pricina unor astfel de tâlhari.

Prin locurile acestea vremea este caldă şi pământul — roditor. Râul Naun este la fel de mare ca Niprul, şi pe malurile lui sunt multe aşezări omeneşti. Naunul se varsă în râul Singal (Sungari) şi amândouă, împreună, se varsă în râul Amur. De la Albazin se poate ajunge în zece zile la râul Gan, mergând prin ţinuturi nelocuite. De aici, mergând timp de şase zile, ajungi la cele dintâi aşezări chinezeşti, presărate de-a lungul drumului. Şi râul Gan se varsă tot în râul Naun. Peste toate aceste sate de pe malurile râurilor Gan şi Naun, ca şi peste satele targacinilor, stăpânesc voievozi băştinaşi. Se spune că dincolo de ei locuiesc mongolii şi că mai departe de aceştia se află sate până la marele zid chinezesc şi chiar până în oraşul împărătesc. Călătoria durează treizeci de zile, mergând domol, iar dacă se merge călare, douăsprezece zile. Şi peste tot sunt staţii de poştă pentru a putea schimba animalele de tracţiune. Împreună cu mine, sunt acei slujitori ai măriei-tăle pe care i-am luat din Moscova, de la Tobolsk, din Eniseisk, din Selenginsk, din Nercinsk şi din Albazin, în număr de o sută cincizeci de oameni, pentru că unii merg să facă negoţ cu simbria primită anual din partea măriei-tale (adică mărfurile primite în chip de salariu), alţii — să zidească biserici şi mănăstiri. Toţi oamenii sunt aleşi şi îmbrăcaţi cum se cuvine. Am luat cu mine atâţia, pentru că prin stepă nu se poate călători cu mai puţini, dar şi pentru cinstea şi înălţarea numelui măriei-tale. Despre expediţia pe care cei din Albazin au pornit-o împotriva celor de aici, voievozii nu au îndrăznit să-mi vorbească. Anul trecut un sotnic care trăia pe malul râului Gan a făcut o jalbă către măria-ta, pe care a dat-o cazacilor din Albazin şi le-a spus ca ei să pornească înarmaţi împotriva satului său şi să-l ia pe el, împreună cu o sută de oameni, să-i ducă la Albazin, şi va fi în veci supusul măriei-tale. Sosind în preajma satului vreo trei sute de cazaci, sotnicul i-a întâmpinat, le-a adus hrană, i-a rugat să-l aştepte şi a plecat înapoi, a pustiit

satul şi a fugit spre Naun. Cazacii, văzându-i vicleşugul, s-au întors acasă şi n-au pricinuit nimănui nici un rău. Înainte de sosirea mea, voievozii de aici le-au spus cazacilor din Albazin să nu pomenească nimic despre întâmplare, pentru că se temeau de pedeapsa bogdihanului. Eu, văzând că ei nu au deschis vorba despre cele arătate, am păstrat tăcere la rându-mi.

Cazacii din Albazin te slujesc doar pe măria-ta cu cea mai mare credinţă şi cu multă tragere de inimă, jurând să te slujească până la moarte. Între ei şi Pavel Sulghin s-a iscat, însă, o neînţelegere, deoarece nu l-au primit pe un oarecare cazac din Tobolsk, pe care îl trimisese acesta să le fie căpetenie, fiindcă acela voia să facă o cârciumă şi alte lucruri nedemne în cetate. Cazacii l-au rugat pe voievod să le dea drept căpetenie pe unul dintre cazacii dauri mai în vârstă, însă voievodul nu a vrut. De aici neînţelegerile au început, dar facă-se după voia măriei-tale. Sub fericita stăpânire a măriei-tale, la Albazin cresc acum grâne din belşug şi de-a lungul râului Amur se întind pământuri bune de agricultură, îndestulătoare pentru mii de oameni. Dar şi mai jos de Albazin, spre Singal şi de-a lungul altor râuri, sunt ţinuturi roditoare şi încântătoare, cu care se va face însă după cum va fi dorinţa măriei-tale.

În luna februarie au venit la mine în câteva rânduri voievozii de la Naun să-mi spună că nu cutezau să mă trimită mai departe până când nu soseau poruncile de la împărăţie, fiindcă ei ştiu ce fel de oameni locuiesc între ţinuturile lor şi oraşul împărătesc. Dacă aş fi plecat fără voia şi fără omul împăratului, aş fi întâmpinat mare lipsă de hrană, de mijloace de transport şi aş fi fost jefuit spre ruşinea mea şi necinstea împăratului lor. Dacă ei m-ar lăsa să plec fără să aştepte poruncă şi nu s-ar îngriji de mine, ar fi pedepsiţi cu moartea. Dar, cu toate că le-am vorbit şi le-am spus în toate felurile că pentru a mă grăbi să împlinesc poruncile măriei-tale am părăsit în stepă cai şi cămile şi că, o dată ajuns aici, credeam că nu voi întâmpina nici o zăbavă şi mă vor trimite îndată la împărăţie, n-am putut să-i înduplec, şi ei mă ţinură multă vreme pe loc. Mi se răspundea mereu:

„Dumnezeu să-l bată pe tălmaciul lui Ignati, că ne-a minţit şi nu ne-a spus limpede când vii, pricinuindu-ţi astă zăbavă. Astfel nu s-ar fi pierdut nici o zi, şi caii voştri şi cămilele nu s-ar fi prăpădit în stepă, fiindcă aţi fi fost întâmpinaţi la Nercinsk cu mijloace de transport". Din cămilele care au fost cumpărate de Gavril Romanov cincisprezece, în afară de trei cămile, pe care le-am cumpărat, ca să purtăm vistieria măriei-tale, ne-au murit jumătate până am ajuns la Naun, din pricina gerului şi a hranei proaste. Tot astfel au pierit mulţi cai şi cămile de-ale slujitorilor măriei-tale, totuşi voievozii localnici au primit de la noi o sută de cămile şi două sute de cai spre îngrijire şi hrană (până la întoarcerea noastră).

Împlinind porunca măriei-tale de a purcede la drum, cu grabă, am ajuns (aici) în timp de iarnă, şi dacă totul ar fi fost pregătit dinainte, s-ar fi putut ajunge (la Pejin[1]) chiar într-o jumătate de an. Este mai uşor de călătorit iarna, deoarece toate râurile şi mlaştinile îngheaţă şi pe nicăieri nu mai este drum prost. Cu vremea, s-ar putea găsi un drum mai scurt şi mai lesnicios decât acesta, dar tot începutul este greu.

În ziua de 18 februarie au venit la mine voievozii împreună cu un olăcar care fusese trimis din oraşul împărătesc şi mi-au spus că în curând va sosi mandarinul, care se află pe drum de la Pejin, împreună cu Mangutei şi cu Ignati, spre a se întâlni cu mine. Pe el îl trimiseseră înainte pentru a rândui hrana, mijioacele de transport şi iamurile de popas. Într-adevăr, în ziua de 18 februarie au sosit fiul boierului din Tobolsk, pe care îl trimisesem la Pejin, împreună cu tălmaciul, sotnicul trimis de voievozi la Kambalâk, împreună cu Ignati Milovanov, şi mi-au spus că s-au întâlnit cu boierul Mangutei şi cu Ignati cam la patru zile înainte de a ajunge la Kambalâk (Pejin) şi că au fost trimişi înapoi, poruncindu-li-se să-mi spună să nu-mi fac nici o grijă, pentru că şi ei vor sosi în cinci sau şase zile. Ignati adăugase

[1] Folosim această denumire a oraşului Beijing aşa cum o scrie N. Spătaru-Milescu, potrivit pronunţării de atunci (n.t.).

că mandarinii primiseră poruncă de la bogdihan să ne iasă în întâmpinare. Plecase împreună cu aceştia din Kambalâk, iar ei îl trimiseseră înainte, să vestească sosirea lor neîntârziată. Tot ceea ce a făcut Ignati şi a discutat la Pejin, a însemnat în raportul misiunii sale, pe care îl trimit măriei-tale odată cu această scrisoare.

În ziua de 26 februarie au sosit la Naun, venind din capitala împărăţiei chineze, de la bogdihan, marele mandarin askaniama, împreună cu zarguceiul (secretar) şi doi grămătici de la Departamentul soliilor. Înainte de sosirea lor, voievozii de la Naun mi-au spus că ar fi cuviincios din partea mea să ies în întâmpinarea unui demnitar atât de mare, deoarece acesta este dintre sfetnicii cei mai apropiaţi ai împăratului şi poartă porunca măriei-sale bogdihanul. Eu am răspuns că la toate popoarele solul este cel întâmpinat, şi nu acela care vine înaintea lui să-l primească, bineînţeles, doar dacă nu este chiar cârmuitorul către care este trimis. Am mânat însă doi feciori de boieri să-l întâmpine şi să-l întrebe de sănătate. Din partea lui askaniama au venit la mine doi oameni să mă întrebe de sănătate. În aceeaşi zi a sosit şi el în acelaşi sat în care poposisem şi a fost găzduit într-o casă apropiată de a mea. Bătrânul voievod, cel mai de seamă de la Naun, a venit la mine, împreună cu Mangutei, voievodul cel tânăr, care fusese mai înainte la Nercinsk şi acum mersese cu Ignati la Pejin, înapoindu-se de acolo cu mandarinul, şi mi-au spus, ca şi cum ar fi pornit din partea lor, că s-ar fi cuvenit ca eu să vin să-l întâmpin pe askaniama şi, dacă nu am făcut-o, totuşi acum se cuvenea să-l vizitez la locuinţa lui, spre a vorbi despre treburile celor doi mari împăraţi; el nu se simţea bine cu sănătatea, fugărise un iepure pe drum, căzuse de pe cal, se lovise la un picior şi nu putea umbla. Eu le-am răspuns că observasem cum sosise mandarinul într-un car, totuşi la ei este obiceiul să fie purtaţi în lectică şi ar putea veni până la mine în felul acesta, deoarece nu locuieşte departe.

De aici au început multe discuţii, mai întâi din partea lor şi, mai ales, a lui Mangutei, căci el fusese de două ori la Nercinsk

cu astfel de treburi, şi s-au dus, şi au venit de multe ori, şi m-au întrebat dacă nu vreau să mă duc şi, văzând până la urmă că refuz, s-au înapoiat la askaniama.

În 27 februarie au sosit din nou aceiaşi voievozi la locuinţa mea şi un grămătic de-al lor, altul decât fusese înainte, şi m-au încredinţat că au poruncă aspră de la bogdihan să nu vină mandarinul în locuinţa mea, ci să mă cheme pe mine la el şi să mă cerceteze cu de-amănuntul. Eu m-am împotrivit şi le-am spus că astfel de discuţii arătau neprietenie faţă de măria-ta; şi s-au întors de mai multe ori la mandarin, ca să-l întrebe, dar văzând că nu se pot aştepta la mai mult de la mine, au venit cu altă propunere. Ziceau că mandarinul înţelegea că eu mă feream să calc porunca măriei-tale şi că din această pricină nu mă duc la el; din aceeaşi pricină, ferindu-se şi el să nu calce poruncile stăpânului său, dacă ar veni la mine, îl va trimite pe ajutorul său, cu care să rânduiesc toate treburile. Am răspuns că doar dacă ar veni el însuşi am putea discuta despre toate, dar ajutorului său nu i-aş spune nimic, pentru că el (askaniama) este trimis la mine, şi nu altcineva. Vazând că şi această propunere este respinsă, voievozii s-au întors la askaniama, dar cam după un ceas au venit din nou şi mi-au spus că mandarinul îmi trimite un ultimatum şi, dacă nu mă duc la el, va scrie bodgihanului că nu eram mai puţin încăpăţânat decât a fost altă dată Feodor Baikov, şi că din aceasta nu va ieşi nimica bun. Ultimatumul era următorul: la jumătatea distanţei între reşedinţa lui şi a mea se găsea o casă goală. În această casă, la o anumită dată, urma ca fiecare din noi să se ducă de la locuinţa lui şi să ne întâlnim şi să stăm de vorbă despre toate treburile. Această a treia casă ar putea fi deci un fel de cancelarie, şi astfel s-ar respecta cinstea aleasă a celor doi mari împăraţi. Opunându-mă, i-am răspuns că tocmai în cea de a treia casă pe care ei doresc să o considere ca un fel de cancelarie, nu mă voi duce, chiar dacă ar fi poruncit împăratul lor, căci nu se cădea s-o fac înainte de a preda bogdihanului scrisoarea măriei-tale şi a împlini solia mea după datină, aşa cum se obişnuia la toate

popoarele. Şi le-am mai spus multe, cu hotărâre şi s-au ciorovăit cu mine (ca să accept) vreme îndelungată, apoi au plecat.

La 28 februarie (askaniama) a trimis numai să se intereseze de sănătatea mea şi, de aceea, am rugat şi eu pe câţiva feciori de boieri să meargă şi să-l întrebe de sănătate. După aceea, mi-a dăruit multe dulciuri şi legume chinezeşti, iar eu i-am dat altele pe care nu le cunoşteau, fiindcă nu se aflau pe la ei, şi le-am primit cu bucurie.

La 29 februarie a venit un om şi m-a întrebat dacă am vreo unsoare ori vreun leac pentru piciorul betegit al askaniamei, şi eu i-am trimis felurite unsori şi un plasture, pe care le-a pus pe picior, spre marea sa uşurare. De asemenea, i-am dăruit câteva ulcioare cu probe din toate băuturile noastre şi spirt, iar el s-a mirat că nu le cunoştea şi că le-am cărat atâta drum, dintr-o ţară atât de îndepărtată. În schimb, am primit ceai, pere şi altele.

La 1 martie au venit din nou voievozii şi slujbaşii spunându-mi că au găsit o cale nouă prin care să păzim deopotrivă cinstea celor doi împăraţi, şi anume, să îmi ridic cortul unde voi dori eu, într-un loc deschis în stepă sau oriunde, şi mandarinul va veni acolo îndată ce-l voi pofti. L-am întrebat de ce nu putea veni în casa în care locuiesc, deşi este a măritului lor împărat, şi putea să vină în cortul care este proprietatea mea. Ei mi-au răspuns că nu poate intra în casa în care locuiesc, de teamă să nu calce porunca marelui bogdihan, dar într-un cort care este aşezat pe un loc deschis, unde nu locuia nimeni, poate veni. În legătură cu acest lucru s-a vorbit multă vreme şi m-am împotrivit şi acestei propuneri. Ei au plecat la mandarin şi îndată s-au întors, pentru a-mi spune că ei au făcut numeroase încercări de a ne înţelege, însă eu mă împotrivisem. Acum să găsesc eu o dezlegare şi să-i înştiinţez, dar eu le-am spus că cel mai bun lucru este să plecăm împreună din sat spre împărăţie şi, ajungând la primul popas, mandarinul ar putea veni la mine în cort, ca să începem discuţiile. Îmi spuseră că ei nu puteau porni spre oraşul împărătesc înainte de a şti dacă nu am cumva din partea măriei-tale vreo scrisoare ameninţătoare pentru măria sa împăratul,

iar el să-şi piardă capul. De aceea, se codea mereu. Astfel a mai trecut o zi.

În ziua de 2 martie, mandarinul a trimis să fiu înştiinţat că el a pus să se ridice în stepă departe un cort, către care trebuia să plecăm călare din sat, eu dintr-o parte, şi el din cealaltă, şi că acolo vor fi două scaune şi o masă, la care ne vom putea aşeza să vorbim despre toate. M-am împotrivit din nou, şi trimişii au plecat, dar s-au întors îndată cu altă propunere: să pornim din satul în care eram, călare, în alt sat în care se găseau case încăpătoare, cu uşi largi, pe care să putem intra amândoi în acelaşi timp, şi astfel, cinstea celor doi împăraţi să fie apărată. Dacă nu eram de acord nici de data aceasta, mandarinul se va muta într-un sat îndepărtat, de unde va scrie împăratului său despre câte propuneri a făcut şi pe care eu nu le primisem, urmând să hotărască bogdihanul ce e de făcut. Între noi a mai fost încă multă tocmeală care nu poate fi cuprinsă în această scrisoare, fiind prea multe de spus.

Văzându-le încăpăţânarea şi trufia, şi timpul care trecea, şi că oamenii lor sunt bănuitori, căci nu o singură dată ne-au întors vorba că n-am primit nici una din propunerile lor, fiindcă s-ar putea să avem din partea măriei-tale vreo ameninţare sau vreo scrisoare neprietenească pentru împăratul lor, după ce am aşteptat până la 6 martie, m-am sfătuit cu oamenii măriei-tale care mă însoţesc şi chiar când au venit voievozii să-mi spună că askaniama pleacă spre alt sat, de unde vrea să-şi trimită ajutorul să raporteze totul bogdihanului, le-am spus că eu nu am vrut să primesc nici una din propunerile lor, dar că oamenii măriei-tale m-au rugat să primesc pentru a nu mai întârzia. Tot ce cer însă de la mandarin este o scrisoare scrisă de mâna sa în limba lor chinezească, în care să să spună că orice sol al lor care ar veni la măria-ta, va face acelaşi lucru, când tu vei trimite oameni să-l întâmpine. Am cerut apoi să se aşeze cortul acolo unde voi alege eu şi în cort să intru cel dintâi, apoi să vină askaniama, când îl voi pofti. Voievozii s-au dus la mandarin, care a scris scrisoarea şi mi-a trimis-o mai întâi s-o citesc, dacă

doream, urmând ca să mi-o predea apoi el însuşi la venirea în cort. În aceeaşi zi am poruncit să se ridice cortul nu departe de locuinţa mea şi am intrat împreună cu slujitorii măriei-tale. După puţin timp a sosit şi mandarinul, purtat pe un scaun, a intrat în cort şi m-a salutat. Cea dintâi vorbă a lui a fost că auzise că ţarul alb al ruşilor mă trimisese cu o solie la înălţatul bogdihan şi acesta îi dăduse cele mai aspre porunci ca să ia de la mine scrisoarea măriei-tale, să o desfacă şi să citească ce scrie în ea, să cerceteze orice lucru îndeaproape şi apoi să aducă îndată la cunoştinţă măriei-sale. Iar dacă nu vreau să-i dau scrisoarea măriei-tale şi să-i răspund la unele întrebări, atunci va trebui să se poarte cu mine ca şi cu Feodor Baikov. Şi multe a mai spus, cu mare trufie, dar eu i-am răspuns că măria-sa bogdihanul avea mare putere şi deplină, însă îi dăduse oare şi lui o împuternicire scrisă (ca să se poarte în felul acesta), căci în toate ţările lumii este obiceiul ca aceia ce erau trimişi să-i întâmpine pe soli să aibă şi unele scrisori adeveritoare că ei nu vorbesc în numele lor, ci în numele stăpânilor lor. Mandarinul a răspuns că la ei nu este un astfel de obicei, să se dea şi scrisoare, ci doar se rostesc poruncile. Aşa cum au văzut şi slujitorii măriei-tale, el avea slujba la Departamentul soliilor şi acum ca şi mai înainte şi, de aceea, îl trimiseseră să cerceteze îndeaproape totul. Eu am început să le spun că „marele împărat ţar şi marele duce Aleksei Mihailovici, stăpân absolut al întregii Rusii Mare, Mică şi Albă, este asemănător unui soare pe lume şi asemenea unui soare care prin natura sa este o binecuvântare pentru toţi, răspândind lumină şi bunătate mai ales lunii şi stelelor şi atrăgând de la ele tot ce este bun, la fel şi măria-sa împărătească ţarul revarsă asupra supuşilor săi toată dragostea şi binecuvântarea, iar către marii împăraţi, care sunt în lume asemenea stelelor mari şi alese de pe cer, răspândeşte ca o adevărată lumină dragoste şi prietenie şi toate gândurile bune, primind la rându-i, de la ei, dragoste şi prietenie. Toate noroadele socotesc lucrul acesta mai preţios decât orice, fiindcă ce pot oamenii mai mult decât să trăiască în pace, prietenie şi dragoste?

Şi dacă marele împărat are legături de prietenie şi dragoste nu numai cu marii stăpânitori din vecinătatea graniţelor, care sunt mulţi în jurul împărăţiei sale, dar şi cu alţii mai îndepărtaţi, doreşte, de asemenea, să trăiască în pace, prietenie şi dragoste şi cu marele împărat bogdihanul, care îi este vecin. A mai trimis o solie către înălţimea-sa, cu dragoste şi prietenie (în anii care au trecut), însă bogdihanul s-a arătat neprietenos acelui sol, care s-a întors acasă fără nici un răspuns. De atunci măria-sa ţarul a încetat să mai caute prietenia înălţimii-sale bogdihanului. În urmă cu câţiva ani, înălţimea-sa bogdihanul te-a trimis pe domnia-ta până aici în satele de pe Naun, de unde, din porunca stăpânului domniei-tale, ai mânat la Naun trei fruntaşi de-ai voştri cu o scrisoare către Danilo Arşinski la Nercinsk, în care scria că înalţimea-sa bogdihanul doreşte să înceapă legături de prietenie şi dragoste cu măria-sa ţarul, şi oamenii au adeverit şi prin viu grai, si, de aceea, Danilo să-i reţină pe aceşti trei oameni drept ostatici la Nercinsk şi să trimită trei din oamenii lui la înălţatul bogdihan, care dorea să trimită prin ei o scrisoare măritului ţar. Danilo, ştiind că măritul ţar doreşte şă trăiască în prietenie cu toţi împăraţii vecini, deşi nu primise nici o poruncă împărătească, totuşi a trimis zece cazaci de ai săi, împreună şi cu oamenii voştri, fără să păstreze ostaticii, încrezându-se în vorbele voastre. Sosind aici, pe Naun, domnia-ta i-ai dus în grabă la bogdihan, unde li s-a dat oarecare cinste şi câteva daruri, fiind înfăţişaţi însuşi bogdihanului, care a spus că doreşte prietenie şi dragoste cu marele ţar, scriind şi o scrişoare prin ei, către măria-sa. Şi chiar domnia-ta i-ai însoţit înapoi de la oraşul împărătesc până în acest sat, iar de aici i-ai trimis la Nercinsk, însoţiţi de voievodul Mangutei. De la Nercinsk scrisoarea a fost adusă marelui ţar de aceiaşi cazaci, care au raportat despre tot. Dar, deşi ţarul a dorit mult să ştie ce era scris în scrisoarea bogdihanului, totuşi necunoscând limba voastră, n-a putut afla. Văzând însă scrisoarea, s-a gândit că un împărat aşa de slăvit cum este bogdihanul nu a putut scrie nimic împotriva dragostei şi prieteniei. Şi pentru a-l cinsti pe marele bogdihan, m-a trimis

pe mine, supusul său, pentru a-i dovedi toată prietenia şi dragostea şi nădăjduind că voi fi primit de înălţimea-sa bogdihanul cu mare cinste. Acum însă eu văd că domnia-ta îmi vorbeşti cu duşmănie şi cu trufie, ceea ce nu se obişnuieşte nicăieri în lume şi vrei să-mi iei scrisoarea împărătească la întâlnirea noastră şi s-o deschizi, ceea ce este, fără îndoială, o silnicie. Dar măria-sa ţarul mi-a dat ca însoţitori atâţia slujitori de-ai săi pentru ca, de va încerca cineva să folosească forţa, noi toţi să-i apărăm scrisorile împărăteşti până la moarte. Dacă domnia-ta doreşti să iei scrisoarea cu sila, având rang de stat, atunci noi toţi mai bine murim aici decât să fim osândiţi la moarte de măritul ţar, pentru că nu am ştiut păzi cinstea numelui său. Pe mine m-a trimis măritul ţar la înălţatul bogdihan, şi nu la domnia-ta, aici, în satele de la Naun."

Când mandarinul a văzut cu câtă dârzenie mă împotrivesc, a început să spună că ceea ce i-am amintit de Nercinsk şi trimiterea sa, despre scrisoarea bogdihanului, era adevărat. Nu putea să nu recunoască felul în care au început lucrurile, dar toate trecuseră acum, căci se înţelesese cu Danilo Arşinski ca măria-sa ţarul să răspundă bogdihanului în termen de trei ani, care se împliniseră de mult, deoarece se scurseseră de atunci şase ani. Totuşi, bogdihanul îi poruncise răspicat să întrebe ce răspuns este de la măria-ta în privinţa lui Gantimur, despre care întrebase în scrisoarea sa, dacă îl predai sau nu. Eu le-am spus că răspunsul măriei-tale la scrisoarea lor întârziase, pentru că de la Nercinsk până la Moscova este cale lungă şi, mai ales, pentru că multă vreme nu s-a ştiut citi scrisoarea hanului şi multă vreme au fost căutaţi oameni în stare să o tălmăcească, dar nu au fost în stare. Totuşi, deşi nu o înţeleseseră, după cele spuse de cazaci, măritul ţar bănuia că de la un împărat megieş cum e hanul, în scrisoare nu poate fi altceva scris, decât prietenie şi dragoste, aşa cum de altfel li se spusese şi aducătorilor, prin viu grai. Marele ţar nu avea obiceiul să trimită înapoi scrisorile împăraţilor vecini, totuşi, dacă acum, prin mine, a trimis această scrisoare, şi mi-a poruncit să o înconjur cu aceeaşi cinste ca şi

pe scrisoarea măriei-sale, mi-a dat-o pentru a o tălmăci în limba rusă şi apoi să i-o aduc înapoi, pentru ca măria-sa ţarul să afle ce este scris acolo şi ce doreşte bogdihanul. Askaniama răspunse că nimeni nu putea crede că ţarul nu ştie ce scrie în scrisoare, deoarece cazacii din Nercinsk au fost chemaţi în faţa bogdihanului, şi el însuşi le spusese că scrisese despre Gantimur şi din porunca lui s-a vorbit de mai multe ori despre această treabă şi le-a amintit şi el însuşi şi le-a repetat de mai multe ori, când au ajuns în satele de aici, spusele bogdihanului. Când l-a trimis pe voievodul Mangutei să-i însoţească pe cazaci până la Nercinsk, i-a poruncit să tălmăcească scrisoarea, lucru pe care l-a făcut de două ori, tălmăcindu-io lui Danilo Arşinski în limba rusă, arătându-i şi prin viu grai cele scrise în legătură cu Gantimur. Scrisoarea fusese scrisă în două limbi, mongolă şi chineză, pentru că ei ştiau că de la Tobolsk până în China călătoresc şi buharani, şi calmuci, împreună cu ruşii, şi putea fi posibilă tălmăcirea ei, deoarece scrierea mongolă seamănă cu cea calmucă, dacă le-o da lor. Cazacii care au fost la bogdihan erau în număr de zece şi, dacă unul dintre ei nu ar fi raportat ceea ce i se spusese, altul ar fi făcut-o; de aceea nu poate nimeni să creadă că marele ţar n-ar şti ce cuprindea scrisoarea. Mai mult, din cei zece cazaci, care fuseseră atunci la Pejin, cinci se aflau aici, împreună cu Ignati, şi puteau adeveri ce li se spusese despre Gantimur.

Din această situaţie am ieşit răspunzând că eu eram încredinţat că li se poruncise cazacilor să raporteze despre Gantimur, însă ei nu o făcuseră, pentru că, îndată ce ajunseseră, Danilo a luat scrisoarea din mâna solilor şi a trimis-o mai departe, iar pe soli i-a trimis înapoi, arătând ce solie trimisese la bogdihan şi ce scrisoare primise. „Marele ţar a fost foarte supărat că el a trimis, fără nici o poruncă" solie unui atât de mare împărat şi că a primit o scrisoare în numele lui, fără a cere oameni care să înţeleagă limba chineză şi să-i trimită la măria-sa ţarul. În scrisoare nu se ştia ce scrie şi dacă era sau nu păzită cinstea împărătească. Arşinski, văzând că împăratul este foarte

supărat pe el, poruncise oamenilor prin care a trimis scrisoarea să îi raporteze ţarului numai că bogdihanul doreşte prietenie, dragoste şi statornicirea legăturilor comerciale, mărturisind că acelaşi lucru scria şi în scrisoare, adăugând că acestea fuseseră întărite şi prin viu grai. Dar despre Gantimur nu au spus nimic, fiindcă ştiau că acesta este unul dintre supuşii marelui ţar. Dacă ar fi raportat măritului ţar ceea ce îl ruga bogdihanul în legătură cu Gantimur, mânia ţarului împotriva lui ar fi fost cu mult mai mare. De aceea, nici cazacii n-au pomenit nimic despre aceasta. Acum când marele ţar a binevoit să mă trimită cu solie, Danilo a fost chemat la Moscova, şi din porunca ţarului l-am cercetat chiar eu îndeaproape, înainte de a pleca, despre dorinţele bogdihanului, despre cele ce cupridea scrisoarea şi despre cele ce fuseseră spuse cazacilor. El a răspuns că atât în scrisoare, cât şi prin viu grai se arătase că bogdihanul doreşte de la măritul ţar prietenie, dragoste şi negoţ între cele două împărăţii. Şi în afară de asta, nimic nu mi-a mai spus." Mandarinul mi-a răspuns zâmbind: „Pare a fi adevărat. Totuşi nu este de crezut, fiindcă ceea ce n-au cutezat cazacii să-i spună împăratului, i-ar fi spus-o sfetnicii săi." Eu i-am spus că el nu mă crede, fiindcă are gândul că măria-sa ţarul ar şti, de fapt, că Gantimur este supus bogdihanului şi că se purta nedrept când nu voia să-i predea; şi, de aceea, susţinea că nu ştie nimic despre el. „Cu cât va părăsi mai curând acest gând, cu atât ar fi mai bine, pentru că doar cei care se tem unul de altul se îndeletnicesc cu minciunile şi cu înşelăciunea. Marele ţar însă, în afară de Dumnezeu, nu se teme de nimeni în lume, şi dacă bogdihanul a cutezat să scrie ţarului despre Gantimur că este supusul său, la fel şi marele împărat ar fi îndrăznit să-i răspundă bogdihanului despre Gantimur că acesta, fără îndoială, era supusul măriei-sale. Eu am spus adevărul, iar Danilo care i-a ascuns adevărul măritului ţar, va fi aspru pedepsit. Cât despre Gantimur, ţarul avea în împărăţia Siberiei nenumăraţi supuşi asemănători, care plătesc bir şi sunt cunoscuţi de voievozii care îi adună potrivit rânduielii. Măritul ţar însă nu le ştie nici măcar numele."

Askaniama răspunse că, de fapt, pentru a respecta adevărul, bogdihanul ceruse cazaci din cetatea Nercinsk nu atât din pricina lui Gantimur, fiindcă nu se cade ca doi mari cârmuitori să se sfădească din pricina unor oameni de rând, ci „cazacii fuseseră chemaţi mai ales pentru a se şti ce fel de oameni trăiesc în Albazin, în Nercinsk şi în Selenginsk, ca şi în celelalte forturi, dacă sunt oamenii măritului ţar sau nu, deoarece noi ştiam că supuşi ai ţarului sunt numai aceia care veneau de la Tobolsk prin deşert şi pe care îi numim ruşi. Scrisoarea a fost scrisă după aceea. Noi credem că locuitorii de aici, care trăiesc în jurul cetăţilor şi au trăit şi mai înainte sunt un alt popor, şi nu supuşi ai măritului ţar. Îi numim chiar cu alt nume: *luci*, care înseamnă bandă de hoţi. Acum însă, după sosirea domniei-tale, vedem că într-adevăr sunt supuşi ai măriei-sale ţarului, şi în viitor îi vom crede." După aceea, mandarinul mi-a cerut din nou să desfac scrisoarea măriei-tale şi să i-o dau, ca să vadă ce cuprinde, zicând că nici atunci când voi fi în oraşul împărătesc nu o va primi însuşi bogdihanul. Scrisorile trebuiau să fie predate la cancelarie, unde erau tălmăcite, şi apoi conţinutul lor adus la cunoştinţa împăratului. El avea porunca să afle dacă atunci când voi ajunge la bogdihan, voi da scrisoarea la cancelarie sau mă voi încăpăţâna asemenea lui Baikov. Eu i-am răspuns că scrisoarea măritului ţar nu numai că nu i-o voi da să o desfacă, dar nici măcar să o vadă, deoarece aş fi fost pedepsit cu moartea. „În ceea ce-l priveşte pe Baikov, numele lui nu poate fi pomenit aici, deoarece solia de faţă este cu totul deosebită. Atuncea totul pornise de la înălţatul ţar. Acuma venea din partea bogdihanului şi, după cum marele ţar îi arată bogdihanului prietenie, dragoste şi respect în totul, eu cred că şi bogdihanul din partea lui nu vrea să-l mâhnească cu nimic pe marele ţar, ci dimpotrivă, doreşte să-i arate aceeaşi dragoste şi prietenie. Aşa cum obişnuiesc toţi marii împăraţi să-i primească ei înşişi pe soli, mai ales pe cei ai împăraţilor vecini şi prieteni, eu cred că lucrurile se vor petrece la fel şi acum, voi fi dus în faţa măritului bogdihan, tot aşa cum s-ar face şi la noi, dacă acesta şi-ar trimite soli către măritul ţar."

El mi-a spus că mi-a vorbit despre obiceiul lor la primirea solilor din prietenie şi mă ruga din nou să-i dau voie să vadă măcar cum este pecetea de pe scrisoarea măriei-sale ţarului. M-am împotrivit, spunând că nu pot face aşa ceva. El mi-a răspuns că, dacă nu-i arăt scrisoarea măritului ţar, să-i spun cel puţin ce scrie în ea, „fiindcă dacă ar fi vreo ameninţare sau vreo vorbă jignitoare în ea, am poruncă să te trimit înapoi pe domnia-ta şi să nu te mai duc în oraşul împărătesc".

I-am cerut să ne spună adevărat: „Dumneata ai poruncă să ne duci la împărăţie şi ne vei duce, au ba?"

El a răspuns că avea poruncă să ne ducă la Pejin, însă după ce s-ar fi încredinţat că în scrisoare nu scrie nimic supărător şi după ce ar vedea şi darurile pentru împărat. Atunci ar fi trimis pe cineva înainte ca să-l vestească pe bogdihan, iar noi am călători după aceea liniştiţi. Eu i-am spus că nici în scrisoare, nici în vorbele măriei-tale nu se află nimic altceva decât prietenie şi dorinţa de a statornici legături de dragoste şi bună înţelegere între vecini, din care ar fi avut de câstigat atât cei doi împăraţi, cât şi ţările lor.

„În ce priveşte darurile, deşi bogdihanul nu-i trimisese nimic măritului ţar, totuşi măria-sa, pentru a-şi arăta marea prietenie şi dragoşte, a trimis ceea ce credea că va fi pe placul bogdihanului şi ceea ce se găsea mai bun în împărăţia sa. Măritul ţar ştia că într-o împărăţie atât de mare ca a bogdihanului se găseau de toate, totuşi, în semn de prietenie, era obiceiul ca domnitorii să-şi trimită unul altuia daruri din cele mai plăcute." Mandarinul mi-a spus că vorbele mele erau foarte frumoase, însă ar vrea să fie la fel de adevărate. Mă roagă dar ca eu să-i dau scris în ruseşte tot ceea ce i-am spus şi el va da scrisoarea mea grămăticilor şi secretarului său de la cancelarie, pentru a o tălmăci în limba lor, şi amândouă, scrisoarea şi tălmăcirea, le vor trimite bogdihanului. Atunci se va dovedi şi buna lui credinţă, iar solia mea va fi adevărată. Eu i-am spus că tot ceea ce i-am comunicat prin viu grai voi repeta întocmai şi la împărăţie, dar scrisoare nu am să-i dau, pentru că printre

oamenii lor sunt şi trădători ruşi, care ar fi tălmăcit mincinos această scrisoare, din dorinţa de a semăna vrajbă şi duşmănie între cei doi împăraţi. Tot ce i-am spus eu mandarinului poate să scrie însă în felul său şi să trimită bogdihanului. Şi când voi fi la Pejin, dacă voi spune altceva decât prietenie şi dragoste sau de se va găsi în scrisoare altceva decât am spus prin viu grai, atunci să nu mai fiu crezut cu nimic. El mi-a spus că mă crede, însă va fi pedepsit de bogdihan că nu a luat scrisoarea, n-a cercetat-o şi nu a văzut darurile. I-am spus că în privinţa darurilor nu este nici o taină; el însuşi putea vedea şoimii, iar în rest erau mai mult blănuri. Mi-a spus că la ei se găsesc puţini şoimi, totuşi bogdihanul are chiar acum unul alb în întregime. Celelalte daruri nu voia să le vadă, însă a vorbit despre ele pentru a-i putea scrie totul bogdihanului. După aceea, mi-a dat hârtia scrisă chiar cu mâna sa, în care se spunea că, dacă vor veni soli de-ai lor la măria-ta, să fie primiţi tot aşa cum am fost şi eu la ei. Despărţindu-ne, am părăsit cortul, el plecând la locuinţa lui, eu — la a mea. Îndată după aceea, i-a trimis la mine pe secretar şi pe grămătic, care au scris în limba lor cele spuse de mine, că în scrisoarea măriei-tale nu este nimic altceva decât prietenie şi dragoste. M-au rugat iarăşi să scriu eu aceasta în ruseşte, dar m-am împotrivit încă o dată cu hotărâre. A doua zi au sosit la locuinţa mea askaniama, însoţit de secretar şi de grămătici, şi au început să-mi spună că nu numai că nu le dădeam scrisoarea, dar nici măcar nu-i lăsam să se uite la ea; „nici nu vrei să scrii în ruseşte ceea ce ai spus prin viu grai, de aceea, nu putem crede cele auzite, voi fiind nestatornici, aşa cum au fost şi Baikov şi alţi negustori de-ai voştri, care au venit pe la noi, şi chiar în anul trecut una au vorbit, şi alta au făcut, mai ales în luna martie: când dumneata porneai spre noi de la măria-sa ţarul cu solia, cazacii din Albazin au năvălit cu trei sute de războinici în aşezările noastre de la graniţă, vrând să ia prizonieri şi să jefuiască. Pentru a spune adevărul, oamenii noştri băştinaşi s-au înspăimântat foarte tare, fiindcă erau puţini la număr. Sotnicul nostru însă i-a păcălit, spunându-le că se duce

să-şi aducă soţia şi copiii şi pe ceilalţi supuşi, apoi vor merge singuri cu cazacii, dar a dat fuga şi i-a înştiinţat pe voievozi. Când au văzut cazacii că sotnicul îi păcălise şi că se adună oamenii din ţinut, s-au întors îndată fără să mai facă nimic. În afară de asta, după ce aţi părăsit Nercinskul, îndreptându-vă încoace, aceiaşi cazaci din Albazin au pornit spre Amur şi spre râul Zeia, înspăimântându-i pe toţi birnicii noştri şi pe oamenii în stare de muncă, vânători, pescari, agricultori, meseriaşi, spunându-le: „Avem poruncă de la marele ţar să construirn cetăţi pe Amur şi peste tot pe alte râuri, de aceea birul să ni-l plătiţi nouă, că de nu, vă nimicim cu totul.“ Şi ei s-au speriat şi le-au dat birul. În afară de asta, cazacii le fac în fiecare zi multe necazuri supuşilor noştri, dar, din partea acestora, ei nu sunt vinovaţi cu nici o faptă rea. După ce a plecat Ignati, voievozii locului au trimis la bogdihan să-l înştiinţeze că în timp ce Ignati spunea că solia a venit cu prietenie, cazacii continuau să se hărţuiască, şi atunci solia nu aduce veste de război, nu cere bir bogdihanului şi nu rosteşte ameninţări? De aceea, bogdihanul m-a trimis pe mine în grabă şi mi-a poruncit să cercetez îndeaproape cu ce scop mergeţi la el, fiindcă nu mai avem încredere în voi. Şi ce fel de prietenie poate fi când, pe de o parte, conduci o solie, iar pe de alta, te războieşti; ce fel de comerţ se poate face când este război? Fără îndoială, ori cazacii de pe aici sunt tâlhari şi nu sunt supuşii măritului ţar, ori domniata te porţi faţă de noi cu viclenie şi înşelăciune. Şi câtă vreme nu va fi linişte la hotare, nici nu poate fi vorba de prietenie şi de dragoste între cei doi mari împăraţi. Din respect pentru măriasa ţarul, noi îi răbdăm, dar uşor am putea să-i nimicim. Noi ştim câţi oameni aveţi în cetăţile voastre de aici şi când ne-am războit pe Amur în urmă cu câţiva ani, ei ne-au cunoscut şi văzut şi tunurile, şi corăbiile şi i-am nimicit.”

Şi mi-a spus multe vorbe mânioase. Eu am arătat că în ce-l priveşte pe Baikov, dacă a fost nestatornic sau nu, asta s-a întâmplat de mult şi nu este potrivit acum să ne-o amintim şi să ne sfădim din pricina lui. În ceea ce-i priveşte pe neguţători, ei

îşi văd de negustoria lor şi nu îndrăznesc să se amestece în treburile împărăţiei. „În privinţa cazacilor din Albazin însă, cele ce povesteşti nu sunt chiar aşa de adevărate. Când am ajuns la Nercinsk, ei au venit la mine şi mi-au spus totul: locuitorii aşezaţi între Nercinsk şi Albazin, care plăteau bir ţarului, au fugit anul trecut, şi cazacii i-au urmărit îndeaproape, fiindcă de aceea sunt aici, să-i păzească. Urmele fugarilor i-au dus însă în apropierea satelor voastre, apoi se întorceau pe Amur, şi cazacii, urmărindu-i, i-au descoperit şi i-au adus înapoi. Pe oamenii voştri însă nu i-au păgubit cu nimic. Nici ceea ce spui în legătură cu birul, că oamenii noştri l-ar fi luat de la ei şi i-ar fi înspăimântat, nu este adevărat. De fapt, tunguşii de pe Lena au ucis şi au jefuit mulţi cazaci pe acolo şi apoi au fugit încoace pe malul râului Zeia, iar acuma cazacii din Albazin i-au ajuns şi, în loc să-i nimicească pentru tâlhării, le-au luat numai birul în valoare de şaizeci de blănuri de samur, stabilind, potrivit obiceiului, acolo o tabără de iarnă. De la birnicii voştri însă, cazacii nu au luat nimic."

El a răspuns că înţelege că nici măria-ta, nici eu nu cunoaştem adevărul asupra celor ce s-au întâmplat, dar dacă nu îl credeam, aici erau şi cazacii din Albazin, care fuseseră cu Ignati, şi aş fi putut să-i întreb în taină şi să mă conving că totul se petrecuse întocmai cum îmi spusese el şi că nu m-a minţit cu nimic. „Cazacii nu au jefuit pe nimeni, pentru că n-au avut timp; ai noştri se adunaseră aproape o mie de oameni."

I-am răspuns: „Dumnezeu ştie că măria-sa ţarul nu are nici un gând de vrăjmăşie ori de război, ci numai de prietenie şi de dragoste. Doar bandiţii încep războiul prin surprindere, fără veste. Obiceiul marelui ţar este că, dacă vreunul din domnii megieşi se poartă cu strâmbătate şi dă pricină de supărare, mai întâi, trimite o solie în care îi arată nedreptatea săvârşită, şi numai dacă nu înţelege, porneşte război". Şi drept pildă i-am povestit cum i-ai declarat război în anii trecuţi sultanului turcesc, vestindu-l prin Vasili Daudov. Şi multe discuţii am purtat. El a râs din nou şi mi-a spus că, atunci când cazacii fac negoţ cu

supuşii lor, îi poftesc în ospeţie, îi cinstesc cum se cuvine, apoi îi leagă zdravăn şi le iau toţi samurii pe care îi au. Mai mult, încep să-i bată şi să le ceară: daţi-ni-i şi pe ceilalţi pe care i-aţi ascuns. „Aşa sunt bunii voştri cazaci... ca ei alţii nu se află pe lume."

Eu am răspuns că pentru a se lămuri astfel de treburi, dacă Dumnezeu va da ca solia să se sfârşească cu rezultate bune, măria-ta vei trimite peste cazaci o căpetenie care să-i pedepsească aspru fără a mai aştepta poruncile măriei-tale. „Şi de atunci înainte oamenii voştri nu vor mai avea nici un fel de supărare. La fel şi din partea bogdihanului să fie trimisă o căpetenie la graniţă, care să-i împiedice pe oamenii voştri să se sfădească. Şi din partea celor doi împăraţi căpeteniile să aibă depline puteri şi fără să aştepte poruncile celor doi împăraţi să-i pedepsească pe făcătorii de rele. Astfel hotarul va fi liniştit şi în viitor nu se vor mai isca neînţelegeri."

Ascaniama răspunse că nimic nu ar fi mai de preţ decât asta, dar deocamdată nu este o astfel de situaţie. „Şi nici pace nu va fi, mai ales din pricina voas tră, pentru că Moscova e departe, iar bogdihanul se află în apropiere."

Am spus că nu este nici o greutate şi că situaţia se poate lămuri, numai să dea Dumnezeu ca la temelia discuţiilor să fie prietenie şi dragoste între amândoi împăraţii; restul va veni de la sine.

El răspunse: „Suntem bucuroşi să auzim că va fi prietenie, numai dacă nu s-ar găsi pricină de gâlceavă din partea voastră. Cât despre noi, cum nici înainte nu a fost pricină de neînţelegere, nici acum nu va fi." După ce l-am îmbiat cu o vodcă şi cu cu altele, el a plecat spre locuinţa lui.

În ziua de 5 martie a venit iarăşi la mine şi m-a rugat din nou să-i arăt scrisoarea măriei-tale ori să-i dau eu o copie în ruseşte. În ceea ce îi privea pe Gantimur şi pe cazaci, spunea aceleaşi lucruri, iar eu i-am dat aceleaşi răspunsuri. Şi nu numai el venea la mine, ci pe de altă parte, îi trimitea şi pe secretarul său, pe voievozi, pe grămătici, care veneau mereu şi repetau

aceleaşi lucruri. Şi făceau toate astea ca să mă încerce şi să se convingă dacă spusele mele sunt aceleaşi ori se deosebesc, pentru a mă prinde în vorbă cu vreo făţărnicie. Dar eu aveam mare grijă, fiindcă îi ştiam foarte bănuitori. Eu, deşi am trimis pe rând şi curteni din Moscova, şi feciori de boieri la mandarin, ca să discute aceleaşi lucruri, eu însumi nu am intrat niciodată în casa lui, cu toate că de mai multe ori a încercat prin voievozi să mă atragă la el. În ziua de 7 martie a venit iarăşi la mine împreună cu zarguceiul şi cu grămăticii săi şi au început din nou să vorbească şi să vorbească despre aceleaşi lucruri. I-am spus că nu voi mai discuta despre acestea şi nu-i voi mai răspunde „căci m-a întrebat de o mie de ori şi le-am răspuns mereu, ceea ce nu voi mai face, pentru că mă dor şi inima şi capul, văzând că ei mă bănuiesc de înşelătorie şi că vreau să-i viclenesc. Eu, nu numai lui, ci peste tot pe drum, la Selenginsk, mongolilor, am spus că mergem cu o solie la bogdihan şi că ducem prietenie şi dragoste şi nimic altceva n-am spus şi nu voi spune."

El spuse că mongolii şi cazacii din Selenginsk trăiau în pace, dar că cei de aici (cazacii) sunt foarte bătăioşi şi nu sunt deloc paşnici. De asemenea, mai spuse că nu are rost să mă supăr că mă întreabă mereu despre aceleaşi lucruri, pentru că treburile împărăţiei cereau ca ele să fie cercetate îndeaproape şi fără grabă, iar lui bogdihanul i-a poruncit să cântărească toate vorbele mele cu grijă. După cum eu păzesc porunca măriei-tale cu străşnicie, tot aşa şi el îndeplineşte poruncile împăratului său şi doreşte să trimită cât mai curând pe zarguceiul său şi pe grămătici în oraşul împărătesc, dar nu ştie ce să-i scrie bogdihanului, deoarece nu numai că nu citise scrisoarea măriei-tale, dar nici măcar nu o văzuse, despre Gantimur nu avea nici un răspuns, iar darurile nu le văzuse. Eu i-am spus că scrisoarea nu i-o pot da, însă prin viu grai i-am vorbit despre toate. Mărturie scrisă însă nu i-am dat şi, cu toate că el mă crede aici în tot ceea ce spun, se temea că nu voi fi crezut la împărăţie şi el va fi oropsit de stăpânul său. Ce doresc eu, să predau scrisoarea

însuşi bogdihanului, ori s-o dau la cancelarie? Ori, aşa cum a făcut şi Baikov, nu vreau să le spun nimica mai înainte? Dar la ei este obiceiul ca scrisorile să fie trimise la cancelarie, citite şi, după aceea, să fie înfăţişate bogdihanului cu multă smerenie.

Am întrebat: „Ce este mai de cinste, scrisoarea ori solul?" El mi-a răspuns că scrisoarea împăraţilor era mai de preţ decât solii, de aceea, fără documente nici ceea ce spune solul nu este crezut. Eu i-am spus: „De ce atunci în faţa împăratului îl duceţi pe sol pentru a se închina, iar scrisoarea înaltului ţar, care dă rang soliei, nu o duceţi în faţa bogdihanului?" El n-a mai putut răspunde altceva decât că la ei aceasta era o tradiţie veche, iar Baikov, la fel, nu numai că nu a dat scrisoarea, dar nici nu voise să se ploconească în faţa bogdihanului, şi ei au scris o carte despre purtarea lui. I-am spus că obiceiul ca solii să se închine la un împărat drept salut de la alt împărat se găseşte la toate popoarele, dar a folosi forţa şi a-i necinsti pe soli nu se cuvine nici când vin cu prietenie şi cu treburi plăcute, nici când vestesc pricini de duşmănie. Cinstea solului trebuie să fie respectată, căci el nu spune de la el ce spune, ci de la stăpânul său. Askaniama a spus că totul este adevărat şi că cinstea solilor ei o respectă cu stricteţe, însă fiecare ţară are obiceiurile ei şi nici un împărat nu putea porunci altuia. L-am întrebat dacă acum îşi va mai trimite înainte tovarăşii, iar noi să venim pe îndelete în urma lor, sau vom porni cu toţii laolaltă. El mi-a răspuns că în douăzeci de zile se va întoarce porunca împăratului cu tovarăşul său şi, când acesta va veni, peste tot se vor rândui locurile de popas, dar până acum nu se făcuse nimic. Ei au trimis numai să întrebe. Am stăruit să arăt că în vorbele mele nu poate găsi nici un şiretlic sau neadevăr, dar el este foarte nestatornic şi zice că nu putea să facă ceea ce făgăduise de mai multe ori şi anume că îl va trimite pe secretarul său înainte, iar noi vom porni în urma sa. Aşa că nici eu nu-l mai cred. Răspunse că într-adevăr era vinovat faţă de mine şi, dacă doresc, pot să apuc un ciomag şi să-i dau în cap, zicând încă: „Batjocoreşte-mă cum doreşti". I-am spus că nici nu mă pot

gândi la aşa ceva, dar ori să ne ducă în oraşul împărătesc, ori să ne dea înapoi cămilele şi caii, să ne întoarcem în ţara noastră, unde vom aştepta îngăduinţa, pentru că marele ţar ne-a poruncit să călătorim cu cea mai mare grabă. Askaniama a răspuns: „Ştiu că măritul ţar a poruncit să călătoreşti cu cea mai mare iuţeală, fiindcă am tălmăcirea ukazurilor primite de Ignati şi, citindu-le, am văzut însemnat acolo că solul trebuie să meargă repede, însă eu nu cutez să te las nici să pleci înapoi, nici înainte, fără poruncă. Iar dacă vrei să te înapoiezi, mă voi agăţa de picioarele domniei-tale şi voi merge cu domnia-ta şi nu te voi părăsi nici o clipă." Şi a spus multe, fiind foarte ruşinat că l-am prins cu făţărnicia şi în alte locuri, când, înainte de asta, făgăduise să-mi predea pe iakuţii birnici ai măriei-tale care fuseseră prinşi de oamenii săi în timp ce erau la vânătoare. Doi dintre ei fuseseră duşi în oraşul împărătesc şi trimişi înapoi, dar alţi douăzeci de oameni, împreună cu soţiile lor, erau ţinuţi în satele de aici. Astăzi s-a împotrivit din nou să mi-i dea, spunând că nu poate s-o facă fără poruncă, dar după ce voi fi primit de bogdihan, bineînţeles că se va da poruncă împărătească şi-mi vor fi predaţi.

Văzând că nu-mi este cu putinţă să-l hotărăsc să plecăm spre oraşul împărătesc, i-am spus să-l trimită fără întârziere înainte pe secretarul său şi să-i poruncească să călătorească cu mare grabă atât la ducere, cât şi la întoarcere. El îmi spuse că în a douăzecea zi va fi înapoi cu siguranţă şi, bineînţeles, va purta porunca să pornim îndată spre împărăţie, unde erau primiţi tot felul de oameni şi neguţători; dar noi, care venim de la un aşa de mare împărat şi cu misiune de prietenie, cum să nu fim duşi? Şi se întoarse la cortul său.

Ei şi-au petrecut zilele acestea scriind ziua şi noaptea toate cele ce-am vorbit. În ziua de 9 martie, la miezul nopţii, tovarăşul său diacul şi mai marele peste grămătici, împreună cu câţiva oameni, au pornit spre bogdihan. Înainte de a pleca, diacul şi mai marele grămăticilor m-au întrebat câţi oameni am cu mine, de când am plecat de la măria-ta şi cât am făcut de la Nercinsk,

precum şi alte multe în legătură cu fiecare lucru, pentru a le spune bogdihanului. Eu le-am răspuns deschis la toate întrebările şi, după ce le-am dat nişte daruri, au plecat.

Askaniama şi cu mine ne înţelegem prieteneşte, şi el îmi trimite în dar peşte bieluga (morun) şi alte soiuri ce se găsesc pe acolo. Adesea îl trimite pe voievod, pentru a întreba de sănătatea mea, iar eu, de asemenea, mă interesez de el, şi trăim în bună tovărăşie. Slujitorii măriei-tale au hrană îndestulătoare în fiecare zi, iar ţăranilor localnici nu le fac nici un fel de supărare. Toţi suntem mulţumiţi că între cei doi împăraţi domnesc pacea şi prietenia. În ce priveşte tălmacii şi tălmăcirea scrisorii şi mesajului măriei-tale, mandarinul mi-a spus că la ei se află mulţi nemţi (străini) care cunosc şi limba chineză, şi cea rusă, că sunt foarte învăţaţi ştiind şi alte limbi. Unul din ei şade tot timpul în preajma bogdihanului, care ţine foarte mult la el, fiindcă cercetează stelele. Ei sunt de religie creştină şi, după cât am priceput, din cele ce spunea, ar fi iezuiţi, printre care nemţi catolici.

Şi dacă acolo s-ar afla iezuiţi şi alţi străini care să cunoască limba chineză, atunci îmi va fi lesne să vorbesc cu ei despre treburile măriei-tale, pentru că, deşi de la Tobolsk, de la Nercinsk şi de la Selenginsk am luat cei mai buni tălmaci, totuşi cu greu mă pot înţelege cu mandarinul în discuţiile dintre noi. Tălmacii aceştia sunt şi inculţi, şi nepricepuţi, aşa că nu-i pot folosi pentru treburile măriei-tale.

Askaniama este însă un om înţelept şi învăţat, ştiind multe limbi orientale, aşa că ne înţelegem bine, dar mai mult din ghicite decât cu ajutorul tălmacilor. El mi-a spus că în oraşul împărătesc se găseşte un tălmaci învăţat şi înţelept, care va putea sa tălmăcească documentele şi scrisorile ambilor împăraţi, pe când aici, cu toate că nu s-a vorbit între noi despre treburi însemnate, totuşi a trebuit să le spunem de câte trei ori, pentru că nu ne înţelegem din cauza nepriceperii tălmaciului. Vorbele lui erau ori neclare ori mai multe decât trebuiau.

Şi fiind, mărite împărat, în ziua de 15 martie în satele de pe malul Naunului, a venit la mine un supus de al tău din

Selenginsk, cunoscut ca tălmaci pentru limbile bogdoiţilor (mongoli) şi nicanţilor (chinezi) şi care a fost acum câţiva ani în China ca tălmaci cu Gavril Romanov. Fiind nicant de neamul lui, cu treizeci de ani în urmă, când a fost războiul de pe Amur cu chinezii, a devenit supusul măriei-tale, s-a botezat şi te-a slujit pe măria-ta cu credinţă la Moscova, la Tobolsk şi în alte oraşe din Siberia, şi nicăieri nu s-a făcut vinovat de trădare. De aceea, şi pentru că aveam lipsă de tălmaci, l-am luat cu mine din Selenginsk, cu toate că pentru treburile oficiale aveam în slujbă un altul, care însă înţelegea foarte puţin limba rusă. Tălmaciul din Selenginsk mi-a spus, plin de teamă, că auzise chiar el de la grămăticul chinez şi de la slujitorii mandarinului că au trimis la taişii mongoli poruncă să îşi adune oştenii şi să pornească pe neaşteptate asupra noastră, să ne omoare pe toţi şi să ne jefuiască, pentru că noi veneam la ei cu gând de înşelătorie şi ca iscoade în împărăţia lor, iar în urma noastră se apropie o armată cu care vrem să le cucerim ţara. Eu nu am dat crezare celor auzite şi l-am întrebat cu asprime de mai multe ori, dar el mi-a răspuns mereu acelaşi lucru. Totuşi, mandarinului nu i-am destăinuit nimic şi nici slujitorilor măriei-tale, iar tălmaciului i-am poruncit cu străşnicie să nu spună nimic nimănui, pentru a nu provoca vreo neînţelegere între oamenii noştri şi ai lor. Am început însă să-l îmbii pe mandarin mai mult ca înainte cu prietenie şi cu daruri, prefăcându-mă că nu ştiam şi nu auzisem nimic, fiindcă mi-era teamă să nu cad în vreo cursă, şi mandarinul să-l fi pus anume pe tălmaci să-mi spună cele arătate, ca să vadă ce voi face, ştiind că din astfel de vorbe, oricât de mincinoase ar fi, s-au iscat adeseori războaie mari.

După câteva zile, pe când prăznuiam marea sărbătoare a Învierii, pe care să dea Domnul ca măria-ta şi întregul palat şi oaste să o prăznuiască vreme îndelungată cu fericire, potrivit obiceiului creştinesc, i-am trimis mandarinului nişte ouă încondeiate şi multe alte lucruri, căci îşi trimisese oamenii să privească de departe la toate datinile noastre creştineşti. Şi din toată rânduiala şi după purtarea noastră a înţeles că suntem o

solie, şi nu o armată, şi că prăznuim sărbătoarea aşa cum se cuvine, fără nici o primejdie pentru ei, aşa cum o facem şi în împărăţia măriei-tale. Eu poruncisem astfel anume pentru a îndepărta din inima lor orice bănuială asupra noastră. Şi oamenii mei s-au dus în această sfântă zi cu daruri la el, unde au fost primiţi cu multă curtenie. Şi mandarinul i-a spus unui tălmaci, care era atunci de serviciu, că ştie o taină pe care vrea să mi-o împărtăşească el însuşi, deoarece nu este cu putinţă să mi-o facă cunoscută prin altcineva, că după ce a aşteptat trei zile din respect pentru marea noastră sărbătoare, acum dorea să vină la mine şi să-mi spună totul.

În ziua de 28 martie a venit el însuşi la mine, însoţit de un grămătic din aceia care-l însoţiseră din China. După ce i-a trimis afară din cameră şi a rămas numai cu mine, cu grămăticul, cu tălmaciul şi cu unul din secretarii mei, a început să-mi spună că el nu s-a îndoit niciodată de cele ce i-am spus eu şi m-a crezut în totul, că la fel scrisese şi bogdihanului prin zarguceiul lui, gândindu-se că ar fi mai bine şi mai drept ca între cei doi mari împăraţi să se statornicească legături de prietenie şi dragoste veşnică şi, de aceea, să se trimită poruncă de la împărăţie ca să fim aduşi acolo cu mare grabă şi cu cinste, ceea ce nădăjduia că se va întâmpla în scurtă vreme. El era cel care începuse această treabă, trimiţând măriei-tale scrisoarea împăratului său, şi acum se straduia să ducă totul la o fericită încheiere. Dar iată că se găseau anumiţi oameni răuvoitori, care doreau să tulbure lucrurile cu zvonuri mincinoase, şi prin vicleniile lor urmăreau să-i învrăjbească. El nu crede nimic din ţoate astea, dar se temea ca asemenea vorbe să nu ajungă la urechile oamenilor de rând din aceste locuri, care nu ştiau să facă deosebire între adevăr şi minciună, între bine şi rău. Acum câtăva vreme a auzit nişte vorbe şi dorise să mi le spună, dar s-a reţinut, ca să nu ne strice praznicul şi sperând că omul acela nu va cuteza sa răspândească spusele lui mincinoase. Cum văzuse însă că vorbele se înmulţesc şi că omul nu încetează, a venit îndată să-mi împărtăşească totul cu prietenie.

Eu i-am spus că înălţimea-sa bogdihanul l-a ales şi l-a aşezat în Cancelaria solilor şi că îl trimite în întâmpinarea tuturor solilor care vin la el tocmai fiindcă este un om priceput în astfel de treburi şi cu judecată luminată, apoi l-am rugat să-mi spună cine este omul acela şi ce vorbise.

Mandarinul mi-a spus că printre oamenii mei am un tălmaci de neam nicant care a fost şi anul trecut în China cu Gavril Romanov. Deoarece îl cunoştea, l-a rugat în mai multe rânduri să-l primească în slujbă ca tălmaci, dar el nu voise, fiindcă aşa cum văzuse anul trecut, tălmaciul era un om trândav şi dedat la rele. Când a înţeles acest lucru, tălmaciul din Selenginsk a renunţat să-l mai roage, dar s-a împrietenit cu slujitorii săi şi cu grămăticii, spunând însă numai unuia că „cei care au venit la voi cu solia şi poartă căciuli roşii, nu caută prietenie şi dragoste, ci ţinteşc împărăţia şi capetele voastre. Ei vin la voi ca şi când ar avea o solie, ca să vă amăgească, dar în urma lor aşteaptă o sută de mii de ostaşi într-un loc hotărât şi când se va da semnalul de cel de aicea, îndată vor sosi şi vă vor măcelări şi vă vor jefui. Şi flintele celor care au venit aici sunt toate împărţite pe la oameni şi gata să vă omoare". Şi multe asemenea vorbe nesocotite şi neadevărate le-a spus slujbaşilor săi şi grămăticilor, însă el, mandarinul, le-a poruncit acestora să nu mai vorbească cu omul din Selenginsk de aici înainte, şi nimeni să nu rostească cele auzite, deoarece erau minciuni şi lucruri neadevărate. El nu voise să-mi spună nici mie nimic despre asta, însă când a văzut că zvonurile se răspândesc, a venit el însuşi să mă încunoştiinţeze şi să mă sfătuiască să-l pedepsesc pe tălmaci, pentru a-l împiedica în viitor să împrăştie asemenea scornituri.

Eu am trimis îndată să fie adus tălmaciul înaintea noastră şi, fiind mandarinul de faţă, să dovedesc drept mincinoase spusele sale în privinţa oştilor, precum şi ce mi-a spus mie despre mongoli. În faţa mandarinului l-am întrebat dacă sunt adevărate cele spuse de el şi mi-a răspuns că vorbise astfel pentru a vedea ce voi răspunde la asta. L-am întrebat dacă totul pornise de la el sau fusese îndemnat de altcineva, şi el mi-a răspuns că a

vorbit de la sine şi că dorise să-ţi facă măriei-tale un serviciu. L-am întrebat pe askaniama când a vorbit tălmaciul cu grămăticii şi cu ceilalţi oameni ai săi. Acesta mi-a răspuns că a doua zi după plecarea trimişilor săi către oraşul împărătesc. Atunci i-am spus şi eu că în aceeaşi zi venise la mine tălmaciul şi mi-a mărturisit că auzise de la grămătici şi de la oamenii mandarinului că fusese trimis un om la taişa mongolilor să-l cheme să vină cu oameni asupra noastră, să ne omoare şi să ne prade. Eu însă nu l-am luat în seamă şi nu am pus nici un preţ pe vorbele lui, fiindcă nu s-a mai pomenit nicăieri în lume să se omoare un sol fără nici o pricină.

Când a auzit, mandarinul a râs mult şi mi-a spus că n-a mai pomenit asemenea şiretenie, ca în acelaşi timp să ne sperie şi să ne înşele şi pe noi, şi pe ei. Apoi l-a întrebat pe tălmaci de unde a auzit despre mongoli, şi acesta i-a răspuns că i-au spus-o grămăticii şi oamenii lui. Askaniama a spus atunci că, dacă nu aş fi fost înţelept şi l-aş fi crezut şi aş fi pregătit o apărare împotriva mongolilor, iar ei ar fi văzut pregătirile, ar fi crezut pe bună dreptate că oştile noastre ne urmau aşa cum li s-a spus şi am fi dat astfel de necaz, începând o gâlceavă fără rost. Mai zise că asemenea lucru nu s-ar fi putut întâmpla nici în gând măcar, deoarece atunci când Feodor Baikov a fost în solie la ei, pe Amur era război între ei şi ruşi, dar lui Baikov nu i-au făcut nimic; şi dacă nu ar fi fost încăpăţânat, ar fi primit toată cinstea şi mulţumirea. La aşa ceva nu se putea gândi nici acum, căci nu aveau de ce să ne facă vreo vătămare. Şi pe deasupra, ca să-mi demonstreze cu o pildă, smulse un fir de păr din şuba de samur şi zise: „Dacă v-am omorî pe toţi cei o sută cincizeci de oameni, pentru ţarul alb paguba ar fi tot atâta cât este firul acesta pentru şuba mea. Dar noi dorim prietenie, şi nu război. Dacă însă între noi ar fi război, şi domnia-ta ai veni cu o solie, n-ai fi supus la nici o silnicie, ca şi acum, deoarece bogdihanul ţine la bunul său nume şi doreşte prietenie cu toată lumea." Şi a spus multe altele asemănătoare.

I-am răspuns că era un om înţelept, fiindcă nu a dat crezare ticălosului acela. Şi asta o puteau vedea cu toţii singuri; cum s-ar

fi putut hrăni oştile noastre şi caii şi unde s-ar fi putut ascunde, că era vreme de iarnă. „Cu vicleşug şi fără veste atacă doar tâlharii, însă marii împăraţi îşi vestesc mai înainte pricinile războaielor şi după aceea se bat..."

Askaniama a spus că este adevărat şi că bogdihanul se purta în acelaşi chip şi că în anii care au trecut el trimisese o scrisoare către tine, mărite împărat, în care întreba de cazacii dauri dacă sunt supuşii măriei-tale ori dacă sunt nişte tâlhari liberi, *luci*, care se luptaseră cu el mai înainte pe Amur; şi acum aşteptau răspuns de la măria-ta. Dacă n-ar fi venit o solie către bogdihan şi nu le-ar fi arătat, trecând pe la ei, că aceia sunt supuşii măriei-tale, i-ar fi nimicit ca şi altădată pe Amur.

I-am spus că atunci cazacii se duseseră pe Amur fără porunca măriei-tale, după bunul lor plac, şi de aceea măria-ta n-ai trimis bogdihanului nici scrisori, nici soli, nici înştiinţare de război. Acum însă, cetăţile daure s-au întemeiat din porunca măriei-tale nu pentru a-i păgubi pe supuşii bogdihanului, ci doar pentru a-i păzi pe localnicii care plătesc bir.

Mandarinul adeveri spusele mele, că aşa a fost, fiindcă atunci pe Amur mulţi dintre cazacii care înţelegeau limba au mărturisit că ei începuseră războiul fără să aibă nici o poruncă de la măritul ţar. În ce-i priveşte pe cazacii dauri, Seitkul Albin şi alţi buharani şi tătari care străbat deşertul de la Tobolsk până în China, spre a face negoţ, au spus la fel că aceia se aflau în Dauria fără îngăduinţa ţarului. Ei însă nu i-au crezut şi pentru bună încredinţare trimiseseră scrisoarea către măria-ta în anii trecuţi, iar acum, cu venirea mea, se adevereşte fără putinţă de tăgadă că acei cazaci locuiesc în Dauria în urma poruncii măriei-tale. În ce-l priveşte pe ticălosul acela de tălmaci din Selenginsk, care răspândise asemenea vorbe, am vrut să-l pedepsesc cu moartea, aşa cum o merita, fiindcă a încercat să învrăjbească doi mari împăraţi şi ţările lor. Mandarinul mi-a spus că şi la ei, pentru o vină asemănătoare, se osândeşte la moarte, dar că ar fi mai bine să nu-l ucid aici în ţinuturile lor, ci să-i dau altă pedeapsă şi să-l trimit în împărăţia măriei-tale. În felul acesta,

el nu va putea fi socotit de oamenii mei şi nici de ai lui drept pricină a morţii tălmaciului şi deci necinstit. Dar să fie cum porunceşte măria-ta. După ce am mai vorbit cu askaniama, i-am făcut un dar, şi el a plecat la locuinţa sa. În ce-l priveşte pe tâlhar, l-am pus la cazne grele de mai multe ori pentru a mărturisi cine îl îndemnase şi de ce a scornit asemenea minciuni. În timpul chinurilor, el a mărturisit acelaşi lucru: că, fiind beat, le-a spus chinezilor acele vorbe şi i-a speriat cu războiul, fiindcă l-au bătut cândva; altceva nu a mai mărturisit. De aceea, l-am pedepsit cu pedeapsa negustorească[1] şi l-am dat pe mâna lui Ignati şi a cazacilor care se întorceau la Albazin şi la Nercinsk, pentru a-l întemniţa la Nercinsk până la întoarcerea mea, ca altă dată să nu mai umble cu vorbe mincinoase. Trebuie ştiut însă, mărite ţar, că între bogdoiţi şi nicanţi este o duşmănie înnăscută, asemenea celei dintre polonezi şi cerchezi, şi, de aceea, bogdoiţii manciurieni nu-l iubeau pe tălmaciul din Selenginsk, fiindcă era nicant din naştere şi legase prietenie cu slujitorii lor nicanţi[2]. În prezent, se desfăşoară un război crâncen între bogdoiţi şi nicanţi, şi îşi poartă ură de moarte unii altora şi chiar când venea mandarinul încoace, din oraşul împărătesc, l-au întrebat pe fiul de boier pe care îl trimisesem dacă este cu noi tălmaciul nicant ce fusese anul trecut cu Gavril Romanov, şi din acea clipă toată solia şi cei care mă însoţeau am fost bănuiţi. I-am spus mandarinului că am vrut încă de atunci să-l trimit pe tălmaci înapoi la Albazin, însă mă temusem ca ei să nu creadă că l-am îndepărtat ca eu să le arăt prietenie şi în inima noastră să fie duşmănie. Mandarinul mi-a spus că m-am purtat cu înţelepciune că nu l-am trimis, fiindcă ei ar fi gândit aşa de la sine înţeles.

În ziua următoare, 29 martie, askaniama m-a poftit să mergem la plimbare pe malul râului Naun, ca să pescuim şi să

---

[1] A fost biciuit (n.t.).

[2] Purtarea tălmaciului se explică prin faptul că, urându-i pe bogdoiţi, cuceritorii manciurieni ai Chinei, nădăjduia să-i păgubească prin zădărnicirea soliei ţarului (n.t.).

vânăm iepuri. M-am dus, împreună cu el, şi am prins mult peşte şi iepuri mulţi. Aici pe Naun, se pescuieşte bielugă din cea mai mare, care vine din ocean pe râul Amur, precum şi alte soiuri de peşte de mare. Mandarinul m-a rugat din nou să nu-l osândesc la moarte aici pe tălmaci şi i-am răspuns că-l voi trimite la Nercinsk, unde va fi pedepsit după porunca măriei-tale.

În ziua de 2 aprilie askaniama a plecat din sat, cam la vreo douăzeci de verste depărtare, spre a-l întâmpina pe tovarăşul său, deoarece ei au obiceiul să nu stea pe loc, atunci când aşteaptă o poruncă de la împăratul lor, ci să o primească ieşindu-i înainte. Cu mine, ca să nu-mi fie urât, a rămas unul din voievozi în timpul cât era el plecat. În ziua de 8 aprilie a venit la mine voievodul Mangutei, care m-a întrebat dacă aşteptam să vină din urmă nişte oameni sau nu. Am bănuit că pune această întrebare anume fiindcă văzuse poate pe câţiva din oamenii mei apropiindu-se dinspre deşert şi se temea să nu avem gânduri de război. I-am răspuns că în urma mea nu a rămas nici un om, dar se putea să sosească aducătorul vreunei porunci de la măria-sa ţarul ori poate sosesc oamenii pe care i-am trimis în aşezările iacuţilor după colţi de morsă. Să ştie măria-ta că pentru înălţatul bogdihan colţii de morsă au preţ numai dacă sunt foarte mari, dar când am fost trimişi în solie, de la Moscova ni s-au dat din vistieria măriei-tale unii foarte mici şi, de aceea, l-am mânat pe fiul unui boier la iakuţi, ca să cumpere alţii mari, pe care i-a văzut aici, şi mandarinul s-a minunat. Aşa cum le spusesem, fiul de boier care sosise astăzi fusese trimis de cei de la Nercinsk, şi nu aşteptam pe nimeni altcineva. Mangutei mi-a spus că a trimis în întâmpinarea celor care veneau mai mulţi oameni de ai lui, care, când îl vor întâlni, îl vor anunţa pe mandarinul lor şi pe mine. În ziua de 10 aprilie au venit de mai multe ori din partea voievodului să mă întrebe stăruitor: „Ce ruşi vin în urma domniei-tale?", deoarece oamenii săi erau foarte tulburaţi şi se adunau în grupuri. În ziua de 12 aprilie, mandarinul mi-a trimis un grămătic de al său de la Cancelaria soliilor, însoţit de fiul unui boier de pe Lena şi de un

tungus din Nercinsk, din neamul lui Gantimur, să-mi spună că din partea măriei-tale de la Moscova a fost trimisă pentru mine în anul trecut 7183 o lădiţă cu medicamente de la Departamentul siberian prin nişte oşteni călări. Hatmanul din Tobolsk l-a trimis pe fiul unui boier, împreună cu aducătorii, să mă ajungă înainte de a fi sosit la împărăţia chineză. Când au ajuns la Nercinsk, nu m-au mai găsit. Tot atunci au sosit la Nercinsk şi cei cu colţii de morsă de la Iakuţk, iar Pavel Sulghin i-a trimis mai departe. Fiind însă puţini, le-a dat drept însoţitori o călăuză tungusă şi cincisprezece cazaci. Mergând pe acelaşi drum pe care am mers şi eu n-au întâlnit nici un om până la graniţa chineză, în afară de nişte ţărani namiazini, care i-au reţinut cinci zile şi i-ar fi ucis şi jefuit, dacă nu i-ar fi oprit căpetenia lor, care le-a spus că solul se va întoarce în curând pe acolo, şi atunci ei unde se vor ascunde? Apoi, le-au dat hrană şi care, i-au lăsat să plece şi le-au spus că, atunci când se va înapoia solul, vor plăti birul prin el şi se vor supune măriei-tale ţarului. Când au sosit la graniţa împărăţiei chineze, oamenii din Kargacin au fugit din calea lor şi au vrut să-şi vestească voievozii, dar ei i-au împiedicat şi le-au spus că sunt oameni paşnici şi că vin din partea măriei-tale către mine, supusul tău, cu treburi paşnice, şi să trimită mai departe după mine pe fiul de boier din Lena şi pe călăuza tungusă. Atunci i-au luat şi i-au dus în faţa voievodului şi i-au trimis mai departe la mine. Când au fost în faţa voievodului, acesta l-a cercetat îndeaproape pe călăuza tungusă dacă sosesc soldaţi pentru sol şi dacă sunt ostaşi la Nercinsk. Călăuza a jurat după legea sa că nu a auzit despre aşa ceva. Voievodul i-a spus că astfel îl crede întru totul, dar l-a întrebat pentru ca supuşii săi să audă tot ce i-a răspuns tungusul şi să se liniştească. În aceeaşi zi am trimis la voievod un grămătic şi un tălmaci, ca să-l întrebe de ce este atâta de bănuitor că ar veni ostaşi şi de ce nu mă crede, iar pe oamenii măriei-tale îi aduce întâi la el şi apoi la mine, căci eu însumi i-aş fi trimis să le vorbească. Acum s-a încredinţat de cele ce i-am spus că ei vin de la măria-ta cu leacuri şi cu colţi de morsă. Fiind foarte ruşinat,

mi-a spus că bănuiala nu pornise de la el, ci de la oamenii de rând de pe hotar, supuşi ai lor, care nu cunosc rânduielile. Dar, mărite ţar, nu i-a reţinut nici măcar o oră şi i-a trimis de-a dreptul la mine.

În ziua de 13 aprilie askaniama s-a întors în satul în care locuiam eu, a venit la locuinţa mea şi foarte îndatoritor şi prietenos m-a vestit că înălţimea-sa bogdihanul, dorind să statornicească legături de prietenie şi de dragoste cu măriata, a trimis poruncă prin tovarăşul său să mă ia împreună cu cei o sută cincizeci de slujitori ai măriei-tale şi să ne aducă în oraşul împărătesc cu mare cinste şi grabă, pregătind locuri de popas de-a lungul drumului, spre a nu mai fi pricină de zăbavă. Tovarăşul său se îmbolnăvise, rămânând la o distanţă de o zi şi jumătate de sat, însă trimisese porunca bogdihanului să fim aduşi acolo, după ce se va înălţa pe cer luna plină. Ziua aceea fericită va fi la data de 17 aprilie; atunci, în sfârşit, vom porni. Odată ajunşi în oraşul împărătesc, ni se vor da toate onorurile, spre mulţumirea noastră. În timp ce vorbeam, mi-a spus că de la Nercinsk la Pejin este un drum mai scurt ce ar putea fi străbătut în treizeci de zile, dacă ne grăbim. Drumul de aici merge ocolit, însă cei care cunosc locurile pe la lacul Dalai Nor ajung de la Nercinsk până în satele de la graniţă în opt zile pe o cale mai scurtă şi lipsită de primejdii. A mai zăbovit la mine, vorbind despre tot felul de lucruri, până au sosit oamenii măriei-tale, cei trimişi cu leacurile şi cu colţii de morsă. Atunci am adus lădiţa cu leacuri, pe care am deschis-o, şi i-am arătat colţii de morsă. El s-a minunat tare că sticlele cu doctorii au ajuns întregi din locuri atât de îndepărtate. Eu i-am spus atunci, arătându-i leacurile şi colţii: „Iată oştile noastre despre care ai vorbit fără încetare", iar el s-a ruşinat tare, dar mi-a spus că stăruia cu întrebările nu din pricina lui, ci pentru ca oamenii de rând să fie încredinţaţi şi să nu se sperie. M-a rugat apoi să aleg un leac şi să-l trimit la tovarăşul său suferind acolo unde se oprise, printr-un om al meu, care îl vindecase şi pe el, fiindcă îi era foarte rău, să-i uşureze

chinurile. Îndată am ales unul dintre cele mai bune leacuri şi l-am trimis secretarului său.

Pentru paza cămilelor şi a cailor, am hotărât să las aici puţini oameni, pentru că la împărăţie plecam toţi cu carele şi puteam ajunge în douăzeci şi opt de zile.

În ziua de 14 aprilie a venit şi grămăticul care fusese la Pejin; el mi-a spus acelaşi lucru ca askaniama. În oraşul împărătesc zăboviseră şapte zile, deoarece în Cancelaria solilor nu era nimeni care, în lipsa lui askaniama, să-i aducă la cunoştinţă înălţatului bogdihan despre sosirea lor şi, de aceea, treburile fuseseră trecute unei alte Cancelarii, şi de aici întârzierea. Eram însă aşteptaţi la Pejin şi vom fi primiţi cu cinste.

În ziua de 15 aprilie au sosit aici din cetatea Albazin de pe Naun cinci cazaci, ca să afle cum merg treburile. S-au pregătit două doscianicuri, pentru a porni pe Amur şi pe Zeia, să strângă birurile. Le-am poruncit cazacilor — şi am scris şi la fort — ca birnicilor kitai să nu le facă nici o pagubă, să nu le ia bir şi să nu pornească vreo expediţie în locurile acelea, până când va da Dumnezeu şi solia va fi dusă la capăt, căci nu trecea nici o zi în care mandarinul şi voievozii să nu se plângă de relele făptuite de cazacii din Albazin. Şi pentru că acum la graniţele chineze am zăbovit cam mult, şi între mine şi chinezi au fost schimbate atâtea vorbe, încât nu-mi este cu putinţă să le scriu în această carte, trimit scrisoarea în grabă pentru fiul boierului din Nercinsk Ignati Milovanov, împreună cu tălmaciul, cu grămăticul şi cu însoţitorii săi, pe care i-am trimis la împărăţia chineză înaintea mea, ca să-mi vestească sosirea. Acest Ignati, care a văzut de la început cum a fost trimisă scrisoarea bogdihanului către măria-ta şi a stat aici lângă mine până la îngăduirea plecării mele, poate vesti măriei-tale despre tot ce a auzit şi a văzut din cele ce s-au petrecut aici[1]. Ceea ce am scris

[1] Încrederea lui Nicolae Spătaru-Milescu în Ignati Milovanov a fost o amăgire, deoarece acesta a fost unul dintre acuzatorii principali în procesul care i s-a înscenat, la întoarcerea din China (n.t.).

aici eu, supusul tău, despre el, adică ce mi-au spus despre el voievozii, că în mod nechibzuit i-a înştiinţat despre sosirea mea în timpul primăverii şi nu iarna, ceea ce a iscat neînţelegerea, au fost născocite de ei, pentru a mă reţine aici până la venirea mandarinului. Când însă acesta a sosit de la Pejin, mi-au spus că bogdihanul era foarte bucuros, şi atunci l-au învinovăţit pe Milovanov de întârziere.

Pentru a nu uita, am trimis şi raportul lui Ignati şi i-am poruncit să predea scrisoarea la Cancelaria solilor boierului Artemon Sergheevici Matveev sau marilor grămătici Grigori Bogdanov, Ivan Eustatiev, Vasili Babinin, Emilian Ukrainţov.

Către măria-ta am scris o scrisoare cifrată[1] despre cele ce am auzit în taină pe malul râului Naun şi nu îndrăznesc să scriu clar aici, ca nu cumva chinezii să prindă scrisoarea pe drum şi să devină bănuitori, căci la ei se află un trădător rus, care cunoaşte şi înţelege şi scrierea rusească, şi pe cea chinezească[2].

* * *

În timpul cât am stat pe malul râului Naun, am observat cum chinezii respingeau blănurile proaste de samur, care nu erau căutate şi nu aveau nici un preţ. Din vistieria măriei-tale de la Moscova au fost trimise încă drept daruri pentru hanul chinez blăni de samur, dintre care cele mai bune au fost preţuite doar la treizeci şi cinci de ruble sorocul (patruzeci de bucăţi). De aceea, solul i-a chemat pe boierii curteni din Moscova, pe feciorii de boieri, pe slujbaşi şi pe doi negustori, cărora le-a

---

[1] În V. P. Potiomkin, *Istoria diplomaţiei*, Bucureşti, 1946, se spune că scrierea cifrată era folosită în scrisorile cu caracter secret cu cel puţin un secol mai înainte (n.t.).

[2] În textul englezesc al lui J. F. Baddeley se spune că aici se termină scrisoarea pe care Nicolae Spătaru-Milescu a trimis-o ţarului din satele de pe râul Naun. Faptul nu este arătat în *Stateini spisok*, după care am tradus această ediţie (n.t.).

spus să schimbe cât se putea mai mulţi samuri din vistieria împărătească şi în locul lor să dea fiecare după puterea lui alţii mai frumoşi, ca să se strângă astfel câteva blănuri alese pentru daruri. Au răspuns că fiecare om va da după puterea sa, fără nici un fel de schimb, de dragul măriei-tale, aşa că boierii curteni din Moscova şi fiii de boieri au dat câte doi sau trei, la fel şi slujbaşii. Negustorii Ivan Samoilov, fostă căpetenie a vămii din Eniseisk, şi gostul Evstatie Filatov, fruntaş încărunţit, care se alăturaseră soliei unul la Selenginsk, şi altul la graniţa chineză, au dăruit tot de dragul măriei-tale, fără nici un schimb, câte patruzeci de samuri. Şi aceste două sorocuri preţuiau fiecare câte şaizeci de ruble, dar samurii erau *v kostkah*[1]. De la curteni, de la fiii de boieri şi de la slujitorii din Tobolsk, din Selenginsk şi din Nercinsk s-au trimis trei sorocuri şi douăzeci şi şase de samuri (o sută patruzeci şi şase) *v kostkah şi v parah*[2]. Prima legătură de patruzeci de pielicele a celor din Nercinsk valora o sută douăzeci de ruble, a doua — optzeci de ruble, iar a treia — şaizeci de ruble. Aceste cinci şube (două sute de samuri) au fost pregătite ca daruri pentru bogdihan, iar cinci şube din vistieria ţarului şi douăzeci şi şase de samuri rămaşi au fost pregătiţi pentru treburile soliei, pentru a fi dăruiţi în împărăţia chineză, iar cei ce le-au primit să fie scrişi în Cartea de cheltuieli.

Era în ziua de 18 februarie anul 7184[3], când a sosit din capitala chineză aici pe malul Naunului fiul boierului daur din Nercinsk Ignati Milovanov. El fusese trimis înainte, în anul 7183[4], de la Eniseisk la voievozii din oraşele de graniţă, ca să-i

---

[1] În textul lui J. F. Baddeley este menţionat: calitatea inferioară. Credem însă că, în felul acesta, erau indicaţi samurii de culoare neuniformă, cu dungi. În limba română există expresia „în coaste", pe care Nicolae Spătaru-Milescu a transpus-o *ad litteram* în slavoneşte, v kostkah (n.t.).

[2] Ibidem, calitate superioară. La fel, credem că era vorba de blănuri pereche, adică de aceeaşi culoare, mărime etc. (n.t.).

[3] 1676 (n.t.).

[4] 1675 (n.t.).

vestească de sosirea unei solii din împărăţia măriei-tale către înălţimea-sa bogdihanul. În raportul său Ignati a arătat că a plecat în ziua de 19 noiembrie spre aşezările de graniţă chinezeşti din fortul Nercinsk prin fortul Albazin şi că până la cel dintâi sat de pe Naun a mers până în ziua de 14 decembrie. Aici voievozii l-au ţinut pe Ignati o săptămână, în care timp nu l-au lăsat să meargă nici înainte, nici înapoi. Abia după aceea l-a luat Mangutei, cel care fusese în trecut la Nercinsk, şi l-a dus la Pejin, până unde au călătorit cincisprezece zile. Când a ajuns în oraşul împărătesc, i s-a dat o locuinţă în care să stea împreună cu tălmacii, însă l-au ţinut sub pază îndeaproape şi nu l-au lăsat să iasă din curte nicăieri. Poruncile pe care le primise de la Pavel Sulghin în cetatea Nercinsk i-au fost smulse cu sila şi au fost talmăcite de nişte fugari ruşi, care locuiesc acolo de multă vreme. Tălmăcirea a fost făcută chiar în faţa hanului, care a întrebat despre solie, despre scrisoarea măritului ţar şi despre daruri; Ignati le-a răspuns însă că nu ştie nimic despre astea. El fusese trimis înainte de către sol, doar să-i anunţe venirea şi să se îngrijească de mijloacele de călătorie. Când acesta va ajunge el însuşi în oraşul împărătesc, va vorbi despre toate.

Lui Ignati i s-a dat hrană îndestulătoare, însă nu a fost lăsat să plece nicăieri din locuinţă, deşi de multe ori i-a rugat la cancelarie să-l lase să iasă în oraş, ca să târguiască prin apropiere şi să cumpere toate cele necesare. Ei i-au răspuns că bogdihanul poruncise ca Ignati să nu fie lăsat să meargă nicăieri până când va pleca. Cât a stat acolo, n-a venit nimeni la el, în afară de un buharan negustor din oraşul Tara, care sosise în China cu mai bine de patru ani în urmă şi nu cuteza să plece înapoi, fiindcă între taişii calmuci care locuiau de-a lungul drumului spre Tobolsk începuse un război care nu se terminase încă[1]. În

[1] După cum arată J. F. Baddeley, prinţii calmuci în cauză erau Galdan şi Ocirtu. Drumul de caravane despre care se vorbeşte aici este acelaşi despre care a amintit Spătaru la începutul cărţii. El făcea legătura între Tobolsk şi Pejin, trecând prin deşertul locuit de calmuci (n.t.).

privinţa negoţului cu blănuri a spus că treburile mergeau foarte prost, fiindcă vremurile erau tulburi, iar caravanele buharanilor şi tătarilor care veneau de la Tobolsk în China încă nu sosiseră din pricina războiului şi nu se ştia dacă vor sosi ori nu, căci războiul poate dura.

Pe Ignati l-au ţinut la Pejin patru săptămâni, amânându-i plecarea de la o zi la alta, apoi l-au chemat la cancelarie unde i-au spus că bogdihanul trimitea în întâmpinarea soliei un mandarin, însoţit de un secretar, căruia îi dăduse porunci depline pentru toate, iar el să se înapoieze la sol, cu acest mandarin. Lui şi celor trei cazaci le-au dat câteva daruri neînsemnate şi i-au trimis înapoi. Acum trecuseră trei săptămâni de când părăsiseră oraşul împărătesc. Marele mandarin, pe care I-au recunoscut cazacii care mai fuseseră în China, este cel de la Cancelaria unde se primesc toţi străinii, iar însoţitorul său este, de asemenea, funcţionarul Cancelariei şi mai au cu ei şi doi grămătici. Cât au venit împreună din Kambalâk, pe drum, peste tot i s-a arătat mandarinului cel mai mare respect. El este cel care a trimis cândva scrisoarea către măria-ta. Venind dinspre capitală, pe drum s-au întâlnit cu fiul de boier şi cu tălmaciul pe care eu îi trimisesem de aici, din sat. Mandarinul i-a oprit, nu i-a lăsat să mai meargă la Pejin şi i-a întors, trimiţându-i înaintea lui, împreună cu Ignati şi cu Ivan, tălmaciul, ca să anunţe la Naun că ei vin cu mare grabă... Solul nu trebuia să se îngrijoreze cu nimic, deoarece îndată ce soseau ei, va fi foarte mulţumit. Fără ei nimeni nu îndrăznea să facă ceva. Şi ei vor ajunge aici la cinci zile după sosirea lui Milovanov.

* * *

În anul 7184, în ziua de 17 aprilie[1], în satul chinezesc Pacigorsk, de pe malul marelui râu Naun, potrivit poruncii măritului bogdihan, askaniama şi tovarăşul său au trimis un om la sol şi l-au anunţat că ziua aceea era fericită pentru ei şi

[1] 1676 (n.t.).

să se pregătească cu toţi oamenii lui spre a porni către oraşul împărătesc Pejin, oraşul de capitată al bogdoiţilor kitaiţi şi care se numeşte în limbile tătară, calmucă şi rusă Kambalâk, ceea ce înseamnă cetatea hanilor. Pentru purtarea poverilor ne-au trimis o sută de care cu câte două roţi şi, de asemenea, câte un cal pentru fiecare om. Solul a luat cu el o sută cincizeci de oameni, iar la Naun au rămas doisprezece cazaci, pentru a supraveghea cămilele şi caii. Cămilele au fost mânate spre păşunile sărate, iar caii au fost împărţiţi pe la săteni. Askaniama a poruncit voievozilor să le dea hrană acestor oameni, până când ne vom întoarce de la împărăţie. De asemenea, la Naun au rămas şi cei patru cazaci care veniseră să se intereseze de sol şi doreau să se înapoieze curând la Albazin, treisprezece zile de drum depărtare de acest sat. În aceeaşi zi l-am trimis pe Ignati Milovanov cu o scrisoare către măria-sa ţarul, prin cetatea Albazin. Cu el au plecat şi cinci cazaci, care-l duceau pe ticălosul de tălmaci la Nercinsk, acela despre care am scris mai sus că a vrut să vâre zâzanie. Nu s-au îndreptat îndată spre Nercinsk, fiindcă le era teamă. Lui Ignati Milovanov şi tovarăşilor lui le-am dat poruncă să plece spre Moscova cu cea mai mare grabă, şi despre trimiterea lui mai departe şi despre mijloacele de călătorie am scris voievozilor din cetăţi.

În aceeaşi zi, înainte de amiază, solul a pornit din satul acesta împreună cu toţi slujitorii măriei-sale ţarului, împreună cu askaniama şi însoţiţi de toţi voievozii de pe Naun şi alţi mulţi chinezi de seamă. Am mers cu toţii împreună până aproape de satul voievozilor, nu departe de râul Naun. Înainte de a ajunge în sat, bătrânul voievod le-a ieşit în întâmpinare şi i-a poftit ca oaspeţi pe sol şi pe askaniama. Solul s-a scuzat, dar askaniama a primit şi i-a spus solului să călătorească pe îndelete până la locul de popas. I-a dat solului un om al său ca însoţitor şi a spus că îl va urma îndată. De la satul voievozilor nu sunt mai mult de trei verste. Pe lângă acest cătun am traversat un râu mocirlos. De aici până la satul Krasnoie sunt şapte verste. Aici râul Naun se apropie. Trecând de satul Krasnoie, am mers pe lângă Naun

şi, călătorind spre partea stângă, lângă sat, se află ruina unei cetăţi. Iar mai sus de această cetate năruită se ridică din râul Naun un mal râpos, mare şi înalt. De la satul Krasnoie şi până la un alt sat micuţ am mers şase verste, iar de la acesta până la satul Hundu — două verste. Nu departe de sat se află o altă cetate năruită, din pământ. De la satul Hundu am mers cam o verstă şi ne-am oprit să înnoptăm pe malul unui braţ lăturalnic al Naunului[1], pe care se afla şi satul Pacigorsk. De la Pacigorsk până la locul de popas am călătorit cinci verste prin locuri întinse de stepă şi n-am văzut nici un fel de pădure. În noaptea aceea solul a dormit în cortul său de călătorie, iar askaniama a dormit în satul Hundu. În ziua de 18 aprilie am mers cam două verste de-a lungul Naunului pe câmpie întinsă şi am trecut printr-un vad pietros peste un râuleţ care izvorăşte din munţi şi se varsă în Naun. Lângă râuleţ se găseşte un cătun mic, şi mai sus — încă unul. Mai jos, am trecut prin albia unui pârâiaş şi apoi — printr-un sat mic, la şapte verste depărtare de cătun. Aici se sfârşeşte stăpânirea voievozilor de pe Naun şi începe cea a unui taişa mongol, care este van al bogdihanului. Vani se numesc mandarinii cei mari, ca şi fraţii hanului. Şi nepoţii acestuia se numesc, de asemenea, vani.

Până la zidul cel mare chinezesc, peste toţi mongolii stăpânesc prin ereditate patruzeci şi doi de vani şi de taişi. Voievozii de la Naun stăpânesc peste torgacini şi peste cei care trăiesc pe râurile Gan şi Naun, ca şi peste toţi daurii şi giucerii, care merg la vânătoare de samuri. Aceştia vin în timpul iernii pe râurile Amur şi Zeia, unde vânează împreună cu oamenii noştri, iar bogdihanului îi dau în fiecare an cele mai frumoase blănuri.

La patru verste de satul arătat mai sus, am traversat râul lal, acelaşi de pe al cărui mal am pornit din Nercinsk spre Naun, trecând prin munţii Torgacini. Nu departe de acolo, râul se varsă în Naun. Până la lal trăiesc daurii, şi dincolo de el încep

[1] Etapa 1, 24 de verste. Toate indicaţiile: etapă, iam aparţin lui N. Spătaru-Milescu, care le-a notat pe marginea manuscrisului (n.t.).

ţinuturile mongolilor. Pe malurile râului lal nu se văd păduri, doar nişte tufişuri de salcie, ca şi pe râul Naun. De acolo am mai mers zece verste şi am ajuns la râul cel mare Soli. De la Naun şi până aici locurile sunt bune de agricultură. Râurile acestea curg dinspre apus spre răsărit şi se varsă în Naun, iar Naunul curge dinspre miazănoapte-răsărit spre miazăzi-apus, până se întâlneşte cu lal, şi de la gura acestuia se întoarce puţin spre miazăzi. Drumul nostru a mers însă în aceste două zile spre apus. Între aceste râuri se află stepe întinse, dar sunt şi locuri mocirloase. Lângă râu este un alt sat mongol, unde am construit pe două bărci un pod plutitor şi au trecut poverile, iar caii au trecut înot. Şi trecând râul, am mers două verste şi jumătate până la un alt cătun, aşezat pe malul râului Soli, care se varsă în Naun, pentru că drumul s-a întors spre miazănoapte. Askaniama i-a spus solului că mai este un drum şi pe partea cealaltă a Naunului, prin ţinuturi locuite, însă nu este de-a dreptul, ci mai ocolit cu trei zile. De aceea mergem pe calea aceasta, fiindcă este mai de-a dreptul. La locul de popas[1] am schimbat carele ţăranilor dauri şi ni s-au dat cai şi care de către taişii mongoli, atâtea de câte am avut nevoie.

Pe partea dreaptă a râului, în dreptul cătunului, cam la opt verste, se află un oraş vechi de piatră, pustiu, fost odinioară al mongolilor. Deşi prin locurile acestea poate rodi orice, dintre cereale mongolii seamănă doar mei.

La 19 aprilie am mers către miazăzi şi miazăzi-apus prin câmpii întinse, roditoare, lăsând în urmă multe lacuri, în jurul cărora trăiesc şi duc viaţă nomadă mongolii. Pe partea dreaptă curge spre miazăzi de sub munte râul Tula, pe care l-am trecut prin vad la zece verste de popas. Pe malul celălalt am ajuns la satul Dzandan, unde, la stânga, locuieşte Darkhan-lama al mongolilor. În sat se află marea lor mănăstire Labin. Satul este aşezat lângă lacuri, şi în preajma lui forfotesc mulţi mongoli nomazi. Ei îi poartă mare cinste lui lama şi i se ploconesc până

[1] Etapa 2, iam 1, 32 verste (n.a.).

la pământ cu şapte metanii, parcă ar fi Dumnezeu. De la mănăstirea Labin până la râul Tula sunt două verste. La acel Darkhan-lama a zăcut tovarăşul lui askaniama, care s-a îmbolnăvit, venind de la împărăţie, înainte de a ajunge pe malul Naunului. Tovarăşul lui askaniama este zargucei, ceea ce la noi înseamnă diac. Şi fiind încă la Naun, askaniama l-a rugat pe sol să trimită înainte un om cu leacuri, şi solul a trimis un om şi un tălmaci, cărora le-a poruncit să aştepte acolo sosirea lui. Ajungând acolo, Darkhan-lama le-a spus multe oamenilor noştri şi, între altele, că este foarte fericit că a dat Dumnezeu ca între cei doi mari împăraţi să fie pace. Numai că anul trecut cazacii din Albazin au venit cu război, şi ei s-au speriat foarte tare, fiindcă aşteptau răspuns la scrisoarea bogdihanului, şi, în locul lui, au auzit că începe războiul. Acum însă sunt foarte mulţumiţi şi nădăjduiesc ca prin solia de acum să se întemeieze o pace de nezdruncinat. Şi lama, care este un om înţelept şi cunoscător a multe leacuri, ne-a mai spus multe altele. Omul nostru i-a dat bolnavului leacurile şi, până la sosirea noastră, a dat Dumnezeu de s-a însănătoşit. Askaniama a cerut îngăduinţă de la sol să meargă la Darkhan-lama pentru a-şi vedea tovarăşul şi pentru a-l lua cu el, iar solul a trimis cu el un grămătic şi un tălmaci ca să-l întrebe de sănătate. Şi askaniama a plecat şi l-a adus pe zargucei într-o telegă. Solul şi-a continuat drumul până la următorul loc de popas. Trecând dincolo de satul Lubino, pe partea dreaptă, se află marele lac Sara-nor[1], în care, după cum se spune, s-ar găsi scoici mari cât o farfurie albă, şi în aceste scoici se găsesc mărgăritare[2]. În jurul lacului sunt multe iurte de mongoli. De la satul Labino şi până la acest lac sunt zece verste, iar de aici am mai mers trei şi am poposit lângă alt lac, mai mic. Aici era un iam, şi am schimbat mijloacele de transport[3]. La toate

[1] Adică Lacul galben (nota Arseniev).

[2] Askaniama a spus că bogdihanul are asemenea mărgăritare, care strălucesc în timpul nopţii (n.a.).

[3] Etapa 3, iam 2, 35 verste (n.a.).

popasurile erau pregătite din vreme pentru solie câte patru corturi de pâslă. Askaniama sta, de asemenea, într-o iurtă asemănătoare. Solului i se dădea drept hrană câte un berbec pe zi, iar slujbaşilor lui — câte doi bouleni şi puţin păsat, însă slujitorii vânau pe lacuri multe gâşte şi raţe sălbatice, trimiţând în fiecare zi vânat din belşug lui askaniama, tovarăşilor lui şi altora. Pe aici, caii şi boii sunt piperniciţi, şi jumătate din oameni merg pe jos; mare parte din boi rămăseseră pe drum. Askaniama i-a spus solului că în lacurile acelea şi în Naun sunt scoici în care uneori se găsesc atâtea mărgăritare, încât luminează în timpul nopţii. Aici am poposit la iam pe malul unui lac.

În ziua de 20 aprilie am pornit de la iam împreună cu askaniama şi am mers prin stepă până la un râu mocirlos care curge de la miazănoapte spre miazăzi şi dincolo de care se întinde o câmpie întinsă, uscată, cu locuri bune pentru agricultură şi cu multe saline, fără dealuri şi cu iarbă din loc în loc. Toată ziua am mers spre miazăzi-apus. Râuleţul se varsă în Korghei. Am întâlnit nişte mlaştini nu prea mari, dar păduri nu erau deloc. Mergând prin stepă, am ajuns la o fântână unde era pregătit iamul şi am înnoptat[1]. Zilele acestea am călătorit pe îndelete până la amiază şi uneori chiar ne-am oprit o zi întreagă.

În 21 aprilie am călătorit doar peste stepe uscate pline cu prundiş, iar către amiază am întâlnit nişte munţi înalţi pe partea dreaptă. Noi am luat-o spre stânga. Pe înălţimile acelea erau păduri de ulmi, cele dintâi întâlnite de la Naun. Până la iam am călătorit patruzeci de verste şi pe partea stângă am văzut o cetate veche năruită. De acolo am mai mers două verste şi am ajuns la râul Korghei, care este foarte repede, are o albie pietroasă şi apa limpede. Deşi este mare, râul poate fi trecut, dar vadul este adânc, şi carele a trebuit să le ţinem cu mâna, ca să nu le poarte curentul. Râul curge prin stepă din munţi de la miazănoapte către miazăzi şi se varsă în Naun. Aici Naunul vine către miazănoapte, iar Korgheiul — dinspre apus şi, după

[1] Etapa 4, iam 3, 8 verste (n.a.).

ce se unesc, îşi îndreaptă cursul spre răsărit. Din locul acela unde se unesc râul Korghei cu Naunul îşi pierd numele şi îl schimbă în marele râu Songar în limba rusă, iar în limba chineză — Singal. El coteşte apoi spre miazănoapte şi se varsă în marele râu Amur. De la unirea Singalului cu Amurul, până la mare, râul capătă în limba chineză numele Kten-tung. Amurul curge spre răsărit şi se varsă în marele ocean de răsărit, de-a lungul malurilor căruia se poate ajunge până la gurile râurilor care vin din China. Pe ţărmul mării trăiesc oameni, şi în preajma Amurului, de amândouă părţile, se înalţă munţi falnici, împăduriţi. Dar despre Amur am scris în mod deosebit de la izvor până la gurile lui din mare[1]; deci să ne întoarcem acum la călătoria noastră. Râul Korghei, pe care ruşii noştri îl numesc Korga, se zice că se varsă în Singal lângă un oraş chinezesc cu metereze de pământ. Mai departe, de-a lungul Singalului, de asemenea, se spune că sunt ridicate cetăţi din vremea de când pe Amur şi pe Singal a fost războiul cu cazacii şi că în aceste cetăţi, care au fost luate de la cazaci, se află vase şi corăbii care au tunuri pentru apărare împotriva ruşilor. În locul acesta se află oraşul de baştină al bogdihanului, Singhian. De aici au pornit copiii lui şi au cucerit împărăţia chineză, dar despre aceste întâmplări stă scris în *Cartea tătărască*[2].

De la Korghei am mers patru verste şi am ajuns la râuleţul Tav, care curge de la miazănoapte către miazăzi şi se varsă în Korghei. Pe malul râuleţului se află un sat mongol, în apropierea căruia ne-am oprit şi am schimbat carele şi animalele[3]. La marginea satului erau multe iurte de nomazi şi de ale localnicilor. Din locul acela a început să se vorbească limba chineză, iar locuitorii sunt foarte îndatoritori. Colibele lor sunt

---

[1] *Descrierea marelui râu Amur, care desparte pe locuitorii ruşi de chinezi*, capitol din *Descrierea Chinei*, probabil al 59-lea (n.t.).

[2] *De bello tartarico*, scrisă de M. Martini şi tradusă de N. Spătaru-Milescu (n.t.).

[3] Etapa 5, iam 4, 47 verste (n.a.).

făcute din pământ, ca şi ale daurilor. Lângă satul acesta am înnoptat. Mongolii de aici plătesc bir fără să murmure, dar cei care locuiesc dincolo de Korghei câteodată se împotrivesc, alteori — nu.

În 22 aprilie am pornit de la râul Tav printr-o stepă uscată şi întinsă, mergând către miazăzi-apus şi am zărit în depărtare pe partea dreaptă nişte munţi înalţi, acoperiţi cu păduri de stejar. Am mers treizeci şi opt de verste de la iam şi ne-am oprit să înnoptăm lângă nişte fântâni aproape de o tabără de nomazi cu multe corturi aşezate în jurul izvoarelor. Aici nu am schimbat carele de povară [1].

În 23 aprilie am mers prin stepă cincisprezece verste şi am ajuns la nişte izvoare şi am poposit de amiază, apoi am schimbat carele şi vitele de povară[2]. Plecând, am trecut printre coline nisipoase, pe care creşteau pomi mici. Am ajuns la râuleţul Koli, care curge din munţi dinspre miazănoapte-apus către miazăzi prin stepă, apoi se ascunde sub pământ şi iarăşi iese la suprafaţă, pentru a se vărsa în râul Korghei. Apa lui este însă tulbure. În apropierea râuleţului sunt multe iurte mongole. Aici, pe malul râuleţului, ne-am oprit şi am înnoptat[3].

În ziua de 24 aprilie am rămas toată ziua pe malul râuleţului, pentru că mulţi boi şi cai obosiseră, şi nu aveam alţii să-i schimbăm. Am stat, ca să se odihnească vitele. Chinezii de pe aici ne-au spus că de la satele de pe Naun şi până la râuleţul Koli este mai mult de a treia parte din drum şi până la Pejin au mai rămas două părţi mai mici.

În 25 aprilie am călătorit de la râuleţul Koli până la amiază între miazăzi şi miăzăzi-apus tot prin stepe uscate şi nisipoase. Pe partea dreaptă veneau până aproape munţii şi dealurile, iar pe înălţimi se vedeau păduri de stejar şi ulm. Dincolo de acestea, spinarea munţilor mai înalţi, care vin dinspre torgacini, era acoperită cu păduri de brad. Am ajuns la iam, am schimbat carele

---

[1] Etapa 6, 38 verste (n.a.).

[2] Iam 5 (n.a.).

[3] Etapa 7, 45 verste (n.a.).

şi vitele şi am rămas pentru noapte, fiindcă apă nu se mai găsea până departe la iamul următor, dar acolo unde am înnoptat[1] erau câteva lăculeţe şi bălţi. Am trecut pe lângă multe iurte ale mongolilor. Pe partea stângă era taişa care stăpânea peste toţi mongolii aceştia, trimis de hanul chinez cu gradul de van.

În 26 aprilie am pornit de la iam spre miazăzi-apus printr-o stepă uscată şi nisipoasă, care avea mici înălţimi, pe care creşteau păduri de ulm. Printre dealuri sunt lacuri sărate. Am mers până la amiază. Dinspre dreapta a apărut în faţă un pinten înalt de piatră. Se spune că pe el trăiesc şerpi mari, care muşcă vitele. De aceea, nomazii nu rătăcesc prin preajmă. Am ajuns la nişte lacuri unde era aşezat iamul şi am schimbat carele. Am înnoptat[2]. Lacurile sunt mari, însă apa lor este sărată.

În ziua de 27 aprilie, am călătorit prin stepă către apus şi miazăzi-apus. Stepa era uscată, nisipoasă şi acoperită cu dune. Nisipul era galben. La amiază am ajuns la o fântână unde ne-am oprit pentru a hrăni vitele. De la fântâna aceea am mers tot peste câmpia întinsă şi nisipoasă. Nu ajunsesem încă la locul de popas, când dinspre dreapta ne-a întâmpinat un masiv înalt de stâncă din lanţul de munţi pe care nu erau păduri şi care se întoarce spre apus până în depărtare. După aceea, am ajuns la râuleţul Siniugoliu, care curge de la apus spre răsărit de-a lungul stepei râului Korghei. Apa lui este limpede şi pe malul său am înnoptat şi am schimbat carele de povară şi vitele.[3]

În 28 aprilie am rămas ziua întreăgă pe malul râului, pentru că în noaptea trecută vreo zece cai şi catâri ai lui askaniama, dintre cei mai buni, s-au speriat şi au fugit în stepă. El a trimis pe grămătic la sol pentru a-l anunţa că în ziua aceea rămânem pe loc, apoi a trimis oameni peste tot în stepă să caute animalele, pe care le-au găsit cu mare greutate foarte departe. În aceeaşi zi, pe înserate, a venit şi el la popas.

---

[1] Etapa 8, iam 6, 26 de verste (n.a.).

[2] Etapa 9, iam 7, 38 verste (n.a.).

[3] Etapa 10, iam 8, 43 verste (n.a.).

29 aprilie. Am călătorit între miazăzi şi miazăzi-apus; stepa era nisipoasă, acoperită cu dune şi sfârtecată de albii de râuri fără apă. Mergând, piciorul se afunda în nisip un sfert, până la genunchi. Am străbătut trei verste şi am ajuns într-o pădurice în care creşteau vişini, iar printre aceştia — viţă de vie sălbatică şi piersici sălbatici. Mai creştea şi un alt copac, pe ale cărui ramuri atârnau nişte păstăi ca cele de mazăre, care se fierb în loc de ceai. Cresc şi mulţi alţi copaci necunoscuţi nouă. Am ajuns la iam[1] şi am schimbat carele. În apropiere erau numeroase iurte mongole. Pe aici îşi duce viaţa nomadă un van care stăpâneşte peste toate acele aşezări de băştinaşi.

Toată ziua de 30 aprilie am călătorit prin stepa uscată şi întinsă înspre miazăzi-apus. Trei verste nu am întâlnit nici un copac, apoi au început dealurile. Încă de dimineaţă zărisem în depărtare, spre dreapta, spinări de dealuri înalte, care abia se puteau vedea. La amiază am ajuns la râul Saramur, adică Amurul galben. Poartă acest nume pentru că are apa tulbure. El izvorăşte din marele lanţ muntos, curge printre stânci şi, ieşind dinspre miazănoapte-apus, străbate stepa înspre răsărit. În preajma lui se află coline pe care cresc sălcii. Râul l-am trecut prin vad, dar fundul era mâlos. Pe malul râului am făcut popasul de amiază. Din locul acesta natura a început să fie mai veselă. După amiază am călătorit de la Saramur peste câmpii împădurite cu pini mărunţi şi cu mesteceni. Către seară am sosit la alt râu, Lohan, lângă ale cărui maluri se aflau corturi de-ale mongolilor. Râul Lohan este mai mic decât Saramurul. Nu departe de locul unde am poposit la amiază, Lohanul se varsă în Saramur[2] şi apoi, adunând împreună mai multe râuri, curge prin regiunea Leoa Tung, după ce pătrunde în China pe sub marele zid. De aici se varsă în mare, iar în limba chineză poartă numele Leoan Ho, adică râul din ţara Leoa Tung. Mongolii nu pot să-i spună însă

[1] Etapa 11, iam 9, 46 verste (n.a.).

[2] De-a lungul acestui râu se poate ajunge în China fără nici o greutate (n.a.).

astfel şi-l numesc Lohan. Prin acest râu, actualii bogdoiţi tătari au pătruns prin marele zid în timpul iernii, când a îngheţat apa, şi au cucerit ţinutul Leoa Tung şi de aici — împărăţia chineză. În jurul locului unde am poposit se aflau nişte lacuri mici cu izvoare proprii, adânci, şi în care a spus askaniama că s-ar putea găsi mărgăritare cu siguranţă. Solul nu l-a crezut şi a poruncit unor slujitori de ai săi să se scufunde în apă şi să caute scoici. Au scos multe, însă nu au găsit decât într-una un mărgăritar mic. În celelalte nu crescuseră. Astfel de lacuri sunt multe, dar chinezii nu ştiu cum să se scufunde sub apă şi să caute scoici. De-a lungul râului Saramur mai este un drum cam ocolit, care se întâlneşte, după câteva zile de mers, cu drumul pe care am mers noi.

De la râul Naun până la Saramur se socoteşte că ar fi jumătatea drumului până în China, de la Saramur încolo fiind cealaltă jumătate. Se spune însă că de aici mergând cu pas întins de-a lungul râului până la malul mării din provincia Leoa Tung, se fac şapte zile. Noi ne-am oprit pentru popasul de noapte pe celălalt mal al râului Lohan, dincolo de iurtele mongolilor şi am schimbat şi carele de povară, şi vitele[1].

În dimineaţa de 1 mai am trecut iarăşi prin vad râul Lohan şi am călătorit spre apus şi miazăzi-apus, iar pe malul râului erau multe corturi de mongoli nomazi. În preajma Lohanului, stepa se îngustează, având de amândouă părţile dealuri nisipoase, golaşe. Nisipul din câmpie este de culoare albă, şi de-a lungul malurilor cresc sălcii, ulmi şi alte soiuri de copaci. Pe partea stângă a râului Lohan am trecut pe lângă un lac mic, în care se găsesc multe scoici cu perle şi broaşte ţestoase mari, a căror carne chinezii o mănâncă. Se vedea că nomazii din preajma râului au fost aduşi aici pentru ca noi să credem că ţinutul este locuit. Râul Lohan izvorăşte chiar din spinarea muntoasă pe care este zidul cel mare. Noi am călătorit în susul râului pe lângă zid şi la

[1] Etapa 12, iam 10, 52 verste (n.a.).

sfârşitul zilei ne-am oprit pe malul apei, pentru popasul de noapte, şi am schimbat carele[1].

În ziua de 3 mai am călătorit de-a lungul Lohanului, care se îndreaptă puţin spre nord şi o coteşte apoi spre miazăzi-apus. Noi am mers dinspre miazănoapte spre miazăzi peste dealuri nisipoase, înalte, cu pante adânci, fără nici un copac, doar nisip alb, în care caii îşi afundau picioarele până la jumătate. Printre dealuri creşteau ulmi pitici şi mălini. De-a lungul râului se întindea un mal înalt de pământ roşu, cam două verste şi jumătate. Din locul acela râul o apucă spre dreapta. Noi am mers printre dealuri până la o fântână, unde am poposit de amiază, apoi am călătorit mai departe prin acele locuri nisipoase, coborând spre râul Lohan, unde ne-am oprit, am schimbat carele şi am înnoptat[2]. Lângă locul unde am poposit era o cetate veche, cu valuri de pământ. De partea cealaltă a Lohanului, în dreptul cetăţii, se ridicau nişte dealuri înalte, asemenea unor stânci de piatră. Pe aici se găseau multe broaşte ţestoase şi nenumărate găinuşe de India (fazani) sălbatice.

3 mai. Cam la o verstă de iam am călătorit pe loc întins, apoi — peste dealuri, iar râul a rămas pe partea dreaptă. Pe malurile apei se înălţau dealuri înalte, pietroase. Am călătorit apoi iarăşi prin stepă şi, ajungând din nou la râu, pe care l-am trecut, am poposit de amiază. Mai departe am urcat un deal, pe care se vedea un oraş vechi, cu întărituri de pământ şi de piatră şi cu turnuri de piatră. Se ştie că în oraş şi în împrejurimi au fost mulţi locuitori. Askaniama ne-a spus că oraşul fusese întemeiat cu şase sute de ani mai înainte, dar că de vreo cincizeci a fost părăsit. În oraş au locuit tali. Acolo sunt statui de piatră ce reprezintă lei, şerpi şi broaşte ţestoase. Spre miazănoapte se zăreşte un şir de munţi înalţi, dar nu se pot vedea păduri, pentru că sunt la mare depărtare. Trecând de oraşul acela, am mers mai departe prin stepa întinsă şi am ajuns

[1] Etapa 13, iam 11, 28 verste (n.a.).

[2] Etapa 14, iam 12, 45 verste (n.a.).

din nou la malul râului, unde am poposit pentru noapte, dar nu am schimbat carele de povară[1].

În ziua de 4 mai am plecat de la iam spre apus-miazăzi-apus, tot de-a lungul râului prin stepa întinsă. Am trecut pe lângă un oraş mare şi vechi. În preajma râului staţionau mulţi mongoli nomazi. Stepa era uscată, munţii — înalţi, de piatră, stâncoşi, cu puţini copaci. Am ajuns în ţinuturile locuite de primii supuşi chinezi. Colibele lor semănau cu cele ale daurilor, erau de pământ, se vedea că nu locuiau de mult prin aceste locuri, poate de vreo zece ani, ca şi daurii, pentru că iurtele lor sunt ca şi noi. Aici am poposit de amiază. Şi iarăşi am mers peste şes, ne-am oprit pe malul râului, am făcut popasul de noapte, am schimbat carele şi am stat împreună cu askaniama[2].

Îi ziua de 5 mai am pornit peste şes pe lângă râu, cam trei verste, până unde Lohanul o apucă spre stânga. Aici sunt multe ulusuri de-ale mongolilor. Până la amiază am călătorit spre miazăzi-apus şi miazăzi[3]. Am poposit de amiază. Mergând puţin mai încolo de satul în care poposisem, deodată ne-au răsărit în cale două chipuri omeneşti cioplite în piatră. Askaniama ne-a spus că erau făcute de chinezi. Unul dintre ele era înveşmântat ca un filozof, iar celălalt — ca un viteaz legendar. Statuile au fost ridicate spre aducere aminte, iar lângă ele erau cioplite tot în piatră două broaşte ţestoase. De aici înainte, drumul ne-a dus peste şesuri şi printre dealuri. Am trecut printr-o gârlă, pe malul căreia erau multe iurte. Colibele erau însă noi, dar pe ambele maluri şi pe lângă drum se aflau multe aşezări vechi, ruinate. Pe acestea erau săpaţi cu multă pricepere şi măiestrie şerpi şi lei. De la gârla aceasta am călătorit opt verste şi am ajuns la un sat întins, bogat şi nou. Din satul acesta ne-a ieşit în întâmpinare un tânăr respectuos şi ne-a dăruit un berbec şi vin, spunând că

---

[1] Etapa 15, 40 verste (n.a.).

[2] Etapa 16, iam 12 (repetă numărul 12), 40 verste (n.a.).

[3] Aici am trecut pe lângă o cetate cu întărituri de pământ şi piatră, acum năruită (n.a.).

dăruieşte berbecul în sănătatea celor doi mari împăraţi. De o parte şi de alta a satului se înalţă munţi impunători, unii acoperiţi cu păduri întinse, iar alţii golaşi. În ziua aceea askaniama l-a rugat pe sol să le dea voie oamenilor săi să cânte cântecul *Dunăre, Dunăre*, pe care îl auzise mai înainte. Solul a îngăduit, şi după aceea askaniama i-a pus pe cei doi grămătici ai săi să cânte şi ei în limba chineză. Ne-am oprit dincolo de sat şi am pregătit tabăra de noapte, însă carele nu le-am schimbat[1].

În ziua de 6 mai am plecat din satul acela cu ogoare întinse şi uscate. Am trecut pe lângă multe aşezări statornice. După ce am mers zece verste, am poposit de amiază pe malul gârlei, pentru că venise un van la askaniama, care l-a rugat pe sol să se oprească. Pe partea stângă se află un oraş mongol, cu case de piatră, numit în limba chineză Tabin Cin, în mijlocul căruia se înalţă ca o clopotniţă un turn înalt de piatră, în care se află altarul idolilor. Lângă turn sunt aşezaţi mulţi zei cu chipuri de bărbaţi şi femei. În oraş şi în împrejurimi locuiesc o mulţime de oameni. Toată ziua am călătorit spre miazăzi-apus. Către miazănoapte se întâlnesc doar stânci golaşe de piatră, însă către miazăzi se întinde stepa. Peste oraş şi peste sat stăpâneşte un van. În drumul nostru am trecut prin câteva gârle. Înainte de a ajunge la locul de popas, pe o parte a drumului am întâlnit un stâlp înalt de piatră. Chinezii îl numesc „stâlpul fericirii". Pe aici sunt multe sate. Lângă locul de popas era un fel de mănăstire în care se aflau idoli cu felurite chipuri. Acolo ne-am oprit, am făcut popas pentru noapte şi am schimbat carele[2].

În ziua de 7 mai am mers pe şes, pe lângă Lohan. Pe partea dreaptă am întâlnit un oraş mare, cu case de pământ, cu ziduri şi cu turnuri care s-au păstrat întregi. În oraş nu locuieşte nimeni şi doar în afara lui, în jur, se află vreo zece case ocupate. Pe acolo curge un râuşor, care vine dinspre munţi. Noi am călătorit spre miazăzi-apus de-a lungul râului Lohan. Am trecut de marele

[1] Etapa 17, 50 verste (n.a.).

[2] Etapa 18, iam 13, 45 verste (n.a.).

şir de munţi împăduriţi, care se întind de la ţinutul torgacinilor spre miazăzi până la mare. Am mers încă puţin, şi râul Lohan a cotit spre stânga faţă de izvorul său, şi noi ne-am continuat drumul de-a dreptul spre apus pe malul unui râuleţ. De acolo ne-am îndreptat spre locul de popas şi am înnoptat pe malul apei[1]. Seara, askaniama a trimis la ambasador şi l-a rugat să poruncească oamenilor să slobozească din flinte câte trei focuri, deoarece pe acolo mişună mulţi tigri şi pantere şi în preajmă sunt mulţi cai ai vanilor de la împărăţie, precum şi ai noştri. Fiarele nu atacă numai caii, ci şi oamenii. Solul a poruncit ca fiecare om să tragă de trei ori, şi s-a iscat vuiet mare printre stâncile munţilor.

În ziua de 8 mai am călătorit printre munţi, iar râuleţul Korkot a rămas în partea dreaptă. Trecând munţii, am ajuns în câmpie la un râu mic, pe a cărui vale am mers iarăşi printre munţi. Aceştia erau un lanţ mare, care se îndrepta spre apus. Pe spinarea acestui munte se ridică marele zid chinezesc. Masivul se numeşte Alin, în limba chineză. Am mers puţin de-a lungul apei, am poposit pentru amiază şi ne-am continuat călătoria tot pe malul său, prin ţinuturi împădurite. Lăsând râul pe partea dreaptă, am mers printre munţi şi am ajuns la râuleţul Ciaganuta, pe care l-am trecut. Ne-am oprit într-un sat cu opt colibe, în care se hotărâse locul de iam. De aici drumul nostru a fost de-a dreptul spre miazăzi-apus. Lângă satul acela se găseşte o cetate cu ziduri înalte de pământ, părăsită, care se numeşte Ciagan-koto, adică oraşul alb. Pe malul gârlei ne-am oprit să înnoptăm şi am schimbat carele şi celelalte[2].

În ziua de 9 mai, am călătorit spre apus cam şapte verste de satul cu opt colibe prin câmpie şi printre munţi nu prea înalţi. Apoi, am străbătut prin trecători înguste munţi înalţi, pe un drum acoperit cu prundiş. Râul care curgea pe lângă sat a fost lăsat spre stânga. Printre aceşti munţi înalţi şi de nestrăbătut am mers

[1] Etapa 19, 35 verste (n.a.).

[2] Etapa 20, iam 14, 35 verste (n.a.).

cam opt verste, ajungând apoi la acelaşi râu pe care l-am trecut de vreo şase ori prin vad, deoarece pe malul lui era singurul drum. Am mers după aceea încă patru verste şi am făcut popasul de amiază la poalele munţilor. Pe munţii aceia şi pe repezişurile stâncoase, prin crăpături, creşteau mulţi pomi: meri, peri, viţă de vie şi alte soiuri necunoscute nouă. De asemenea, în apa râului şi în izvoarele de sub stânci se găseau peştişori şi mulţi raci. De acolo am mers apoi pe locuri întinse cam cinci verste şi am trecut iarăşi râuleţul. Am ajuns într-o poiană. Aici se înalţă o kumirmiţă[1] de piatră a locuitorilor chinezi, în care sunt aşezaţi feluriţi zei de ai lor, unii sculptaţi, alţii pictaţi. În mijlocul acestora este aşezat marele idol care parcă ţine globul pământesc în mână, ca un stăpânitor al lumii şi se numeşte Fe sau Fo. Despre acestea însă vom scrie într-o carte deosebită despre China[2]. De la iam până la templu este jumătate din drumul până la marele zid. De la templul acela am trecut iarăşi peste râuleţ şi am ajuns într-un sat chinezesc, unde am făcut popasul de noapte pe marginea apei dincolo de sat, dar nu am schimbat carele. Prin munţii aceia sunt aşezaţi diferiţi idoli, iar în stâncă se află peşteri, în care au trăit pustnici de-ai lor. În acel sat trăiesc supuşi direcţi ai hanului chinez, şi în timpul verii de aici se aduc toate legumele pentru masa bogdihanului. Satul este împrejmuit cu valuri de pământ, pentru că în munţi trăiesc mulţi tigri şi pantere, care mănâncă o mulţime de vite şi de oameni. Askaniama a trimis la sol cu rugămintea să se tragă cu toate armele, şi acesta a poruncit către seară să se slobozească foc.

În ziua de 10 mai am călătorit cam o verstă şi jumătate peste şes şi am ajuns la un templu, în care se găseau idoli asemănători. Templul era construit din piatră şi acoperit cu ţiglă. De la templul acesta râul coteşte spre dreapta, dar noi am mers peste un munte

---

[1] Kumir însemnează *idol.* Este deci vorba de un fel de templu (n.t.).

[2] De aici putem deduce că în momentul în care scria aceste rânduri, N. Spătaru-Milescu ori concepuse, ori terminase capitolul respectiv din *Descrierea Chinei* (n.t.).

mare şi înalt, în care drumul era cioplit în piatră. De la muntele acesta am călătorit prin strâmtori cam şapte verste pe un drum neted. Pe partea stângă era săpată în munte o peşteră, în care sunt aşezaţi idoli chinezeşti, iar drumul care duce la ei este, de asemenea, cioplit cu ciocanele. Iarăşi am ajuns în munţi, unde cresc feluriţi pomi roditori. Cum am sosit pe creasta muntelui, askaniama i-a arătat solului marele zid, care înconjoară toate ţinuturile împărăţiei chineze de la marea de răsărit, mergând fără întrerupere o mie cinci sute de verste, şi este clădit pe deasupra culmilor de munte, a stâncilor înalte şi peste prăpăstii. Turnurile, aşezate cam la o sută de stânjeni unul de altul, sunt întregi. Zidul este clădit astfel: la temelie sunt aşezaţi în rânduri bolovani mari de granit necioplţi, cenuşii, deasupra sunt cărămizi. Înălţimea zidului este de patru stânjeni, iar lăţimea de doi. Prin munţi însă, pe unele locuri s-a năruit. Dar despre zidul acesta chinezii spun, lăudându-se, că, atunci când s-a clădit, în munţi n-a mai rămas nici o piatră, pe şesuri n-a mai rămas nisip, în râuri a secat apa, iar în păduri n-a mai fost nici un copac. Dar despre el, cum s-a clădit, când şi cât este de mare, voi scrie în cartea *Descrierea împărăţiei chineze.*

Din creasta muntelui am mai mers puţin şi ne-am oprit la amiază. De aici am străbătut apoi zece verste şi am ajuns între munţi şi prin şes, în faţa unui zid mai mic, înalt cam de doi stânjeni, care se înalţă din munte înaintea marelui zid. Aici, între zidul cel mic şi cel mare, am oprit carele şi am poposit. Pe partea dreaptă, puţin mai încolo, se află o cetate de piatră năruită. După aceea este un sat locuit. Solului i s-au adus care şi cai de schimb. Carele erau trase de măgari, boi şi cai. Caii de călărie erau dintre cei mai buni. Îndată ce ne-am pregătit, am pornit către marele zid, spre porţi. Acolo este prima poartă. Deasupra porţilor se ridică turnuri înalte. În faţa porţii stătea voievodul oraşului şi-i număra pe toţi oamenii care treceau, pentru că ei au obiceiul să numere şi să scrie nu numai oamenii, ci şi toate armele, pentru ca atunci când se întorc să nu se strecoare mai mulţi oameni sau arme. Dar nu numai la porţile acestea se

înregistrează, ci la toate celelalte porţi ale marelui zid. Askaniama a spus că de la poarta prin care am intrat noi până la drumul care vine dinspre Selenga este cale de opt zile, iar până la cel care vine de la Tobolsk — şapte zile, pentru că marele zid are mai multe porţi de trecere. Am trecut prin prima poartă, care era lată de patru stânjeni. Aici se găseau străjeri, apoi am mai mers cam doisprezece stânjeni şi am ajuns la alt zid cu o poartă asemănătoare. Trecând prin această poartă, îndată ne-a tăiat calea al treilea zid, cu altă poartă. Toate porţile şi turnurile lor sunt foarte puternice. Cel de al treilea zid este cel mai gros dintre toate. Cele trei porţi erau făcute într-o trecătoare stâncoasă, lată cam de opt stânjeni, având pe amândouă părţile piscuri înalte de piatră. Porţile turnurilor sunt ferecate. În dosul celei de a treia porţi sunt câteva locuinţe, construite anume pentru oştenii străjilor. Aici se află şi o cancelarie, în care solul s-a întâlnit cu askaniama şi cu voievodul, care l-au ospătat în numele bogdihanului. După aceea, ambasadorul şi askaniama au încălecat şi au pornit spre oraşul de hotar, care se află la o jumătate de verstă depărtare de poartă. Acesta se numeşte Sin-fen-kul. Marelui zid i se spune în limba chineză Djasi, iar în limbile calmucă şi mongolă — Kalgan. De la poarta prin care am trecut, zidul se întinde iarăşi în amândouă părţile pe culmea muntelui. În drum spre cetatea de hotar am trecut pe lângă temple zugrăvite în culori vii şi în care se aflau mulţi idoli. Tot aici era un clopot greu, de vreo treizeci de puduri, şi toate păreau făcute în felul turcesc. Ajungând la oraşul de graniţă, împreună cu askaniama şi cu voievodul, ei au intrat în oraş prin poarta din stânga, iar noi — pe cea din dreapta. Oraşul are împrejmuire de piatră, clădită la fel ca marele zid: la temelie — bolovani de granit necioplţi şi deasupra acestora — cărămizi, iar înălţimea este cam de cinci stânjeni. Venind dinspre marele zid prin poartă, am intrat în oraş de la miazănoapte spre miazăzi. În cetate şi în preajma ei locuiesc nenumăraţi oameni. Nu am văzut nicăieri amplasamente de tunuri. În oraşul acesta se face negoţ mare şi se vând tot felul de bucate. Am fost găzduiţi într-o

ogradă mare, în care am încăput toţi. În oraş însă oamenilor noştri nu li s-a dat voie să meargă. Askaniama i-a trimis ambasadorului doi porci ca adaos de hrană, câteva găini, orez şi tarasun. Acest tarasun este o băutură de-a lor, pe care o fac din boabe de orez şi seamănă cu romaneia noastră. Am petrecut noaptea în oraş, iar la porţile curţii şi la carele de povară au fost puse străji chinezeşti.

În ziua de 11 mai am plecat din oraşul de graniţă, cotind spre apus printre aceiaşi munţi pleşuvi, şi am mers şase verste. Am ajuns la alt oraş, înconjurat cu ziduri de piatră, cu o populaţie numeroasă înăuntru şi în preajmă. Cât poate omul vedea cu ochii, peste tot erau sate şi oraşe şi oriunde erau sate, se vedea sumedenie de pomi roditori. De la oraşul acesta am mers şapte verste şi am ajuns la marele râu Liung. În locul acela aşezaseră peste apă un pod, sprijinit pe bărci mari. Râul curge dinspre apus[1] spre miazăzi şi apoi se varsă în mare. Apa lui este tulbure. Pe el am văzut corăbii mari, prinse între ele cu scânduri asemenea săniilor. De aici înainte am mers printre povârnişuri mari de piatră. În apropierea noastră, pe partea dreaptă, se vede spinarea muntelui pe care este construit marele zid. De la râu am mers trei verste, şi askaniama a călătorit tot timpul alături de sol. De când sosise în oraşul împărătesc, în faţa lui askaniama erau purtate două fanioane împodobite cu cozi de cai, care arătau ce rang are. Când ne aflam printre mongoli, aceştia se ploconeau în faţa lui askaniama, unii de câte trei ori, alţii, care erau taişi mari, o singură dată. Când am ajuns în împărăţie[2], pentru a-i arăta cinstire, oamenii de rând descălecau de pe cai până trecea. În aceeaşi zi, în timp ce mergeam, askaniama a spus că ne vom întâlni cu un mare van care venea din partea bogdihanului şi de aceea ambasadorul şi el, askaniama, atunci când se vor întâlni, să descalece de pe cai şi să se ploconească în faţa scrisorilor hanului, deoarece vanul era trimis cu misiune

[1] În textul original, în notă: dinspre nord.

[2] Deci, după ce au trecut de marele zid (n.t.).

înaltă la mongoli. La ei era obiceiul ca orice om care se întâlneşte cu el să se ploconească în faţa scrisorilor hanului. Ambasadorul a spus că, dacă vanul acela ar fi fost trimis de bogdihan către el cu ceva treburi, atunci ar fi descălecat în faţa lui, dar dacă el poartă alte treburi ale bogdihanului, şi ambasadorul nu are nici un fel de legătură cu ele, atunci va merge mai departe pe marginea drumului. Despre asta s-a discutat mult, şi când a văzut askaniama că solul se opune la toate cele propuse de el, a rămas în urmă. Ambasadorul a mers mai departe pe o margine a drumului. Îndată s-au întâlnit cu vanul, în faţa căruia erau purtate câte şapte steaguri mici galbene pe amândouă părţile drumului. În urma steguleţelor — un om care purta scrisoarea hanului pe un postament galben, fixat de spinare. Un alt om ţinea o umbrelă galbenă deasupra scrisorii. Mult în urma acestora veneau vanul şi însoţitorii. Când askaniama a văzut de departe scrisoarea, a descălecat şi i s-a ploconit, după obiceiul lor, în genunchi. După ce scrisoarea a trecut, askaniama a încălecat iarăşi, s-a salutat cu vanul şi s-a apropiat din nou de ambasador. Au călătorit împreună încă zece verste, până când au ajuns într-un sat chinezesc, în care erau multe mănăstiri, unde trăiau lamii lor chinezi. Peste tot locurile erau cultivate: arături, grădini. De asemenea, pe dealurile înalte se vedeau temple mari, zugrăvite. La amiază am sosit într-un oraş mare cu clădiri de piatră, şi se vedea că în jurul oraşului a fost cândva o fortificaţie mare, dar acum era toată ruinată. Totuşi, zidurile oraşului erau încă foarte puternice. Lângă oraşul acela am poposit de amiază. De la zidul cel mare ni se dăduse drept hrană, în loc de boi, câte cinci porci, iar solul a primit găini, gâşte, vin şi tarasun. Acolo, lângă oraşul cel mare, se înalţă o mănăstire însemnată a credinţei lor; împrejmuirea ei este zugrăvită. În faţa porţii sunt aşezaţi doi oameni ciopliţi în piatră, care ţin cu mâna câte un cal mare înşeuat, zugrăvit în tot felul de culori. Când intri în curte, pe partea dreaptă, se vede un clopot mare, aşezat pe stâlpi, şi pe partea stângă — o tobă ca o butie având membrane întinse la amândouă capetele. În

mijlocul ogrăzii se înalţă marea lor mănăstire, în centrul căreia era un idol uriaş, care semăna cu un împărat, având o coroană pe cap; faţa îi era zugrăvită în multe culori, hainele erau din mătase vişinie, atlaz înflorat, şi acest idol mare şi gras părea că este aşezat jos. În jurul lui era un fel de cort cu perdelele ridicate, ochii îi erau strălucitori ca nişte pietre preţioase, dar cu o privire înfricoşătoare. În faţa lui era aşezată o masă, pe care se găseau nişte sfeşnice mari, înalte, o cupă de argint, în care se ardea tămâie. Tot în faţa lui atârna un felinar. Ceva mai departe, de o parte şi de alta, sunt doi idoli, a căror faţă era zugrăvită în culoare albă, iar pe partea stângă se află un copac plin de flori şi cu frunzele colorate felurit. Tot acolo, pe perete, atârnă un paloş mare de fier. Pe peretele din dreapta atârnă un arc mare şi..., iar pe pereţi atârnă... necunoscuţi, ca şi când ar fi... pe o parte... şi bătălii mari, ca şi când ar fi expediţia lui Alexandru[1]. Înspre partea dreaptă a oraşului, pe un deal, se înalţă un templu. Askaniama a spus că templul a costat trei sute de mii... deoarece postamentul pe care şade idolul este făcut dintr-o piatră preţioasă. Ne-am oprit în oraş şi am poposit de amiază. Şi iarăşi am pornit-o printre munţii stâncoşi. Drumul este nisipos, cu prundiş mult şi puţină apă, aceasta aflându-se numai unde ţâşneau izvoarele care curgeau la suprafaţă o verstă şi intrau iarăşi în pământ. Am ieşit în stepă, şi munţii au rămas în urmă spre dreapta. Marele zid încă nu se vedea. Seara am ajuns într-un oraş mare, înconjurat cu zid de piatră, şi trecând prin porţi, am văzut în jurul zidului un şanţ. Zidurile oraşului şi turnurile... la temelie piatră necioplită... foarte puternice şi înalte... poarta şi cel-dintâi...[2] un tun de fier cam de doi arşini şi jumătate, iar poarta era ferecată. De strajă stăteau oşteni, care aveau arcuri mari şi toroipane uriaşe. În oraş se aflau prăvălii mari, pline cu tot felul de legume şi alimente. Tot în oraş şi în împrejurimile lui erau multe temple, lângă care atârnau clopote mari. Idolii

[1] Punctele marchează lipsa cuvintelor în original (n.t.).
[2] Idem (n.t.).

stau acolo ca şi când ar fi vii, sunt vopsiţi în diferite culori şi poleiţi cu aur. Ruşii au intrat în temple şi au privit fără nici o oprelişte. Într-unul din marile temple din oraş se află un idol aşezat pe un postament mai ridicat, aurit în întregime, iar în faţa lui sunt de o parte şi de alta doi luptători călări, unul cu un arc şi celălalt cu o suliţă. Fiecare parcă vrea să-l omoare pe celălalt. Pe pereţi sunt zugrăviţi şerpi mari. În oraş sunt ogrăzi întinse, înconjurate cu ziduri de piatră, iar în interiorul curţii sunt câte zece sau mai multe case. În toate oraşele pe uliţe şi în curţi sunt poduri din piatră cioplită. În oraşul arătat mai sus am poposit pentru noapte şi am schimbat carele[1]. Până la oraşul în care am poposit de amiază am călătorit cincisprezece verste. Încă de pe drum askaniama i-a spus ambasadorului că îndată ce sosesc în capitală va trebui să predea sfetnicilor apropiaţi ai bogdihanului scrisoarea marelui ţar. „Când vei da scrisoarea ţarului şi după ce va fi tălmăcită, o vom înmâna hanului, după care, curând, te va primi şi pe domnia-ta pentru închinăciune." Ambasadorul i-a spus: „În nici o ţară din lume nu se vede aşa ceva, ca scrisoarea măriei-sale ţarului să fie dată sfetnicilor şi, după aceea, să fie dus ambasadorul în faţa hanului. Dacă înălţimea-sa hanul doreşte prietenie şi dragoste cu măritul ţar, să primească el însuşi scrisoarea măritului ţar." Askaniama i-a spus că la ei nu se cunoaşte un astfel de obicei, ca însuşi hanul să primească scrisorile. Şi mergând pe drum, askaniama şi solul s-au sfădit vreme îndelungată. De asemenea, askaniama i-a amintit că despre asta au vorbit şi pe Naun şi că el a arătat care este obiceiul la ei. Solul a răspuns: „Dacă domnia-ta mi-ai fi spus-o în felul acesta la Naun, eu nu aş fi venit în oraşul împărătesc." Askaniama zise şi el: „Dacă n-o faci, te vei întoarce la fel ca Baikov". Solul răspunse: „Cum va fi voia Domnului, astfel se va face". Dar despre aceste lucruri se spune mai mult în istorisirea despre cum a fost în oraşul de scaun[2].

---

[1] Etapa 23, iam 16, 39 verste (n.a.).

[2] O dovadă că textul *Documentului* a fost rescris după ce Nicolae Spătaru-Milescu se întorsese din China (n.t.).

În ziua de 12 mai am mers două verste în afara oraşului şi am trecut peste un râu mic, pe un pod de piatră, care avea pe fiecare parte câte un parmalâc tot de piatră, şi deasupra fiecărui stâlp erau cioplite capete de lei. De la podul acesta am mers şapte verste şi am ajuns într-un sat mare, unde era un templu, în căre se găseau mulţi idoli. Apoi am traversat mai multe sate şi am trecut pe lângă multe posturi de strajă. Şi mai înainte trecusem pe lângă altele, fără să o ştim. După spusele lui askaniama, posturile erau aşezate din pricina tâlharilor. Între un post şi altul este o distanţă de zece verste chinezeşti, numai trei verste ruseşti, fiindcă versta chineză are doar trei sute de stânjeni. În posturile de strajă sunt nişte tunuri de fier mai mici de un arşin. Unde se aşezase un post de strajă, se ridicase şi un fel de turn nou, nu prea mare. Dincolo de sat am mai mers şase verste şi am ajuns la un târguşor[1]. Trecând pe lângă târg, ne-am oprit lângă un templu şi am poposit de amiază, apoi, mergând prin oraş, am văzut clădiri mici, cum de altfel sunt şi templele. De la acest târg am mers treisprezece verste şi am ajuns într-un oraş mare, înconjurat cu zid de piatră, clădit în acelaşi chip ca şi celelalte oraşe. În el erau multe prăvălii şi multe temple. De asemenea, avea şi foarte mulţi locuitori. Oraşul era înconjurat de apă. Marele zid rămăsese spre dreapta încă de la amiază. De pe drum zidul şi chiar turnurile se vedeau cum se întind fără întrerupere peste culmea munţilor. De o parte şi de alta a drumului erau dealuri, fără copaci însă. În preajma drumului, pe o parte şi pe alta, se înşirau numeroase cătune şi sate. Erau atât de multe ogoare arate, încât, din pricina lor şi a fâneţelor coapte, nu se putea nicăieri da drumul vitelor. În oraşul acesta am rămas şi am înnoptat; am schimbat carele[2]. Astăzi askaniama a trimis zarguceiul în oraşul împărătesc, pentru a vesti că solul a trecut de zidul cel mare. Drumul nostru a fost spre apus până la amiază, iar după amiază am mers către miazăzi-apus.

---

[1] După J. F. Baddeley, ar fi vorba despre Si-mia-ciuan, la 24 verste de Tun-hua (n.t.).

[2] Etapa 24, iam 17, 38 verste (n.a.).

13 mai. Am plecat din oraş şi am făcut mai mult de cincisprezece verste până la amiază peste locuri de şes, unde am întâlnit foarte multe sate. Am ajuns într-un sat mare şi ne-am oprit la o mănăstire lângă templu. În mănăstirea aceea se aflau mulţi idoli, care semănau între ei. În faţa celui mai mare era aşezată o candelă în care ardea ulei fără încetare zi şi noapte. În faţă, pe o masă, sunt aşezate nişte scândurele, pe care sunt zugrăvite multe feluri de legume şi fructe. Bătrânii umblă în haine negre şi nu mănâncă carne. Chiliile lor sunt în curtea mănăstirii, şi oamenii sunt foarte respectuoşi. Ei l-au poftit pe ambasador la ceai. În mănăstirea aceea am poposit numai pentru amiază şi apoi am plecat. Am mers trei verste şi am ajuns într-un sat mare, lung cam de o verstă. De acolo am mai călătorit treisprezece verste şi am ajuns la râul Sanlo, pe care l-am trecut pe un pod. Râul curge printre munţi de la miazănoapte-apus către miazăzi. Pe el pluteau două corăbii mici de transport. Apa râului este albăstruie şi nu are vaduri. Am trecut pe lângă atâtea sate, încât dacă te-ai fi oprit să priveşti în jur, ai fi văzut într-un singur loc mai multe de cincizeci. În toate satele şi cătunele sunt temple, iar cele care se află în cătune parcă ar fi bisericuţe de-ale noastre. De la râu am mers două verste şi am ajuns într-un oraş nu prea mare, ale cărui ziduri erau năruite în mai multe locuri. Ne-am oprit dincolo de oraş, unde creşteau tot felul de legume, viţă de vie, mere şi pere. Grâne erau, mei şi orez. Era şi o altă plantă roşietică, a carei tulpină creşte înaltă de un stânjen şi jumătate, doi sau mai mult, groasă ca o prăjină. Iar pentru că lemnele sunt foarte scumpe la ei, în locul lor folosesc paiele. Mai rodesc şi orzul, şi grâul, în luna mai, se seamănă o altă sămânţă, care creşte ca pirul şi care, cum se coace, este fiartă în cazane mari şi scot din ea zahăr. Drumul nostru s-a îndreptat spre apus şi miazăzi-apus. Munţii cei mari se mai zăreau spre apus şi spre miazănoapte. Lângă oraşul acesta am poposit şi am înnoptat, dar nu am schimbat carele[1]. În acest oraş este un turn înalt asemenea unei clopotniţe, pe care l-au clădit cu nouă caturi.

[1] Etapa 25, 40 de verste (n.a.).

14 mai. Am mers cincisprezece verste de la oraş peste câmpie şi am trecut prin multe sate mari şi mici. Am ajuns la un sat întins, în care este un templu mare cât o mănăstire. În altarul templului este aşezat un idol uriaş; asemenea unui împărat, are coroană pe cap, faţa albă, iar pe barbă avea lipite în trei locuri fire lungi de păr negru. Este foarte înalt. Straiele lui sunt din mătase galbenă, mâinile nu i se văd, fiind ascunse în faldurile mânecilor, haina semănând cu veşmintele preoţeşti. În faţa lui stau doi copii, care poartă în mâini un fel de prapore, pe care sunt zugrăviţi balauri înaripaţi, şi totul este poleit cu aur. Împrejurul lui este înălţat un fel de cort de scânduri, în faţă este o masă şi pe ea — o candelă, în care arde ulei fără întrerupere. De o parte şi de alta sunt doi idoli mari, cărora le spun crai legendari: unul negru, iar celălalt alb. Cel negru ţine în mâini un buzdugan, iar cel alb — o bardă mare de fier, grea cam de opt puduri. Şi împrejur stau multe alte chipuri. Pe idolul cel mare ei îl numesc Dumnezeu, el fiind cel care primeşte sufletele oamenilor. În spatele templului cel mare se găseşte altul mai mic. În mijlocul lui este un postament, acoperit cu un cort brodat cu aur şi împodobit cu tot felul de culori, în care se află mai mulţi idoli. Amândouă templele au pereţi zugrăviţi. Lângă templele acestea am poposit de amiază. Apoi am plecat, am mers şapte verste, am ajuns la râul Pe, care curge dinspre miazănoapte-apus către miazăzi. Acolo este un oraş mare[1], înconjurat cu zid de piatră. Am trecut râul peste un pod de lemn, făcut din bărci. Pe râu plutesc numeroase lotci. Ni s-a spus că râul acesta se varsă în Marea de răsărit. La gura râului se află oraşul chinezesc Ten-ghin[2]. Prin oraşul acesta vin cu corăbiile, care pot ajunge prin gurile râului din mare chiar până în oraşul Tung, despre care am scris mai sus, nemţi, olandezi şi mulţi alţii. În oraşul acesta am poposit şi am petrecut noaptea[3].

---

[1] În textul original, în notă: *Tung* (n.t.).

[2] După J. F. Baddeley, ar fi vorba de Tung-ciou, 14 verste dincolo de Ian-ţao (n.t.).

[3] Etapa 26, 30 verste (n.a.).

Oraşul era înconjurat cu două ziduri: primul zid era pe o parte din cărămidă, iar pe cealaltă de pământ şi întărit cu un lanţ. Celălalt zid, dinspre oraş, era în totul numai de cărămidă, foarte gros şi cu turnuri mari. La fiecare turn sunt două porţi căptuşite cu fier. În faţa porţilor sunt aşezate câte două tunuri. Mărimea lor[1] este de un sfert de arşin, iar ghiulelele au o greutate de o jumătate de grivenchi. În oraş este construit un turn foarte înalt, cu unsprezece caturi, locuinţe şi prăvălii numeroase, multe temple, în care se află idoli zugrăviţi în toate culorile, auriţi şi bătuţi cu pietre preţioase. În oraşul acesta nu s-a dat nimănui voie să iasă din curtea în care am fost găzduiţi. În oraşul acesta am schimbat şi carele. Drumul nostru ne-a dus întreaga zi în direcţia apus şi miazăzi...

În ziua de 15 mai am mers cam două verste de la oraş şi am trecut peste un canal pe un pod de piatră. Ni s-a spus că acel canal este săpat chiar din apropierea oraşului împărătesc şi că în el nu este nici un pic de mâl. Pe acest canal vin plutind corăbii încărcate cu bucate către oraşul împărătesc. Am mers mai departe, trecând pe lângă sate şi mănăstiri. În preajma drumului erau aşezate gospodării. Pe amândouă părţile erau plantaţi arbori înalţi, cale de zece verste fără întrerupere până la Pejin. De-a lungul întregului drum, pe lângă mănăstiri, în sate, sunt săpate fântâni mari împrejmuite cu piatră. La fântâni se află jgheaburi cioplite tot în piatră, ca nişte lăzi mari, şi sunt rânduiţi oameni care să dea apă oricărui trecător. De acolo am trecut pe lângă multe morminte ale oamenilor de seamă chinezi. Ele erau făcute din piatră. Chinezii nu-şi îngroapă morţii în interiorul oraşului Pejin. Întreaga zi drumul ne-a dus între apus şi miazănoapte. De la Naun şi până la Pejin am făcut douăzeci şi nouă de zile, dar mergând pe îndelete, din pricina carelor trase de boi. De la Naun până la zid am călătorit douăzeci şi patru de zile. De la zid până la Pejin am mers cinci zile; distanţa este de patru sute de verste de-ale lor, doar o sută treizeci şi trei de-ale noastre.

[1] Calibrul lor (n.t.).

Chiar la amiază am ajuns în oraşul împărătesc Pejin. Am intrat în oraş pe poarta de la miazănoapte. Aici este primul zid, făcut din pământ. Turnurile sunt de piatră, însă nu prea înalte. De jur împrejur este un şanţ. Cum am trecut de acest val de pământ, ne-a întâmpinat zarguceiul, însoţitorul lui askaniama, care ne-a condus spre o parte a drumului şi s-a oprit lângă un şopron. Ambasadorul şi askaniama au fost serviţi cu ceai. De asemenea, ne-au servit cu ceai şi fiii lui askaniama. După ce am poposit puţin, am pornit şi am ajuns la al doilea zid, la un sfert de verstă de prima întăritură de pământ. Zidul acesta este mare, înalt şi puternic, poate mai înalt decât cetatea Kremlinului, şi este construit astfel: la temelie sunt aşezate pietre de granit necioplit, deasupra cărora, de amândouă părţile câte un zid de cărămidă, iar în mijloc s-a pus pământ. De aceea, pe deasupra zidului se poate umbla cu cai şi cu care. Turnurile au aceeaşi înălţime cu zidul. Când am ajuns la zidul de piatră, am trecut prin două porţi mari. Dincolo de porţi se vede un turn mare şi înalt, foarte rezistent. În acest turn sunt nişfe terase pe care pot sta la un loc cam o mie de oameni. Între prima poartă şi cea de a doua pot fi cam patruzeci de stânjeni. Partea din afară a porţilor este ferecată cu legături de fier. În faţa porţilor sunt aşezate câte două tunuri de fier nu prea mari. Deasupra porţilor sunt făcute nişte foişoare pentru luptă. Împrejurul acestui zid esfe un şanţ în care curge o apă tulbure. La poartă stau de strajă câte opt oameni, cu arcuri şi platoşe. De la poartă am mers cam o verstă pe o uliţă mare printre prăvălii. Aici, în mijlocul oraşului, se ridică Cetatea roşie, al cărei zid este tot atât de înalt ca al *Kitai-gorodului* din cetatea împărătească a Moscovei. Aici locuieşte bogdihanul chinezilor. Se vedea că altădată zidul a fost zugrăvit în felurite culori. În apropiere se află multe prăvălii şi bazaruri. Prin mijlocul uliţelor sunt aşezate poduri de piatră. De la poarta marelui oraş până la locuinţa în care am fost găzduiţi am mers cam trei verste şi mai mult. Dar despre oraşul Pejin, despre mărimea şi frumuseţea lui, ca şi despre Cetatea roşie a bogdihanului, vom vorbi pe larg în cartea *Descrierea*

împărăţiei chineze. Solul a fost adus la o locuinţă din apropierea zidului oraşului, în care mai fuseseră găzduiţi şi alţi soli. Întâi olandezii care au fost în timpul lui Baikov, ca şi alţii ca ei, mai înainte cu zece ani. Portughezii şi alţi soli au fost aşezaţi tot aici. Curtea este mare şi înconjurată cu un zid de piatră înalt de doi stânjeni şi jumătate, dar clădirile sunt vechi şi ruinate în mare parte. În ograda solilor sunt nişte foişoare de piatră, lipite cu pământ şi cu acoperişurile din ţiglă. În încăperi tavanele sunt din scânduri şi nu se văd legături de fier. De altfel, în curtea soliei nu sunt nici grădini şi nici un fel de alte buruieni, totul este asemenea unei închisori. Şi îndată ce ne-au aşezat în ograda solilor, la porţi s-au rânduit străji puternice... (foile 116—130 sunt deteriorate în manuscris)[1]... „să se pronunţe şi el va fi pedepsit de stăpânul său, iar domnia-ta ţi-ai pierdut toată truda şi te vei întoarce fără nici un rezultat asemenea lui Baikov".

Solul i-a răspuns: „Noi ştim ce fel de stăpânitori sunt Dalai-lama şi taişii calmuci, buharani, mongoli, pentru că suntem vecini. De asemenea, îi cunoaştem şi pe olandezi, şi pe portughezi, dar dacă i-ai aduna la un loc pe toţi stăpânii acestora pe care i-ai pomenit, împreună cu statele lor, din care au venit şi altă dată soli la voi, şi dacă ai pune alături încă alte multe, n-ai putea să faci o împărăţie mare ca aceea pe care, din mila lui Dumnezeu, o stăpâneşte cu puteri depline înălţatul ţar. Este cu atât mai neprietenos din partea bogdihanului să asemuiască scrisoarea şi solia măriei-sale ţarului cu acelea ale portughezilor, olandezilor şi altora. Chiar dacă ar fi venit la bogdihan soli din partea cezarului romanilor sau a sultanului turcilor, pe care chinezii îi numesc hunchiari, iar despre ei se poate spune, din întâmplare, că sunt mari împăraţi ai lumii, totuşi nici aceia nu pot fi primiţi asemenea solului marelui ţar, pentru că măritul nostru ţar este vecin cu împărăţia voastră şi obişnuieşte să respecte vecinătatea, nefiind îngăduit ca un vecin să nu fie

[1] Nota lui Arseniev la textul editat de el. În ediţia lui J. F. Baddeley este adăugat un fragment din manuscrisul K.D. cap. VII.

binevoitor faţă de celălalt. În afară de asta, înălţatul bogdihan l-a poftit pe măria-sa ţarul să lege prietenie şi dragoste, prin scrisoarea lui din anii trecuţi, pe care domnia-ta o ştii, căci totul s-a început prin domnia-ta. Dacă această scrisoare nu ar fi fost trimisă, nici măritul ţar nu ar fi trimis solia, pentru că începuse să înţeleagă de la Feodor Baikov cât de trufaşe sunt obiceiurile voastre şi cum primiţi soliile în mod jignitor, aşa cum se şi vede, şi potrivnic obiceiului tuturor popoarelor, care primesc soliile cu cinste. În nici o împărăţie nu s-a pomenit să se poruncească ambasadorilor. Chiar dacă bogdihanul se socoteşte pe sine mai mare decât toţi ceilalţi împăraţi, totuşi pentru prietenia şi dragostea arătate de înălţatul ţar ar putea să primească scrisoarea măriei-sale, adusă de mine, chiar din mâna mea. Noi nu cerem nimic altceva decât ceea ce au făcut toţi împăraţii de la începutul lumii şi prin aceasta nu numai că nu-l necinstim pe slăvitul bogdihan, ci mai ales i se slăveşte numele, căci, văzându-se cum mergem pe faţă prin oraş potrivit obiceiului cu scrisoarea şi cu darurile din partea măritului ţar la înălţimea-sa bogdihanul, prietenii lui se vor bucura pe dată, iar duşmanii se vor înspăimânta, văzând cu câtă cinste vine o solie de la un atât de mare împărat vecin, în semn de prietenie cu înălţatul bogdihan, şi cu multe daruri. Noi ştim prea bine că aveţi şi prieteni, şi duşmani. Cât despre cele ce ne spui domnia-ta de cele trei zile pentru pregătire, eu sunt pregătit să discut cu domnia-ta despre treburile măritului ţar, dar nu să duc scrisoarea lui la cancelarie. Nu de aceea am cerut un termen. Nu pentru a mă pregăti să merg la cancelarie. Dacă însă este vorba să mă duceţi în faţa hanului, eu sunt gata chiar acuma. Este însă foarte de mirare, şi oricine se întreabă de ce aţi născocit voi rânduiala ca în faţa hanului să-i duceţi pe soli, şi nu scrisorile aduse de ei din partea împăraţilor lor." Askaniama a răspuns: „Nu trebuie să te minunezi că noi îi ducem în faţa împăratului pe soli, dar nu-i prezentăm scrisorile, pentru că obiceiul îl avem din vechime şi îl păstrăm cu străşnicie. În vremurile trecute, dintr-o împărăţie oarecare a venit un sol ce aducea daruri bogate,

însoţite de cuvinte de mare prietenie şi dragoste, tot aşa cum aduci şi domnia-ta acum, iar hanul nostru de atunci s-a bucurat mult şi a poruncit pe dată ca solul şi scrisoarea împăratului său, şi darurile să fie aduse înaintea lui. Ajungând în faţa hanului, trimisul i-a înmânat scrisoarea, dar când au citit-o, în ea erau scrise necuviinţe mari la adresa hanului, iar solul, şi el, în faţa hanului a rostit cuvinte de ocară. Astfel, din timpul acela a rămas rânduială în împărăţia chineză ca mai întâi să se ia scrisorile oricărui împărat, să se citească la cancelarie, spre a se vedea ce stă scris în ele, şi după ce se face astfel, solul este adus în faţa hanului. Scrisorile, însă, nu se aduc. Obiceiul acesta nu mai poate fi schimbat astăzi nici de însuşi hanul. Totuşi, de dragul prieteniei şi pentru cinstirea măritului ţar, bogdihanul a dat poruncă, trecând peste obicei, ca scrisoarea măriei-sale ţarului să fie primită de cei doi sfetnici mari ai săi, kolaii, dar nici să nu gândeşti că domnia-ta vei înmâna scrisoarea măritului han. Şi Baikov a stat aici şapte luni şi adusese daruri însemnate, iar tot timpul s-a vorbit numai despre felul în care să fie prezentată scrisoarea, şi totuşi n-a izbutit nimic şi s-a întors. Lui Feodor Baikov nu i s-a făcut însă cinstea pe care voim să o facem domniei-tale, fiindcă cei doi kolai nu primesc scrisorile de la nici un fel de sol. Şi când au fost altă dată solii din partea portughezilor şi a olandezilor, scrisorile lor au fost luate de slujbaşii cancelariei. Dacă bogdihanul ar primi astăzi scrisorile chiar de la domnia-ta, atunci toţi stăpânitorii vecini ar înceta să-l mai numească han pe bogdihan, pentru că a primit el însuşi scrisorile măritului ţar împotriva obiceiului şi de aici i s-ar aduce bogdihaniului o mare ruşine."

Solul arătă că aşa cum bogdihanul îşi păzeşte bunul său nume şi nu vrea să încalce vechiul obicei, spunând că, dacă ar primi el însuşi scrisoarea măritului ţar, s-ar înjosi, tot aşa onoarea ţarului nostru ar fi ştirbită mult, ca şi faima sa, pentru că măritul ţar a trimis cu atâta prietenie un sol şi daruri, iar bogdihanul, ca şi când nu i-ar păsa de prietenia ţarului, socotind că i s-ar cuveni acest lucru, ca din partea unuia mai mic decât el, nu binevoieşte

să primească el însuşi scrisoarea măritului ţar, aşa cum este obiceiul în toate împărăţiile lumii. Ar fi mult mai mare necinstea pentru măritul ţar decât pentru bogdihan dacă nu i-ar primi scrisoarea decât dacă ar primi-o el însuşi. „În ce-i priveşte pe ceilalţi regi care şi-au trimis soliile aici la voi, nici unul nu se poate asemui cu marele nostru ţar şi nu se poate întreba de ce mi se dă mai multă cinste mie, care port solia ţarului, deoarece fiecare se cunoaşte pe sine cine este. Cât despre cele ce s-au spus, că în timpurile vechi un sol oarecare i-a făcut necinste hanului, nu trebuie să vă îndoiţi de noi, fiindcă ceea ce i-am spus domniei-tale cu vorbe la râul Naun în timpul călătoriei este şi aici în scrisoarea măritului ţar; nimic altceva decât prietenie şi dragoste şi nu ne-a dat alte porunci în afară de cele arătate. Mă mir însă de ce atunci, pe malul Naunului, când m-ai anunţat că ai porunci depline din partea bogdihanului, nu ne-ai spus pe faţă ce se va întâmpla la Pejin, că scrisoarea măritului ţar nu va fi primită de însuşi bogdihanul, ci că va fi primită la cancelarie. Dacă mi-ai fi vorbit astfel, că măritului meu ţar nu i s-ar da nici un fel de cinstire, nicidecum n-aş fi venit." Askaniama a răspuns: „Nu se poate tăgădui că nu am spus, dar porunca bogdihanului a fost să se iscodească din vorbele domniei-tale şi din scrisoarea măritului ţar şi dacă ar fi fost vreo ameninţare sau vorbă necuviincioasă, să-i poruncesc îndată domniei-tale să plece înapoi, iar eu să adun o armată cât voi putea de mare şi să pornesc îndată împotriva Nercinskului şi Albazinului, pe care să le spulber din temelie, pentru că noi ştim câţi oameni locuiesc în ele. Mai mult, eu ţi-am spus-o şi mai înainte, dacă domnia-ta nu duci scrisorile ţarului la cancelarie, vei pleca înapoi ca şi Baikov."

Solul i-a răspuns că ceea ce i-a povestit despre distrugerea cetăţilor, s-au convins ei înşişi când au asediat cetatea Kumarsk. „Noi nu ne lăudăm cu războiul, dar nici de lupte nu ne temem. Marele nostru ţar nu vrea războaie şi sfadă, ci doreşte să fie legături de prietenie şi dragoste între el şi înălţatul bogdihan. De aceea, m-a trimis pe mine şi dacă măria-sa ţarul mi-ar fi poruncit să vă

declar război, eu v-aş fi spus-o demult. Cât despre cele arătate de domnia-ta, şi anume că voi pleca înapoi, asta este după voinţa bogdihanului. Dar dacă mi-ai fi mărturisit toate astea pe malul Naunului, eu n-aş fi venit până aici în nici un chip. Cât despre faptul că Nercinskul şi Albazinul au puţini oşteni, sunt atâţia pentru că nu este nevoie de mai mulţi. Dacă ar fi nevoie, măritul ţar are o mare mulţime de luptători care ar putea să umple tot ţinutul Amurului într-un an. Să-mi răspundă însă askaniama în mod lămurit: doreşte înălţimea-sa hanul să întreţină legături de prietenie şi dragoste cu înălţimea-sa ţarul, sau nu?"

Askaniama a zis: „Dacă măritul ţar doreşte să trăiască în pace şi prietenie cu înălţatul bogdihan, atunci şi măria-sa bogdihanul doreşte să statornicească legături de prietenie şi dragoste cu marele ţar, dar dacă măria-sa ţarul nu doreşte prietenie şi dragoste şi în gândul lui este altceva, şi înălţatul bogdihan va face la fel".

Solul a răspuns: „Să fie aşa cum a spus domnia-ta, şi eu mărturisesc în faţa lui Dumnezeu că, din partea sa, înălţatul ţar nu are alt gând decât prietenie şi dragoste. Măritul ţar m-a trimis pe mine tocmai pentru a-i spune înălţatului bogdihan gândul lui să întemeieze legături de dragoste şi prietenie veşnice între cei doi mari împăraţi, şi eu vă cer ca înălţimea-sa să primească el însuşi scrisorile ţarului, nu pentru a aduce în felul acesta o înjosire marelui han, ci pentru ca, atunci când vor veni la înălţatul ţar soli din partea măritului han, îndată ţarul să poruncească să fie aduşi înaintea sa şi să-i întrebe de sănătatea bogdihanului. De aceea, mi-a poruncit să observ tot ce se petrece şi să-i aduc la cunoştinţă măritului ţar, pentru ca şi el să se poarte asemenea măritului bogdihan. Dar dacă voi nu credeţi, eu sunt gata să vă dau în scris că înălţatul ţar va face la fel şi va primi el însuşi scrisoarea şi va întreba de sănătatea bogdihanului. Şi dacă nu veţi face aşa, atunci şi ţarul va porunci ca solului vostru să i se dea cinstire asemănătoare."

Askaniama spuse că, dacă s-ar trimite de către înălţatul han un sol către măritul ţar, sau către altcineva, oricât de mare, el

se va purta în ţara necunoscută aşa cum i s-ar arăta: unde i s-ar porunci să meargă ori să stea, va merge şi va sta, şi ce i se va porunci să facă, va face, dar să poruncească el nu se poate, pentru că fiecare ţară are obiceiurile sale. La ei această tradiţie s-a întărit într-atâta, încât nu poate fi călcată în nici un fel. „Dar destul s-a vorbit despre asta. Trebuie dată scrisoarea înălţatului ţar şi, dacă nu o dai, atunci te-ai ostenit degeaba, ca şi Baikov."

Solul a răspuns că marele han, după voia sa, poate să-l ţină aici sau să-l trimită înapoi, ori să-i ia chiar cu sila scrisorile înălţatului ţar, dacă ar voi, dar el nu dă scrisoarea înălţatului ţar la cancelarie de bună voie.

Askaniama a răspuns: „Din aceste două lucruri, unul se va întâmpla curând, dacă nu dai scrisoarea ţarului cât timp vorbim prieteneşte"; apoi s-a îndepărtat de ambasador.

În aceeaşi zi a venit la ambasador primul mandarin, alihamba, care conducea Cancelaria solilor, împreună cu askaniama, şi au adus cu ei un bătrân catolic din ordinul iezuiţilor, care se numea Ferdinand Verbiest, de neamul lui neamţ din ţara Niderlandei, care este sub stăpânirea regelui Spaniei. El a fost trimis de cincisprezece ani în China de mai-marele său din Roma. Aici trăiesc mulţi iezuiţi din ordinul său, de multă vreme îşi au bisericile lor în numeroase oraşe şi au convertit numeroşi chinezi la credinţa catolică. Mai înainte, Verbiest a trăit în ţinuturile de miazăzi ale împărăţiei chineze. Pe atunci, printre marii mandarini din preajma hanului se bucura de multă cinste un alt iezuit, Adam Schall, care venise în China încă de pe când stăpâneau hanii nicanţi, care pentru marea lui învăţătură îl cinsteau în mod deosebit. Când a cucerit China bunicul hanului de astăzi, auzind de el, l-a preţuit la fel şi l-a numit înalt dregător. Funcţia lui era la o dregătorie mare a hanului chinez, unde se învaţă astrologia, adică citirea în stele, şi unde se scriu calendarele şi prevestirile asupra vremii, care erau împărţite apoi în toată China, se cercetează eclipsele de soare şi de lună. Tot acolo se toarnă şi tunuri şi se născocesc tot felul de alte lucruri. Adam Schall a murit de câtăva vreme, dar

pe patul de moarte hanul l-a întrebat pe cine să pună în locul lui. Aşa s-a făcut că a poruncit să fie adus Ferdinand Verbiest, ca să-l ia pe lângă dânsul. Hanul l-a chemat în faţa lui şi l-a aşezat în locul lui Adam Schall. Pentru că nu cunoştea însă limba bogdoită (mongolă), i-a trimis un tânăr dintre curtenii lui şi l-a învăţat. Rangul lui Verbiest se numeşte în limba chineză *alihahava*, poartă haine bogdoite, însă nu îşi rade barba. În afară de el, în oraşul Pejin mai sunt încă pentru iezuiţi şi două biserici bogat împodobite.

Când Verbiest a ajuns în faţa ambasadorului şi au schimbat saluturi, ambasadorul l-a şi cunoscut după înfăţişare şi a început să-i vorbească latineşte, întrebându-l dacă nu era din ordinul iezuiţilor şi dacă era de multă vreme acolo. Şi pentru că Verbiest i-a răspuns tot în latineşte, au fost foarte bucuroşi că se puteau înţelege unul cu celălalt. Mandarinii chinezi l-au întrebat pe iezuit dacă ambasadorul a putut să vorbească cu el, şi acesta le-a răspuns că vorbeşte foarte bine şi despre orice. L-au întrebat apoi şi pe ambasador dacă îi place acest tălmaci şi dacă se poate înţelege cu el pe deplin. Ambasadorul a fost recunoscător bogdihanului că i-a trimis un astfel de om, care nu numai că va putea să tălmăcească cuvânt cu cuvânt cele discutate prin viu grai, dar şi scrisorile, şi titlurile celor doi mari împăraţi le va putea, de asemenea, tălmăci cuvânt cu cuvânt. Mandarinii i-au poruncit iezuitului să-I întrebe de la început pe ambasador din ce motive măria-sa ţarul a binevoit să trimită un sol la înălţatul bogdihan.

Solul a răspuns cum îi spusese şi lui askaniama mai înainte la Naun, că măria-sa ţarul trăieşte în prietenie şi dragoste, fără nici un fel de constrângere, nu numai cu acei mari stăpânitori care se află în număr mare în jurul statului său, dar şi cu aceia care se găsesc la mari depărtări. Acest obicei îl au toţi marii monarhi, nu pentru altceva, ci pentru slava lor. De aceea, măritul ţar a binevoit să trimită bogdihanului pe Feodor Baikov într-o solie, dorind încă de atunci să pună temei unor legături de prietenie şi dragoste, aşa cum avea şi cu stăpânitorii apropiaţi

din vecinătate şi cu alţi împăraţi, pentru ca de aici să înceapă şi să crească slava amânduror împăraţilor şi a împărăţiilor lor. „Totuşi, nu înţelegem de ce înălţatul bogdihan a primit solia în chip neprietenos, şi aceasta s-a întors fără rod. Văzând măria-sa ţarul că bogdihanul întâmpină fără bunăvoinţă soliile lui, nu a mai trimis alţi soli. Acum cinci ani însă, bogdihanul l-a trimis pe askaniama la râul Naun; el a venit în fortăreaţa de graniţă a împărăţiei înălţatului ţar, Nercinsk, aşa cum i se poruncise, ca să ceară de la hatmanul Danilo Arşinski câţiva slujbaşi pentru a începe tratativele, iar el a lăsat nişte oameni de ai lui ca ostatici în fortăreaţă. Danilo nu i-a reţinut ca ostatici, ci i-a trimis împreună cu cazacii lui la Naun. Askaniama i-a luat pe cazaci cu el şi i-a adus în grabă aici la Pejin, unde i-a înfăţişat înălţatului bogdihan. Bogdihanul a făgăduit prin mijlocirea lor să lege prietenie şi dragoste cu măria-sa ţarul, arătând că doreşte ca între cele două împărăţii să înceapă să se facă negoţ. Mai mult decât atât, a trimis din partea sa ţarului o scrisoare în care spunea aceleaşi lucruri, şi, dând câteva daruri, aceştia, însoţiţi de askaniama, au plecat înapoi către Naun şi de acolo — la Nercinsk. Danilo Arşinski i-a trimis pe aceşti cazaci, împreună cu scrisoarea, la măritul ţar, şi ei i-au spus măriei-sale toate acestea. Dar, deşi măritul ţar dorea foarte mult să ştie în ce chip i se adresează în scris înălţatul bogdihan şi ce doreşte, din pricina necunoaşterii limbii voastre mongole ţarul nu a putut să afle, ci a înţeles numai că slăvitul împărat, înălţatul bogdihan, ca vecin, nu poate dori altceva decât legături de dragoste şi prietenie. Mai mult, în afara scrisorii pe care a trimis-o prin cazaci, acestora le vorbise prietenos, şi măritul ţar s-a gândit că şi în scrisoare bogdihanul îi scrie cu toată curtenia şi dragostea, aşa cum se obişnuieşte la marii monarhi ai lumii. Cazacii au fost întrebaţi de ce nu au adus cu ei şi un chinez care să tălmăcească scrisoarea bogdihanului în faţa măritului ţar, dar cazacii au răspuns că mandarinii chinezi ziceau că ar fi fost o lipsă de respect să ia cu ei un astfel de om, pentru că scrisoarea trimisă era doar un semn de dragoste care să dovedească la Moscova că au fost în

faţa bogdihanului şi că în scrisoare nu scrie nimic altceva în afară de prietenie, dragoste şi legături neîntrerupte. Şi văzând că din partea înălţatului bogdihan se încep legături de prietenie şi de dragoste, măritul ţar m-a trimis pe mine, supusul său, în solie la înălţatul bogdihan şi, cu toate că nu ştia în ce fel i se adresase în scrisoare bogdihanul, totuşi măritul ţar a scris scrisoarea sa către înălţatul bogdihan după felul în care obişnuiesc să-şi scrie între ei marii monarhi, cu cel mai mare respect, cu dragoste şi cu prietenie. Măritul ţar îşi exprimă marele său respect şi prietenia sa către bogdihan, trimiţându-i daruri plăcute, dintre cele mai de preţ, care se produc în împărăţia sa şi care a socotit că-i vor face plăcere înaltului bogdihan. Din aceste pricini a trimis ţarul solie la bogdihan, pentru a trăi în legături de dragoste şi prietenie veşnică, ca şi cu alţi conducători, fără gânduri ascunse de silnicie, şi pentru a creşte numele cel bun al celor doi împăraţi şi al împărăţiilor lor. Acestea sunt motivele pentru care măritul ţar a trimis solia aceasta către înălţatul bogdihan, acţiune care a pornit din partea voastră, nu de la noi."

Şi de data aceasta a răspuns tot askaniama, iar alihamba a tăcut. El a spus că: „Pe de o parte, lucrurile au început de la noi, iar pe de alta, şi din partea ţarului, pentru că Danilo a trimis nu numai o dată la noi oameni pentru a începe negoţ, şi este de prisos să se mai discute de unde s-a pornit, pentru că această treabă este bună, indiferent de unde a început, de la voi sau de la noi. Din admiraţie pentru înaltul ţar, înălţatul bogdihan, care se înclină cu prietenie şi cu dragoste, i-a trimis la tine pe cei mai apropiaţi sfetnici, care sunt puţini la Cancelaria solilor şi se ocupă cu primirea solilor tuturor statelor străine, în timp ce alţi soli sunt primiţi de dregători mărunţi ai cancelariei. De aceea în dimineaţa aceasta domnia-ta ai fost invitat astăzi de dimineaţă la Cancelaria solilor, să duci scrisoarea ţarului şi acolo să o predai celor mai înalţi mandarini kolai ai noştri, care ar fi primit scrisoarea cu mare cinstire. Toţi ceilalţi soli sunt primiţi şi discută cu micii dregători, diecii, şi tot ei primesc şi

scrisorile. Astfel bogdihanul era încredinţat că cinstea înălţatului ţar nu este ştirbită cu nimic, mai ales că a poruncit ca scrisoarea să fie primită de nişte oameni atât de sus-puşi, lucru care mai înainte nu s-a mai întâmplat la noi. În ce-l priveşte pe bogdihan, nu este cu putinţă ca el însuşi să primească scrisoarea ţarului, pentru că noi avem un obicei vechi, împământenit, pe care nici hanul însuşi nu-l poate schimba. Scrisorile împărăteşti sunt luate mai întâi şi cercetate de ei, ca să vadă ce este scris în ele, apoi sunt solii duşi în faţa hanului, care s-ar putea să-i întrebe despre sănătatea stăpânului lor."

Solul a spus: „Şi la discuţiile cu solii olandezi au fost aceiaşi mandarini de la Cancelaria solilor, pentru că eu am la mine cartea soliei olandeze[1]. Este de mare mirare însă ca solii să fie duşi în faţa hanului, şi scrisorile aduse de ei — nu. V-am întrebat dacă este mai demnă de cinstire scrisoarea măritului ţar sau trimisul său?" Ei au răspuns că scrisoarea este mult mai demnă de cinstire, pentru că de ea depinde şi solia. Solul i-a întrebat iarăşi: „Dacă scrisoarea este mai demnă de cinstire, de ce nu duceţi scrisoarea în faţa hanului şi mă duceţi pe mine, un sol?" Ei au răspuns că sunt mai multe pricini: întâi vechiul lor obicei, al doilea fiindcă aceasta ar micşora respectul pentru cinstea bogdihanului, al treilea că nu cred ce spune solul prin viu grai, până nu citesc scrisoarea spre a se convinge că este scrisă cu respect şi că poate fi adusă la cunoştinţa bogdihanului. Şi s-a discutat mult despre aceasta..." Dacă nu vei da scrisorile ţarului la cancelarie, potrivit obiceiului nostru, pleci ca şi Baikov, fără să faci vreo treabă. Şi am auzit de la oamenii voştri că Baikov a fost condamnat la moarte de către înălţatul ţar, fiindcă nu a predat scrisoarea la cancelarie."

Solul a răspuns că acela care i-a spus despre Baikov a minţit, fiindcă Baikov a murit de moarte bună la multă vreme după

[1] Până la data când vorbea Spătaru, se cunoşteau ediţia lui J. Nieuhoff, tipărită la Leyda în limba franceză în anul 1665, şi versiunea engleză, tipărită la Londra în 1669 (n.t.).

solie. „El s-a purtat aşa cum i s-a poruncit, şi eu mă port astfel tot de aceea, pentru că aşa mi-a poruncit măritul ţar, pentru că el dă porunci, iar noi le ascultăm, iar din cele poruncite de el nu putem schimba nimic cu de la noi putere." Ei au spus, de asemenea, că li s-au dat porunci. „Numai că noi trimitem puţini soli în solie şi te credem pe domnia-ta că te porţi potrivit poruncii stăpânului domniei-tale, dar ceea ce spui prin viu grai nu credem întru totul, până nu vedem ce este scris în scrisoare, şi după aceea vom putea crede şi spusele domniei-tale." Solul a răspuns: „Ceea ce scrie în scrisoare ţi-am spus domniei-tale askaniama şi la Naun şi ai scris înălţatului bogdihan". Askaniama a spus că atunci i-am spus foarte pe scurt. „Acum însă, dacă ne dai scrisoarea şi o tălmăcim, atunci îndată o vom aduce la cunoştinţa bogdihanului şi va fi după porunca lui." Ambasadorul a răspuns: „Măritul ţar a auzit încă de când a fost trimis Feodor Baikov că obiceiurile voastre sunt foarte aspre şi de aceea a încetat să măi trimită scrisori şi soli, dar când a văzut scrisoareă înălţatului bogdihan, a nădăjduit că vom fi primiţi după obiceiurile dinainte şi de aceea mi-a poruncit mie ca, în numele măriei-sale, să-l rog pe înaltul bogdihan să primească el însuşi scrisoarea prietenoasă şi darurile ţarului, aşa cum se obişnuieşte în toată lumea de către toţi împăraţii creştini şi musulmani. Măria-sa ţarul se va purta la fel cu solii înaltului han. Dacă bogdihanul bănuieşte că în scrisoarea ţarului ar putea fi scrise şi pecetluite unele ameninţări şi vorbe de ocară, iar eu aş vrea să vă înşel prin spusele mele, atunci ţarul mi-a spus că pot să dau în scris ceea ce stă scris în scrisoare, pentru că ţarul este un monarh respectat şi se poartă întotdeauna cu dreptate. Nu numai în scrisoarea lui, dar şi în gândurile lui nu se află altceva decât prietenie şi dragoste. În vorbele pe care le-am rostit la Naun, în timpul călătoriei şi aici, nu a fost altceva şi nici nu vor fi decât prietenie şi dragoste, fără nici un fel de viclenie, aşa cum Dumnezeu o ştie şi timpul o va dovedi."

Ei m-au rugat să nu-i învinovăţesc pentru că nu mi-au arătat adevărul, dar obiceiul privitor la predarea scrisorilor ei îl au din vechime şi nici însuşi hanul nu-l poate schimba. Ei au auzit

că şi în alte ţări se repetă îndeaproape obiceiurile, aşa cum au auzit şi că în faţa măritului ţar nimeni nu se înclină cu capul acoperit, fiindcă ar fi socotit drept ocară. Ori în faţa bogdihanului, ferească Dumnezeu să se întâmple ca cineva să se încline cu capul neacoperit, că ar fi mare necinste. Totuşi, dacă şi-ar trimite de la el soli către înălţatul ţar, aceştia s-ar purta aşa cum li se va porunci de acolo şi n-ar încerca să statornicească obiceiuri noi.

Solul le răspunse atunci că ţarii şi monarhii nu se conduc după obiceiuri, ci ei hotărăsc obiceiurile şi multe le schimbă de dragul prieteniei pentru alţi monarhi[1], şi nu numai datorită unui obicei se întrec în solii pentru legături de pace şi prietenie, oraşe şi state. Acum măria-sa ţarul doreşte ca înălţatul bogdihan, care a mărturisit dragoste şi prietenie, să nu se poarte faţă de el cum s-a purtat cu portughezii şi cu olandezii, deoarece aceia faţă de ţar sunt foarte mici stăpânitori, ci să facă cum au făcut cezarul Romei şi alţi regi creştini, sultanul turcilor, şahul Persiei, care primesc ei înşişi scrisorile ţarului. El nu-i cere înălţatului bogdihan să hotărască un obicei nou, ci să facă numai ce se obişnuieşte de la începutul lumii între toţi monarhii şi noroadele care primesc ei înşişi scrisorile unii de la alţii. Aceasta o fac pentru a fi siguri că nu se săvârşeşte vreo viclenie în scrisori sau în solii. „Dacă nu primeşte scrisorile înălţatului ţar însuşi bogdihanul, scrisori prin care este îndreptăţită solia mea, ce cinste ar putea avea amândoi împăraţii, pentru că, atunci când vor fi trimişi solii la măria-sa ţarul din partea bogdihanului, şi ei ar fi primiţi şi cinstiţi în acelaşi fel? Cât despre cele ce aţi spus despre acoperirea capului, că în faţa ţarului toţi se descoperă, asta nu este tocmai aşa, pentru că solii creştini îşi ridică pălăriile nu numai în faţa unui asemenea mare monarh, ci şi unii în faţa altora, dar turcii şi persanii se înclină cu capul acoperit după obiceiul lor, şi ţarul nu sileşte pe nimeni în nici un fel să încalce datina ţării sale. Astfel, fiecare se poartă aşa cum ştie şi aşa se şi

[1] Pe monarhi şi pe împăraţi, kitaiţii îi numesc *coruni* (n.a.).

înclină". Ei au spus că după ce solul le va da scrisoarea ţarului, bogdihanul va porunci să fie adus înaintea lui, unde vor fi de faţă şi toţi mandarinii săi, putând astfel să-şi îndeplinească solia cu toată cinstea. Şi s-ar putea ca însuşi bogdihanul să-l întrebe despre sănătatea măriei-sale ţarului. „Şi vei fi cinstit întru totul". Solul răspunse că mai bine ar cinsti scrisoarea ţarului decât pe trimisul său, deoarece scrisoarea cuprinde chiar cuvintele adevărate ale măriei-sale, ca şi pecetea lui şi a întregii împărăţii ruseşti, prin ea fiind îndreptăţită şi cinstită solia. Ei au început iarăşi să se sfădească faţă de cele spuse, că aşa ceva nu se poate face, după care au cerut o copie a scrisorii ţarului ca să vadă dacă în ea nu sunt vreo ameninţare ori vreun cuvânt de ocară şi i-au spus iezuitului să scrie în limba latină ce îi spune solul. Fiind ei cu toţii la sol, a sosit un tânăr trimis de han, unul dintre curtenii lui de frunte, pe care, când l-au văzut, îndată s-au ridicat în picioare, iar iezuitul, privind pe scrisoare ca şi când ar fi citit, i-a spus solului că omul acela este primul favorit al hanului, care îl trimisese să vadă dacă iezuitul se poate într-adevăr înţelege cu solul. Solul însă trebuia să se prefacă a nu şti cine este noul sosit, pentru că ei nu doreau să fie recunoscut. După aceea, favoritul bogdihanului l-a întrebat pe iezuit ce limbă vorbeşte cu ambasadorul şi dacă rusul o foloseşte cu uşurinţă, iar iezuitul i-a răspuns că solul vorbeşte foarte frumos, iar limba este cea latinească, pe care nici cei mai înţelepţi nu o pot vorbi dacă n-o învaţă. Askaniama îi scrise apoi pe o bucată de hârtie spre aducere aminte cuvântul „latineşte", pentru ca, ajuns în faţa bogdihanului, să nu-l uite. Mai întrebă cel venit de ce întârzie treaba şi cum merge, apoi a luat însemnarea şi a plecat cu grabă la han. După ce au tălmăcit şi au scris copia scrisorii, au plecat şi ei sus la han şi ne-au spus că ne vor înştiinţa despre cele ce va porunci. Solul i-a cinstit cu vodcă pe toţi, apoi la plecare i-a condus. În timpul discuţiilor, iezuitul i-a spus solului că este fericit să-l slujească pe înălţatul ţar în orice treabă, de dragul religiei creştine. El ştia că bogdihanul va întreba despre toate, mai ales despre titlurile ţarului şi despre împărăţia Rusiei, dacă este atât de mare cât e pe hartă.

I-a spus şi cât de rau îi părea că a venit o solie de la un atât de slăvit stapânitor, deoarece chinezii erau nişte barbari care nu dădeau nici o cinstire solilor, dovadă cum au făcut şi în trecut cu olandezii şi cu portughezii. Darurile pe care le aduc alţii, ei le consideră şi le înscriu drept tribut, iar în scrisorile lor ei răspund ca un stăpân slugii sale, scriind şi multe alte vorbe de ocară despre care îi va spune altă dată. Chinezii susţin că toţi oamenii din lume văd cu un singur ochi, doar ei văd cu amândoi. Şi l-a pus pe sol să jure în faţa icoanei că nu va spune nimănui cele auzite, nici nu va scrie până când nu va fi dincolo de hotarele Chinei, deoarece ei, iezuiţii, sunt străini şi trebuie să sufere multe pentru credinţa în Cristos, fiind chiar şi acuma sub bănuială. A spus apoi ca-i va trimite solului o carte latinească, în care va vedea ce scrie el despre chinezi şi despre obiceiurile lor, când primesc soliile, apoi a plecat, împreună cu ceilalţi dregători.

În ziua de 20 mai au venit la sol askaniama şi zarguceiul şi l-au întrebat de sănătate. Acesta i-a întrebat şi el, la rândul său, dacă sunt sănătoşi şi dacă au adus la cunoştinţa bogdihanului tălmăcirea pe care o făcuseră în limba chineză după copia scrisorii ţarului, când au venit zilele trecute, împreună cu alihamba şi cu iezuitul, şi pe care askaniama o luase cu el.

Askaniama a răspuns că fusese tălmăcită în limba bogdoită (mongolă), însă nu fusese încă trimis raportul bogdihanului, pentru că ei „credeau şi nu credeau copia şi, cu toate că în ea era scris totul foarte frumos şi cu multă consideraţie, totuşi, până când nu va preda scrisoarea ţarului dregătorilor de la cancelarie şi până nu se vor vedea peceţile, ei nu puteau să creadă în nici un fel, nici în faţa hanului nu va fi dusă, căci după cum părul de pe cap creşte şi încărunţeşte fără să-l poţi schimba, tot astfel nici obiceiul nu poate fi schimbat de dragul măriei-sale ţarului. Cei doi sfetnici care vor primi scrisoarea sunt însă cei mai apropiaţi sfetnici ai bogdihanului, parcă ar fi cei doi umeri ai corpului, iar bogdihanul — capul".

Trimisul le-a răspuns că bogdihanul trebuie să primească el însuşi scrisoarea ţarului, pentru prietenia acestuia, şi atunci vor

vedea cu toţii că în scrisoarea ţarului este acelaşi lucru pe care l-a scris şi în copie, „pentru că scrisoarea ţarului, care are şi pecetea lui, este scrisă tot în limba latină, şi cred că va fi citită de acelaşi iezuit, şi toţi vor vedea atunci că n-am umblat cu nici o minciună sau viclenie. Dar dacă se va găsi altceva în scrisoare şi n-a fost scris de mine, atunci bogdihanul să-mi facă ceea ce va crede. Toate popoarele vor fi uimite însă de purtarea voastră, că aduceţi în faţa bogdihanului pe sol, şi nu scrisoarea care îl cinsteşte".

Askaniama a spus că duc scrisorile înaintea solilor la cancelarie tocmai de aceea, pentru că, dacă şi solii, şi scrisorile ar fi duse în acelaşi timp în faţa hanului şi dacă s-ar găsi scrisă vreo vorbă nelalocul ei în scrisoare, atunci şi solul ar primi de la bogdihan o pedeapsă cumplită. Când însă scrisorile sunt duse mai întâi la cancelarie, chiar dacă în ele scrie ceva neplăcut, atunci solul este trimis înapoi fără să-şi îndeplinească solia, dar nu este pedepsit.

Solul i-a răspuns că a auzit că bogdihanul nu primeşte el însuşi scrisorile nici unui alt împărat, pentru că nu vrea să fie aşezat pe aceeaşi treaptă cu cei de la care au fost trimise scrisorile. Chiar dacă ar fi aşa, de la măritul ţar poate să o primească de pe aceeaşi treaptă, aşa cum o făceau toţi marii împăraţi creştini şi musulmani. Doar ei au hărţi şi pot privi cât este de mare împărăţia ţarului şi cât a bogdihanului.

Askaniama a răspuns: „Ştim şi noi că împărăţia ţarului este foarte mare, şi nu din pricina egalităţii nu primeşte bogdihanul scrisoarea, ci din cauza vechiului obicei. De aceea, nu aţi căpătat încă răspunsul, pentru că nu este uşor să se răspundă repede. Sfetnicii chibzuiesc asupra scrisorii şi, când vor avea un răspuns, îndată va veni alihamba, împreună cu iezuitul, şi ţi-l vor spune."

Solul răspunse: „Toţi împăraţii şi monarhii au obiceiul ca solii să nu-şi rostească doar prin viu grai solia ce li s-a încredinţat şi pentru mai bună adeverire aduc şi scrisori care cuprind aceleaşi cuvinte. De asemenea, şi sfetnicii dau

răspunsurile tot în scris. Eu sunt gata acum să dau în scris vorbă cu vorbă cele spuse din partea ţarului, pentru că eu nu vorbesc în numele meu, ci potrivit poruncii măriei-sale. Şi dacă bogdihanul va face o primire plină de dragoste acestei solii, ţarul cu atât mai mult va face o primire asemănătoare soliei venite din partea bogdihanului. Dar dacă nu mă credeţi, fie că bogdihanul voieşte să mă reţină aici, fie că vrea să-mi ia fără voia mea scrisoarea, faceţi aşa cum doriţi, sunt doar în împărăţia voastră."

Askaniama a spus că bogdihanul nu va porunci aşa ceva şi nici altele din cele spuse de sol mai înainte, însă va fi împotriva oricărei schimbări a tradiţiei şi chiar dacă s-ar putea scrie pe hârtie discuţiile dintre ei, „deşi noi nu avem un astfel de obicei, ar fi foarte greu, pentru că noi nu înţelegem limba voastră, nici voi — pe a noastră". Când erau la Naun, el uitase să întrebe lămurit dacă solul va preda la cancelarie scrisoarea ţarului sau dacă ţine, asemenea lui Baikov[1], să o înmâneze înălţatului han „şi nu am luat un răspuns clar de la domnia-ta". Când l-a trimis pe zargucei de la Naun în oraşul împărătesc, i-ar fi scris hanului, şi acesta ar fi dat porunci dacă să fie adus în faţa împăratului ori să fie trimis înapoi. Totuşi, ei nu-l învinuiesc că este atât de dârz, pentru că fiecare om este dator să împlinească poruncile stăpânului său.

Solul a răspuns că ei înşişi puteau să vadă câtă prietenie se arată din partea ţarului, pentru că la simpla scrisoare pe care bogdihanul a trimis-o, din partea măriei-sale ţarului au fost trimise şi daruri bogate. De aceea, ei să-i răspundă curând, oricare ar fi hotărârea bogdihanului.

Askaniama a spus că darurile nu-i interesează deloc, fiindcă şi Baikov a adus daruri bogate, însă ei nici nu le-au privit. Cât despre răspuns, când va fi, el însuşi îl va aduce. Şi a plecat. Din

---

[1] În textul slavon este o greşeală. În loc de Baikov ,este scris *boikov* (cu vioiciune, cu însufleţire), ceea ce, deşi nu schimbă sensul, nu reproduce totuşi situaţia (p. 234) (n.t.).

ziua aceea a fost pusă strajă puternică şi porţile au fost zăvorâte, iar străjile vindeau mâncarea cu preţ îndoit[1].

În ziua de 22 mai au venit la ambasador askaniama împreună cu iezuitul alihahava şi i-au spus ca şi mai înainte că sfetnicii se adunaseră la sfat, dar că se temuseră să-i vorbească bogdihanului pentru că: „Pe domnia-ta, solule, nu te credem întru totul, şi cererea domniei-tale este împotriva datinii străvechi. Totuşi, sfetnicii au dat poruncă să mai vorbim încă despre treburile acestea, pentru că începutul este mai degrabă de la voi decât de la noi. Anii trecuţi ,când erau încă aici Feodor Baikov, Seit-kul, Tarutin şi alţii, cazacii băteau ţinutul din preajma Amurului şi ne prădau supuşii. Şi pe Baikov I-am întrebat atunci şi i-am spus despre cazacii aceia că se războiesc în timp ce ei vin cu solie. Ne-au răspuns că acei cazaci sunt doar nişte tâlhari care se bat fără nici o poruncă din partea ţarului. Chinezii i-au numit atuncea *luci*, adică tâlhari, şi din porunca bogdihanului am pornit împotriva lor pe uscat şi pe apă cu forţe care au fost trimise de aici, nimicindu-i pe toţi bandiţii. După aceea însă, Gantimur, care era supusul hanului, a fugit la Nercinsk împreună cu tribul său. Când a auzit bogdihanul că tâlharii aceia s-au aşezat la Nercinsk, pe râul Silk, i-a poruncit lui askaniama, care atunci era doar zargucei, să ia şase mii de ostaşi şi zece tunuri şi să pornească în expediţie împotriva acelor *luci*. Nagai-Timur şi-a adunat şase mii de ostaşi, a luat zece tunuri şi a pornit din oraşul împărătesc spre Naun, iar de acolo — la Nercinsk. Înaintea lui a trimis la Nercinsk un ţăran daur de-al lui Gantimur, ca să spioneze cu câţi oameni a fugit acesta, dar Gantimur l-a prins şi l-a trimis la cancelaria lui Danilo Arşinski, care, împreună cu Gantimur, i-au spus ţăranului că ei nu sunt tâlhari, ci sunt supuşii măriei-sale ţarului alb şi, după porunca lui, au construit două cetăţi, la Nercinsk şi la Albazin, şi că măria-sa doreşte să trăiască în prietenie şi dragoste

[1] După J. F. Baddeley, ar fi vorba de alimente suplimentare, peste raţia zilnică, acordată de curtea chineză (n.t.).

cu înălţatul bogdihan, pentru ca între cele două state să se poată face negoţ. Şi aşa, pe ţăran l-au trimis înapoi, unde m-a găsit cu oastea pe râul Unda, la două zile depărtare de Nercinsk. Şi când am auzit că aceia nu sunt tâlhari, ci supuşi ai ţarului alb şi l-au trimis înapoi pe ţărăn cu vorbe de prietenie, îndată am trimis şi l-am înştiinţat pe bogdihan că este mai bine să ne purtăm cu prietenie cu aceşti oameni decât să ne războim, fiindcă ei mi-au spus că sunt supuşii ţarului alb şi că locuiesc aicea din porunca lui; nu sunt nişte tâlhari de rând şi nu se vor mai purta tâlhăreşte ca mai înainte. Bogdihanul i-a poruncit lui askaniama să trimită la Nercinsk şi să aducă de acolo nişte cazaci, fiindcă doreşte să îi scrie ţarului o scrisoare, pentru a cere lămuriri depline. Aşa că de la Nercinsk au trimis zece cazaci, pe care askaniama i-a luat cu el şi i-a înfăţişat bogdihanului, care a scris ţarului o scrisoare nu numai despre Gantimur, ci mai ales ca să lămurească ce fel de oameni trăiesc pe acolo şi cărui împărat sunt supuşi. În afară de asta, Seit-Kul şi Tarutin şi alţii, care au venit după Baikov să facă comerţ în China, au spus că au cerut voie pentru aceasta în oraşul de scaun şi că au scrisori de la ţar. Când li s-a îngăduit însă să intre în oraşul împărătesc, s-a dovedit că ei nu aveau nici o scrisoare şi că ne-au înşelat. De aceea, acuma nici pe domnia-ta nu te credem, până când nu vedem scrisoarea adevărată a ţarului, ca nu cumva să ne înşeli şi domnia-ta, cum au făcut-o neguţătorii".

Solul le-a spus că despre trimişii la Nercinsk s-a vorbit prea mult atât la Naun, pe drum, cât şi aici, cum s-a început, şi de aceea nu este de nici un folos a se vorbi mereu despre aceasta. În ce priveşte spusele neguţătorilor, ţarul nu-şi trimite niciodată scrisorile care privesc treburile împărăţiei prin asemenea oameni. Lor li se dau însă bilete de trecere de către dregătorii din Tobolsk, spre a putea călători fără greutăţi şi a dovedi din ce împărăţie vin. Askaniama a răspuns că ştiu şi ei că ţarul nu-şi trimite scrisorile cu neguţătorii şi că nu le aveau cu ei, „dar acum nici pe domnia-ta nu te putem crede ca să nu ne înşeli cum au făcut-o neguţătorii. În copia scrisorii pe care noi am

luat-o de la domnia-ta vedem că tot ce scrie este foarte frumos şi înclinat spre prietenie şi dragoste, numai că ne temem ca în dosul peceţii să nu fie scris ceva rău şi urât".

Solul l-a întrebat atunci pe askaniama: „Bogdihanul ţi-a poruncit să-mi spui vorbele astea, ori sfetnicii săi?"

Askaniama a spus că porunca o primise de la sfetnici „pentru că ei nu îndrăznesc să aducă la cunoştinţă bogdihanului cele spuse de domnia-ta, care ceri să primească el însuşi scrisoarea ţarului, din pricina obiceiului atât de vechi şi de înrădăcinat, încât nici însuşi bogdihanul nu poate să-l calce. De aceea, bogdihanul a dat poruncă celor mai înalţi sfetnici să primească scrisoarea la cancelarie, ceea ce este o cinste nemaiauzită, deoarece aceştia niciodată n-au mai primit scrisori ale vreunui sol."

Solul a spus: „Dacă în viitor bogdihanul l-ar ruga ceva pe măria-şa ţarul, fie prin soli, fie prin scrisoare, cum ar putea fi înclinat măria-sa să împlinească cererea bogdihanului, dacă azi bogdihanul nu primeşte cele ce eu cer în numele ţarului?"

Askaniama a răspuns că nu este vreo rugăminte pe care bogdihanul să o facă ţarului. Solul i-a răspuns că însuşi askaniama a spus mai înainte că a trimis şi a luat cazaci de la Nercinsk şi că bogdihanul a trimis prin aceştia o scrisoare măritului ţar, pe care el însuşi a scris-o, şi l-a cerut pe tungusul Gantimur. Tot astfel s-ar mai putea întâmpla şi altele pe care bogdihanul, ca vecin, să le ceară măriei-sale ţarului.

Askaniama a spus că în ce-l priveşte pe Gantimur, despre care a pomenit, întâmplarea nu este însemnată, şi scrisoarea a fost trimisă nu atât pentru Gantimur, cât pentru a se şti cine este stăpânul acelor oameni şi cum va fi primită scrisoarea bogdihanului.

Solul zise: „Dacă astăzi spui că este o treabă fără însemnătate, de ce atunci pe Naun şi pe drum ai vorbit atâta şi m-ai întrebat stăruitor dacă am poruncă să-l predau pe Gantimur sau nu, deoarece bogdihanul suferise multe pagube din partea lui. Ţarul, cu toate că nu înţelesese ce era scris în scrisoare, totuşi, din mare bunăvoinţă m-a trimis pe mine cu misiune de

prietenie, de dragoste şi cu daruri. Bogdihanul se arată însă răuvoitor faţă de ţar, pentru că mă sileşte să predau la cancelarie scrisoarea ţarului, faptă prin care s-ar aduce o ştirbire numelui înălţatului ţar şi cinstei lui în faţa împăraţilor din toată lumea".

Askaniama a spus că de bună seamă bogdihanul doreşte prietenie cu ţarul, de aceea a poruncit sfetnicilor săi cei mai apropiaţi să primească scrisoarea la cancelarie, trecând peste obicei, iar lui, askaniama, i-a poruncit să deschidă porţile cele mari ale cancelariei, porţi care nu s-au deschis pentru nici un alt sol. Şi asemenea cinste încă nu s-a pomenit nu numai pentru alţii, dar nici lui Feodor Baikov nu i s-a făcut, pentru că porunca era să le primească zarguceiul. Astăzi, din prietenie şi dragoste pentru ţar, bogdihanul a dat poruncă în chip cu totul neobişnuit şi în afara obiceiului ca cei mai apropiaţi sfetnici ai lui şi cei mai cinstiţi mandarini să primească scrisoarea.

Iezuitul însă a strecurat printre vorbe că askaniama minte când spune că bogdihanului nu i s-a spus nimic, fiindcă de trei ori fusese înaintea lui până acum şi i-au raportat acestea, iar el a poruncit să se cerceteze în cărţile vechi dacă hanii dinaintea lui au primit sau nu scrisorile chiar de la soli. Bogdihanul este înclinat să facă acest lucru, numai că sfetnicii se încăpăţânează împotriva oricărei încălcări a vechiului obicei, pentru ca nu cumva cârmuitorii învecinaţi să spună că a făcut-o numai pentru ca ţarul să nu pornească război. În afară de asta, ei au scris cu bună-ştiinţă în scrisoarea lor ca de la stăpân la supus, şi de aceea se tem ca în scrisoarea ţarului să nu fie vreo ameninţare.

Solul îi spuse lui askaniama că, atunci când măria-sa ţarul trimite altora solii, şi dacă ocârmuitorul unei ţări porunceşte ca cineva din apropierea lui să primească scrisoarea ţarului, atunci acest fapt este socotit ca o mare necinste. Aşa şi bogdihanul, dacă ar fi primit prin cel din apropierea lui scrisorile de la cezarul Romei sau de la alţi stăpânitori ai unor împărăţii mari, asemănătoare, atunci nu aş mai spune nimic. Dar vorbind despre nişte stăpânitori atât de mici, care toţi la un loc nu pot

sta alături de marele ţar si nici nu merită să fie comparaţi cu el, ar fi ca şi când askaniama şi-ar trimite slujitorii cu o scrisoare şi cu daruri la sol, iar acesta ar porunci doar celor din jur să-i întâmpine şi nu i-ar aduce înaintea lui, atunci askaniama s-ar simţi foarte jignit. Cu atât mai mult ar fi jignit ţarul, şi prietenia ar schimba-o în dușmănie.

Askaniama a spus că trimisul a vorbit cu dreptate şi că solul este bun şi ştie că măria-sa ţarul este slăvit şi mărit, înşă obiceiul lor este vechi şi, de aceea, nu pot să-l înlăture, fiindcă slava bogdihanului s-ar micşora în faţa tuturor supuşilor, care ar spune că au încălcat obiceiul nu de dragul prieteniei ţarului, ci de teamă de război. De dragul prieteniei însă, au schimbat obiceiul, fiindcă scrisoarea va fi primită de sfetnicii cei mai apropiaţi ai bogdihanului, şi cum ei nu-l învinuiesc pe sol că apără cu tărie cinstea stăpânului său, nici acesta să nu-i învinuiască pe ei că se ţin dârzi pentru slava împăratului lor şi pentru păstrarea obiceiului.

Solul i-a răspuns lui askaniama: „Când a fost Feodor Baikov în China, bogdihanul, văzând că el nu predă la cancelarie scrisoarea ţarului, a poruncit să fie primită chiar de fratele său". Şi solul a adăugat: „Dacă înaltul bogdihan binevoieşte să primească el însuşi şcrisoarea măritului ţar, asta ar fi mai bine şi mai de cinste. Dacă nu vrea el însuşi, să poruncească fratelui său să o primească în numele lui." Şi astfel ambasadorul face această înlesnire, de care ei să-l încunoştiinţeze pe bogdihan.

Askaniama a spus că Baikov a spus minciuni, fiindcă în timpul acela era împărat Hsun-Hi-Han, tatăl hanului de acuma, şi acela n-a avut fraţi. Hanul de astăzi, fiul aceluia, are un frate, însă kolaii sunt mai mari în grad decât el. „Iar la Baikov, în afară de zargucei, nu s-a dus altcineva. Chiar eu, askaniama eram printre zargucei atunci şi nu i s-a dat nici pe jumătate cinste cât domniei-tale. Nici în cărţi nu s-a găsit să se dea unui alt sol atâta cinste câtă domniei-tale."

Veniseră devreme şi au vorbit până când au obosit. S-au odihnit puţin şi askaniama a început iarăşi să spună că el fusese

înălţat la rangul de askaniama ceva mai înainte de sosirea noastră, dar învestirea a primit-o a cincea zi după ce noi am sosit, şi chiar veşmintele pe care le purta îi vesteau rangul, pentru că pe piept şi pe spate era brodat câte un cocor de aur în ţesătură de fir. Şi s-a jurat în faţa solului, pentru ca acesta să nu creadă că se ţine aşa de dârz pentru că a primit acest rang nou de la han, ci pentru că ei s-au gândit şi au chibzuit mult că nu puteau să calce obiceiul. „Totuşi, să nu-ţi închipui că ţi se va face vreo silnicie; la noi nu s-a întâmplat niciodată aşa ceva. Ne vom bizui pe bunăvoinţa domniei-tale, şi mandarinii au spus că, dacă tu ai nădăjdui ca noi să ne închinăm Dumnezeului tău întrupat, iar pe zeul Fu să-l părăsim, tradiţia noăstră este aşa de puternic statornicită, încât aşa cum nu se poate renunţa la Dumnezeu şi la credinţă, nici obiceiul nu poate fi înlăturat."

Trimisul a spus că nu se poate da un asemenea exemplu, deoarece credinţa lor este schimbătoare. Mulţi se împotrivesc împărătului şi părintelui lor şi nu vor să le urmeze calea; dar obiceiurile se deosebesc de credinţă, deoarece obiceiul priveşte timpurile, şi apoi se schimbă şi împăraţii, mai ales, nu trăiesc după obiceiuri pentru alţii. Mai bine ar fi dacă askaniama şi iezuitul le-ar arăta sfetnicilor pe faţă şi fără ascunzişuri cele ce spune el, pentru ca ei să chibzuiască ce a cerut solul în primele zile, ca bogdihanul să primească el însuşi scrisoarea, iar acum el acceptă ca scrisoarea să fie primită de fratele hanului. Din partea lor însă nu s-a făcut nimic, la fel ca şi prima oară. Şi drept pildă le-a spus că, dacă un arc se îndoaie doar la un capăt, şi la celălalt — nu, se strică[1], dar dăcă amândouă capetele se îndoaie cu încetul, atunci săgeata zboară drept, şi arcul rămâne întreg. Tot aşa şi cu darurile. Ele trebuie duse în faţa bogdihanului odată cu scrisoarea; pentru că ei au obiceiul şă le ducă pe acestea în taină, înaintea scrisorii, la fei ca şi darurile aduse de Baikov.

Ei au răspuns că darurile nu sunt o treabă însemnată, trebuie mai întâi să se hotărască cu scrisorile. „Darurile nu au unde să

[1] În textul slavon este chiar zicătoarea populară (n.t.).

dispară; numai că domnia-ta supune-te celor spuse de mine şi dă scrisoarea ţarului acum la cancelaria sfetnicilor, şi când se va vedea că ceea ce este scris în scrisoarea ţarului nu se deosebeşte întru nimic de copie, atunci bogdihanul din prietenie şi dragoste ar putea primi el însuşi scrisoarea şi pe soli, aşa cum doreşte înălţimea-sa ţarul."

Solul a spus ca în viitor, orice răspuns ar voi să dea, să fie în scris şi el, de asemenea, va aşterne totul pe hârtie; şi va fi mai bine decât să se umble cu vorbe goale. Ţarul nu îl trimisese acum la bogdihan fiindcă ar avea vreo nevoie, ci numai pentru slava numelui său, şi dacă bogdihanul nu ar fi trimis scrisoarea, nici ţarul nu ar fi trimis nici măcar o solie. Dar de ce askaniama nu spusese lămurit la Naun că scrisoarea va fi luată la cancelarie, şi nu va fi în faţa bogdihanului?

Askaniama a spus că nu avea poruncă pentru asta şi din prietenie i-a spus să nu facă asemenea lui Baikov. „Noi ştim ce scrie ţarul bogdihanului, dar se prea poate ca titlul lui să nu fie scris aşa cum se cuvine. Dar domnia-ta ştii că ţarul ţi-a dat poruncă să te porţi după voia noastră, dar te împotriveşti."

Solul a spus: „În ceea ce priveşte titlul, nu numai că l-a scris cum se cuvine, dar şi prin viu grai mi-a poruncit să stabilesc hotărât titlurile amânduror împăraţilor, aşa cum să-şi scrie în viitor unul altuia, încât să le fie păstrată deopotrivă cinstea. Dacă ţarul ar fi scris ca solul său să se poarte în totul după obiceiul vostru, nici eu nu aş avea nimic de spus. Dar una este să scrii despre titluri, şi alta — despre obiceiuri."

Iezuitul a strecurat printre discuţii că a auzit, fără îndoială, că ei sunt hotărâţi să nu-şi calce datina, iar despre copia scrisorii pe care am dat-o, a spus că am făcut bine, deoarece, atunci când bogdihanul scrie o scrisoare cuiva, niciodată nu o arată solului şi o dau pecetluită. „Acum şi ei vor fi nevoiţi să-ţi dea domniei-tale o copie."

Askaniama rămase timp îndelungat fără să spună nimic, aşteptând ca solul să rostească vreo vorbă. În cele din urmă, a întrebat ce să le mai spună sfetnicilor. Solul i-a răspuns: „Nimic altceva decât cele ce s-au spus mai sus". Şi a plecat.

În ziua de 26 mai au venit askaniama şi iezuitul şi un zargucei şi i-au spus că în ziua de 22 mai, după ce au fost la sol, au raportat sfetnicilor tot ce au vorbit cu acesta, şi sfetnicii i-au dat poruncă să-i spună: „Domnia-ta ai fost trimis de ţar încoace pentru a nesocoti obiceiurile noastre vechi şi pentru a face altele noi, ceea ce niciodată nu s-a mai întâmplat".

Solul a spus că, atunci când ţarul a scris din partea lui cu dragoste şi cu prietenie bogdihanului, nu le este îngăduit sfetnicilor să numească cererile sale drept o încălcare a obiceiului lor. Când bogdihanul şi-a trimis scrisoarea fără tălmăcire, fără sol, fără daruri, măritul ţar a trimis un răspuns înţelept şi o solie cu daruri şi cu cinstire către bogdihan şi nu a spus că, împotriva tuturor obiceiurilor marilor stăpânitori, el nu i-a trimis nici daruri, nici sol, nici tălmaci. El se gândea că aşa cum soarele loveşte într-un perete cu strălucirea lui şi apoi acea strălucire este trimisă înapoi, tot aşa se va întâmpla şi cu scrisoarea plină de dragoste a măriei-sale ţarului.

Askaniama a spus: „Am auzit că la ruşi este obiceiul ca niciodată să nu se închine cineva în faţa ţarului cu capul acoperit şi că acest obicei nu se poate schimba. La fel şi al nostru."

Solul i-a răspuns că cele ce a auzit nu sunt adevărate, pentru că solii creştini într-adevăr salută cu capul descoperit, dar turcii şi persanii, toţi rămân cu capul acoperit după datina lor, şi ţarul nu cere nimănui să-şi părăsească obiceiul său, ci fiecare să i se închine aşa cum s-ar închina stăpânului lor.

Askaniama zise că bogdihanul nu vrea să primească el însuşi scrisoarea ţarului, deoarece prietenia lor abia a început, dar când se va desăvârşi totul şi între cei doi mari împăraţi se vor stabili o puternică prietenie şi dragoste, atunci bogdihanul ar putea, la o altă solie, să primească el însuşi scrisorile ţarului.

Ambasadorul i-a răspuns însă: „Întotdeauna au fost legături de prietenie între cei doi stăpânitori, şi ele au început când Feodor Baikov a fost trimis din partea ţarului cu dragoste şi gânduri bune şi, cu toate că nu l-au primit, totuşi ţarul a vrut să întemeieze legături de amiciţie şi să se facă negoţ, iar cazacilor de

la graniţă le-a poruncit să trăiască în pace cu supuşii voştri. Asta este prima dovadă de prietenie. A doua a fost atunci când domnia-ta ai fost la Naun şi ai trimis prin cazaci scrisoarea bogdihanului către ţar şi, cu toate că ţarul nu ştia ce cuprinde scrisoarea, totuşi a primit-o cu toată cinstea cuvenită. A treia dovadă de prietenie este aceea a trimiterii mele ca sol, cu scrisori şi daruri din partea ţarului şi cu scrisoarea pe care mai înainte a scris-o bogdihanul. Toate acestea vin din partea măriei-sale ţarului, care prin viu grai, ca şi prin scris ori în inimă, are numai gânduri de prietenie şi le va avea. Se prea poate ca din partea voastră să fie vreo bănuială, însă din partea noastră nu este nici una, aşa că bogdihanul va şti să răspundă la dragostea şi prietenia ţarului, primind el însuşi scrisoarea."

Askaniama a spus: „Înălţatul ţar poate te-a ales anume pe domnia-ta şi te-a trimis să vorbeşti cu noi, pentru că noi spunem totul pe faţă, şi oamenii noştri nu pot să dea alte înţelesuri treburilor, fiindcă noi suntem nedibaci şi neînvăţaţi în astfel de lucruri."

Solul a spus că el este cel mai umil supus al înălţatului ţar, însă lucrurile vorbesc de la sine. „Dacă măria-sa ţarul ar cere prin mine ceva neobişnuit în întreaga lume, atunci bogdihanul ar putea să nu primească. Dar lucrul acesta şi modul de a primi scrisorile sunt aceleaşi la toţi împăraţii. La fel va fi primit şi solul bogdihanului, iar din partea ţarului i se va da cea mai înaltă cinstire."

Askaniama a spus: „Dacă ţarul ar fi dat un răspuns în legătură cu Gantimur, atunci s-ar fi putut vorbi. Dar dacă domnia-ta ai spus că la voi nimeni nu cunoaşte limba chineză, cum de nu v-au spus cazacii care au fost aicea şi cărora li s-a repetat de o mie de ori prin viu grai că bogdihanul îl cere pe Gantimur şi că, dacă nu-l daţi, nu poate ieşi nimic bun din asta?"

Ambasadorul i-a amintit că şi pe râul Naun i-a răspuns la cele de mai sus şi anume că „măria-sa ţarul n-a auzit de Gantimur nici din spusele oamenilor, nici din scrisoarea bogdihanului, pe care de aceea o trimite cu mine"[1].

---

[1] De aici lipseşte o pagină din microfilmul cu textul slavon; o reproducem după traducerea lui J. F. Baddeley (n.t.).

Askaniama întrebă: „De ce n-a scris ţarul în scrisoarea lui că dorea să fie primită de bogdihanul însuşi, tot aşa cum scrisese privitor la titluri şi la alte lucruri? Poate că atunci s-ar fi ajuns la o înţelegere, pe când aşa, fiindcă totul atârnă doar de cuvântul domniei-tale, nu putem crede pe deplin ceea ce spui."

Solul arătă atunci că nu era obiceiul ca împăraţii să pomenească în scrisorile lor despre toate lucrurile. De pildă, nu se spunea nimic cu privire la daruri. Titlul însă era un lucru de mare însemnătate şi strâns legat de cinstirea cârmuitorului, de aceea nu putea fi lăsat la o parte şi se vorbea de el. Dacă însă nu vor să-l creadă în legătură cu asta, desigur că nu-i vor da crezare nici în privinţa altor treburi asupra cărora ţarul îşi rostise prin viu grai porunca să fie cercetate cu cea mai mare grijă.

Askaniama răspunse că îndată ce voi preda scrisoarea, vor crede orice aş spune.

Solul adăugă că ţarul auzise despre bogdihan că era un stăpân puternic şi că domnea după voie. Ştia că obiceiul bogdihanului este să nu primească el însuşi scrisorile, dar credea că, având putere deplină, ar încălca obiceiul de dragul prieteniei.

Askaniama recunoscu puterea nemărginată a hanului şi că putea face tot ce voia, că nimeni nu îndrăznea să i se împotrivească, dar obiceiul nu-l puteau schimba, pentru că ar ştirbi faima stăpânitorilor chinezi, care din vremuri străvechi erau printre ceilalţi cârmuitori ca nişte dumnezei pe pământ. La datină nu se putea renunţa.

Solul zise: „S-a vorbit destul, multe zile în şir, şi văd că nu părăsiţi grija ca cei doi stăpânitori nu cumva să fie socotiţi deopotrivă. Nici eu nu cutez a mă îndepărta de poruncile primite, pentru că aş fi aspru pedepsit de măria-sa ţarul. Dacă un lucru de rând, legat de obicei, este mai însemnat şi mai vrednic de cinste pentru bogdihan decât prietenia ţarului, iar el se împotriveşte să primească solia aşa cum obişnuiesc toţi ceilalţi cârmuitori, spuneţi-i cel puţin să îngăduie oamenilor noştri să iasă în oraş şi să-şi cumpere ce vor, deoarece toate zilele acestea

au trăit ca într-o închisoare cu porţile zăvorâte. Deşi cu Baikov v-aţi sfădit cu privire la predarea scrisorilor ţarului, totuşi oamenii lui au avut voie să meargă şi să târguiască nestânjeniţi, pe când oamenilor mei nu li se îngăduie nici măcar să privească dincolo de porţi. Şi în alte dăţi, neguţătorii noştri şi cei străini au fost, de asemenea, slobozi."

Askaniama răspunse: „Se va îngădui neguţătorilor să vină în curtea voastră şi tot ce aţi adus cu voi se va putea vinde într-o zi. Cumpărarea şi vânzarea nu vor ii stânjenite[1] şi nimeni nu va avea nici o supărare. Dar vi s-a oprit ieşirea pe poartă, pentru că nu predaţi scrisoarea ţarului. Nu este un obicei, dar nu putem aduna sfatul pentru a discuta despre un lucru atât de puţin însemnat cum este negustoria. Nici să se vorbească hanului. Doar dacă se iveşte ceva însemnat, atunci poate să-i spună şi despre asta."

Solul a răspuns că pentru noi nu era un lucru neînsemnat că nu eram liberi, ci stăm încuiaţi şi nu ni se îngăduie să cumpărăm cele trebuincioase pentru hrană, şi a întrebat de ce nu se dă mai repede un răspuns, înainte de toate. Askaniama a spus că în nici un chip nu se va da îngăduinţa de a ieşi în oraş, dar că va face un raport despre asta atunci când îşi va face timp.

Iezuitul s-a uitat iarăşi pe hartă şi, ca şi când ar fi citit, i-a spus solului că ei anume nu dădeau un răspuns, pentru a-l face să li se supună; nu de mult a fost să toarne un tun[2], unde era de faţă şi hanul care l-a luat deoparte şi l-a întrebat în taină: „Despre domnia-ta şi despre discuţii, şi despre altele, şi ce au vorbit cu domnia-ta, şi din vorbele lui am înţeles că este înclinat să te primească pe domnia-ta chiar el, însă nişte sfetnici mai neînsemnaţi ai Sfatului au porniri trufaşe". Hanul însă, cu toate că este tânăr, are douăzeci şi trei de ani, s-a dovedit înclinat

[1] Reluăm traducerea după textul original, p. 243 (n.t.).

[2] Turnarea tunurilor cădea în sarcina Departamentului astrologic, al cărui demnitar era iezuitul cu rang de alihahava (n.t.).

spre lucruri bune. Totuşi, kolaii aceia care, de fapt, guvernează, sunt îngrozitor de trufaşi şi încăpăţânaţi. Apoi au plecat.

În ziua de 27 mai a venit askaniama singur, fără iezuit, fără zargucei, fără grămătici, şi l-a rugat pe sol să îi trimită afară pe toţi slujitorii lui, oprindu-l doar pe tălmaciul de limbă mongolă. Când au ieşit cu toţii, a început să se jure pe Dumnezeul lui, pe soţie şi pe copii că numai pentru dragostea pe care o are pentru sol şi pentru prietenie venise, ca să-i spună doar lui, ca să nu-şi piardă slujba, că dacă va putea va hotărî cu sfetnicii „ca bogdihanul să dea poruncă să te aducă pe domnia-ta în cetatea lui, în palatul hanului, acolo unde se adună, de obicei, Marele Sfat, şi nu la cancelarie. Hanul va fi într-un loc anumit şi va asculta, dar nimeni nu va putea să-l vadă, iar de faţă va fi tot Sfatul şi mandarinii cei mai apropiaţi ai hanului, care te vor primi pe domnia-ta cu cinste".

Ambasadorul a spus: „Va fi hanul acolo pe locul său ori nu va fi? Mai bine s-ar face dacă hanul ar sta de faţă chiar din depărtare, însă pe tronul lui, şi astfel cinstea ţarului, deşi nu în totul, ar fi oarecum păstrată. Şi aşa cum s-a spus, dacă doreşte ca prietenia să se înjghebe între cei doi mari împăraţi, Dumnezeu îi va fi de ajutor pentru asta, iar cei doi stăpânitori îi vor da veşnică cinstire."

Askaniama a spus că era peste putinţă ca hanul să fie de faţă şi că orice discuţie despre aceasta este zadarnică, dar această posibilitate, pe care a născocit-o el, solul să n-o spună niciodată nimănui, fiindcă din această pricină nu adusese cu el nici pe iezuit, nici pe zargucei, pentru ca discuţia lor să rămână în taină. Nici el însuşi nu ştia bine dacă cele gândite s-ar putea înfăptui sau nu.

Solul a înţeles că askaniama se purta cu viclenie şi, pentru că în acelaşi timp se simţea cam bolnav, l-a rugat să revină în ziua următoare, când el va mai chibzui şi vor discuta. Însă ceea ce vorbiseră fusese poruncă de la han să-i spună. Şi a plecat.

În zilele acestea a fost o arşiţă mare, din care pricină şi a apei proaste, jumătate din oamenii soliei s-au îmbolnăvit; poarta

a fost tot timpul zăvorâtă, şi nu s-a îngăduit nimănui nici măcar să privească afară. Cele necesare gurii, străjile, care erau slugile mandarinilor, le-au vândut cu preţuri întreite.

În 28 mai a sosit un grămătic de-al lui askaniama, care l-a întrebat pe ambasador de sănătate, spunându-i să nu se întristeze că nu a venit însuşi askaniama, deoarece era bolnav şi nu venise nici la cancelarie, dar va veni negreşit în ziua următoare.

30 mai. A venit askaniama singur şi a spus că nu sosise mai devreme, deoarece a fost bolnav, şi să nu i-o ia în nume de rău, că a fost şi o ploaie mare. Dumnezeu îi sta martor că nu numai el, dar şi bogdihanul înclină să arate ţarului toată prietenia şi să primească solia cu dragoste, fiindcă este un împărat foarte binevoitor, numai că sunt câţiva mandarini care se împotrivesc cu străşnicie să nu se calce vechiul obicei, spre a nu se aduce necinste împăratului. Dacă se purtau aşa, n-o făceau din reavoinţă, ci pentru că nu cunoşteau obiceiurile altor împăraţi. De asemenea, despre înălţatul ţar credeau că este un domnitor obişnuit, şi ei nu credeau cât este de slăvit. Însă el, fiind doritor ca între cei doi mari stăpânitori să fie prietenie şi ca să nu se irosească străduinţele amândurora, de aceea nu s-a dus să comunice Sfatului cele cerute de sol în legătură cu neguţătoria şi alte lucruri despre care am vorbit, fiindcă dacă le-ar fi spus, aceiaşi mandarini s-ar fi putut să zică între ei că s-ar putea să fi venit în solie doar pentru asta şi pentru alte asemenea lucruri neplăcute. El, askaniama, îl lăudase pe ambasador în faţa hanului şi a Sfatului ca pe un om înţelept, iar în zilele acestea zăboviseră asupra multor cărţi în care au căutat despre modul de primire a scrisorii, dar în zadar, penţru că şi de la Dalai-lama, care este cinstit la noi ca un Dumnezeu, scrisorile sunt aduse tot la cancelarie. El însă, askaniama, născocise ceva ce nu se făcuse cu nici un alt sol, aşa cum îi spusese mai înainte, dar nu ştia dacă încăpăţânaţii aceia vor accepta sau nu, anume ca în locul acela din palatul hanului unde se adună Marele Sfat, iar mai sus se află tronul hanului, acolo, în faţa lui, să se stabilească un loc anume, acoperit cu mătase galbenă, şi împrejur

sa fie adunaţi toţi mandarinii. „În faţa acestui loc vor sta cei doi sfetnici apropiaţi, către care domnia-ta vei merge şi le vei preda scrisoarea şi vei aştepta singur în locul cela până când cei doi kolai o vor duce hanului, care nu va fi departe. Dacă cei doi kolai te vor întreba de sănătate, le vei răspunde, dar dacă nu te vor întreba, te vei întoarce îndată la locuinţă. Ei nu te vor întreba nimic despre treburile obişnuite, deoarece toate treburile celor doi împăraţi le-a avut în grijă el, askaniama, căruia i s-a poruncit să le cerceteze, să le discute şi să le îndeplinească."

Solul i-a spus că face foarte bine că doreşte prietenia şi dragostea între cei doi mari împăraţi, şi ar fi bucuros ca însuşi hanul să fie de faţă, căci în felul acesta s-ar arăta în mod desăvârşit prietenia faţă de măria-sa ţarul „şi dacă aşa cum ai spus, hanul va sta în apropiere, încât ambasadorul să-l poată totuşi vedea atât pe el cât şi pe cei doi kolai, care îi vor duce scrisoarea înălţatului ţar şi i-o vor prezenta, atunci pot socoti că stăpânului meu, marelui ţar, i s-a dat cinstea cuvenită".

Askaniama a spus că el nu îndrăzneşte să-i spună hanului ce a născocit, pentru că s-ar îndeplini foarte greu, dar s-a jurat să îşi pună gândul în aplicare şi a spus: „Trimite mâine un grămătic la străjile de la poartă şi cere-le să mă cheme pe mine şi pe iezuit, ca să vorbim despre toate acestea şi despre cum am face să le comunicăm mai departe".

Ambasadorul a întrebat: „Bogdihanul are vreun frate mai mare sau mai mic?" şi askaniama a răspuns că are şi unul mai mare, şi unul mai mic. De asemenea, l-a întrebat dacă crede că bogdihanul va trimite sau nu o solie ţarului. Şi el a răspuns că, în afară de han, nimeni nu ştie despre asta, dar s-ar putea să se audă ceva după predarea scrisorii.

Cât despre toate spusele lui askaniama, că ar fi fost născocite de el, erau minciuni, fiindcă avea poruncă de la bogdihan să le discute.

În poruncile scrise ale ţarului se spunea în mai multe locuri ca el, Nicolae, să vorbească cu sfetnicii hanului şi să ceară cu

multă stăruinţă ca în acelaşi timp cu scrisoarea, să fie predate şi darurile măriei-sale ţarului, în prezenţa hanului, şi dacă, după multe discuţii, mandarinii îi vor spune într-adevăr că nu se poate, atunci ambasadorul să predea toate trei scrisorile în care era scris despre solii, să predea şi darurile, dar solul nu trebuia să se încline în faţa sfetnicilor hanului.

De aceea, când au venit askaniama şi iezuitul la ambasador în ziua următoare, şi acesta a înţeles din vorbele lor că refuză să îndeplinească cele discutate, îndată a deschis vorba aşa cum stă scris mai departe.

31 mai. Askaniama a venit împreună cu iezuitul şi cu zarguceiul. Iezuitul a spus că askaniama l-a luat deoparte în curte şi i-a comunicat că ar fi fericit dacă lucrurile s-ar împlini „aşa cum doreşti domnia-ta, solul măritului ţar, însă nu se poate în nici un fel, deoarece se împotrivesc toţi sfetnicii care nu ştiu cât de mare împărat este ţarul". Chiar şi iezuitul întrebase pe mai mulţi dintre sfetnici dacă s-ar putea face aşa ceva, şi ei au răspuns că nu, în nici un chip. „Şi este de mirare ceea ce vor să facă acum, fiindcă sunt trufaşi, şi ceea ce sunt pe cale să facă acum, adică să calce obiceiul, nu s-a mai întâmplat niciodată faţă de nici un sol. De aceea, am venit astăzi la domnia-ta ca să vorbim şi să găsim o cale prin care amândoi împăraţii să stabilească o înţelegere pe care să o întărească în viitor, iar prietenia şi dragostea să crească, fiindcă ei sunt oameni trufaşi şi îndărătnici." Solul răspunse că de la început a stăruit din partea ţarului ca însuşi bogdihanul să primească scrisoarea. „După cum se ştie, v-aţi împotrivit nu numai o dată la cele spuse de mine, zicându-mi că nu credeţi, fiindcă s-ar putea ca în scrisoarea pecetluită a ţarului să fie vreo ameninţare. Aţi cerut o copie pe care eu v-am dat-o, dar tot nu mi-aţi dat crezare. A doua oară am propus ca, dacă nu primeşte însuşi hanul scrisoarea, să poruncească celor mai apropiaţi sfetnici s-o primească în faţa sa, dar voi v-aţi împotrivit şi la asta, spunându-mi că ar fi o mare necinstire a numelui bogdihanului. În felul acesta, s-ar putea spune că bogdihanul preţuieşte mai mult

obiceiurile decât prietenia ţarului. De aceea, acum vă fac o ultimă propunere, fiindcă am auzit că în palatul bogdihanului sunt mai multe locuri de onoare, unde se adună Sfatul vostru, şi că un astfel de loc nu este departe de tronul hanului, deci, dacă însuşi hanul va binevoi să se arate, cu atât mai mult va fi din partea lui un răspuns la cinstea înălţatului ţar. Dar dacă nu binevoieşte să se arate pe faţă, deşi ar fi îndărătul unui paravan sau după o perdea, să facă un semn ca eu să ştiu că şi bogdihanul se află undeva în apropiere. Eu am cu mine din partea ţarului trei scrisori în trei limbi deosebite, pentru a putea fi înţelese de voi. Eu voi veni cu una din aceste scrisori ale ţarului, pe oricare aţi voi să o aveţi, scrisoare pe care o voi înmâna nu kolailor, ci fratelui mai mare sau mai mic al bogdihanului, fără nici un fel de cuvântare şi fără închinăciune. De faţă vor fi şi kolaii, şi toţi sfetnicii, iar fratele hanului îndată ce va lua scrisoarea de la mine o va duce fără zăbavă acolo unde, după dovezi sigure, voi şti că se află hanul. Altceva nu voi mai spune decât că darurile din partea ţarului trebuie date împreună cu scrisoarea. Celelalte două scrisori vor rămâne la mine, până când voi fi dus în faţa hanului şi i le voi înfăţişa atunci. Astfel se va face şi după dorinţa voastră, şi după a mea, deşi nu întocmai."

Şi ei au spus că pot comunica mai departe cele cerute de sol, dar mai bine ar fi ca toate cele trei scrisori să le aducă odată, pentru că în nici un chip nu puteau fi primite în timpul cât va sta în faţa hanului. Şi despre asta va fi iarăşi sfadă, căci ce fel de treabă este asta, ba să fie dată înainte, ba să fie dată după? Hanul în nici un caz nu le primeşte el însuşi. În ce priveşte primirea de către fratele hanului, nici despre asta nu poate comunica mai departe, fiindcă la ei mai mari decât acesta sunt kolaii, care conduc întreaga împărăţie, pe când fraţii hanului trăiesc doar pentru ei.

Ambasadorul a spus: „Înţeleg eu şi singur, kolaii conduc. Însă fraţii hanului şi copiii sunt de sânge împărătesc şi ei sunt urmaşii hanului, nu kolaii. Şi deoarece înălţatul ţar se trage din strămoşi cu sânge împărătesc din veacuri îndepărtate, se cade

ca scrisoarea lui să fie primită de cei deopotrivă cu dânsul. Dar aceasta să fie spusă, fiindcă cererea este dreaptă. De asemenea, să se dea scris că, atunci când vor trimite soli la măria-sa ţarul, să facă şi ei la fel fără discuţie. În afară de asta, să mi se dea scris tot ce a spus mai înainte askaniama, pentru ca, atunci când vor veni soli în faţa ţarului, el să poruncească şi să le primească scrisorile asemenea bogdihanului, iar bogdihanul să scrie în scrisoarea către ţar: «Solul vostru a stăruit cu dârzenie vreme îndelungată ca scrisoarea măriei-voastre să fie primită în faţa mea, dar pentru că obiceiul nostru vechi se împotriveşte, pentru cele întâmplate acum să nu vă mâniaţi. Pe viitor, când prietenia va creşte, atunci poate voi primi eu însumi scrisorile». Şi asta mă va ajuta să mă dezvinovăţesc în faţa măritului ţar". Askaniama a spus despre soliile lor, care vor fi trimise ţarului: „Deoarece am vorbit, pot să şi scriu că li se va porunci să urmeze aceeaşi purtare. Şi faptul că domnia-ta ai fost dârz poate s-o scrie bogdihanul, însă nici în gând nu este cu putinţă să spună în scrisoare că însuşi hanul îl va primi pe solul care va veni în viitor. Totuşi, voi comunica mai departe vorbă cu vorbă toate spusele domniei-tale, şi atunci se va lua o hotărâre". Apoi a întrebat din partea lui: „Dacă sfetnicii vor fi dat răspuns pentru toate ce doreşti domnia-ta şi, în cele din urmă, m-ar întreba: l-ai iscodit pe sol dacă, după predarea scrisorii, atunci când va fi condus în faţa hanului pentru închinăciune, el se va închina după obiceiul nostru înălţimii-sale, sau nu?" Solul i-a răspuns că mai întâi trebuie să cerceteze şi să lămurească o singură treabă şi apoi să înceapă alta. După ce se va hotărî în privinţa predării scrisorii, atunci nu numai despre închinare, dar şi despre alte multe s-ar putea vorbi. „Dacă ei primesc ca scrisoarea să fie înmânată hanului, atunci sunt gata să vorbesc despre închinăciune şi acum". Askaniama mi-a răspuns: „Dacă sfetnicii ar fi aflat că domnia-ta nu ai de gând să te închini hanului după obiceiul nostru, atunci nu te-ar mai fi primit în cetatea bogdihanului cu scrisorile şi ţi-ar fi refuzat toate cererile, fiindcă la noi cinstirea stăpânului nostru se cuprinde

în această închinăciune." Şi iezuitul, din partea lui, adeveri cele spuse.

Solul le-a spus că niciodată nu a auzit ca în treburile marilor împărăţii să se înceapă un alt lucru până când nu s-a sfârşit primul. Îndată ce va şti ce fel de cinstire se va da scrisorii ţarului, se va încheia cu această treabă. „Atunci putem vorbi despre închinăciune şi altele ce vor urma în viitor". Despre acestea am vorbit cu însufleţire, şi mi-au cerut stăruitor un răspuns, dar nu le-am dat. I-am întrebat: „S-ar părea că vreţi să ne faceţi prin silnicie să ne supunem obiceiului vostru întru totul şi nu numai atât, dar porţile sunt zăvorâte de atâtea zile, încât nu putem merge să cumpărăm cele trebuitoare bolnavilor noştri, iar răspunsurile le amânaţi de pe o zi pe alta, oare pentru ca nouă să ni se urască?"

Askaniama a răspuns că în privinţa porţilor nu cutează să vorbească, „pentru că hanul a dat în legătură cu asta poruncile cele mai aspre, ca până când nu dai scrisorile ţarului, poarta să fie zăvorâtă cu lacăte. Trebuie să te aştepti la mânia lui. Dar în curând vei avea un răspuns pentru toate". Şi a plecat.

1 iunie. A fost o furtună cumplită cu un vânt puternic şi tunete, iar trăsnetele veneau ca focul. Multe dughene au fost răsturnate şi au fost ridicate de furtună orice alte lucruri mici pe care le-a întâlnit, făcându-se de la pământ şi până în nori un vârtej care a mers pe lângă zidul oraşului prin apropierea locului unde era găzduit solul, ducându-se atât de departe până când nu s-a mai văzut. Chinezii au spus că asemenea furtuni bântuie nu numai pe uscat, ci şi pe mare, şi adesea se pierd multe corăbii din pricina lor. Cât timp am stat la Pejin, nu am văzut incendii, pentru că toate gospodăriile lor sunt acoperite cu olane smălţuite.

2 iunie. Au venit askaniama şi cu iezuitul, şi cu zarguceiul şi mi-au spus că le-au adus la cunoştinţă sfetnicilor tot ce am vorbit mai înainte, cum solul măritului ţar a propus ca în acel loc unde se va preda scrisoarea măriei-sale să se poată face un semn că hanul este prezent şi că poate vedea cum i se aduce scrisoarea ţarului.

„De asemenea, le-am spus şi că vrei să dai acum o singură scrisoare, iar celelălte două — mai târziu, când va fi închinăciunea. Ei s-au împotrivit şi au spus că toate trei scrisorile trebuie predate odată pentru o mai bună înţelegere. La fel şi despre propunerea de a primi scrisorile fratele hanului, este cu neputinţă, pentru că acesta nu se interesează de treburile împărăţiei, dar vor fi primite de kolai. Cât despre faptul ca bogdihanul să scrie ţarului despre cele propuse de domnia-ta, la fel este fără putinţă, fiindcă noi scriem potrivit altui obicei. De asemenea, mi-au poruncit să te întreb pe domnia-ta despre închinăciune, şi trebuie să înveţi să te ploconeşti înainte de a fi dus în faţa hanului. Au vorbit şi despre daruri. Vor fi date înaintea scrisorilor, fiindcă noi nu avem obiceiul să amestecăm darurile cu scrisorile. Şi mi-au poruncit ca solul să dea răspuns lămurit despre toate acestea".

Solul i-a răspuns că din toate se vede că bogdihanul nu binevoieşte să-şi arate prietenia faţă de înălţatul ţar. Dacă în semn de prietenie ar primi el scrisorile ţarului, şi asta depinde numai de voinţa hanului, atunci şi el ar putea să predea toate cele trei scrisori, pe care le cer pentru o mai bună înţelegere. În ceea ce priveşte spusele kolailor că ei sunt mai mari în rang decât fraţii hanului şi despre asta să fie aşa cum vrea bogdihanul, dar în ceea ce priveşte închinăciunea, răspunsul rămâne acelaşi, până când nu se va vedea ce fel de cinstire se va arăta scrisorii măritului ţar şi nu i se va răspunde la asta şi în ceea ce priveşte darurile, că nu le dă înaintea scrisorii, ci împreună. Şi aceasta va fi o cinstire pentru amândoi împăraţii. „Cât despre uzanţa de a lua darurile mai înainte, am auzit şi în timpul călătoriei, şi aici că poporul vostru le numeşte bir, şi eu m-am certat cu aceşti oameni asupra celor ce spun, fiindcă măritul nostru ţar primeşte bir de la multe state, dar el nu plăteşte nimănui."

Ei au răspuns că s-au înţeles asupra tuturor lucrurilor între ei, dar să li se dea răspuns despre închinăciune acum, pentru că se stăruie mult asupra acesteia. Cât despre daruri, le va comunica şi îl vor vesti când şi cum le va duce. Ceea ce vorbeşte

poporul despre bir, o spune din ignoranţă, şi nu trebuie să pună nici un preţ pe asta.

Solul a stăruit că nu este timpul să se vorbească mai mult despre închinăciune. Dacă darurile nu vor fi duse împreună cu scrisoarea măriei-sale ţarului, el nu le va înmâna. S-a mai vorbit mult despre asta şi iarăşi au plecat.

În ziua de 4 iunie a venit askaniama, împreună cu iezuitul şi cu zarguceiul, şi a spus că bogdihanul, dorind să-l cinstească pe înălţatul ţar mai mult decât pe [1]... solii care mai înainte... şi, de aceea, a poruncit să se pregătească... loc pe care va fi... şi sfetnicii: „Iar mâine în primul ceas al dimineţii vor fi trimişi cai şi vor lua toate darurile măritului ţar pe nişte mese mici care vor fi purtate înaintea domniei-tale de oamenii domniei-tale, sau de ai noştri, cum vei dori. După aceea, vor fi purtate cele trei scrisori ale ţarului, potrivit obiceiului vostru, aşa cum se obişnuieşte la voi. Când vei ajunge în cetate, în faţa tronului hanului, va fi pregătit un loc unde vei aşeza scrisorile împărăteşti, iar darurile vor fi alături. În locul acela va sta cel dintâi kolai care este cârmuitorul întregii împărăţii chineze şi pe deasupra nepot al hanului şi care va primi scrisorile. După ce vei preda scrisorile şi darurile înălţatului ţar, nu vei vorbi nimic şi te vei întoarce la locuinţa domniei-tale. Numai că noi avem o datină: în faţa palatului hanului este un stâlp de piatră, pe care este scris numele hanului, şi chiar fratele hanului sau orice mandarin ar ajunge în dreptul lui trebuie să descalece de pe cal şi să meargă pe jos... ceea ce noi avem din vechime ca..."

Ambasadorul a spus că el... şi deoarece înălţatul bogdihan... dacă a găsit că este mai bine astfel, ca... înălţatul ţar... prin kolai decât prin fratele său, să primească. În ce priveşte descălecatul în faţa stâlpului, dacă aşa este obiceiul din vechime şi dacă nu s-a făcut anume numai de dragul de a-l duce pe jos, va descăleca. Despre daruri, este o treabă bună că se vor purta

---

[1] Peste tot unde sunt puncte cuvintele lipsesc din textul original la p. 249—250 (n.t.).

pe mese, şi nu în mână, este mai nimerit, dar să se trimită, în aceeaşi zi cu mesele, şi cai pentru ambasador şi pentru curtenii ce-l însoţeau.

Iezuitul l-a întrebat pe askaniama dacă ar putea trimite ambasadorului nişte fructe proaspete prin slujitorii săi, şi askaniama a răspuns că nu îndrăzneşte să-i îngăduie, fiindcă este poruncă aspră din partea hanului ca în curtea solului să nu pătrundă nimeni şi nici din curte să iasă, până când se va da poruncă.

În ziua de 13 iunie a venit zarguceiul la ambasador cu un ceas mai înainte de a se lumina de ziuă şi a spus să-şi trimită darurile sale, ale curtenilor, ale grămăticilor şi ale fiilor de boieri. Darurile au fost duse în acelaşi loc unde fuseseră şi ale măriei-sale ţarului şi, când au ajuns acolo, în acelaşi timp au sosit în întâmpinare alihamba şi sfetnicii, care au luat în primire mai înainte caii din partea solului, apoi câteva daruri din partea solului şi a curtenilor şi ce au mai ales, iar oamenilor le-au spus să aştepte până când le vor cerceta pe toate. Dacă au să-i placă hanului unele daruri, pe acelea le va primi, dar dacă altele nu vor fi vrednice de măria-sa, le vor înapoia, fiindcă samurii şi vulpile fiilor de boieri nu erau de preţ. Au aşteptat astfel până la amiază, când au venit mandarinii, care au spus că bogdihanul ar fi vrut să înapoieze dintre vulpi şi dintre samuri ce nu-i era pe plac, dar a poruncit totuşi să fie păstrate, fiindcă erau aduse dintr-o ţară atât de îndepărtată, şi înălţatul bogdihan nu a vrut să-i întristeze.

Cei de faţă au văzut cum darurile au fost înfăţişate bog=dihanului, după obiceiul lor. Sfetnicii aveau nişte saci mari, galbeni, iar la saci erau legate nişte tăbliţe de lemn tot galbene, pe care scriau la rând darurile, câte unul pe fiecare tăbliţă. Şi uitându-se la aceste tăbliţe, au dus darurile pe rând la han, apoi au pecetluit tăbliţele pe saci. Despre cai au spus că i-au încălecat, i-au privit şi i-au oprit. Fiind ei acolo, prin faţa lor a trecut fratele mai mare al hanului, şi înaintea lui se ducea un cal de căpăstru. Caii lor sunt mici. Fratele hanului este încă tânăr,

cam de treizeci de ani, şi numai el poate veni călare până la acea poartă, apoi merge pe jos. Acest frate mai mare al hanului este căpetenia Sfatului Ţării, însă numai cu numele, deoarece kolaiul care a primit scrisoarea ţarului face ce-i place. Prin bunăvoinţa Domnului, împărat al chinezilor a fost ales cel de al doilea fiu al decedatului împărat Ksun-Hi, bogdihanul de acum al cărui nume este Kan-Hi. Potrivit obiceiului, orice han, după urcarea pe tron, ia numele de bogdihan. Cel dintâi han chinez din această dinastie a fost tatăl lui Kan-Hi, care are şi un frate mai mic, şi amândoi fraţii se bucură de mare cinste, dar în treburile ţării nu se amestecă cu nimic. Şi încă de pe acum este hotărât ca urmaşul hanului după moartea sa să fie fiul său. După aceea, oamenii noştri au fost trimişi înapoi din cetatea hanului, şi cu ei a sosit şi zarguceiul care venise după daruri şi i-a spus solului că a dat Dumnezeu şi toate au fost primite sus nevătămate şi că s-au mirat că au fost aduse aşa întregi dintr-o ţară atât de îndepărtată. Hanul ar fi vrut să dea înapoi dintre blănurile de vulpi şi de samuri, fiindcă unele erau de nefolosit, însă pentru măria-sa ţărul şi pentru că eraţi veniţi dintr-o ţară atât de îndepărtată, nu a vrut să-i mâhnească şi a poruncit să fie primite toate. Zarguceiul a mai spus că se va duce în curând să întrebe când va binevoi hanul să fie adus solul în faţa lui şi ce se mai porunceşte şi va veni să-l înştiinţeze, deoarece această treabă îi revine lui la cancelarie, şi nu lui askaniama.

În ziua de 14 iunie a venit la ambasador iezuitul alihahava şi i-a spus că încă de ieri a venit la el spalnicul bogdihanului, pe care acesta îl trimite adesea la el, şi i-a spus că împăratului i-au făcut mare plăcere unele daruri de la ambasador, de la curteni şi de la alţii şi i-a poruncit să comunice acest lucru iezuitului pentru ca şi el să-l întrebe pe sol ce raritäţi amuzante mai are ori altceva, fiindcă îi plăceau grozav.

Solul a răspuns că i-ar fi drag să-l servească pe bogdihan, dar s-a întâmplat să nu-i mai rămână nimic din cele ce i-ar fi plăcut să-i dăruiască. Iezuitul i-a spus bogdihanului că solul tânjeste, fiindcă nu numai el, dar nici unul dintre oamenii săi

nu au avut voie să iasă pe poartă şi la fel, nici lui, iezuitului, nu i s-a îngăduit să-l viziteze pe ambasador, ca şi când ar fi fost la închisoare. Aşa ceva nu se obişnuieşte la nici o împărăţie şi nici la măria-sa ţarul, de aceea lui i s-a părut că solul era foarte mâhnit. Bogdihanul a spus că obiceiul acesta era stabilit din vechime, totuşi, pentru că solul este atâta de mâhnit, i-a dat voie iezuitului să-l viziteze nestânjenit, să vină când vrea fără nici un fel de oprelişte sau greutate, deoarece el cunoştea treburile celor doi împăraţi şi le vorbea şi limba; după aceea l-a lăsat să plece. Iezuitul a mai spus că el crede că solul va fi chemat mâine în faţa hanului, pentru că va fi lună plină. Îndată, în aceeaşi clipă, pe când erau împreună solul şi iezuitul, a sosit askaniama, împreună cu slujbaşii mai de seamă ai cancelariei, şi l-a înştiinţat pe sol din partea cancelariei că, fiind la bogdihan, acesta a poruncit ca mâine, în zorii zilei, să vină solul, pentru a vedea ochii marelui bogdihan, şi să se închine potrivit obiceiului lor, dar a spus să ia ca însoţitori doar pe acei oameni pe care i-a adus din Moscova, fiindcă hanul doreşte să-i vadă. Niciodată nu văzuse oameni din Moscova, fiindcă nu se mai întâmplase să vină la el nimeni de acolo. Solul a spus că este gata să-i dea bogdihanului toată cinstirea, numai că în faţa ţarului şi a tuturor marilor împăraţi care sunt în lume, obiceiul este ca să se închine în faţa lor fiecăre după orânduiala ţării sale. „Totuşi, măria-sa ţarul, ştiind că obiceiul vostru este deosebit, mi-a poruncit să mă închin bogdihanului ca şi când m-aş închina chiar măriei-sale ţarului, fiindcă nu vrea să-i ştirbească nimic din slava bogdihanului. În afară de asta, este atinsă credinţa noastră, deoarece în felul cerut de voi noi ne închinăm doar lui Dumnezeu.“ Şi ei au discutat vreme îndelungată, iar askaniama a spus: „Dacă nu te vei închina după obiceiul nostru, nici domnia-ta nu vei fi dus în faţa hanului, şi totul se va nărui”. Solul a răspuns că el avea cu sine Cartea soliei olandezilor şi portughezilor şi ştia cum s-au purtat aceştia, însă nu poate fi aşezat înălţatul ţar pe aceeaşi treaptă cu cârmuitorii lor, fiindcă toată lumea ştia ce împărat mare şi slăvit este ţaruL. Şi în afară

de asta, era şi unul dintre vecinii apropiaţi, şi nu are rost să-i ştirbească faima.

Ei au spus: „Ai văzut însuţi câtă cinste s-a făcut la predarea scrisorii ţarului; la fel ţi se va arăta şi mâine, deoarece domnia-ta vei fi primit cu o treaptă mai sus decât ceilalţi soli şi mai aproape de înălţatul bogdihan. Asemenea cinste cu adevărat mare, lor nu era nevoie să li se facă." .

Solul a răspuns că mâine se va lămuri ce fel de cinste i se va arăta, fiindcă în carte scrie la ce grad au fost cinstiţi olandezii şi portughezii şi dacă i se va da cinstire mai mare, aşa cum spun ei, atunci şi el se va închina după obiceiul lor.

Ei au spus: „Mâine vei vedea însuţi câtă cinste ţi se va da". La care solul le-a răspuns că măria-sa ţarul i-a poruncit să ceară hotărât ca, atunci când va fi în faţa bogdihanului, acesta să-l întrebe el însuşi despre sănătatea ţarului, potrivit obiceiului tuturor împăraţilor, după primirea scrisorilor. Aici însă, cu toate că bogdihanul nu a binevoit să primească el însuşi scrisorile ţarului, acum poate să întrebe de sănătatea măriei-sale. Neprimind însuşi scrisorile ţarului, dacă nu va întreba acum despre sănătatea ţarului, bogdihanul îşi va dovedi neprietenia faţă de măria-sa. Askaniama i-a îndepărtat pe toţi ceilalţi şi, rămânând singuri, numai el şi iezuitul, a spus cu vocea coborâtă că el crede ce spune solul despre porunca ţarului, însă ştie că bogdihanul nu cunoaşte obiceiul şi că el dorea să-l ferească pe sol şi treburile ţarului de iscarea vreunei zâzanii. El poate aduce la cunoştinţă hanului cele vorbite cu solul, însă o spune tainic, din prietenie, că bogdihanul domneşte acum singur, nu sub tutelă, cum a fost mai înainte[1] şi dacă-i va spune, atunci să nu creadă bogdihanul că vrem să-l povăţuim fiindcă el nu ar avea atâta minte, încât să ştie singur ce trebuie să facă. Ei ştiau că bogdihanul este înclinat spre prietenie şi dragoste cu ţarul şi s-ar putea ca însuşi bogdihanul să întrebe nu numai despre sănătate, dar şi despre alte lucruri care îl priveau. Inima hanului era însă

[1] El nu mai era sub tutelă de zece ani, adică de la vârsta de 12 ani (n.t.).

în mâna lui Dumnezeu şi nici el, askaniama, nici altcineva nu ştia dacă bogdihanul va întreba despre sănătatea ţarului sau nu. Ceea ce ştie cu siguranţă este că, dacă i s-ar spune, hanul ar înţelege greşit, cu toate că este înclinat spre prietenie, şi va fi tulburat. E mai bine să se lase lucrurile astea în voia bogdihanului. Dacă mâine bogdihanul nu va întreba despre sănătatea ţarului, totuşi el crede... „că după aceea bogdihanul te va lua pe domnia-ta în taină, cu câţiva oameni, în grădină sau altundeva, în palat, şi când nu va fi nici unul dintre mandarini, numai dumneata şi iezuitul alihahava, te va întreba nu numai despre sănătatea ţarului, ci şi despre alte multe lucruri, fiindcă hanul este om înţelept şi doreşte să cunoască multe. Este mai bine să vă lăsaţi la bunăvoia bogdihanului, pe care i-o va pune în inimă Dumnezeu, decât să se pară că l-aţi sili la aceasta".

Solul a spus: „Şi aşa va fi bine, să întrebe numai de sănătatea ţarului, dar mai bine ar fi s-o facă mâine, când văd ochii bogdihanului pentru întâia dată; să întrebe numai despre sănătatea ţarului, iar despre alte lucruri, când va fi voia bogdihanului."

Askaniama a spus că se va sfătui cu mandarinii şi cum va fi mai bine aşa va rămâne şi se va face, dar se vor „păzi ca să nu clintească în nici un fel înclinările prieteneşti ale bogdihanului faţă de ţar. Iezuitul a spus, de asemenea, că oamenii de acolo nu cunoşteau obiceiurile altor împărăţii, fiindcă de la început ei nu şi-au trimis nici o solie de-a lor în nici un alt stat „şi de aceea, tot ce le spui, lor li se pare că le-ar ştirbi faima". Askaniama spune adevărul când pretinde că, dacă va vorbi mai departe, nu va ieşi nimica bun; însă el, alihahava, ştie că îl va vizita spalnicul bogdihanului, cel care i-a adus ieri învoirea să meargă nestingherit la ambasador. Şi dacă va fi aşa, el îi va spune hanului că a fost la mine, împreună cu askaniama, şi că a auzit cele vorbite, iar spalnicul îi este foarte apropiat bogdihanului, care ţine la el în mod deosebit şi astfel va fi mai bine să-i spună el decât askaniama, fiindcă oamenii aceştia

sunt bănuitori pentru toate celea. Mâine va fi şi el sus la bogdihan, cu askaniama, când va fi chemat solul, dacă bogdihanul va voi să-l întrebe ceva să fie aproape, ori cu alihamba, fiindcă askaniama suferă de un picior...[1] „şi astăzi îţi vor trimite cincisprezece cai. Astfel..."

...solul spuse că în împărăţia noastră în faţa înălţatului ţar, ca şi la alţi împăraţi creştini, este obiceiul ca, atunci când ajung în faţa lor, acei ce fac închinăciunea să fie cu capul descoperit. Şi askaniama spune râzând: „Vezi cât se deosebesc obiceiurile noastre de ale voastre, căci acest lucru voi îl faceţi pentru cinstire, iar la noi ar fi o mare lipsă de cuviinţă să se facă închinăciunea cu capul descoperit. Ferească Dumnezeu ca, atunci când veţi fi duşi în faţa bogdihanului, să te închini cu capul descopepit, căci se va aduce mare ocară şi necinste bogdihanului. Dacă domnia-ta, solul ţarului, eşti doritor ca treburile măriei-sale să se împlinească cu bine, domnia-ta să te supui obiceiurilor noastre, iar oamenii noştri, când vor fi trimişi în solie, vor face la fel" ... sau piei de samur, şi ambasadorul a spus că şi el, iezuitul, va fi răsplătit de măria-sa ţarul, dacă va arăta râvnă pentru a fi duse cu cinste la bun sfârşit treburile măriei-sale.

În aceeaşi zi au sosit la casa în care era solia, spre seară, cincisprezece cai, fără căpestre şi fără şei, trimişi pentru ca a doua zi să aibă cu ce să meargă.

Iezuitul i-a dus acele daruri kolaiului, care s-a codit la început să le primească, dar după ce i s-a spus că nici askaniama, nici altcineva nu mai ştie, în afară de el, le-a primit îndată şi a făgăduit să rânduiască în totul treburile măriei-sale ţarului. Kolaiul i-a trimis ambasadorului o însemnare în limba latină şi o roată de alamă drept model, ca să-i facă la Moscova alte roţi de fier pentru ceasornic, fiindcă el avea un ceas mare, şi în China nu ştiu să facă asemenea roţi. Ceasul i-l dăruiseră olandezii şi s-a stricat, de aceea îl ruga mult pe ambasador să caute să le facă la

[1] Punctele marchează lipsa unor cuvinte din textul original (n.t.).

Moscova şi, dacă s-ar face prin solul măritului ţar, orice lucru i-ar cere măria-sa, el îl va sluji bucuros. Solului i-a trimis prin iezuit zece piei de samur de proastă calitate.

În ziua de 15 iunie, cu un ceas înainte de ivirea zorilor, a venit un zargucei la ambasador şi l-a luat să-l conducă la cetatea hanului. Tot drumul prin oraş au mers călare şi în lectice cu felinare de fier, acoperite cu hârtie, pe care era scris rangul fiecăruia cu litere chinezeşti. Când au ajuns în faţa stâlpului unde se opresc caii şi lecticele, au descălecat ca şi data trecută, în acelaşi loc, lângă stâlpul pe care era scris numele hanului, apoi au mers până acolo unde au dus scrisoarea ţarului; au trecut prin trei porţi din trei ziduri şi, înainte de a ajunge la locul unde fusese pusă pe masă scrisoarea măriei-sale, li s-a spus să aştepte. Din locul acela au fost conduşi prin alte porţi către partea stângă, nu prin aceleaşi porţi ca înainte, şi li s-a spus să se aşeze pe pământ. Acolo, spre partea stângă, solul şi-a aşezat pe jos covorul şi au aşteptat aşa cum li s-a spus până la venirea poruncii, fiindcă era devreme şi nu se adunaseră cu toţii. Solul îşi adusese un covor şi o pernă, fiindcă la ei era obiceiul ca în spatele fiecărui om slujitorii să poarte nişte bucăţi de pâslă pe care le întindeau şi se aşezau pe ele.

Au aşteptat acolo cam un ceas şi jumătate şi, înainte de a se ridica în zori soarele pe cer, au venit „de la curte" şi au spus că a sosit timpul să pornească. În piaţa în care fusese depusă scrisoarea se făcuseră nişte stănoage, în care se aflau şapte elefanţi, trei pe partea stângă şi patru pe cea dreaptă. Pe trei din cei care erau pe partea dreaptă se puseseră nişte palanchine aurite de jur împrejur, în care erau aşezaţi câte patru sau câte şase războinici. Elefanţii erau foarte mari şi în curte erau mai mult de cincizeci. Oamenii noştri i-au văzut şi au povestit că toţi erau din cei mai mari şi sălbatici. Pe doi dintre elefanţii care se aflau pe partea stângă şi care aveau stănoagele aurite, nu se afla nimic, fiindcă îi adusese doar pentru frumuseţe. Doi stăteau mai departe, şi pe ceafa lor erau aşezaţi nişte oameni. În jurul lor umblau slujitori în haine împestriţate cu roşu şi purtau

pe cap penaje înalte de culoare galbenă. Pe ambele laturi ale curţii erau patru care triumfale, ca şi când ar fi fost ale bogdihanului, mari, rotunde şi aurite. Şi carele acelea, când este aşezat bogdihanul în ele, sunt trase de câte şaizeci de oameni, iar alteori se înhamă elefanţi, care au hamuri mari cu ţinte de aur şi de argint, dar nu ştim dacă dedesubt nu este aramă. Carele sunt trase uneori şi de câte şase cai albi, iar hamurile şi şleaurile care le înconjoară sunt de culoare galbenă. Tot în piaţa aceea, până la elefanţi, de amândouă părţile se aflau nişte tobe mari, care semănau cu timpanele turceşti, la un capăt aproape ascuţite, iar deasupra — largi şi rotunde, acoperite tot cu pânză galbenă. Acolo erau şi câteva steguleţe galbene. Elefanţii erau aşezaţi cam la şaisprezece stânjeni şi ceva depărtare de la poartă. Şi trecând pe lângă ei, am trecut prin a patra poartă laterală, pe partea stângă, poartă care era făcută în formă rotunjită şi care s-a închis în urma noastră de îndată ce am trecut. Mandarinii chinezi au trecut prin poarta din dreapta, căci porţile de la mijloc sunt mereu închise şi nu se deschid decât atunci când hanul pleacă undeva. În faţa acestor porţi drumul este acoperit cu plăci mari de marmură albă. Deasupra porţilor se ridică un foişor mare, iar de o parte şi de alta a acestuia sunt făcute două mai mici. Între foişorul cel mare şi cele mai mici se află într-o parte un clopot mare cât trei, cu marginea şi cu partea de deasupra sculptate, în care se bate cu un ciocan de lemn, iar în partea cealaltă este o tobă mare. Deasupra foişoarelor sunt ridicate nişte cupole aurite foarte înalte, din cărămizi roşii, cu acoperişurile sprijinite pe stâlpi de lemn, înalţi şi vopsiţi în roşu cu înfloriturі de aur. Şi grinzile sunt, de asemenea, vopsite cu roşu şi cu aur. De la cea dintâi poartă şi până la locul acela sunt trei sute de stânjeni; foişoarele sunt acoperite cu olane galbene. Trecând de poartă, am ajuns într-o piaţă nu prea mare, prin mijlocul căreia trecea un râu, pe care l-am traversat pe un pod. În faţa porţilor sunt trei poduri de marmură, ale căror pălimare sunt sculptate tot în marmură albă şi întărite cu legături de fier. Mai sunt încă două poduri

asemănătoare, câte unul de fiecare parte. Malurile râului sunt pietruite până sus cu bolovani albi neciopliţi. Înainte de a ajunge la râu se află un stâlp de marmură înalt, cam de doi stânjeni şi jumătate, pe care se află un ceas solar, de asemenea din marmură, făcut de iezuitul Adam Schall, acum mort. Dincolo de râu am trecut iarăşi printr-o poartă, iar în jurul pieţei, pe laturi, erau câte două foişoare mai mici decât cele aşezate la poartă. Toate erau făcute în acelaşi fel şi, de amândouă părţile, peste tot se vedeau grădini cu copaci mari; spre acele grădini, de amândouă părţile se deschid alte porţi. După ce am trecut râul am dat de un foişor înalt, unde sunt postaţi străjeri îmbrăcaţi în echipament de arcaşi, şi în dreptul lor, pe perete, atârnau câte opt arcuri şi, de asemenea, lănci. După ce am trecut de acest foişor, ni s-au arătat în faţă cinci porţi mai înalte decât cele dinainte, unde iarăşi am trecut prin poarta din stânga şi am ajuns într-o piaţă care este socotită piaţa tronului, fiindcă la marginea ei se ridică palatul hanului, în care se află locul pe care şade hanul când primeşte închinăciunile. Când am ajuns în piaţa aceea, a răsărit şi soarele, şi doar am trecut prin poartă că i-am găsit pe mandarini aşezaţi, fiecare după rangul său. Şi acolo, la spatele lor, nu departe de poartă, pe partea stângă, ne-au arătat un loc şi ne-au spus să ne aşezăm după rang, pe pământ, potrivit obiceiului lor, până când vom fi chemaţi. Cazacilor nu li s-a îngăduit să vină decât până la poarta a patra, unde fuseseră primite scrisorile măriei-şale ţarului. Acolo au mai ales douăzeci de oameni, în afară de sol, curteni, grămătici, preotul, feciorii de boieri şi alţi câţivă, cărora li s-a spus să aştepte pe loc până când va sosi vremea să facă închinăciunea.

În jurul curţii erau şase foişoare; unul la poarta, prin care venisem, patru — pe ambele părţi şi al şaselea — în fund, unde era locul hanului. De amândouă părţile acelui foişor erau poteci şi pe deasupra lor erau aşezate pergole cu bârne aurite. În faţa foişorului se găseau mai multe scări de marmură, parmaclâcurile erau, de asemenea, de marmură. Scările erau construite cu multă măiestrie, şi ceea ce puteam vedea în depărtare era de o rară

frumuseţe. Prin mijlocul pieţei, în faţa porţii hanului, cât mergi de la foişor şi până la tronul acestuia, este un drum acoperit cu marmură albă. Şi pe drumul acesta nu calcă nimeni altcineva decât hanul. Pe marginea drumului sunt aşezate nişte pietre albastre, cioplite, înalte de doi piazi şi late de un piad şi jumătate. Ele sunt aşezate pe trei rânduri la o depărtare de o jumătate de stânjen una de alta, până la scara de la foişorul bogdihanului, unde se găseşte tronul. De o parte şi de alta a drumului erau aşezaţi oameni îmbrăcaţi în haine asemănatoare cu ale celor de la elefanţi şi ţineau în mâini nişte steguleţe. Pe fiecare parte se vedeau câte patruzeci şi opt de steguleţe din tafta, colorate felurit, pe care era scris cu litere chinezeşti de aur. Vârfurile steguleţelor erau făcute ca o lance şi, lângă lance, în loc de mătase, erau legate smocuri lungi de păr de cal, colorate. În afară de steguleţe erau aşezate câte douăzeci şi cinci de pancarte cioplite în lemn, de fiecare parte, în total cincizeci. Acelea nu erau steaguri de război, ci de paradă, pentru primirea solilor. În faţa lor erau puşi câte cinci cai albi cu şeile galbene pe fiecare parte. Mai încolo, lângă scări, erau rânduiţi treizeci de oameni îmbrăcaţi în straie galbene şi dincolo de ei, pe marginile scării, de amândouă părţile, erau aşezate umbrele galbene, în spatele cărora, nu departe de porţile cerdacului foişorului, stăteau vreo douăzeci de oameni îmbrăcaţi în haine de mătase vişinie, brodate cu aur. Ei purtau drept arme doar nişte toroipane aurite, pe care le ţineau cu amândouă mâinile, iar alţii purtau saidakuri mari, aurite şi nişte săbii scurte. Alţi oameni purtau lănci mari, de care, în loc de steguleţe, erau atârnate cozi mari de panteră.

Şi aşteptând acolo, a venit iezuitul alihahava la ambasador şi i-a spus că l-au trimis de sus să stea cu el şi să-l înveţe cum să se închine şi i-au spus să nu plece din locul acela până nu se va termina închinăciunea. Apoi a adăugat că hanului i se făceau în fiecare lună de trei ori ploconeli: când era crai nou, după cincisprezece zile, şi apoi după douăzeci şi cinci. Unii din sfetnici s-au apropiat şi au început să privească la hainele ambasadorului, ca şi ale celorlalţi care erau acolo, dar îndată li

s-a dat poruncă să se ridice în picioare, fără să se spună de ce, însă iezuitul i-a lămurit că vine fratele bogdihanului. Pe când toţi mandarinii stăteau în picioare, ambasadorul s-a aşezat îndată jos şi a poruncit oamenilor săi să facă întocmai ca şi el, spunând zarguceiului că măria-sa ţarul nu l-a trimis ambasador la fratele hanului, ci l-a trimis la bogdihan şi trebuie să se închine lui, şi nu fratelui său.

Cam după o jumătate de oră de stat aşa, s-a auzit dangătul clopotului despre care am scris mai înainte şi bubuitul tobelor. Iezuitul a spus că atunci intrase hanul în foişor. Mandarinii s-au ridicat în picioare, spunându-i şi solului să facă la fel. În încăperea în care se aşezase hanul pe tron, a început să cânte muzica, ca şi în cea prin care trecuse. În pridvorul foişorului s-a arătat deodată un om care a început să strige ceva neînţeles pe chinezeşte şi să trosnească din nişte bice de trei ori câte trei.

Askaniama a fost întrebat de către sol de ce se trosneşte aşa din bice, şi acesta i-a răspuns că este un vechi obicei de al lor, tătăresc, dar nimeni nu ştie ce înseamnă. Muzica a început să cânte mai strident şi apoi, după obiceiul turcesc, mai încet, iar tobele băteau la fel. Şi iarăşi a început să strige omul acela care venise în faţa scării, spunând cu voce răsunătoare „ridicaţi-vă“, şi îndată, de amândouă părţile, mandarinii s-au ridicat în picioare, apoi vreo cincizeci dintre cei care stăteau în faţa noastră, ca şi din partea cealaltă, au plecat din rând şi au trecut de pietrele albastre despre care am scris mai sus, oprindu-se între ele, chiar în faţa foişorului împărătesc în mijlocul pătratului. Când au ajuns acolo, acelaşi om a strigat iarăşi „aşezaţi-vă în genunchi” şi deodată toţi au îngenuncheat. Şi iarăşi a strigat „aplecaţi-vă capetele la pământ” şi s-au ploconit încetişor până la pământ aşa cum e obiceiul femeilor la noi, când fac mătănii. Acela strigă din nou „ploconiţi-vă“ şi iarăşi s-au ploconit. Şi a strigăt a treia oară şi iarăşi s-au plecat. După aceea a strigat „ridicaţi-vă“ şi ei s-au ridicat rămânând o vreme în picioare şi iarăşi a strigat ca mai înainte şi au căzut în genunchi la fel, ploconindu-se de trei ori. Şi au făcut în trei rânduri de trei ori

căderea în genunchi şi de două ori s-au ploconit cu capul la pământ. Şi această ceremonie a ţinut cam un sfert de ceas şi a avut loc pentru ca şi noi, la rândul nostru, să facem asemenea.

Ambasadorul l-a întrebat pe iezuit cine erau oamenii aceia, şi el i-a răspuns că au fost ridicaţi la rangul de mandarini de către hanul de acum. După puţin au venit doi mandarini şi i-au spus iezuitului că este rândul celor din solie să meargă să se ploconească, au plecat îndată înainte, iar în urma lui au pornit solul şi iezuitul; în urma ambasadorului mergeau curtenii şi ceilalţi oameni rânduiţi câte patru. Când au ajuns în locul unde se ploconiseră mai înainte mandarinii, s-au oprit, şi cei doi mandarini şi iezuitul s-au aşezat mai departe de oamenii noştri. Şi iarăşi au început să plesnească din bice de trei ori câte trei, şi muzica a început să cânte la fel şi să bată clopotul şi tobele. Acelaşi om a început să strige să ne ploconim, iar ambasadorul s-a înclinat repede şi nu până la pământ. Cei doi i-au spus iezuitului să-i arate solului că trebuie să se aplece până la pământ şi nu aşa repede, cum a văzut că au făcut mandarinii mai înainte.

Ambasadorul a spus: „Aceia sunt supuşii hanului şi pot să se închine în felul acesta, pe când noi nu suntem slujitorii săi şi ne plecăm aşa cum ştim". Cel care striga, văzând că ambasadorul s-a închinat repede, a început şi el să strige la fel de grăbit şi astfel ambasadorul şi oamenii lui s-au ploconit numai de trei ori repede şi neatingând pământul. După aceea, cei doi şi iezuitul i-au luat pe ambasador şi pe oamenii săi şi i-au adus în acelaşi loc unde şezuseră mai înainte şi care era cam la patruzeci de stânjeni. Dar de aici nu se vedeau nici hanul, nici locul în care era, fiindcă foişorul era înalt, iar locul unde s-au ploconit — mai jos. S-a văzut însă că porţile foişorului erau deschise, dar tronul era aşezat în mijloc şi nu se vedea. Când ambasadorul s-a întors la locul său, un sfetnic a venit de sus şi i-a luat pe ambasador şi pe iezuit; iar tălmaciului i-a spus să ia şi pernele. Curtenii i-au spus ambasadorului să meargă repede, fiindcă ei au obiceiul să alerge când îi cheamă hanul.

Ambasadorul a spus că nu este şi obiceiul său, şi a pornit domol spre han.

Când au ajuns în faţa foişorului, au urcat douăzeci de trepte pe o scară laterală de marmură, de la capătul căreia începe terasa foişorului, mai mare decât pridvorul roşu[1] şi toată pardosită cu marmură. De la capătul scării l-au dus pe ambasador cam opt stânjeni şi a ajuns în faţa tronului prin nişte porţi din afara foişorului. Acolo erau alihamba, căpetenia Cancelariei solilor, care fusese mai înainte la ambasador, şi lângă el — un mandarin de rang mare. Ei l-au condus pe ambasador către tron. Când au ajuns în faţa tronului, i-au spus să se plece o dată până la pământ, iar tălmaciului i-au poruncit să-i pună perna sub genunchi şi să se aşeze cu picioarele sub el, asemenea obiceiului turcesc. Ambasadorul s-a înclinat o dată şi s-a aşezat pe pernă. Iar din locul acela unde stăteau şi până la tronul hanului erau opt stânjeni, şi bogdihanul putea fi văzut foarte bine.

Ambasadorul era îmbrăcat cu o şubă de samur, căptuşită cu moar de mătase şi fir de aur. El era aşezat, potrivit obiceiului, nu chiar în faţa hanului, ci într-o parte, fiindcă înspre scară foişorul era cu totul deschis. Tavanul era sprijinit pe nişte stâlpi înalţi de lemn, între care atârnau perdele, la fel ca la turci, perdele care erau coborâte când era hanul acolo şi se ridicau în lipsa lui. Atunci erau toate ridicate şi se putea vedea foarte bine în foişor, unde locul hanului era ridicat cam cu o jumătate de stânjen de la pământ, pe un postament din lemn aurit, în formă octogonală, având deasupra un baldachin aurit. Postamentul era foarte mare şi lat, putându-se ajunge sus pe trei scări, care şi ele erau aurite.

Hanul era aşezat la mijlocul podiumului; om tânăr, cu faţa ciupită de vărsat. Îi spuseseră ambasadorului mai înainte că are douăzeci şi trei de ani împliniţi. În foişor, de amândouă părţile, între postament şi uşi, erau aşezaţi fraţii şi rudele hanului, pe nişte bucăţi de pâslă albă, foarte curate. Când a sosit ambasadorul, s-a început servirea cu ceai a fraţilor hanului, a

[1] *Krasnoie krâlţo*, terasa din faţa intrării palatului de la Kremlin (n.t.).

rudelor şi tuturor sfetnicilor, pe care îl aduceau curtenii mai tineri, ce purtau pe cap câte o pană de păun. Ceaiul a fost servit în ceşti mari de lemn de culoare galbenă, fiind fiert cu lapte şi cu unt după obiceiul tătăresc. Când primeau ceaşca, toţi făceau câte o temenea până la pământ cu mâna stângă, în timp ce cu dreapta ţineau ceaşca, apoi se aşezau pe locurile lor şi beau. După ce au terminat, s-au ploconit iarăşi până la pământ, curtenii cei tineri au strâns ceştile, muzica a început să cânte încetişor, iar crainicul şi-a început strigarea. Împrejurul terasei erau nişte crenele de marmură, pe care erau aşezate vase mari de piatră ca nişte kumgane, umplute cu multe şi felurite arome. Se afla, de asemenea, şi un ceas solar din marmură. Mandarinii se grupaseră după ranguri, unii stând pe terasă, iar alţii jos. După ce s-a terminat de băut ceaiul, muzica s-a oprit şi crainicul a strigat o dată tare. Alihamba i-a spus ambasadorului să se ridice. Toţi se sculară în picioare, iar hanul a plecat de pe tron, şi a ieşit din foişor, şi s-a îndreptat spre locuinţa lui de zi, fiindcă dincolo de foişorul tronului nu sunt nici ziduri, nici porţi înalte, ci doar o odaie în care se adună kolaii şi mai departe, după, este locuinţa în care stau soţiile lui. Acolo nu se duce nimeni, în afară de eunuci, care sunt în mare număr. Alihamba şi askaniama s-au despărţit de ambasador, şi iezuitul l-a luat, conducându-l spre scară. Când au ajuns la picioarele ei, a venit fratele cel mare al hanului şi i-a cercetat ambasadorului îmbrăcămintea vreme îndelungată; de faţă erau şi alte rude ale bogdihanului. Iezuitul i-a şoptit solului să se prefacă a nu-l recunoaşte, completând că fratele cel mare al hanului face parte din Marele Sfat, fiind şi primul cetăţean al ţării. El era puhav la faţă, deşi părea să aibă cam la treizeci de ani. Fraţii şi rudele hanului poartă la pălărie un semn oarecare din aur, după care sunt recunoscuţi, şi nimeni altcineva nu are voie să-l poarte. Hanul are multe rude, însă cel mai de vază este fratele lui cel mare. Hainele lui erau din stofă de aur şi în faţă, şi pe spate avea atârnate plăci de aur, însă subţiri şi de proastă calitate. Fratele hanului s-a îndreptat spre partea dreaptă, şi iezuitul a spus că

acolo este poarta vistieriei hanului. Când ambasadorul a ajuns la oamenii săi, aceştia i-au spus că li s-a adus şi lor ceai şi, când i-a servit, li s-a poruncit să se ploconească, ceea ce au şi făcut. Chinezii s-au dezbrăcat şi şi-au pus hainele obişnuite, au început să scoată elefanţii, caretele şi caii şi, în toate pieţele, cu toate că era o mare mulţime de oameni, se păstra o mare rânduială şi o tăcere desăvârşită. La o vreme s-a iscat oarecare îmbulzeală, şi înspre ambasador s-au îndreptat multe rude ale hanului şi unii sfetnici, care s-au îngrămădit să privească la şuba de samuri cu căptuşeală aurită a ambasadorului, ca şi la hainele celor care îl însoţeau, făcute din postav, precum şi la podoabele lor, încât şi-au făcut cu greu loc spre poarta unde îi aşteptau caii, au încălecat şi au pornit spre aceeaşi Curte sărăcăcioasă a solilor străini[1].

În ziua de 8 iunie[2] au trimis cai la curtea solilor, şi zarguceiul a spus că a venit timpul să ne ducem la ospăţ, deoarece askaniama aştepta la cancelarie şi trebuie să fie toată lumea acolo înainte de a se aşeza la masă, pentru a se închina bogdihanului de nouă ori, ca şi la ridicarea de la masă, tot aşa cum au făcut şi când au fost duşi în faţa lui.

Ambasadorul a răspuns că în nici un chip nu va face aşa ceva, deoarece una este când se află în faţa hanului şi alta — când hanul nu este de faţă. „Însă ne vom închina o singură dată ca şi olandezii care au fost aici şi fiindcă am fost întrebat ce este Olanda pe lângă marea noastră împărăţie. Totuşi, pentru că vă încăpăţânaţi, ne vom ploconi de trei ori, dar nu mai mult". Despre asta s-a discutat mult cu zarguceiul, care de multe ori s-a dus la askaniama şi a venit înapoi, cancelaria fiind în

---

[1] În text este scris: „Curtea solilor nemţi", p. 261 a originalului. Este o referire la solii olandezi, care fuseseră la Pejin înaintea lui Nicolae Spătaru-Milescu, şi fuseseră găzduiţi în aceeaşi reşedinţă (n.t.).

[2] De fapt, data este greşită. Este vorba de 8 iulie, dată care se potriveşte mai bine cu succesiunea faptelor. Relatarea de aici, logic, ar urma după data de 6 iulie, de la p. 171 a originalului (n.t.).

apropierea Curţii solilor. După aceea, l-au chemat pe iezuitul alihahava ca să discute şi, când a venit ambasadorul, s-a împotrivit şi i-a spus: „În nici un caz n-am să vin". Când au văzut că era de neînduplecat, ei s-au dus iarăşi să-i spună lui askaniama. Iezuitul a mai venit o dată înapoi şi i-a spus ambasadorului să binevoiască şi să-l cinstească pe han, după voia sa, aşa cum va găsi de cuviinţă că este mai bine, iar ei se vor duce să-i vorbească bogdihanului despre asta.

Ambasadorul s-a aşezat la rând cu oamenii măriei-sale şi curând au pornit spre cancelarie, mergând călare. În apropierea cancelariei, askaniama, îmbrăcat în haine de brocart de aur, împreună cu o mulţime de zargucei, l-au întâmpinat pe ambasador şi i-au arătat locul unde să aştepte şi să se plece bogdihanului. Chiar în faţa acelui loc se afla foişorul bogdihanului, nu prea departe de ei. Solul a poruncit să i se aşeze perna şi a îngenuncheat, iar în urma lui, în rând s-au aşezat curtenii, grămăticii şi fiii de boieri. S-au închinat de trei ori şi s-au aşezat la masă. La o margine a foişorului erau aranjate două rânduri de mese faţă în faţă; pe de o parte, a fost aşezat solul, iar pe cealaltă, askaniama. După sol, ceva mai departe, stăteau preotul, curtenii moscoviţi şi după ei — fiii de boieri şi grămăticii, apoi — ceilalţi oameni într-un singur şir. Lângă askaniama era aşezat zarguceiul şi apoi iarăşi oamenii noştri. În faţa solului şi a lui askaniama era câte o masă. Preotul şi curtenii moscoviţi aveau şi ei o masă. Pe masă erau tot felul de pâini şi carne de gâscă fiartă, purcel de lapte, legume şi agrişe, şi au mâncat. Askaniama le-a spus că pot să ia cu ei ce le place de pe mesele acelea, la ei fiind un asemenea obicei. Unii au luat trestie de zahăr şi alte legume. După aceea, au strâns ce era pe masă şi au adus carne fiartă de oaie în farfurii şi au mâncat puţin, apoi au luat carnea şi li s-a dat în nişte cupe mici vin din lapte de iapă. Ambasadorul nu a băut, atunci i s-a adus vin curat într-o cupă mai mică. După aceea, au adus patru vase mari cu tarasun.

Ambasadorul i-a spus lui askaniama că ar fi mai bine ca tarasunul să-l ia acasă, ca să bea cazacii, şi askaniama a

încuviinţat, apoi iarăşi s-au ploconit bogdihanului ca mai înainte şi s-au înapoiat la Curtea solilor.

Askaniama a discutat cu ambasadorul tot felul de lucruri, între altele şi despre desfacerea mărfurilor, cum să le vândă pe cele chinezeşti, în afară de mătasea galbenă, fiindcă numai hanul purta această culoare, şi nimeni altcineva nu avea voie să o cumpere şi să o poarte.

În ziua de 16 iunie au venit askaniama şi zarguceiul la ambasador şi i-au spus că bogdihanul a poruncit să se deschidă porţile şi să se îngăduie neguţătorilor să intre şi să facă negoţ. Şi bogdihanul a mai poruncit să se scrie separat care sunt mărfurile trimise cu solul din vistieria ţarului, ca şi a tuturor oamenilor măriei-sale, fiindcă ei trec în registre toate mărfurile, fiecare separat, numai felul, nu şi calitatea. Solul le-a dat lista mărfurilor împărăteşti şi alor sale, de asemenea, şi pe ale tuturor slujitorilor măriei-sale, iar chinezii le-au însemnat în felul lor. Askaniama a spus apoi că bogdihanul ar vrea să vadă cele scrise de sol în limba latină, adică ceea ce doreşte înălţatul ţar de la bogdihan şi a trimis după iezuit.

Iezuitul a sosit, şi ambasadorul a început să se plângă lui askaniama că, deşi i s-a făgăduit că i se va face cinste mai mare decât altora care au fost cu solie în împărăţia lor, ieri, când au fost primite scrisorile ţarului, nu s-a întâmplat lucrul acesta. El are cu sine cartea solilor olandezi, în care este descris pe larg felul în care au fost primiţi. Ba mai mult chiar, bogdihanul nici nu a binevoit să întrebe despre sănătatea măriei-sale ţarul. Askaniama a spus că olandezii au scris minciuni, că nu li se dăduse atâta cinste, fiindcă ei ştiu cine sunt olandezii şi cine este măria-sa ţarul. Apoi i-a spus ambasadorului să nu se mâhnească, fiindcă bogdihanul îl va mai chema o dată şi atunci va întreba de sănătatea ţarului şi de toate celelalte treburi. Acum au urmat doar obiceiul împărăţiei lor care dăinuie din moşi-strămoşi. Solul a mai întrebat ce fel de solie este aceasta, când nu au văzut cui i s-au închinat şi hanul nu i-a văzut. „Când va începe să mă întrebe măria-sa ţarul: «Cui te-ai închinat?» Eu

însumi nu ştiu; aşa am să-i răspund. Şi totul va fi socotit drept o mare necinste, deoarece olandezii şi alţii care au mai fost pe aici scriu că l-au văzut pe han. Chiar şi cazacii noştri l-au văzut pe han, fiind şi domnia-ta de faţă. Dar eu ce fel de sol al ţarului sunt, dacă nu l-am văzut? În ziua în care am fost primit la palat a venit zarguceiul şi m-a învăţat cum să mă închin în faţa hanului, m-a condus către locul închinăciunii, m-am ploconit hanului, dându-i cinstire, totuşi pe el nu l-am văzut. Din toate acestea ce poate fi bun? Însuţi domnia-ta, ca om înţelept, poţi să ghiceşti". Şi askaniama i-a răspuns: „Hanul te va chema încă o dată la el, cu siguranţă, şi atunci întristarea domniei-tale se va risipi". Ambasadorul a răspuns că până nu vede nu mai crede nimic, dar iezuitul zise că el i-a şoptit postelnicului bogdihanului că solul este foarte mâhnit că nu l-a văzut pe măria-sa, şi acesta i-a făgăduit să comunice totul hanului şi crede că acesta îl va chema înaintea lui. Askaniama îl rugă stăruitor pe ambasador să dea la cancelarie, spre a fi citite şi tălmăcite, cele patru scrisori în limba chineză, despre care a scris în prima dorinţă din documentul cu dorinţele ţarului, care apoi i se vor înapoia. Ambasadorul a spus că porunca măriei-sale ţarului nu a fost să le dea la cancelarie, fiindcă scrisorile acestea nu erau ale lor, ci ale măriei-sale, şi ei pot să le tălmăcească aici în faţa solului, fără să le ducă cu ei. În legătură cu acest lucru s-au gâlcevit multă vreme. Când askaniama a văzut în cele din urmă că ambasadorul nu vrea să le dea, a chemat pe un bătrân grămătic nicant, care a tălmăcit şi a copiat cele două scrisori vechi ale chinezilor scrise în limba bogdoiţilor, fiindcă n-au putut să le tălmăcească grămăticii soliei, iar pe cele două scrisori noi ale bogdihanului doar le-au copiat grămăticii Cancelariei străinilor. Şi toate cele patru copii le-au luat cu ei. N-au spus însă nici o vorbă asupra conţinutului celor patru scrisori.

Şi ambasadorul i-a împărtăşit în taină iezuitului teama sa că bogdihanul nu va trece în scrisoarea pe care acum o scrie către înălţatul ţar numele şi titlurile depline, aşa cum ţarul însuşi le-a scris în scrisoarea sa către bogdihan, „căci aşa cum toată

creştinitatea şi toţi împăraţii musulmani îi scriu ţarului, mărturie stă scrisoarea pecetluită a şahului Persiei, tot aşa măria-sa ţarul mi-a poruncit să nu primesc din partea bogdihanului o scrisoare în care cinstea ţarului să fie ştirbită, şi de aceea şi bogdihanul să binevoiască să scrie numele şi titlurile măriei-sale ţarului, potrivit cu scrisorile măriei-sale şi cu faima lui. Marele ţar îi făgăduieşte bogdihanului ca în viitor să îi scrie denumirile şi titlurile sale întocmai cum le va scrie el însuşi, după importanţa lui, aşa cum măria-sa ţarul a scris limpede în scrisoarea lui împărătească şi cum se vorbeşte pe larg în dorinţa a treia. Dar dacă vor scrie ţarului după obiceiul lor ca de la stăpân la slujitor, niciodată nu le voi primi scrisoarea, fiindcă toţi aceia care se ating de cinstea împăraţilor sunt învinuiţi şi, de aceea, mi s-a poruncit să fiu foarte dârz". Pe lângă asta, solul a dat multe exemple cum se procedează cu aceia care micşorează titlurile. Iezuitul, om foarte învăţăt, cunoscând el însuşi cele spuse, l-a luat pe askaniama de-o parte şi i-a repetat în taină toate vorbele solului, ca el să ştie mai dinainte, chiar dacă nu a raportat, pentru că despre asta nu se spune prea clar în cele douăsprezece dorinţe. Askaniama a spus că el va comunica mai departe întocmai şi va lămurl el însuşi lucrurile, fiindcă măria-sa ţarul a scris şi în scrisoarea lui de acum acelaşi lucru către bogdihan şi că la sfârşit ambasadorul va fi înştiinţat de rezultat. Ambasadorul i-a spus că de aceea a vorbit acum, pentru ca mai târziu să nu i se răspundă că nu a discutat de la început. Iezuitul i-a spus în taină solului: „Ei nu vor scrie în nici un caz titlurile aşa cum se cuvine, cum au făcut şi cu olandezii, cărora nici printr-o copie a scrisorii, nici prin viu grai nu le-au spus ce au scris, ci în cea din urmă zi în care trebuiau să plece, cu ceremonie şi cu multe ploconeli le-au dat scrisorile pecetluite şi îndată i-au condus afară din cetatea împărătească. Olandezii şi portughezii s-au luptat mult pentru asta, dar fără folos. S-ar putea însă ca domniata să izbuteşti întru slava măriei-sale ţarului". Askaniama a plecat apoi spre cea mai înaltă Cancelarie împărătească, la kolaiul sfetnic, şi a luat cu el listele mărfurilor care fuseseră scrise după

cererea lor după sorturi, iar iezuitul, zarguceiul şi grămăticul au rămas la ambasador şi au tălmăcit dorinţele ţarului din limba latină în limba bogdoită şi le-au înscris întocmai. Askaniama poruncise ca de îndată ce ar fi terminat de scris să vină cu scrisorile sus la acelaşi kolai. Ei au tălmăcit scrisorile şi au plecat în grabă acolo, unde au zabovit cam trei ceasuri, şi askaniama cu iezuitul s-au întors, spunând că le înmânaseră kolaiului. Acesta le-a dus la măria-sa bogdihanul, care i-a poruncit să le cerceteze cu grijă şi să-i dea răspuns ambasadorului. Sfatul acesta trece drept sfatul bogdihanului, iar kolaiul este rudă de-a împăratului, şi tot din sfat face parte şi fratele mai mare al bogdihanului. Askaniama a adăugat că bogdihanul a îngăduit neguţătorilor să vină în ograda solului, ca să facă negoţ nestingherit, aşa că solul să le spună oamenilor lui să-şi arate mărfurile. Se părea însă că aceşti neguţători erau de fapt slujitorii mandarinilor. Oamenii noştri le-au arătat mărfurile lor şi între ei a fost multă tocmeală, dar nu s-a vândut nimic. Neguţătorii au discutat cu oamenii noştri în casa în care erau mărfurile rânduite, despre fiecare în parte, apoi s-au dus la askaniama să-i raporteze totul, iar acesta a scris cele auzite. În felul acesta a întocmit nişte liste lungi, scrise în nicantă, pe care le-au lipit pe poartă, să ştie toţi că sunt slobozi să vină şi să cumpere din mărfurile ruseşti. Solul l-a rugat pe askaniama să îi spună bogdihanului să binevoiască a porunci să ni se dea un om de încredere, care să cunoască preţul argintului, care circula pe aici, atunci când vor fi plătite mărfurile noastre: „Fiindcă noi am auzit că în împărăţia voastră argintul este foarte prost, amestecat cu aramă şi cu cositor, şi că nu există o poruncă din partea bogdihanului în această privinţă, aşa cum este în alte ţări".

Askaniama a răspuns că bogdihanul nu are astfel de oameni, dar, dacă ei cer să li se dea unul, este spre răul lor, fiindcă omul acela se va înţelege cu neguţătorii şi, împreună cu ei, îi vor înşela. Mai bine ar fi ca solul să pună pe unul din oamenii săi de încredere să cerceteze argintul şi îi vor plăti pentru osteneală, fiindcă, deşi din partea bogdihanului s-a dat poruncă aspră în

ce priveşte argintul, totuşi jaful nu înceta... Trimisul a spus că din oamenii lui nu poate pune pe nici unul, numai dacă ar lua pe careva din aceia ce sunt tălmaci aici şi îi ajută pe oamenii noştri la cumpărarea şi vânzarea mărfurilor. Askaniama a răspuns: „Eşti liber să-l iei pe care-l doreşti". Ambasadorul a trimis şi l-a adus pe bătrânul tălmaci Solomon şi pe tovarăşii săi, care, începând de la Baikov, i-au întâmpinat pe toţi ruşii care au venit în China, cumpărându-le şi vânzându-le mărfurile, fiindcă ei ştiau şi limba chineză, şi limba mongolă, şi ei primeau argintul pentru toate mărfurile vândute, apoi tot ei cumpărau cu acelaşi argint toate mărfurile chinezeşti. De aceea, nu se încumetau să primească argint prost. Tălmaciul Solomon şi tovarăşii lui l-au întâmpinat pe sol cu toţii încă de când a ajuns la zidul cel mare, în cel dintâi oraş de popas, şi l-a rugat, deoarece şi mai înainte îi slujiseră pe oamenii măriei-sale ţarul, şi acum au venit la ambasador să îi ia cu el şi îşi vor da silinţa să-l slujească şi l-au întrebat ce fel de mărfuri a adus. Solul nu le-a dat nici o lămurire, doar le-a spus că atunci când vor ajunge la Pejin şi se vor limpezi treburile între cei doi mari împăraţi, atunci vor fi bineveniţi, pentru că se va începe vânzarea mărfurilor, ca treburi mai puţin importante. În ziua următoare, venind la sol, askaniama l-a întrebat dacă au fost la el tălmacii aceia, şi acesta a răspuns fără ascunziş că au fost. Askaniama l-a sfătuit pe sol să nu-i primească printre oamenii lui, fiindcă în toată împărăţia nu sunt alţi tâlhari mai mari. Ei, întâmpinându-i pe toţi străinii care vin: calmuci, buharani, mongoli şi ruşi, îi amăgesc, îi ospătează şi le fac câteva daruri, dar după aceea le iau îndoit înapoi, fiindcă la fiecare vânzare şi cumpărare câştigă câte doi bani din zece. Solul i-a răspuns că înainte de asta auzise de tâlhăriile lor, dar este de mirare cum bogdihanul nu a interzis asemenea hoţii. Askaniama a spus că în nici un caz nu puteau să-i oprească, fiindcă erau slugile mandarinilor, care îi hrănesc, şi ei dau o parte din câştiguri stăpânilor lor, dar el a dat aspră poruncă să nu se ducă la sol, că vor fi spânzuraţi. Tălmacii au spus însă ruşilor noştri că askaniama i-a acuzat de tâlhărie,

deoarece vrea să îşi aşeze la vânzări oamenii lui şi să aibă profituri de la ei, şi ca să le îngăduie să ia şi ei parte la vânzare şi la cumpărare, le-a cerut daruri mari. Era adevărat că askaniama şi-a rânduit oamenii lui, ca să aibă el câştiguri, şi că a primit daruri multe de la ei, fiindcă atunci când ambasadorul le-a cerut să ia argintul pe alese, ei nu au ponegrit pe nimeni, dar au răspuns că mai bun nu găsesc; dar tălmacii, împreună cu askaniama, au furat aşa cum scrie mai departe.

În ziua de 17 iunie au venit iezuitul, askaniama şi un alt iezuit bătrân[1], împreună cu ei, care locuieşte de patruzeci şi cinci de ani în China; cele discutate cu el şi cu ceilalţi care au venit deseori la sol sunt scrise mai departe în alt loc[2].

În aceeaşi zi au fost deschise porţile de la Curtea soliei şi au venit mulţi oameni de rang, mandarini, dintre care unii l-au privit pe sol, alţii au vorbit despre negustorie, dar nici unul nu a cumpărat nimic. Au venit şi oameni din partea marilor kolai să facă cumpărături, dar nu au târguit nimic, au privit doar.

Aşa-zişii neguţători, când au ieşit din curte, au fost peste tot cercetaţi: în carâmbul cizmelor, în sân şi în pantaloni, de către un zargucei, un grămătic şi doi sotnici cu douăzeci de oameni dintre slugile mandarinilor, care erau puşi de strajă să vadă dacă nu au ascuns ceva, deşi nu cumpăraseră nimic de la oamenii noştri. Ei au spus că fac asta, potrivit poruncii bogdihanului.

În timpul când iezuitul era la ambasador, a sosit şi askaniama, aducând cu el şi copiile celor două scrisori în limba veche nicantă, pe care ambasadorul le luase de la Cancelaria solilor din Moscova şi le dăduse lor aici, şi a spus că le-au citit la Sfat şi că le-au scris pe curat şi a dat copiile celor doi iezuiţi pentru ca, după porunca bogdihanului, aceştia să le tălmăcească din limba chineză în cea latină. Când vor fi tălmăcite, ele vor fi

---

[1] Louis Buglio (n.t.).

[2] Nicolae Spătaru-Milescu anticipează iarăşi, dovadă că textul manuscrisului a fost redactat mai târziu (n.t.).

aduse şi înmânate solului. Askaniama i-a spus apoi că cele două scrisori sunt foarte vechi, de acum...[1] ani şi că scrisorile nu au fost scrise măriei-sale ţarului. Ele au fost trimise de către fostul împărat al nicanţilor Iunglieia[2], pe când încă împărăţia era a nicanţilor, şi nu a bogdoiţilor, fiind nişte scrisori despre plăţile unor mandarini care trăiau pe Amur. Cele două copii care au fost făcute după scrisorile în limba bogdoită, dintre care una mai veche şi cealaltă mai de curând, au fost reţinute la Sfat şi nu au fost date încă să fie tălmăcite. Acuma, în Sfatul cel înalt se chibzuia să se dea un răspuns potrivit scrisorilor şi dorinţelor măriei-sale ţarului, de asemenea chibzuiau asupra celor două scrisori-copii şi despre toate treburile soliei domniei-tale şi asupra celorlalte, pentru a alcătui un răspuns. Însă aceasta nu va fi curând, fiindcă treaba nu este uşoară. De asemenea, a spus că a văzut la ambasador portretele câtorva monarhi creştini şi ale unor filozofi, apoi l-a întrebat dacă nu are şi portrete ale unor fruntaşi chinezi. Solul a răspuns că nu avea altele, dar dacă bogdihanul le dorea pe acestea, el îi va îndeplini dorinţa. Askaniama a întrebat dacă printre oamenii lui are vreun zugrav, şi solul i-a răspuns că este un cazac din Nercinsk, totuşi nu ştie să zugrăvească prea bine şi i-a arătat desenele acestuia. De asemenea, a mai întrebat dacă are pe cineva care să ştie să prelucreze saftianul, iar ambasadorul i-a răspuns că aici nu are nici unul, însă la Moscova sunt mulţi asemenea meşteri. De ce a întrebat, nu a spus[3], apoi askaniama a plecat spre cancelaria lui, care era aproape de poarta Curţii solilor, şi a spus că bogdihanul i-a poruncit să rămână în cancelarie, în apropierea porţii lor. Zarguceii şi grămăticii vor rămâne la poartă până când soarele va fi scăpătat spre seară, pentru a nu începe vreo

---

[1] Lipsă în text, la p. 267 a originalului (n.t.).

[2] Transpunerea numelui este greşită. Este referire la Iun-lo (n.t.).

[3] Credem că este vorba de suspiciunea chinezilor de a nu se desena planurile cetăţilor, drumurilor etc. De asemenea, au întrebat de desenatori şi de meşteri în tăbăcitul pieilor fine sau al pergamentelor (n.t.).

ceartă între oamenii lui şi ai noştri, astfel de treburi fiindu-i lui încredinţate să le supravegheze şi să le înlăture. A mai spus că ei au obiceiul să înscrie toate cumpărările şi vânzările pe care le fac în registre, ca să nu se petreacă vreo înşelătorie din partea oamenilor lor şi pentru a cunoaşte pe fiecare vânzător şi cumpărător. Numele oamenilor noştri care au vândut şi ale oamenilor lor care au cumpărat au fost, de asemenea, însemnate în registru. Tălmacii veniţi din afară au spus că au hotărât aşa nu pentru a ne apăra, ci pentru ca nimeni să nu cumpere de la noi decât ei şi oamenii Curţii.

În aceeaşi zi am auzit că buharanii care veniseră în China anul trecut şi plecaseră, se opriseră în oraşul chinezesc Kapka[1], fiindcă nu-şi puteau urma drumul spre casă din pricina războiului. De asemenea, nu se puteau întoarce nici în oraşul de scaun, deoarece se duceau lupte aprige între kontaişii Ughiurtu şi Galdan, nimeni neputând să intre în China dinspre partea aceea. Acum, buharanii şi tătarii de la Tobolsk care veniseră cu o lună înaintea noastră în China au spus că, deşi sosiseră pe drumul din deşert, nu auziseră nici până astăzi nimic despre ei, de bună seamă, fiindcă s-au oprit din pricina aceluiaşi război.

În ziua de 18 iunie askaniama nu a venit la sol, dar a stat tot timpul la cancelarie, şi poarta a fost zăvorâtă toată ziua. Li s-a dat voie totuşi multor neguţători să vină, dar nu au cumpărat nimic, doar au privit. Oamenilor noştri nu li s-a îngăduit nici unuia să iasă pe poartă. Ambasadorul l-a trimis pe grămăticul Cancelariei solilor la askaniama să-l roage să îngăduie câtorva oameni de-ai lui să iasă în oraş, iar el a răspuns că azi se plimbă bogdihanul şi se distrează nu departe de aici, iar poruncă să le îngăduie să iasă din curte nu are nici pentru azi, nici pentru viitor. Dar îi va comunica bogdihanului şi poate că le va îngădui. Au venit mulţi mandarini să-l viziteze pe sol. Askaniama a spus că ei privesc mărfurile, una şi alta, dar nu cumpără, până când se vor stabili preţurile, şi atunci, într-o singură zi, totul va fi vândut,

[1] După J. F. Baddeley, *Kapţi* sau *Kapki* (n.t.).

căci aşa este obiceiul, să aştepte ca unul să stabilească preţurile. Şi au cercetat diferite mărfuri, dând preţuri neînsemnate, şi au plecat iarăşi, fără să cumpere ceva.

În ziua de 19 iunie askaniama nu a venit deloc la sol, dar zarguceiul şi grămăticii au stat la poartă şi din nou le-au dat voie să intre numai slugilor rudelor hanului şi ale mandarinilor, neîngăduind nici unui neguţător să vină. Oamenii aceştia au cercetat doar mărfurile, dar nu au cumpărat nimic, fiindcă doreau să le ia ieftin. În aceeaşi zi au venit doi iezuiţi, bătrânul de mai înainte şi cel adus de el, mai-marele iezuiţilor, egumenul celor din oraşul de scaun. Amândoi trăiau acolo încă de pe vremea când stăpâneau nicanţii şi, de atunci, sunt ţinuţi în mare cinste de han. De asemenea, a venit şi ajutorul lui alihahava, cel care lucrează împreună în acelaşi departament astrologic[1].

Iezuiţii au vorbit cu solul despre multe lucruri timp îndelungat. Mai întâi, solul i-a întrebat de unde şi cum au ajuns ei în China. Ei au răspuns că sunt mulţi ani de când au venit din insula japoneză prima oară, insulă care este foarte mare şi bogată, aşezată nu departe de gurile Amurului, la...[2] verste distanţă de China, în mare. La început când au ajuns în China au suferit din partea chinezilor torturi şi prigoniri, mulţi dintre ei fiind omorâţi pentru răspândirea credinţei catolice. Totuşi, pentru că chinezii nu iubeau nimic pe lume mai mult decât astrologia, au fost primiţi, datorită ştiinţei lor să scrie calendare şi să facă socotelile pentru prevestirea eclipselor de soare şi de lună şi alte asemenea lucruri. Înaintea lor, la chinezi au fost alţi învăţaţi, turci şi kizilbaşi, însă nu prea pricepuţi. Când i-au cunoscut pe iezuiţi, calendarele şi înţelepciunea lor, chinezii i-au primit, ba mai mult, i-au aşezat în funcţii înalte la Departamentul astrologic. Şi cu toate că mulţi au fost ridicaţi dintre ei la rangul acesta atât de mare, nici unul nu a fost atât

[1] După J. F. Baddeley, acesta era Grimaldi. Ceilalţi doi erau Louis Buglio şi Gabriel de Magalhaens (n.t.).

[2] Lipsă în textul slavon (n.t.).

de cinstit cum a fost Adam Schall, care a murit între timp. El a purtat rangul primului mandarin. Şi atât de mare era trufia împăratului nicant de atunci, încât nimănui nu-i era îngăduit sa-l vadă la faţă, dar când a auzit de după perdea glasul lui Adam Schall, a spus că este vocea unui european, vorbe care au însemnat pentru iezuit mai mare cinste decât rangul său de mandarin. Iezuiţii nu au trăit în linişte şi preţuire nici pe timpul împăraţilor nicanţi. Mai târziu însă, ca un semn de la Dumnezeu pentru alte popoare, poporul mongolilor, sau tătarilor, cei mai răi şi mai ignoranţi, au găsit momentul să-i supună pe nicanţi, atunci când mai mulţi trădători s-au ridicat împotriva împăraţilor şi s-au unit cu duşmanii, ca să cucerească o împărăţie atât de vestită. Este mare mirare, căci la început ei nu erau nici trei mii de oameni, dar li s-au alăturat mulţi trădători, întocmai ca atunci când turcii au luptat împotriva impărăţiei greceşti. Dar despre cucerirea împărăţiei chineze este scris într-o cărticică deosebită despre tătari[1]. Când au cucerit împărăţia, cel dintâi împărat a fost tatăl hanului de acum, care i-a preţuit foarte mult pe iezuiţi şi a venit chiar în biserica lor. Însă, după aceea, un kolai a scris o carte în trei părţi împotriva iezuiţilor în care scria: 1. Că ei sunt iscoade şi că au venit pe mare pentru a le cuceri împărăţia; 2. Că religia lor catolică este mincinoasă şi răzvrătitoare; 3. Că ştiinţa lor astrologică este neadevărată. Şi astfel au fost duşi în judecată toţi iezuiţii şi li s-au pus lanţuri pe grumaz, la mâini şi la picioare; şi au stat aşa o jumătate de an până când au scris o carte de răspuns, arătând că au fost învinuiţi în mod mincinos. La prima învinuire au arătat că statul chinez nu a fost niciodată cucerit dinspre mare, ci de cele mai multe ori, pe uscat, iară iezuiţii întotdeauna au venit în China pe corăbii. Despre credinţă, dovada o aducea viaţa pe care o petrecuseră atâţia ani împreună cu ei. Despre astrologie au spus că sunt gata pentru orice dispută şi că pot dovedi că mincinoasă este astrologia

[1] *De Bello Tartarico*, a iezuitului Martini, pe care N. Spătaru-Milescu a tradus-o din limba latină în slavona timpului (n.t.).

căreia ei s-au ploconit până acum. Şi astfel au fost eliberaţi din temniţi şi au avut o discuţie cu inamicii lor, pe care i-au făcut de ruşine. Şi iarăşi au fost primiţi iezuiţii în vechea lor cinste...

Tatăl bogdihanului de acum a fost foarte înţelept şi statornic, iar Dumnezeu i-a dat mare fericire şi bogăţie, fiindcă împărăţia lui a fost liniştită, şi nimănui nu i s-a făcut vreo silnicie. Bogdihanul de astăzi, fiul lui, este foarte nestatornic. Una vorbeşte şi face dimineaţa, alta — seara şi totul este condus de kolaiul acela tânăr. De aceea, nici mandarinii şi nici poporul nu-l iubesc. Împăratul a sărăcit atât de tare, încât uneori nu are nici cu ce să-şi plătească slujitorii, fiindcă cele mai bune şi mai bogate provincii chinezeşti l-au părăsit nu de mult, încât în jumătatea de împărăţie oamenii trăiesc fără nici o silnicie, iar în împărăţia lui se pun biruri fără încetare. Numai Dumnezeu ştie în ce fel se vor termina toate acestea, deoarece mongolii se temeau să nu fie goniţi iarăşi de chinezi, pricină pentru care îi daseră afară din oraşe, ca nu cumva să se răzvrătească şi să trădeze. Şi acuma nicanţii trăiesc dincolo de ziduri. Bogdoiţii se tem, de asemenea, şi de mongolii care trăiesc dincolo de marele zid, ca şi de calmuci, care îi pizmuiesc, deoarece fiind un popor mic, au cucerit totuşi o împărăţie atât de mare.

Despre solia de acuma au spus că bogdoiţii erau şi nu erau bucuroşi. Se bucurau, pentru că atunci când duşmanii lor nicanţi vor auzi că la ei a venit o solie cu mare prietenie din partea unei atât de slăvite împărăţii, se vor teme ca marele împărat să le dea ajutor bogdoiţilor. Nu erau bucuroşi, pentru că graniţele măritului ţar s-au apropiat într-adevăr de graniţa lor şi, de aceea, aveau credinţa că de aicea le vine o mare primejdie; pe ruşii aceia care veneau mai înainte la ei pentru negoţ, ca şi pe cei care trăiau în apropierea graniţelor lor, îi socoteau pe toţi drept nişte fugari, nu supuşi adevăraţi ai ţarului, şi în nici un chip nu au crezut cât este de întinsă împărăţia ţarului, încât să ajungă până lângă împărăţia lor. Chiar şi iezuiţii au fost uimiţi de asta şi cu greu ar fi crezut-o mai înainte, fiindcă de la Moscova şi până la Pejin este cale de-un sfert de pământ. Acuma cred şi ei,

dar le pare rău când văd că un atât de slăvit monarh a trimis bogdoiţilor o solie cu cele mai bune gânduri şi cu dragoste, căci aceşti bogdoiţi sunt nişte barbari care nu ştiu să întoarcă cinstea. Deoarece pe hanul lor îl socotesc asemenea lui Dumnezeu şi stăpân absolut al pământului, ei scriu altor împăraţi ca un stăpân slugilor sale, iar darurile pe care le primesc le numesc bir şi ceea ce trimit ei în loc le socotesc date din milă şi bunătate, având şi altfel de purtări asemenea, trufaşe şi viclene. De aceea olandezii şi portughezii, care au trimis de mai multe ori solii, văzându-i atât de mândri, au încetat să mai trimită, fiindcă bogdoiţii şi-ar pierde mai curând împărăţia, decât să-şi părăsească obiceiurile. De-ar da Dumnezeu odată ca ţarul să le arate oştile, ca să vadă cine este ţarul şi ce sunt ei, fiindcă nu-i cred pe iezuiţi când le vorbesc despre marele împărat.

În ziua de 20 iunie a venit la ambasador askaniama, şi acesta l-a întrebat: „De ce nu îngăduiţi oamenilor noştri să iasă pe poartă şi neguţătorilor voştri să intre în curte şi îi lăsaţi numai pe slujitorii mandarinilor?" Askaniama a răspuns că negustorilor li s-a dat voie, numai că s-a poruncit să fie scrişi în registre, pentru ca să nu cumva să fure ceva, dar acum s-a dat poruncă să fie lăsaţi să vină fără a mai fi scrişi. „Oamenii domniei-voastre însă, când li s-a dat voie într-o zi, au umblat prin tot oraşul şi prin toată împărăţia întreaga zi, încât a auzit hanul despre asta, şi au fost văzuţi şi de fratele hanului. De aceea, nu li s-a mai dat voie să iasă din curte."

Solul a răspuns: „Ce obicei bun aveţi voi: atunci când vin aici buharanii, tătarii şi ruşii noştri de capul lor, ei vând şi cumpără după voie, dar nouă, care am venit acum din partea măriei-sale cu solie îmbucurătoare de prietenie şi de dragoste, nu ne îngăduiţi să ieşim pe poartă şi să facem negoţ, nici să vindem, nici să cumpărăm, ci ne ţineţi ca în temniţă. Ce prietenie poate ieşi de aici?"

Askaniama a spus că înţelege că este foarte greu, dar nu putea să-i ajute, fiindcă, potrivit obiceiului lor, neguţătorii pot merge oriunde după voia lor, dar solii nu pot să o facă. Totuşi,

el îi va vorbi hanului şi crede că acesta va porunci să li se dea voie să iasă din curte, însă nu prea departe. Cu privire la negoţ a spus că va vorbi cu negustorii lor mai bătrâni să vină să-i viziteze, „dar şi domnia-ta porunceşte oamenilor pricepuţi ai domniei-tale să vorbească cu ei şi să cadă la înţelegere asupra preţului mărfurilor, fiindcă ei ştiu cu ce preţuri au fost vândute mărfurile altă dată, ca şi oamenii domniei-tale care au mai fost aici anul trecut".

Solul a spus că înţelege pentru ce au încuiat porţile şi nu le-au dat voie neguţătorilor să intre în curte şi să târguiască după voie: pentru a cumpăra de la noi cu preţuri ieftine şi după placul lor. Acum ei vor face ce pot, dar în viitor măria-sa ţarul va opri sub pedeapsă de moarte supuşilor săi ruşi din Tobolsk, tătari şi buharani, să mai vină în China cu blănuri moi ruseşti şi cu alte mărfuri. Atunci iarăşi vor fi cumpărate herminele cu câte două ruble bucata, şi colţii de fildeş de morsă, pe care ei îi poartă la degetul de la mâna dreaptă, pentru a-şi încorda arcul, vor fi cu câte cincizeci de ruble bucata, ca şi mai înainte. Askaniama a spus că aşa a fost cândva, până când au venit la ei mulţi buharani. Şi colţii de morsă au fost foarte scumpi, dar au venit portughezii pe mare şi le-au adus, deşi foarte mici şi cam puţini. De şase ani însă au început şi buharanii să aducă colţi de morsă, care, deşi puţini şi mici, totuşi s-au ieftinit. Şi pentru mărfurile ruseşti va fi câştig la vânzarea în China, ca şi la mărfurile chinezeşti la vânzarea lor în Rusia, fiindcă ei ştiu cum se vând ele acolo. Şi tot ce ştiu, ei cunosc de la trădători. Solul a spus că era drept să se câştige, fiindcă până aici se călătoreşte un an şi jumătate şi înapoi la fel, aşa încât au nevoie de multe cămile şi cai, iar cheltuielile sunt mari şi, de aceea, măria-sa a trimis acuma pentru a vedea ce câştig ar putea avea neguţătorii şi, dacă se va vedea că poate fi câştig, atunci vor veni din nou. Dar dacă vor vedea că nu se poate câştiga, „atunci niciodată nu veţi mai vedea vreun rus şi nici un fel de marfă rusească, pentru că noi avem unde să facem comerţ şi fără împărăţia voastră, mai aproape, deoarece împrejurul împărăţiei măriei-

sale ţarului sunt douăsprezece împărăţii mari, vecine, aşa că putem face negoţ şi fără domniile-voastre".

Askaniama a spus că şi ei doreau să aibă un câştig, iar ai noştri, de asemenea, să nu aibă o pagubă, dar se ştia că ei urmăreau să cumpere mărfurile pentru bogdihan şi pentru mandarinii săi mai apropiaţi şi apoi aceştia să le vândă neguţătorilor, iar de aici câştigul să nu fie al nostru, ci al lor, fiindcă vistieria era acum secătuită. Din pricina aceasta nici hanul nu putea să-şi plătească slujbaşii, iar preţul[1] argintului ajunsese foarte scăzut. Solul a întrebat, la rândul său, dacă va fi primit sau nu de bogdihan, iar askaniama a spus că el crede că în mod sigur îl va primi odată, însă nu prea curând. La fel a spus şi iezuitul, că alihamba l-a înştiinţat că hanul îl va chema pe solul măriei-sale ţarului să i se înfăţişeze, dar asta, ca şi răspunsurile la dorinţele ţarului, nu vor fi făcute curând, deoarece acuma toţi sunt plecaţi din oraş din pricina căldurilor prea mari.

Şi askaniama, văzând nişte brocart de aur, a întrebat dacă nu s-ar putea să i se dea o bucăţică, să încerce dacă este bun la ceva, întrebând şi dacă este de vânzare, fiindcă, deşi au şi ei brocart de aur, este foarte prost.

Solul i-a spus că de data aceasta a luat puţin brocart, numai pentru încercare, dar dacă are căutare, în viitor vor aduce mai mult. La Moscova aurul se găseşte în mare cantitate, „numai că trebuie să vedem ce preţ ni se dă pe el". Askaniama iarăşi a spus că mâine îi va vorbi hanului iarăşi în privinţa îngăduinţei de ieşire în oraş şi poimâine va veni cu neguţătorii pentru a stabili preţurile mărfurilor.

În ziua de 21 iunie nu au venit la sol nici askaniama, nici iezuitul şi, în afară de nişte brâie din blană de samur, nu s-a vândut nimic. Vânzare neînsemnată. Altceva nu s-a mai dat.

---

[1] Preţul argintului se stabilea în raport cu puritatea sa. Cu cât era mai amestecat cu alte metale, cu atâta preţul era mai scăzut, iar cantitatea de bunuri pe care o plătea era mai mică. Nicolae Spătaru-Milescu era foarte atent la această preţuire şi raporta valorile chinezeşti la preţul aurului şi argintului rusesc (n.t.).

În 22 iunie a venit askaniama la ambasador, aducând cu el nişte negustori mai bătrâni, care au cercetat mărfurile, dar nu le-au dat preţuri, fiindcă askaniama a spus că, dacă negustorii lor vor preţui mărfurile cu preţuri prea mici, cel vorbit de rău pentru asta va fi el şi va fi ponegrit. Ei nu aveau obiceiul să fixeze preţuri la mărfuri, şi fiecare era liber să vândă cum poate mai bine şi să înceapă nestânjenit negustoria, aşa cum a fost şi în anii din urmă. Numai că s-a spus despre ruşi că cer preţuri prea mari. Solul a răspuns că ar fi bine să se îngăduie tuturor oamenilor, răi şi buni, să intre în curte şi să înceapă negustoria, fără să fie stingheriţi, şi aşa cum ieri au fost stabilite preţurile la brâiele de samur, la fel se vor face şi pentru alte mărfuri. Acum nu se vor putea statornici în nici un fel preţurile mărfurilor, fiindcă ei au dat voie să intre în curtea ambasadei numai slugile mandarinilor şi ale sfetnicilor, iar adevăraţii neguţători n-au avut nici unul îngăduinţa. Din această pricină nu poate începe neguţătoria, fiindcă se dădeau preţuri prea mici. Când se va da voie adevăraţilor negustori, îndată se vor rândui treburile, „dar dacă nu le îngăduiţi, nici mărfurile nu pot fi preţuite cum se cuvine, fiindcă marfa nu rămâne întotdeauna la acelaşi preţ. Uneori este mai ieftină, iar alteori — mai scumpă". Askaniama a spus că negustorilor li s-a dat voie să intre în Curtea solilor. Nu i-au oprit. Ambasadorul a răspuns însă că askaniama nu spune adevărul, deoarece şi mai înainte a vorbit şi despre învoirea pentru cazaci de a ieşi pe poartă: „După ce veţi da bogdihanului scrisoarea măriei-sale ţarului şi darurile, atunci porţile nu vor mai fi zăvorâte, şi fiecare va avea voie să iasă pe poartă unde va dori"..., dar acum, după ce documentele au fost predate, poarta s-a zăvorât mai tare ca înainte, şi nici un cazac nu are voie să iasă din curte, iar hrana este vândută la poartă cu preţuri de trei ori mai mari decât înainte. Fiecare cere atâta cât vrea. De aceea, nu îl mai crede acum pe askaniama cu nimic şi nu înţelege ce fel de cinste este când şi înainte şi după predarea scrisorilor ţarului şi a darurilor nu le dau voie să iasă din curte mai rău chiar ca mai înainte şi îi ţin ca într-o închisoare, iar buharanii,

tătarii şi chiar negustorii ruşi care au trecut pe aici au avut voie să vină şi au avut îngăduinţa să-şi vândă mărfurile după plac. „Acum, măria-sa ţarul a binevoit să ne trimită cu scrisoarea măriei-sale pentru prietenie şi dragoste, însă suntem ţinuţi ca într-un fel de închisoare. Şi ce fel de cinste i se arată ţarului din partea bogdihanului, când ambasadorul este ca şi întemniţat, iar pe neguţătorii cei buni, pe care oamenii noştri îi cunosc de demult, nu-i lăsaţi să intre pe poartă şi nu le daţi voie să cumpere nimic? Asta nu este negoţ liber şi, dacă se face aşa, neguţătorii noştri, pe drept, nu vor mai veni niciodată şi nici buharanii, nici tătarii, deoarece aceia vă aduc mărfuri de la Moscova, mărfuri pe care nu le vor mai găsi, fiindcă se va opri sub pedeapsă cu moartea aducerea mărfurilor noastre în China. Şi iarăşi veţi plăti două ruble o blană de hermină, iar fildeşul de morsă pentru degetul arătător al arcaşilor — cu cincizeci de ruble. Askaniama crede poate că mărfurile ruseşti nu mai merg în altă parte şi că la Moscova se aduc mărfuri numai din China. El poate însă vedea singur ce fel de atlaz avem noi şi ce catifele şi mătăsuri care sunt mult mai bune decât ale lor... Şi cred ei că mărfurile ruseşti se aduc numai în China şi că nu se duc nicăieri în altă parte? Împărăţia rusă are mai mult de o mie de ani de când a fost întemeiată, şi de jur împrejurul împărăţiei ruseşti sunt alte douăsprezece ţări, şi avem cu cine face negoţ, fiindcă în Rusia se găsesc multe mărfuri şi în nici o altă împărăţie nu se fac atâtea". De asemenea, i-a mai spus că ruşii nu i-ar fi băgat într-o asemenea fortăreaţă nici chiar dacă ei le-ar fi declarat război împărăţiei lor. De pildă, în anii care au trecut, a fost trimis Vasili Daudov la sultanul Turciei de către măria-sa ţarul, ca să-i declare război, şi acesta n-a fost întemniţat. Şi s-a vorbit multă vreme despre aceasta şi puţin a fost să nu se ajungă la gâlceavă. După aceea, askaniama i-a cerut solului să-i dea în scris că nu se va plânge cancelariei, dacă s-ar întâmpla vreun furt sau alt necaz în Curtea soliei. Cu această condiţie, el, askaniama, va desfiinţa străjile, zarguceii şi grămăticii de la poartă. Solul i-a spus că nicăieri nu se obişnuieşte aşa ceva —

să se dea în scris asemenea scrisoare — şi peste tot străinii erau întâmpinaţi cu cinste, nu puşi sub zăvoare şi poate „dacă eu dau o asemenea scrisoare, îndată askaniama ar da poruncă oamenilor săi s-o facă anume". Askaniama a spus că va veni, împreună cu iezuitul, în altă zi, fiindcă tălmaciul de limba mongolă era nepriceput, şi atunci vor vorbi din nou despre toate. Solul i-a amintit că au fost la el askaniama şi iezuitul şi-i făgăduiseră cu trei zile mai înainte să aducă la cunoştinţă hanului rugămintea de a le da voie să iasă prin oraş şi că îi mai ceruse lui askaniama să îngăduie unui om al său ca, împreună cu tălmaciul, să târguiască pentru sol, din banii lui, lucruri ce-i erau de mare trebuinţă. Askaniama a răspuns că va vorbi despre îngăduinţa de a ieşi din curte. Ambasadorul a zis: „Pe lume nu se află altceva mai bun decât libertatea şi nu poate fi nimic mai rău decât să stai zăvorât şi să nu poţi vinde nimic şi nici cumpăra". Din pricina asta sunt bolnavi jumătate din cazaci. Şi el, solul, vede prea bine că orice ar vorbi cu ei, răstălmăcesc şi de aici înainte nu vă vom mai face nici o rugăminte şi să vă purtaţi aşa cum doriţi, potrivit obiceiului". Cât despre gândul măriei-sale ţarul, el ştie că nu este decât dorinţa de prietenie şi dragoste, aşa cum o ştiu şi oamenii străini, dar din partea lor se arată numai semne de neprietenie, că una spun, şi alta fac. Askaniama a plecat după ce a mai stat puţin.

În ziua de 23 iunie au sosit la sol askaniama, împreună cu iezuitul alihahava, să-i spună că i-au adus la cunoştinţă bogdihanului cele ce au vorbit, că solul s-a plâns că li se dă hrană mai puţină decât li s-a dat mai înainte atât ruşilor, cât şi altora. Bogdihanul le-a dat poruncă să cerceteze în documente la cancelarie. Şi făcând acest lucru, au găsit că nimănui nu i se dăduse mai mult decât oamenilor noştri. Totuşi, măria-sa hanul, dorind să-i arate înălţatului ţar prietenie şi dragoste, a poruncit să se mărească raţia solului cu o gâscă şi o găină pe zi, iar la fiecare zece zile — câte cinci prânzuri chinezeşti, cu felurite bucate peste tain. Şi aceasta era la ei o mare cinste, care nu s-a mai făcut nimănui mai înainte. Iezuitul a întrebat, ca de la el, dacă

atunci când vor fi aduse mesele din partea hanului, solul se va ploconi sau nu, deoarece la ei era obiceiul ca acei ce primeau o masă din partea hanului să îngenuncheze şi să se ploconească. Solul a răspuns că şi faţă de măria-sa ţarul „noi avem un obicei asemănător, ca atunci când el dăruieşte cuiva vreo masă, să ne închinăm măriei-sale. Deci şi bogdihanului ne putem închina după obiceiul nostru, ştiind şi noi cum să cinstim un asemenea cârmuitor slăvit". Apoi solul l-a întrebat pe iezuit dacă celui care va aduce mesele din partea hanului, fie stolnicul, fie altcineva, ar putea să-i dăruiască ceva, şi iezuitul i-a răspuns că poate, însă nu putea spune dacă darul va fi primit sau nu, fiindcă la ei nu era obiceiul să primească bacşiş.

Iezuitul adusese cu el tălmăcirea în limba latină a celor două scrisori chinezeşti mai vechi, şi askaniama a spus că ele au fost scrise de acum vreo...[1] şi ceva de ani, pe când erau încă împăraţi nicanţii. Hanul Ung-Li trimitea împuternicire unor căpetenii ce trăiau pe malul râului Singal, stăpânind acele pământuri. Se mirau cum au ajuns acele scrisori la noi. Celelalte două scrisori au fost date iezuitului să le tălmăcească în limba latină şi, când vor fi gata, le va aduce, deoarece ele erau scrise măriei-sale ţarului de hanul care domneşte acum. Solul a adus iarăşi vorba despre voia de a ieşi în oraş, pentru a cumpăra de-ale mâncării şi altele, iar askaniama i-a făgăduit că-i va vorbi hanului.

În ziua de 24 iunie au sosit doi zargucei de la palatul hanului, care însoţeau pe cei ce aduceau cinci mese roşii, pe care erau aşezate patruzeci de talere de argint, în care se aflau tot felul de mâncăruri şi legume îndulcite, după obiceiul lor, ca şi ceai pregătit cu lapte şi unt. Solul i-a chemat pe dvoreanini, pe grămătici, pe fiii de boieri şi pe cazaci şi, când au început servirea ceaiului, s-au aşezat în genunchi şi s-au ploconit o dată pentru bogdihan. Ceaiul era pregătit tătăreşte, şi nu chinezeşte. După aceea, mesele au fost aduse în faţa ambasadorului, care,

[1] Peste 200 de ani, fiindcă Iung-Li a mutat din nou capitala la Pejin în anul 1403. Indicaţia lipseşte din textul original (n.t.).

primindu-le, s-a ploconit iarăşi şi, după ce a gustat câteva legume şi fructe, a împărţit toate bucatele celor de faţă. Când au terminat de mâncat, zarguceii au plecat, ducând cu ei mesele şi vasele.

25 iunie. Askaniama şi iezuitul nu au venit la sol. Cazacii au vândut câteva blănuri de samur, însă din vistieria măriei-sale nu s-a vândut nimic, pentru că blănurile erau mai proaste, şi cumpărătorii, văzându-le pe cele bune, n-au mai vrut să le ia.

În ziua de 26 iunie nu a venit nimeni la sol, iar cazacii n-au avut vânzare mare. Din vistierie nu s-a vândut nimic. În curte au venit nişte tătari, care au spus însă că nu îndrăznesc să cumpere nimic, pentru că mandarinii chinezi s-au înţeles între ei ca nimeni altcineva să nu cumpere mărfurile ruseşti. Din pricina asta nu cutează neguţătorii să intre în Curtea soliei.

27 iunie. Askaniama a venit la ambasador şi i-a spus să nu fie mirat că nu l-a mai vizitat de mult, fiindcă murise un nepot al hanului, şi el, askaniama, fusese trimis să-l îngroape. Nu vorbise încă hanului despre îngăduinţa de a ieşi în oraş, dar o va face negreşit în ziua următoare. A mai spus că ar fi bine să vândă mai repede mărfurile, fiindcă el crede că hanul îl va chema în curând înaintea sa, aşa că pentru a nu mai zăbovi din pricina nevânzării lor, să caute să le dea cât mai repede. Solul a răspuns că fiecare din oamenii săi era dornic să vândă cât mai repede ce avea, că ar mântui toată târguiala într-o zi, că ar cumpăra şi s-ar pregăti de plecare înapoi, dar neguţătorii lor nu se văd, şi nu târguiesc nimic. Askaniama zise că oarnenii lor nu vin pentru că mărfurile ruseşti au preţuri prea mari, şi dacă le-ar ieftini, oamenii lor le-ar cumpăra îndată pe toate. Solul a spus că le dăduse oamenilor săi libertatea să vândă cu preţul pe care-l voia fiecare, şi askaniama, după ce a mai stat puţin, a plecat.

28 iunie. A venit iezuitul alihahava la sol şi i-a spus că hanul fusese plecat la înmormântarea rudei sale şi din această pricină nu i s-a adus la cunoştinţă nici una dintre treburile ţării şi nici nu a făcut răspunsul la cererile noastre. Totuşi, tălmăcise în latineşte cele două scrisori aduse. Una era scrisă chiar de han, iar cealaltă

era din partea tatălui său. Le va aduce în curând. Solul l-a rugat să vorbească cu kolaiul, cu alihamba şi cu askaniama să le îngăduie să iasă în oraş măcar câtorva cazaci, câte cinci sau câte şase. Alihahava a făgăduit să le vorbească şi despre negustorie, şi despre îngăduinţă, dar ei erau tare încăpăţânaţi; şi pe olandezi şi pe portughezi îi primiseră şi mai rău, neîngăduind nimănui să vină la ei. Cu toate astea, el doreşte din inimă să rânduiască totul. Solul i-a făcut iezuitului un dar nu prea mare, căci şi acesta era, de fapt, unul din dregătorii puşi să se îngrijească de treburile celor două împărăţii, iar ce i s-a dăruit a fost trecut în condica de cheltuieli. Apoi, solul l-a rugat să-i tălmăcească în taină cea din urmă scrisoare pe care hanul o trimisese măriei-sale ţarului prin fortul Nercinsk. Iezuitul s-a tras înapoi şi i-a spus că are poruncă aspră din partea bogdihanului nu numai să nu i-o tălmăcească, dar nici măcar să-i spună mai pe larg ce cuprinde. Atunci solul a poruncit să se închidă uşile şi să nu fie primit nimeni, şi l-a rugat încă o dată să-i spună în câteva vorbe ce sta scris în scrisoare.

Alihahava i-a spus că a fost oprit să o tălmăcească, fiindcă scrisoarea era scrisă într-un ton ca de la stăpân la supusul său şi că numai din consideraţie pentru măria-sa ţarul i-o va citi, dar taina trebuie păstrată cu străşnicie, căci dacă s-ar afla, şi-ar pierde capul. În scrisoare era scris în manciuriană potrivit obiceiului bogdoit, după cum urmează: „Hoang-Ti (adică stăpânul lumii sau stăpânul pământului) către tine, ţarul alb: Danilo[1] al tău ne-a trimis plocon şi veste că şi tu doreşti prietenie între noi, iar în ceea ce-l priveşte pe Gantimur, ne scrie că ţi-a adus la cunoştinţă şi că «în curând aştept să-mi sosească porunca, şi vi-l voi trimite fără întârziere, numai să nu-i lăsaţi pe giurgi să ne păgubească în vreun fel, fiindcă locuiesc în apropierea noastră». Vânătorii noştri care vânează samuri, şi alţi supuşi ai noştri ne-au trimis mai demult o scrisoare smerită, în care arătau că locuitorii de pe malul râului Negru[2] sunt

[1] Danilo Arşinski, hatmanul Nercinskului (n.t.).

[2] *Amurul* în tungusă se numea *Haramuren*, iar în chineză *Hei-lun-ţian*, râul şarpelui negru (n.t.).

nişte lovki[1], tâlhari de rând, mici bandiţi, cu puţină putere, însă îi asupresc pe giurgii noştri şi pe takori (dahuri), jefuindu-le blănurile de samur. În afară de asta, ei ne-au spus că Gantimur s-a înţeles cu acei lovki şi a fugit la ei, devenindu-le prieten. Mai mult, l-au silit să le dea lor ploconul. Eu, stăpânul lumii, am auzit că aceşti lovki sunt supuşii tăi şi am trimis un om ca să afle ce este adevăr şi ce este minciună. Danilo l-a trimis pe Ignatiev ca sol, împreună cu zece cazaci, pe care i-am crezut când au spus că vin din partea ta şi că sunt supuşii tăi. Acum însă, dacă doreşti să trăieşti în pace, trimite-ne pe fugarul Gantimur. De asemenea, pentru viitor, să nu mai înceapă nici un fel de certuri la graniţele noastre. Dacă veţi face aşa, va fi pace. Pentru asta am trimis scrisoarea de faţă". Pe scrisoare este o pecete pe care stă scris: „al IX-lea an al stăpânului lumii Kan-Hi, luna a V-a, ziua de 13".

Despre cea de a doua scrisoare împărătească a spus că era scrisă măriei-sale ţarului, pentru că cu câţiva ani mai înainte trimisese în China pe un anume Ivan[2] pentru a face negoţ, şi acesta îi adusese hanului daruri din partea ţarului, iar bogdihanul îi scrisese că şi el i-a trimis daruri măriei-sale ţarului drept răspuns, dar scrisoarea era scrisă la fel de trufaş ca şi cealaltă. Şi despre darurile care au fost trimise acum de ţar bogdihanului, în scrisoarea de răspuns au scris ca despre un bir „pe care l-a trimis prin domnia-ta, l-a primit şi drept răspuns vor trimite tot prin domnia-ta o miluială şi plată pentru servicii". Iezuitul a mai spus că ei au obiceiul să scrie în acest fel tuturor cârmuitorilor şi nu l-ar schimba pentru nimic în lume.

În ziua de 29 iunie a venit askaniama la sol şi acesta l-a întrebat dacă vorbise bogdihanului despre îngăduinţa pentru cazaci de a ieşi în oraş. Askaniama a răspuns că încă nu a vorbit cu hanul, deoarece împăratul nu avusese vreme. Şi după un timp au venit cazacii şi l-au rugat pe askaniama să le dea

[1] Nestatornici, trădători, răzvrătiţi. Tolk. slovar, Moscova, 1938 (n.t.).
[2] Perfiliev (n.t.).

voie să se ducă după cumpărături dincolo de porţi. Askaniama le-a răspuns mânios că, dacă ar spune hanului ce i-au cerut, îndată ar porunci să nu mai fie îngăduiţi să stea decât zece zile şi să fie trimişi acasă îndărăt. Solul l-a rugat să nu se mânie pe oameni, fiindcă oricine este mai bucuros să fie liber decât încuiat în dosul porţilor, ceea ce nu s-a întâmplat cu cei dinaintea lor; să aibă mai multă grijă pentru ei şi „pentru asta vei fi domnia-ta răsplătit din partea măriei-sale ţarul". Askaniama a spus că în legătură cu asta a trimis lui alihamba la Cancelaria mongolă o cerere ca el să dea îngăduinţa şi a mai trimis şi un zargucei să-i amintească. Zarguceiul s-a dus acolo şi răspunsul va veni mâine.

În ziua de 30 iunie a venit de la cancelarie un slujbaş care ne-a spus că zarguceiul i-a comunicat că alihamba a zis că hanul nu a dat nici o poruncă să se îngăduie ieşirea lor în oraş, fiindcă la ei este obiceiul ca oamenilor dintr-o solie şi slujitorilor acestora sa nu li se dea voie să iasă afară din curte, asta fiind o mare cinste pe care o fac solilor, deoarece se temeau ca nu cumva între oamenii lor şi slujitorii soliei să se işte vreo sfadă ori vreo încurcătură.

În toată ziua aceea s-au vândut şube de iepure cu câte un lan şi jumătate, dar din cele pe care le păstraseră cazacii pentru ei s-au vândut cu patru lani, şi cele mai bune cu cinci lani bucata.

În ziua de 1 iulie şubele de iepure s-au vândut cu patru lani bucata, iar cele mai bune — cu cinci şi cinci lani şi jumătate. În tot acest răstimp, între lunile mai şi iunie a fost arşiţă mare, iar ploile — foarte-foarte rare, fără tunete, nici fulgere ca cele de la Moscova, ci mai puţin vijelioase.

În ziua de 2 iulie a venit askaniama la sol şi i-a spus că din pricina căldurii cumplite din oraş nimeni nu se duce la han „şi din aceeaşi pricină nu i s-a vorbit despre treburile domniei-tale", dar când va sosi timpul îi va spune hanului ori el, ori alihamba. Numai despre un singur lucru nu-i pot vorbi, despre ieşirea din Curtea ambasadei. Vor putea însă vorbi despre treburile soliei atunci când bogdihanul va întreba de sănătatea

ambasadorului, fiindcă aşa ceva este împotriva obiceiului. Nu-l pot ajuta, pentru că solii nu sunt lăsaţi să se plimbe în afara porţilor, şi dacă ar vorbi numai despre asta ar fi necuviincios. Dar el, askaniama, ne va purta de grijă pentru toate. A mai spus că au venit nişte buharani cu...[1], dar n-a întrebat dacă sunt din Tobolsk sau nu, însă mâine se va interesa. De asemenea, a spus că ar vrea să hotărască preţurile la mărfurile chinezeşti: mătase, atlazuri, pânză de bumbac, pentru a nu fi înşelaţi de negustorii lor. După o vreme a plecat.

În ziua de 3 iulie au venit în faţa porţilor soliei nişte buharani şi nişte chinezi, cărora însă nu li s-a dat voie să intre în curte. Ei le-au spus tălmacilor noştri că au sosit cu calmucii din kontaişa...[2] de oameni, însă nu au cu ei mărfuri, ci numai vreo sută de iasâni[3] bărbaţi, vreo două mii cinci sute de cai şi nu prea multe blănuri de samur. Au mai spus că buharanii s-au dus la chinezi să ceară voie să facă negoţ cu oamenii noştri şi că în China într-adevăr acesta este obiceiul ca neguţătorilor să li se îngăduie să meargă unde vor, dar solilor şi oamenilor din solie să nu li se dea voie să treacă dincolo de porţi, asta fiind socotită o mare cinste.

În ziua de 4 iulie i-au fost aduse solului mese din partea hanului, în totul asemănătoare cu cele dinainte, iar pe deasupra au adăugat din grădina hanului... pepeni galbeni, foarte dulci. Acum la ei este toiul fructelor.

În aceeaşi zi a venit askaniama singur la sol şi i-a spus că a vrut să vadă dacă este bine cu sănătatea, şi solul l-a întrebat dacă ei au poruncit ca zarguceiul şi grămăticii să controleze argintul, „fiindcă am auzit că argintul aici este foarte prost, iar pe tălmacii de la poartă i-am îndepărtat, fiindcă au fost văzuţi făcând hoţii mari şi au cumpărat toate mărfurile". Askaniama i-a spus ambasadorului că ştie şi el că argintul lor este prost, fiindcă

---

[1] Lipseşte din text (n.t.).

[2] Lipseşte din text (n.t.).

[3] Prinşi de război, pe care îi vindeau ca robi (n.t.).

într-un lan, la cântar trebuie să fie zece cini, ceea ce înseamnă zece zolotnici, însă acum în fiecare lan nu sunt decât nouă cini, iar al zecelea este cositor sau aramă. El va porunci însă zarguceiului să primească numai argint curat, neamestecat. Negustorii vor simţi însă că se alege numai argintul cel bun şi vor începe să scadă preţul mărfurilor la nouă cini în loc de un lan. Totuşi, chiar dacă se vor primi numai nouă cini de argint curat, cu aceştia se va putea cumpăra marfă de un lan, pentru că fiecare este doritor să primească argintul neamestecat. Solul i-a spus lui askaniama că i-a cerut zarguceiului să dea voie buharanilor să intre în curte, când vor sosi la poartă, şi askaniama a întărit porunca, dar în ziua aceea nu a venit nici unul.

Solul l-a întrebat iarăşi pe askaniama „ai cui oameni erau mijlocitorii lor, ai bogdihanului sau ai mandarinilor? Plătesc vreun câştig hanului sau mandarinilor, fiindcă neguţătorii se tem şi nu îndrăznesc nici să cumpere, nici să vândă fără ei".

Askaniama a răspuns că nu sunt slujitorii hanului, ci ai mandarinilor şi s-au înţeles cu ei să le dea voie să vină în Curtea solilor şi să facă negoţ şi au căpătat îngăduinţa pentru câţiva lani de argint. Mijlocitorilor le revenea astfel un câştig mare; când revindeau mărfurile cumpărate de la ruşi, oamenii lor strângeau argintul, iar când ruşii şi buharanii cumpărau mărfurile de la ei, mijlocitorii dădeau numai trei sferturi din preţ, păstrând restul pentru ei. Astfel, luând din amândouă părţile, câştigul lor era mai mare. Şi nu numai cu noi fac aşa, ci cu toţi străinii care vin în China. Bogdihanul a dat multe porunci să-i potolească, totuşi nu s-a putut face nimic, fiindcă fiecare mandarin îşi apără omul său. Askaniama adăugă apoi că mai are ceva de vorbit cu ambasadorul, însă va veni cu iezuitul alihahava şi atunci îi va spune mai multe. Solul l-a întrebat iarăşi despre voia de a ieşi din curte afară, dar el a răspuns că nu vorbise încă. Despre negoţ, solul a spus că mărfurile se vând foarte încet, iar askaniama a răspuns că se cer preţuri prea mari şi ei nu pot să cumpere. Solul a spus că niciodată mărfurile ruseşti nu s-au vândut cu asemenea preţuri scăzute, şi ei totuşi spun că sunt

scumpe. Askaniama l-a încredinţat că în curând se vor vinde toate, şi după puţin timp a plecat.

În ziua de 5 iulie a venit să-l vadă pe sol un buharan din oraşul Turfan care sosise în China anul trecut, dar nu se înapoiase încă la Tobolsk, din pricina războiului, şi i-a spus că mai sunt împreună cu el încă şaptezeci de oameni, care veniseră cu lama din Tarhan, trimişi de Ocirtu-han să facă negoţ cu mărfuri, cu cai, cu robi prizonieri din război şi câteva hermine, pe care le-au vândut cu preţ mic — douăzeci şi cinci de lani suta. Caii cei buni — cu câte şaptezeci şi optzeci, cei proşti — cu câte treizeci sau douăzeci. Robii cei buni i-au dat cu câte o sută de lani, pe cei răi — la şaptezeci şi mai puţin. Despre război a spus că între Galdan şi Ocirtu se mai poartă încă lupte şi nu ştiau dacă pe drumul de întoarcere la Tobolsk ar fi tâlhari sau nu, din această pricină. Solul a întrebat pe larg despre drumul de la Astrahan spre China şi pe unde se putea merge. El a răspuns că de la cel mai din margine oraş din China, Kokotan[1] până la oraşul buharan Turfan, unde locuieşte Baba-han, care şi-a trimis solii de multe ori la măria-sa ţarul, se poate ajunge cu caravana în patruzeci de zile, iar de la Turfan până la oraşul buharan Samarhan, tot cu caravanele, în şaizeci de zile. De la Samarhan până la Astrahan se poate merge în douăzeci de zile sau mai puţin, după cum se ţine pasul pe drumul caravanelor, numai că până la Turfan ar fi oarecare primejdie din partea calmucilor şi a altor băştinaşi. Între Turfan şi Astrahan însă nu este nici o teamă şi pe acolo trec toţi calmucii supuşi lui Ocirtu. Solul i-a spus să mai vină, împreună cu alţi buharani, mai des, dar el a răspuns că ar veni cu drag în fiecare zi, însă slugile chinezilor nu le îngăduie să ajungă până la ei şi-i gonesc încă înainte de a ajunge în faţa porţilor. Solul a spus că askaniama a dat poruncă să li se dea voie să intre pe poartă, aşa că pot veni fără nici o teamă. În timpul acesta a ajuns la poartă zarguceiul, care a spus că oamenii buharanului se opriseră la vreo patru verste dincolo de ziduri şi a cerut ca acesta

[1] Kwei-hwa-Ceng (n.t.)

să fie îndepărtat. Buharanul venise către seară şi a trebuit să plece în grabă, fără să poată vorbi prea mult, fiindcă zarguceiul nu i-a dat răgaz, manciurienii fiind foarte bănuitori în privinţa ruşilor.

Alihamba, askaniama şi alihahava au sosit la sol în ziua de 6 iulie, aducând cu ei şi lista dorinţelor scrise de ambasador în latineşte şi în treacăt au pomenit despre aceea în care era scris, în numele ţarului, să-i slobozească pe prinşii de război ruşi şi despre trădătorii fugiţi în China; pe prizonieri să-i libereze în schimbul răscumpărării, iar pe trădători să-i predea fără nimic în schimb. Au deschis vorba despre aceasta, deoarece nu pornise de la ei anul trecut, când bogdihanul a trimis o scrisoare măriei-sale ţarului, ci de la Danilo Arşinski, care mai înainte trimisese la askaniama pe Naun şi îl rugase să-i primească o solie. Askaniama a trimis oameni la Danilo, acesta a făcut la fel, şi askaniama i-a dus pe aceia în faţa împăratului, care le-a înmânat o scrisoare către ţar şi le-a spus şi prin viu grai ce a scris despre Gantimur. De bună seamă că ţarul poruncise lui Danilo să trimită o solie, căci altfel acesta n-ar fi cutezat. Când au auzit că măria-sa ţarul nu are cunoştinţă despre cele ce a scris bogdihanul în legătură cu Gantimur, ei nu au putut să creadă, cu toate că ţarul scrisese în scrisoarea sa că nu înţelesese cele scrise de bogdihan „şi de aceea te-a trimis pe domnia-ta şi scrisoarea. Totuşi, cu toate că nu a înţeles întru totul, ar fi putut să-şi dea seama din spusele cazacilor că era vorba despre Gantimur, fiindcă noi le spusesem lor şi aicea, şi pe Naun. Au întrebat şi pentru că bogdihanul poruncise să se intereseze iarăşi despre clauza dacă ţarul vrea într-adevăr să fie predaţi oamenii aceia fie prin răscumpărare, fie altfel. Bogdihanul a mai poruncit să te întreb pe domnia-ta solul dacă măria-sa ţarul a poruncit să-i iei cu domnia-ta, dacă ar binevoi să îi predea, sau doar întrebi pentru a-i duce răspunsul, şi după ei să trimită altă dată? De asemenea, a mai poruncit să întreb dacă, luând domnia-ta acum pe aceşti oameni, potrivit poruncii bogdihanului, după aceea măria-sa ţarul ar face la fel dacă ar fi oameni de ai noştri acolo? Îi va da în schimb asemenea măriei-sale bogdihanului?”

Solul răspunse că cele afirmate de ei, cum „că lucrurile au început de la Danilo, şi nu de la ei, nu este tocmai aşa, fiindcă askaniama a trimis la Nercinsk nişte oameni drept negustori, ca să iscodească, şi a mai trimis apoi un grămătic cu doi oameni, cărora le-a spus să rămână ostatici, după cum prea bine ştiu toţi cazacii din Nercinsk care sunt veniţi acum cu mine, deoarece totul începuse nu de multă vreme. Cât despre cele spuse că n-ar fi fost cu putinţă ca măria-sa ţarul să nu ştie nimic despre cele cerute de han, am discutat de multe ori cu askaniama pe larg atât la râul Naun, cât şi aici că măria-sa ţarul nu a ştiut în nici un chip ce dorea în scrisoarea sa bogdihanul şi i-am spus că avem două dovezi care arată limpede că ţarul nu a ştiut nimic din cele spuse în scrisoare şi nici din cele poruncite prin viu grai. Întâia dovadă este că măria-sa ţarul a scris scrisoarea în trei limbi şi nu într-una singură, ca să nu se întâmple vreo neînţelegere asemănătoare cu cea adusă de scrisoarea bogdihanului, care a fost scrisă doar în limba voastră, şi nimeni nu a putut înţelege ce e scris, căci, dacă ar fi înţeles, şi măria-să ţarul ar fi scris doar în limba rusă. A doua dovadă este că nu numai scrisoarea aceea nu au înţeles-o şi de aceea au trimis-o cu mine, dar nici celelalte trei mai vechi, una a bogdoiţilor şi două ale chinezilor, pe care voi le-aţi tălmăcit şi aţi văzut că au fost scrise în urmă cu două sute şaizeci de ani. Se mai poate aduce şi a treia dovadă şi anume că nicăieri în lume nu se obişnuieşte ca scrisorile trimise de un împărat altui împărat să fie înapoiate, dar acum au fost trimise, fiindcă nu s-au putut înţelege cele scrise în ele. Cât despre întrebarea dacă măria-sa ţarul doreşte într-adevăr să fie predaţi oamenii aceia, desigur că o doreşte şi în clauze este arătat, fie că vor fi răscumpăraţi, fie că vor fi daţi fără nimic în schimb. Şi dacă bogdihanul binevoieşte să arate dragoste măriei-sale ţarului şi îi va preda, eu îi iau cu mine. În felul acesta, s-ar arăta din partea înălţatului bogdihan mare prietenie şi dragoste către măria-sa ţarul şi din partea măriei-sale ţarului, dacă vreun om de al vostru s-ar găsi în împărăţia rusească, s-ar proceda la fel. Dacă este nicant sau

dacă este bogdoit, măria-sa ţarul făgăduieşte să îi predea în acelaşi fel". Ei au spus: „Domnia-ta ştii mai bine dacă sunt trădători sau prinşi de război din împărăţia noastră. Noi nu o putem şti, fiindcă împărăţia chineză este întinsă, şi nimeni nu poate ţine socoteala cine fuge de la noi la voi. Dar străinii se cunosc uşor după limbă şi cum se poate ca domnia-ta, care ai fost trimis aici la noi, să nu-i ştii?"

Solul a răspuns: „Împărăţia rusească este şi mai mare şi nu pot fi ştiuţi întotdeauna cei care fug de la voi, deoarece hotarele noastre sunt întinse şi oricine poate trece în împărăţia rusească pe oriunde. Dar la voi ţara este înconjurată de munţi înalţi, pe care se ridică marele zid, şi orice om care iese ori intră într-un oraş de hotar este scris în catastif, deci puteţi mai repede să ştiţi. Noi, în afară de banditul acela de tălmaci, nu cunoaştem alţii şi credem că acum el este şi spânzurat. Despre oamenii noştri care sunt la voi, noi ştim însă, pentru că sunt ruşi creştini supuşi ai măriei-sale ţarului. Ei au plecat din oraşele lor de la graniţă şi au sosit la voi, trăind aici în oraşul de scaun: şi fraţii lor au venit acum cu mine să-i caute. Dar eu vă întreb despre alţii, despre aceia prinşi în luptă, pe care vi-i cer. Şi dacă la noi se vor găsi fugari din ţara voastră, nicanţi sau bogdoiţi, măria-sa ţarul va porunci să fie predaţi, dar numai dacă sunt într-adevăr supuşii bogdihanului, fiindcă măria-sa ţarul iubeşte dreptatea. Şi aşa cum nu se poate schimba cuvântul dumnezeiesc, nici cuvântul împărătesc nu se poate niciodată întoarce. Dacă la noi s-ar găsi un supus al bogdihanului, ştiu că măria-sa ţarul ar porunci îndată să fie predat. Măria-sa a cerut prin mine pe fugarii ruşi nu pentru că ar avea câştig de la zece sau douăzeci de oameni, ci pentru a da prilej unui fapt de prietenie între cei doi mari împăraţi şi între împărăţiile lor. De asemenea, întoarcerea lor ar fi de folos ca pildă pentru cei care au încercat mai înainte să fugă dintr-o parte în alta. Dacă vor şti că fugarii sunt daţi înapoi, n-o vor mai face, fiindcă aceştia sunt de obicei ocazie de pricină între împărăţii şi doresc duşmănie şi război, ca să-şi acopere nelegiuirile."

Askaniama a răspuns că şi ei sunt bucuroşi de aşa ceva şi de aceea bogdihanul a scris o scrisoare ţarului pentru a se înceta în viitor asemenea întâmplări care nu duceau decât la certuri şi duşmănie între state. Ambasadorul răspunse că el ştie cât iubeşte măria-sa ţarul dreptatea, asemenea şi bogdihanul, şi, dacă ţarul i-a cerut acestuia să-i predea pe supuşii săi, crede că şi bogdihanul îi va cere predarea adevăraţilor săi supuşi, şi nu pe alţii.

Ei au spus: „Noi am venit din porunca bogdihanului mai ales să vorbim despre această dorinţă şi iarăşi ne vom întoarce la măria-sa şi-i vom comunica vorbele domniei-tale şi se va face aşa cum porunceşte bogdihanul".

După aceea, solul a pomenit din nou despre îngăduinţa de a ieşi din curte şi, dacă în curând li se va da libertatea să cumpere mărfuri după voie, cerând şi să se poruncească la poartă să le îngăduie buharanilor să vie la sol. Alihamba a spus că de aceasta se ocupă askaniama, iar askaniama a spus că este treaba lui alihamba, şi solul adăugă: „Acum domniile voastre nu mai puteţi spune nimic despre asta, fiindcă sunteţi amândoi aici şi puteţi să daţi poruncă ori amândoi, ori unul din domniile-voastre, căci atunci când veniţi doar unul, daţi totul în seama celuilalt". Ei au răspuns că vor vorbi bogdihanului, când vor găsi răgaz, dar mai întâi îl vor încunoştiinţa despre treburi mai importante, despre ce s-a vorbit mai înainte. „Căci asemenea mărunţişuri nu pot fi amestecate în treburile de seamă, fiindcă este o pricină neînsemnată aceea de a vi se da voie să mergeţi în oraş". Iezuitul[1] a adăugat din partea lui că cei doi demnitari nu îndrăznesc să facă nici cel mai mic lucru cu de la sine putere, fiindcă sunt foarte bănuitori între ei şi se tem unul de altul; de aceea, orice treabă o fac pe îndelete şi numai cu voia hanului. Şi iarăşi au plecat. Şi era limpede pentru ce au venit şi au adus vorba, pentru că voiau să-l ceară pe Gantimur în locul altor fugari trădători, dar Gantimur nu a fost niciodată supusul

[1] Iezuitul vorbea latineşte cu ambasadorul, traducând cele spuse de chinezi, şi, deci, putea să-i comunice orice, fără a fi înţeles de ei (n.t.).

hanului, în afară de timpul cât stătuse la ei şi apoi se întorsese la Nercinsk. În China sunt acuma treisprezece ruşi, dintre care numai doi au fost luaţi prizonieri pe râul Amur. Ceilalţi sunt fugari vicleni din cetăţile de graniţă, mai cu seamă din fortul Albazin. În urmă cu trei ani, trei oameni au fugit de-a lungul râului Amur până la gura Singalului, iar chinezii i-au primit şi i-au dus până în oraşul de scaun fără întârziere, unde bogdihanul le-a dat simbrie, a dat poruncă să se căsătorească şi să fie înscrişi în oştire. Acum îi învaţă pe oştenii bogdihanului să tragă cu flintele şi de pe cal, şi de pe jos, aşa cum a scris unul din Tobolsk fratelui său şi care acum este numit tălmaci la Cancelaria solilor, fiindcă ştie să scrie ruseşte, a învăţat şi limba chineză şi tălmăceşte toate documentele ruseşti. Ruşii aceştia se duc la biserica iezuiţilor. Şi unul dintre ei, Onaşca, tătar din naştere, este ţinut mai în cinste, ca unul ce a fugit în China mai înaintea tuturor. În urmă cu câţiva ani, el îi spusese lui Gavril Romanov că măria-sa ţarul plăteşte bir hanului Crimeii, că hanul Chinei este mult mai mare decât hanul Crimeii şi multe alte lucruri înjositoare. De asemenea, iezuiţii au spus că trădătorii aceia i-au arătat hanului întreg ţinutul Siberiei desenat şi cu toate cetăţile însemnate şi cu câţi oameni sunt în ele, ca să primească răsplată şi onoruri din partea lui, dar acum se tem grozav de bogdihan să nu-i predea ambasadorului. Ei au fost la iezuiţi, pentru ca aceştia să-l roage pe sol din partea lor că, dacă bogdihanul voieşte să-i dea, atunci solul să-l roage pe bogdihan să îngăduie şi soţiilor, şi copiilor lor să plece cu ei. Ei au venit adesea şi la Curtea solilor, dar chinezii nu le-au dat voie să se întâlnească cu rudele lor şi au pus străji puternice în faţa porţilor, ca în nici un fel să nu-i vadă pe oamenii noştri; dar când s-au întâlnit, multe lacrimi au vărsat.

În ziua de 7 iulie a venit zarguceiul la sol şi a spus: „Mâine hanul dă un ospăţ la cancelape, unde sunt onoraţi străinii de trei ori, după obicei, şi mandarinii au întrebat de câţi cai ai nevoie". Solul l-a întrebat de ce askaniama şi alihamba, care fuseseră ieri, nu i-au spus nimic despre asta. Zarguceiul a răspuns:

„Nici ei nu au ştiut, nici eu, fiindcă atunci hanul încă nu poruncise nimic". Solul i-a spus: „Cu toate că ei nu au spus-o, noi am aflat totuşi de la nişte oameni de rând, de la tălmaci, că masa va fi dată, şi nu este frumos că nu ne-aţi vestit dinainte. Şi s-ar putea să cereţi tot atât de pe neaşteptate să părăsim oraşul împărătesc." Zarguceiul a răspuns că despre aşa ceva el nu ştie nimic, dar mai-marii săi au obiceiul să-i facă pe toţi străinii să plece cât mai curând după ce le ofereau trei ospeţe apropiate în timp unul de celălalt[1].

8 iulie. În Curtea soliei au fost aduşi caii, iar zarguceiul ne-a spus că a sosit vremea să ne ducem la cancelarie la ospăţ, deoarece askaniama ne aştepta acolo. Mai adăugă că ambasadorul trebuia să se ploconească bogdihanului de nouă ori, înainte de a se aşeza la masă, şi apoi din nou de nouă ori după, la ridicare, aşa cum făcuse când a fost înfăţişat hanului.

Solul a răspuns că nu putea face aşa ceva, deoarece una era când hanul sta de faţă şi cu totul alta, dacă el nu era acolo. „Ne vom închina o dată aşa cum au făcut şi solii olandezi. Şi ce este Olanda, mă rog, pe lângă marea noastră împărăţie? Totuşi, de hatârul încăpăţânării voastre ne vom închina de trei ori, şi nimic mai mult." Şi în această privinţă s-a făcut multă zăbavă cu zarguceiul, care merse de mai multe ori până la askaniama şi înapoi, cancelaria fiind în apropierea Curţii solilor. Îl chemară apoi pe iezuitul alihahava, care alergă, de asemenea, încoace şi încolo. Solul, împotrivindu-i-se şi acestuia, zise: „Hotărât, nu mai merg"! Dacă văzură că era de neînduplecat, se duseră din nou să-i spună lui askaniama. Apoi iezuitul mai veni o dată şi spuse că primeau ca solul să se închine hanului în felul său, dar că îi vor înfăţişa lucrurile stăpânului său. Aşa că solul şi

[1] În textul folosit de noi pentru traducere, la p. 136, datarea următoare este 8 iunie. Descrierea celor petrecute în ziua de 8 iulie o redăm după traducerea făcută de J. F. Baddeley, *Russia, Mongolia, China*, Londra, 1919, p. 224—340, vol. II, *Spathary Mission* (*Misiunea lui Spătaru*) (n.t.).

cazacii se pregătiră şi se duseră la cancelarie, unde descălecară, fiind întâmpinaţi de askaniama îmbrăcat în straie strălucitoare de aur şi înconjurat de mulţi zargucei. Se salutară, apoi li s-a arătat locul unde să se ploconească hanului, cu faţa spre palatul împărătesc, care nu se afla prea departe. Solul a poruncit atunci să i se aşeze perna lui pe pământ şi se lăsă în genunchi. Şi imediat în spatele său veneau dvoreaninii, grămăticii şi fiii de boieri. Şi cu toţii se închinară de trei ori, apoi se ridicară şi se aşezară la masă. În fundul sălii se aflau două rânduri de mese, faţă în faţă. De o parte, se aşeză solul, iar de cealaltă, askaniama. După sol îi aşezară pe preot şi pe dvoreaninii din Moscova, apoi după ei — pe fiii de boieri şi pe grămătici, apoi pe cazaci într-un singur şir. Lângă askaniama stăteau zarguceii şi, mai departe încă, alţii din straja noastră. Solul şi askaniama stăteau fiecare la câte o masă, preoţii şi dvoreaninii — la altă masă; iar pe fiecare masă erau tot felul de bucate, o gâscă fiartă, un purcel de lapte, legume şi fructe. Se ospătară din belşug şi askaniama spuse că, potrivit obiceiului lor, oricine putea lua de la masa ceea ce-i plăcea. Şi ei luară zahăr şi fructe. Apoi strânseră ce era pe masă şi aduseră carne de oaie, pentru fiecare câte un blid. Şi după ce mâncară puţin din ea, carnea a fost luată de la masă, fiecăruia aducându-i-se o ceaşcă cu vin din lapte de iapă[1], dar solul nu a băut. Atunci i-au adus vin din celălalt într-o ceaşcă mică şi curată şi în sfârşit — patru vase cu tarasun, ca să poată bea cu toţii.

Solul îi spuse însă lui askaniama că ar fi mai bine ca băutura să şi-o ia acasă cazacii, şi askaniama a fost de aceeaşi părere. Atunci se ploconiră cu toţii din nou şi s-au înapoiat la curtea lor. Acolo askaniama aduse vorba despre multe, între altele şi despre cumpărarea de mărfuri ruseşti, spunând că ei, la rândul lor, vor aduce spre vânzare orice fel de mărfuri chinezeşti, în afară de mătase galbenă, aceasta fiind purtată numai de han, şi nimeni altcineva nu e volnic nici să o cumpere, nici să o poarte.

[1] Lapte de iapă fermentat, băutură tătărească (n.t.).

La 9 iulie în Curtea solilor nu au intrat neguţători chinezi pentru a cumpăra mărfuri, fiindcă în ziua aceea a fost o ploaie torenţială, şi în oraş era noroiul neasemuit de mare.

La 10 iulie a venit askaniama singur şi l-a întrebat pe sol dacă se cumpără marfa din vistieria ţarului şi a sa. Acesta a răspuns că din vistieria ţarului nu a cumpărat nimeni, că întreg negoţul merge foarte prost şi că doar cazacii au vândut câte ceva, de nevoie, luând de cele mai multe ori doar atâta cât au putut scoate la tocmeală. „Mărfurile nu se desfac, fiindcă tălmacii s-au înţeles cu oamenii mandarinilor şi îi bat pe neguţătorii care vin, izgonindu-i de acolo chiar în faţa noastră, şi nu le îngăduie să cumpere nimic direct de la noi, pentru că mijlocitorii voiau să cumpere totul la preţurile cele mai scăzute. De asemenea, nu-i lasă pe neguţători să intre pe poartă pentru vânzări şi, dacă se va continua astfel, nici mărfurile noastre nu se vor vinde, nici cumpărarea nu va fi după voie. Aşadar, cum va mai putea fi vorba despre prietenie şi dragoste între cele două împărăţii? Mai bine să ni se ia pe faţă mărfurile, după cum vă este obiceiul, decât să se umble cu viclenii. De aceea el, solul, potrivit poruncii măriei-sale ţarului, cere bogdihanului ca de la mărfuri să se ia vamă, dar să se dea libertate negoţului şi să fie lăsaţi buharanii, tătarii şi alţii să intre în curte. Acum însă oamenii noştri sunt ţinuţi ca într-o închisoare."

Askaniama a răspuns: „Mandarinii noştri nu ar cuteza să facă aşa ceva şi nici mijlocitorii, fiindcă bogdihanul nu ia nici o vamă nici chiar de la supuşii săi". Iar despre îngăduinţa de a ieşi în oraş a spus: „Când bogdihanul va întreba despre sănătatea domniei-tale, atunci îi vom putea spune. Acum însă nu cutezăm să-i aducem la cunoştinţă, fiindcă ne temem de mânia lui; s-ar putea supăra atât pe noi, cât şi pe voi, că ne-am putut gândi la încălcarea vechiului obicei." A mai spus că mandarinii îl bănuiesc că i-ar raporta hanului despre treburile soliei pentru profit personal. Totuşi, când se va ivi timpul potrivit, va găsi un prilej ca să-i aducă la cunoştinţă hanului să acorde libertate cumpărării mărfurilor măriei-sale ţarului şi ale cazacilor.

Askaniama a mai spus că, dacă ar fi iarnă acum, blănurile s-ar vinde repede, fiindcă în timpul iernii fiecare are nevoie de îmbrăcăminte călduroasă, dar acum este vară şi fiecare om se gândeşte că până la iarnă mai este mult.

Solul i-a amintit lui askaniama că există porunca de a li se da voie buharanilor să intre pe poartă, dar de amândouă părţile sunt aşezate străji, care nu le îngăduie nici măcar să se apropie. Mai mult, buharanilor li s-a poruncit cu asprime să nu vină cu nici un chip la ambasador. „Ce fel de dreptate este asta, ca ei să fie ţinuţi dincolo de porţi şi să nu li se îngăduie să vină la noi şi nici oamenilor noştri să nu li se dea voie să iasă pe poartă nicăieri; ce fel de negoţ se poate face în felul acesta?" Askaniama a poruncit să li se dea voie buharanilor să intre nestingheriţi pe poartă, şi zarguceiul a transmis porunca în faţa noastră, dar, după ce noi n-am mai fost acolo, a pus din nou opreliştea. Şi zarguceiul i-a mărturisit solului că askaniama nu numai că i-a poruncit să nu le îngăduie buharanilor să intre în curte, dar i-a spus să-i prindă pe tălmaci şi să le dea o pedeapsă aspră. Fiind askaniama încă la sol, hanul a trimis după el. Ambasadorul l-a rugat să nu uite ce i-a spus despre libertatea negoţului, şi el a făgăduit s-o facă la timpul potrivit. Şi a plecat.

În aceeaşi zi după amiază a venit zarguceiul la sol şi i-a spus: „Mâine, domnia-ta vei lua masa cu hanul".

În ziua de 11 iulie a venit askaniama la sol şi i-a spus: „Astăzi vei sta la masă cu hanul în foişor şi vei fi însoţit doar de paisprezece oameni dintre cei mai mari în rang". Solul a cerut îngăduinţa să ia mai mulţi, tot atâţia câţi au fost la închinăciune, însă askaniama i-a răspuns că nu este cu putinţă aşa ceva. Solul i-a spus că nu va lua mai mulţi decât doi dvoreanini din Moscova, preotul, doi grămătici, nouă fii de boieri, din care doi din Tobolsk, unul de pe Lena şi pe fiul lui Pavel Şulghin din Nercinsk. Apoi i-a comunicat că măria-sa ţarul îi poruncise să trimită cu buharanii nişte cazaci să cumpere revent din oraşul Sung. Askaniama a răspuns că în legătură cu aceasta a trimis la Cancelaria mongolă o notă lui alihamba, fiindcă este treaba

aceluia, şi nu a lui, că „alihamba se ocupă de asemenea lucruri la cancelaria lui, că aşa cum ştiţi şi voi, buharanii ţin de această cancelarie. Fiecare departament are treburile sale deosebite, şi nu se poate amesteca unul în treburile celuilalt".

Solul s-a plâns că nimeni nu îndrăzneşte să cumpere vulpi negre şi a propus să se ia aceste blănuri pentru vistieria hanului, dându-se în schimb alte mărfuri, potrivit poruncii. Askaniama a spus că se pot vinde şi în curte, dar ele sunt cumpărate de chinezi doar pentru a fi făcute iaghi, care sunt dăruite din partea hanului nepoţilor săi. Alţii nu au voie să le cumpere. Dacă s-ar fi ştiut de la început, ar fi fost oferite hanului printre daruri, iar hanul le-ar fi primit. Ambasadorul a spus că are multe vulpi negre şi ar fi fost necuviincios să le dea pe toate drept daruri, numai vulpi, iar askaniama i-a răspuns că hanul însuşi avea un foişor mare plin numai cu vulpi negre şi că acum nu avea nevoie, dar că ar putea fi vândute pe loc rudelor hanului. Solul a ripostat că acum nimeni nu va mai cumpăra şi nu numai atât, dar nu va îndrăzni nici măcar să le privească. Askaniama a spus: „Dacă nu se vor cumpăra vulpile, atunci vom putea spune hanului şi cred că ar putea fi luate pentru vistierie". A venit un grămătic şi l-a luat pe askaniama să meargă „sus". Solul l-a rugat atunci din nou să-i spună şi acum bogdihanului, fiindcă merge la el, să îngăduie ca şapte cazaci să plece cu buharanii, pentru a cumpăra rădăcini de revent pentru măria-sa ţarul, dar askaniama i-a răspuns ca şi mai înainte că este cu neputinţă să-i vorbească despre asta, dar că a trimis o notă lui alihamba la Cancelaria mongolă, şi alihamba îi va spune hanului, fiind treaba cancelariei lui. Din partea măriei-sale ţarului este poruncă să se trimită la Astrahan oameni pentru a cerceta drumul şi a vedea cum este, felul cum se poate merge, dar nu putea să le spună lor, fiindcă erau prea bănuitori. De aceea, le-a cerut numai voie să poată trimite oameni ca să cumpere revent.[1] Cu toate

[1] Astfel de comentarii, care se adresează unor necunoscători ai dispoziţiilor primite de Spătaru, pot fi o indicaţie că documentul a fost scris după ce ambasadorul a auzit de moartea ţarului Aleksei (n.t.).

acestea, ei nu şi-au dat îngăduinţa cu nici un chip şi le-au poruncit calmucilor şi buharanilor să nu-i ia cu ei pe ruşi, iar aceia nu au îndrăznit să-i primească. Solul l-a întrebat pe askaniama de ce bogdihanul a poruncit ca oamenii noştri să nu cumpere nici un fel de marfă, şi askaniama a răspuns că nimeni nu a dat o astfel de poruncă, şi toţi pot cumpăra ce voiesc şi cât doresc. Solul a răspuns că totuşi trebuie să fie o asemenea poruncă din partea lor, fiindcă slujitorii lor chinezi au adus multe mărfuri să fie văzute, însă dintr-o singură dugheană; din altele n-au adus nici un fel de marfă. Askaniama a spus că pentru asta nu era nevoie să fie dată o poruncă şi că negustorii poate s-au înţeles înţre ei şi că vor să vândă mai scump. Pentru a cere preţuri mai mari, vând dintr-o singură dugheană. Solul a mai întrebat de ce calmucilor şi mongolilor li s-a dat voie să facă negoţ după plac, iar oamenilor noştri nu li se dă voie în oraş decât câte cinci, pe rând şi însoţiţi de străji. Askaniama a răspuns că acei calmuci sunt ai taişilor, vecini din apropierea zidului, şi în fiecare an îi trimit bir bogdihanului şi, de aceea, pot să umble în voie şi să facă negoţ.

În ziua de 16 iulie au venit la sol, împreună cu askaniama, nişte curteni care au întrebat dacă între cazaci este vreun om care să ştie să înoate şi să se dea la fund, numai să fie foarte bun. Solul a răspuns că toţi oamenii lui ştiu să înoate, şi askaniama a cerut să-i aleagă pe cei mai buni, fiindcă el i-a lăudat în faţa hanului că i-a văzut mai înainte în timpul călătoriei şi nu vrea să se facă de ruşine. Solul a ales zece cazaci, dar nu au fost chemaţi în ziua aceea. Tot atunci sfetnicii au adus înapoi banii [1] şi, după puţin, au spus că zăriseră la sol o sabie frumoasă cu mânerul de aur şi cu lama foarte bună, apoi l-au întrebat dacă le-o dă să o arate şi celorlalţi curteni. Au mai spus că au un tată bătrân şi l-au rugat pe sol să le dea şi cartea olandeză cu gravuri[2], în care scrie

[1] Se pare că le dăduse, pentru a fi arătate, nişte monede ruseşti (n.t.).

[2] Spătaru luase cu el şi cartea J. Nieuhoff, *L'ambassade de la compagnie orientale des Provinces unies vers l'empereur de la Chine...* Ieyda. 1665 (n.t.).

despre solia olandezilor în China, ca să i-o arate bătrânului, şi o vor aduce curând înapoi. Curtenii i-au arătat solului cea mai bună sabie a bogdihanului, care avea mânerul de aur şi lama din oţel chinezesc. Solul a răspuns că le va împrumuta cartea, dar nu şi sabia, fiindcă o poartă întotdeauna cu el. Askaniama s-a dus afară şi l-a adus cu el pe tălmaciul de limbă mongolă, prin care l-a rugat mult pe ambasador să îi dea sabia, jurând că i-o va aduce înapoi a doua zi, tot aşa cum i-au adus şi banii. Când a văzut că îl roagă atâta, le-a dat şi cartea, şi sabia, apoi i-a poftit pe cei doi să mănânce şi să bea, iar ei l-au întrebat despre multe altele, ca şi mai înainte; au stat până seara târziu, când au plecat iarăşi sus la han.

În ziua de 17 iulie au sosit la sol sfetnicii, care au adus înapoi cartea şi sabia, rugându-l să nu se opună celor ce-i vor cere şi apoi i-au spus: „Bogdihanul a poruncit să te picteze pe domniata, ambasadorul măriei-sale ţarului, mai ales cu hainele acelea pe care le-ai purtat mai înainte“, fiindcă întâia dată a fost desenat doar jumătate şi acum a poruncit să-l zugrăvească întreg, cu sabia şi cu buzduganul pe care ei l-au văzut la el. Solul le-a răspuns că acum era o zi prea călduroasă, iar şuba de samur este foarte grea şi nu poate să o poarte, iar pentru desenul de mai înainte s-a obosit trei zile. Au discutat mult despre asta şi, în cele din urmă, solul a acceptat să-l zugrăvească cum voiau şi iarăşi l-au ţinut până seara cu sabia şi cu buzduganul, aşa cum l-au rugat, şi au vorbit despre tot felul de lucruri, ca şi mai înainte prin mijlocirea iezuitului. După aceea, au luat portretul şi au plecat la Cancelaria solilor, nu departe de Curtea ambasadorului. Curtenii au văzut la sol şi flintele cele lungi şi l-au rugat să le vândă lor, dar solul le-a răspuns că drumul de întoarcere este lung şi primejdios şi nu poate să-l străbată fără arme. Sfetnicii au adus cu ei o sabie foarte bună, cu mâner de aur, lucrătură turcească, pe a cărei curea era scris că sabia a fost adusă drept dar de hanul calmucilor Ocirtu. Un sfetnic a spus că lor nu le place oţelul şi că ei au mult, de aceeaşi calitate. Adevărul era însă că ei se făleau cu sabia. Solul le-a spus că se

cunoştea că oţelul era bun şi într-adevăr turcesc, după cum a citit şi în scrierea săpată pe sabie[1]. Ceva mai târziu a venit şi iezuitul singur, care i-a spus solului că trebuie să-i mulţumească bogdihanului, potrivit obiceiului lor, că a trimis să-l zugrăvească, iar sfetnicilor şi zugravilor să le dăruiască ceva. Solul a răspuns: „Dacă bogdihanul îmi dăruieste şi mie o copie, când va fi gata îi voi mulţumi şi le voi dărui ceva sfetnicilor şi zugravului". Iezuitul i-a spus să repete cele spuse de el şi să-i mulţumească bogdihanului, după obiceiul rusesc, că i-a trimis pe oamenii aceia, iar dacă îi va da o copie, atunci îi va cinsti şi pe sfetnici, şi pe zugrav.

În ziua de 18 iulie a venit la sol trimisul Tarhan-lama, care venea de la hanul calmucilor Ocirtu, şi l-a întrebat de sănătate, după care solul l-a informat că askaniama a spus că Ocirtu dă în fiecare an bir bogdihanului. Tarhan-lama i-a batjocorit pe chinezi şi a spus că hanul lor este asemenea hanului bogdoiţilor, ba chiar mai bun, şi de ce să-i dea bir, când ei primesc bir de la alţii. Şi a zis ca se va plânge la cancelarie lui alihamba şi lui askaniama. Solul l-a rugat să nu vorbească nimic despre el şi Tarhan-lama a spus că în nici un caz nu o va face, fiindcă măria-sa ţarul este ca un tată pentru hanul Ocirtu şi este apropiat de oamenii săi, cărora le dă sprijin şi daruri multe. Solul le-a dat să bea şi să mănânce lui şi calmucilor care-l însoţeau şi dintre care mulţi fuseseră chiar şi la Moscova.

În aceeaşi zi au venit sfetnicii chinezi, împreună cu askaniama, cu iezuitul şi cu zugravul, care l-a zugrăvit pe ambasador cu feregeaua, cu caftanul brodat cu fir şi cu căciula de boier. În timpul cât ei erau la sol, cazacii s-au luat la harţă cu străjile chineze de la poartă, şi askaniama s-a mâniat, fiindcă oamenii noştri au dat în ei. Solul a spus că totul s-a petrecut fiindcă sunt ţinuţi ca într-o închisoare şi nu li se îngăduie să se apropie de porţi, iar dacă doresc să privească pe uliţă, străjile nu le dau voie. Dar oamenii noştri nu erau obişnuiţi să stea la

[1] O confirmare că Spătaru cunoştea şi limba turcă (n.t.).

închisoare, şi nicăieri în lume nu s-a mai pomenit ca solul să fie întemniţat, când a venit cu gânduri bune. Şi de aici a pornit cearta. Askaniama a spus: „Vechiul obicei nu va fi schimbat pentru voi, dar s-ar putea totuşi ca bogdihanul să vă lase liberi, şi, când domnia-ta vei ajunge în faţa ţarului, vei putea să-i spui că dacă pe viitor va mai vrea să trimită soli, e bine, dar dacă nu va mai voi, vom fi tot atât de mulţumiţi". Solul răspunse că aşa se va face şi că va aduce totul la cunoştinţa măriei-sale ţarului. A întrebat apoi dacă mongolii şi buharanii au venit cu vreo solie de la taişa Galdan sau numai cu neguţătorie. Askaniama a răspuns că au venit de la hanul Ocirtu cu birul şi de la hanul Galdan, de aceea li s-a dat voie să umble slobozi. Solul a zis că askaniama nu spune adevărul, dar ei, despre orice sol străin care vine la bogdihan şi îi aduce daruri, spun că este bir în natură, „şi nu numai că este o jignire pentru noi, dar nici pentru ceilalţi nu este o plăcere, deoarece şi ei sunt hani liberi."

Askaniama a răspuns: „Dacă cineva a vorbit despre voi în felul acesta, nu pot fi decât oameni mărunţi, de rând". Şi solul l-a întrebat iarăşi despre negoţ, dacă nu li se îngăduie să vândă la preţuri după voie şi să cumpere la fel. Sfetnicii şi askaniama au răspuns: „Dacă domnia-ta ar fi dorit să facă negoţ ca ei, ai fi venit aşa cum obişnuiesc neguţătorii, şi nu cu solie". Solul a spus că ruşii pot face negoţ şi fără ei, fiindcă bine ştiu că avem mătăsuri şi tot felul de stofe de aur mai bune decât ale lor. Ei au răspuns: „Fără încetare vă lăudaţi mărfurile voastre, iar pe ale noastre le defăimaţi". Solul a răspuns că marfurile singure se laudă, deoarece „caii, armele, veşmintele, atlazurile şi mătăsurile, postavurile, brocarturile cu flori de aur, catifelele şi taftaua sunt aşa cum le văd ei înşişi. Şi mai înainte askaniama ne-a lăudat mărfurile pe care le-a văzut. Aşa că noi avem ce să purtăm şi fără mărfurile voastre, însă măritul nostru ţar nu doreşte mai mult pe lume decât bunul renume şi, de aceea, trăieşte în prietenie şi dragoste cu alte împărăţii. Din aceeaşi pricină, a trimis şi bogdihanului o solie, mânat de acelaşi gând. Măria-sa a poruncit să se vorbească despre negoţ, atât spre folosul nostru,

cât şi al vostru, ca să slujească drept legătură de prietenie, deoarece orice împărat doreşte să-şi îmbogăţească supuşii. Şi dacă nu vor veni de la voi spre noi şi de la noi spre voi solii şi neguţătorii, cum s-ar putea întemeia o prietenie?" Ei au răspuns că şi ei erau bucuroşi pentru aşa ceva, însă pe soli îi primeau după un obicei, iar pe neguţători — după un altul. Ambasadorul spuse că neguţătorilor ei le dădeau un răgaz de numai şapte săptămâni şi după aceea, fie că vânduseră, fie că nu, îi trimiteau afară din împărăţie. Neguţătorii veneau însă după voia lor, pe când solului nu i se dă voie să iasă din curte, deşi venise din poruncă. Sfetnicii au spus că au moştenit obiceiul ţării din bătrâni şi că nu pot să-l schimbe. Şi multă vreme s-a discutat cu askaniama. Solul l-a întrebat pe acesta de ce nu i-a arătat pe larg la Naun că nu va putea să-l lase să meargă slobod şi că va fi ţinut ca într-o închisoare, încât din pricina zăvorârii jumătate din oameni s-au îmbolnăvit şi alţii au murit. După aceea, sfetnicii au plecat spre han, dar în urma lor au venit askaniama şi iezuitul şi au spus că hanul auzise de oamenii noştri că înoată foarte bine sub apă şi că se scufundă cu mare măiestrie. Solul a ales patru cazaci, pe care i-au luat şi i-au dus departe de oraş, şi aceştia au povestit că pe apă a venit un caiac poleit cu aur, în care era hanul, clar nu l-au văzut, însă erau acolo sfetnicii şi askaniama. Ei au înotat şi s-au scufundat în faţa hanului. Au adus şi doi oameni de ai lor, dar cu toate că şi aceia au înotat şi s-au scufundat, n-au putut-o face ca ruşii, iar după ce s-a terminat înotul, i-a trimis înapoi la Curtea solilor.

În aceeaşi zi a murit cazacul Mihail din Selenginsk. Din porunca hanului, au fost trimise un coşciug şi nişte mătase albă, şi au poruncit să fie înmormântat în acelaşi loc unde fusese înmormântat mai înaintea lui cazacul din Nercinsk, cel care venise în China cu Ignati Milovanov. La înmormântare, potrivit poruncii, au mers doar douăzeci de oameni. L-au înmormântat în afara oraşului. Oamenilor noştri li s-a dat voie să fie înmormântaţi în văzul tuturor, trupurile celor de alte credinţe fiind aruncate în curte ca hoiturile de animale.

Tot în ziua aceea, către seară, a venit iarăşi askaniama la sol şi i-a spus: „Oamenii voştri înoată grozav, şi hanul i-a lăudat, dar întreabă dacă nu sunt şi alţii mai buni". Solul a spus că-i va întreba pe cazaci şi, dacă vor fi alţii mai buni, îi va comunica lui askaniama, căci pe bogdihan îl servea bucuros din toată inima, după puterile sale. A mai spus că bogdihanului îi părea rău de moartea cazacului şi că poruncise să se dea tot ce trebuie pentru înmormântare, spunând să fie îngropat în câmp, în afara oraşului, şi să fie însoţit de douăzeci de oameni. Pentru celălalt cazac bolnav, din Tobolsk, a poruncit să fie trimis doctorului, ca să-l lecuiască. A mai poruncit ca solul să le interzică oamenilor lui cazaci să se mai gâlcevească cu chinezii, fiindcă treburile importante au fost încheiate, şi puteau să cumpere tot ce voiau, fără sfadă. Solul a spus: „Voi porunci ca ei să nu mai înceapă nici o gâlceavă cu oamenii voştri, fiindcă de acolo nu poate ieşi nimica bun". Apoi solul le-a reamintit că ţarul îi poruncise să trimită cu buharanii şase cazaci, pentru a cumpăra rădăcină de revent din oraşul buharan Turfan şi de acolo să se ducă direct în oraşul de scaun al împărăţiei noastre Moscova, dar nu a spus că oamenii se vor duce la Astrahan, fiindcă chinezii sunt foarte bănuitori. Askaniama a răspuns că asta o poate spune bogdihanului, însă a merge astăzi cu buharanii este foarte greu, fiindcă între Galdan şi Ocirtu este război mare şi să nu se întâmple ceva din pricina asta. Îi va întreba însă pe trimişii lor dacă se încumetau să plece şi dacă vor să-i ia oamenii sau nu. Solul a spus că, deşi între ei este război, totuşi între ei şi măria-sa ţarul este pace, iar solii lor şi ambasadorii sunt trimişi şi astăzi către ţar, iar ţarul le trimite scrisori şi mici daruri. De aceea, ruşii ar putea călători fără teamă. Askaniama a spus că despre toate acestea va hotărî bogdihanul şi se va face aşa cum porunceşte el. După aceea a plecat.

19 iulie. A venit la sol trimisul lui Ocirtu-lama şi a adus cu el un şleahtic din corpul de călăreţi din Smolensk al colonelului Denisov şi a spus că fusese luat prizonier de polonezi din regimentul boierului şi voievodul cneaz Ivan Ivanovici

Hovanski, lângă Poloţk, cu cincisprezece ani în urmă, şi fusese vândut tătarilor, iar tătarii îl vânduseră calmucilor, şi acum venea să-l roage pe măria-sa ţarul să-l răscumpere de la lama. Solul i-a spus supusului lui Ocirtu că este un păcat să vinzi oameni, şi el, lama, din dragoste pentru măria-sa ţarul, să i-l dăruiască fără răscumpărare, iar pentru asta îi făgăduieşte să îi dea în dar ce va voi el. Şi lama a spus că se va sfătui cu însoţitorii săi şi va veni din nou.

În aceeaşi zi l-au chemat pe tălmaci la cancelarie, ca să-i spună că au vorbit cu oamenii lui Ocirtu, şi aceştia au spus că nu îndrăznesc să-i ia cu ei pe cazaci. Le fusese însă poruncit de către chinezi să spună că nu-i primesc pe ruşi.

. . . . . [1]

...măria-sa de la bogdihan doi oameni. Solul i-a spus ce-i ceruse, deoarece a auzit că „voi aveţi meşteri dibaci de poduri, cu toate că şi în oraşul Moscova sunt mulţi meşteri zidari". L-a întrebat, de asemenea, ce animale sălbatice sunt pe acolo şi multe altele.

Fiind cu ambasadorul, askaniama a fost chemat sus din partea hanului. A plecat şi alihamba, iar pe sol l-au lăsat cu zarguceiul. După puţin, au sosit iezuiţii alihahava şi bătrânul care trăia acolo încă din timpul împăraţilor nicanţi, în urmă cu vreo patruzeci şi cinci de ani şi pe care îl cinsteşte şi hanul de acum, aşa cum fusese cinstit şi de fostul han. Ei i-au spus solului că împăratul i-a chemat pe askaniama şi pe alihava, pentru că doresc să facă ceva nou şi neobişnuit „pentru măria-sa ţarul, însuşi bogdihanul vrea să te invite pe domnia-ta la el, în palatul său din fund, unde locuieşte, şi nimeni nu a mai stat în felul acesta în faţa hanilor nicanţi sau chinezi, care niciodată nu au

[1] Lipseşte din textul original. Din textul care urmează rezultă că în timp ce discuta cu vizitatorii, în mod cu totul surprinzător a venit chemarea din partea hanului la ultima recepţie înainte de plecare, recepţie desfăşurată după un protocol asemănător cu cele anterioare, dar descrisă de ambasador cu mult mai multă amănunţime (n.t.).

dat voie să fie văzuţi". Şi chiar ei, iezuiţii, se minunează cum de s-a trecut peste acest obicei. Au mai spus că i-au chemat ca să-i fie tălmaci şi să-l înveţe cum să se poarte după obiceiul lor şi că sunt foarte bucuroşi pentru cinstea ce se dă măriei-sale ţarului şi pentru slava lui între toate celelalte popoare creştine.

Pe când iezuiţii erau cu solul, au sosit câţiva din cei mai apropiaţi eunuci ai hanului, după ce au aşteptat în faţa porţilor mai bine de trei ceasuri, şi au început să-l privească cercetător pe sol[1]. Era ceva mai mult de amiază, ceasul două, când s-au adunat toţi dregătorii în palatul hanului. Toţi erau îmbrăcaţi sărbătoreşte, cu veşminte ostăşeşti aurite, nu ca acelea cu care fuseseră mai înainte la închinăciune, în afară de slujitorii care îşi duceau activitatea în diferite cancelarii. Apoi au venit sfetnicii şi le-au spus iezuiţilor că este timpul să plece la han. Aceştia au pornit, împreună cu solul, şi au trecut peste cinci poduri ca şi mai înainte, când solul a fost pentru închinăciune, apoi peste podul din mijloc, dincolo de care se aflau doi lei foarte mari turnaţi în aramă. Au ajuns apoi în locul unde se închinaseră hanului şi unde erau aşezate pe pământ trei sute de plăcuţe de aramă. Când au ajuns la acele plăcuţe, i-au întâmpinat alihamba şi askaniama şi le-au spus să se grăbească, pentru că îi aşteaptă hanul. Au mers mai repede şi au ajuns la scara de marmură cu optsprezece trepte, au trecut prin cerdac spre foişorul cel mare, unde stătuse hanul când au fost să se închine; terasa cea mare era poditā cu marmură, şi în jurul ei se făcuseră creneluri de marmură, pe care erau aşezate kumgane de aramă, în care puseseră jar şi diferite mirodenii pe care le aprindeau când venea hanul în foişor. Pentru toate acele foişoare s-a făcut un plan amănunţit. În foişorul cel mare sunt aşezate străji de câte douăzeci de oameni, de amândouă părţile, cu saidakuri şi cu suliţe. Sala în care se află postamentul[2] hanului este foarte mare,

[1] Probabil că N. Spătaru-Milescu stârnise multă vâlvă şi interes la curtea hanului prin purtarea lui, cu totul deosebită de a celorlalţi soli şi ambasadori (n.t.).

[2] Credem că nu e vorba de un tron în înţelesul obişnuit, adică un jilţ (n.t.).

clădită din cărămidă. În înălţime are doisprezece stânjeni şi acoperişul se sprijină pe stâlpi de lemn, în total optsprezece, aşezaţi pe două rânduri. Patru stâlpi erau auriţi, iar restul — vopsiţi în roşu. Grosimea stâlpilor este cât i-ar cuprinde cu braţele doi oameni. Tavanul are cioplituri măiestrite şi este zugrăvit şi poleit cu aur. În faţa postamentului hanului, în mijlocul încăperii, au pus un lampadar de cristal. Locul pe care şade hanul este făcut din lemn cioplit şi poleit cu aur. Postamentul este foarte larg şi are multe scări, după moda turcească, iar pe podeaua încăperii sunt aşternute covoare mari, în toate culorile. În faţa postamentului hanului, de amândouă părţile, se văd uşi care dau în coridoare. Trecând prin această cameră au ieşit iarăşi pe o terasă, de unde se zăreau munţi înalţi şi grădini în care erau foişoare de-ale hanului, şi dincolo de terasa unui foişor mare era un altar mic şi rotund. Acela era încuiat şi, trecând pe lângă el, am văzut o scară care cobora de pe terasă. De la încăperea în care sta hanul şi până la locul unde se închinase solul era ceva mai mult de douăzeci de stânjeni. Alihamba le-a spus să se închine hanului şi s-au închinat ca mai înainte, de nouă ori, adică de trei ori câte trei închinăciuni şi plecându-şi capul la pământ de nouă ori după ce s-au lăsat în genunchi. În timpul acela, hanul sta pe locul său. După închinăciune, alihamba l-a luat pe sol şi l-a condus pe partea stângă a încăperii, unde era aşezat hanul, şi l-a adus în faţa lui. Acesta sta pe tronul său.

De jur împrejurul postamentului, în toată încăperea se aflau aşezaţi cam trei sute de mandarini, căpetenii de oaste, împodobiţi cu pene de păun, iar de-a dreapta hanului erau aşezaţi kolaii. În spatele lui erau de-o parte şi de alta câte patru oameni înarmaţi cu suliţe şi cu săbii, iar la suliţe erau legate snopuri de păr de cal vopsite în roşu, iar mai jos — cozi de tigru. Kolaiul care avea rangul de alihamba l-a aşezat pe ambasador nu departe de han, dar hanul a trimis un alt kolai la locul unde fusese aşezat ambasadorul, poruncind să îl mute mai în faţă. Şi între han şi sol nu mai era nimeni aşezat, iar perna roşie pe care trebuie să se aşeze solul a pus-o chiar alihamba, apoi l-a poftit pe sol să

se ploconească o dată, iar după ploconire să se aşeze. Curtenilor moscoviţi, preotului, grămăticilor şi fiilor de boieri le-au spus să stea pe două rânduri în spatele solului la depărtare de un stânjen şi jumătate, şi ei s-au aşezat aşa după ce s-au ploconit la fel ca solul.

După aceea, hanul l-a chemat pe ruda sa, acelaşi kolai care primise mai înainte scrisorile ţarului, iar kolaiul i-a luat şi pe cei doi iezuiţi cu el. Kolaiul şi cei doi iezuiţi s-au dus spre han pe partea dreaptă, s-au aşezat în genunchi lângă han şi acesta le-a vorbit în şoaptă, după care toţi trei au venit la sol şi i-au vorbit tot încet, spunându-i să se aşeze în genunchi când a început să vorbească iezuitul alihahava: „Marele stăpân al întregii împărăţii chineze, hanul, întreabă dacă maria-sa stăpânul tuturor ruşilor, ţarul alb, se află bine şi sănătos". Solul a răspuns: „Din mila lui Dumnezeu, măria-sa ţarul şi mare cneaz Aleksei Mihailovici, stăpânul întregii Rusii Mari şi Mici şi Albe, când am plecat de la măria-sa, atunci se afla în bună sănătate în marea şi slăvita sa împărăţie şi în fericită stăpânire, dorindu-i la fel înălţatului împărat bogdihanului sănătate îndelungată şi fericită stăpânire, ca unui vecin prea iubit şi prieten".

După aceea, iarăşi cei trei s-au dus la bogdihan şi, venind înapoi tot împreună, s-au aşezat din nou în genunchi şi au spus: „Înălţatul bogdihan întreabă trei lucruri: câţi ani are măria-sa ţarul, ce statură are şi de câtă vreme a început să domnească?"

Solul a răspuns: „Măria-sa ţarul este în vârstă de cincizeci de ani, este înalt de statură şi înzestrat cu toate însuşirile bune, iar de când, prin voinţa lui Dumnezeu, a început să stăpânească sunt mai mult de treizeci de ani". Şi iarăşi cei trei s-au dus la han de i-au spus, şi iarăşi au venit la sol şi l-au întrebat câţi ani avea, adăugând: „Bogdihanul a auzit că domnia-ta eşti om înţelept şi doreşte să ştie dacă ai învăţat filozofia, matematicile şi trigonometria".

Solul a răspuns că este în vârstă de patruzeci de ani, dar despre învăţătură a răspuns că are, aşa cum bine ştiu iezuiţii cu care a vorbit adeseori. Hanul pusese întrebarea, fiindcă el însuşi

învăţase de la iezuiţi trigonometria şi astronomia. După ce l-au întrebat, cei trei iarăşi s-au dus la han şi i-au spus, dar în afară de asta hanul nu i-a mai pus alte întrebări. Iar solul sta la vreo opt stânjeni depărtare de han şi a putut să-l vadă foarte bine.

Peste un caftan aurit purta o haină neagră, brodată cu aur, asemenea mandarinilor, iar pălăria, asemănătoare cu a acestora, avea agăţată în faţă o podoabă de mărgăritar mare cât o nucă mai mică. La gât purta şiraguri de mărgăritare cu boabe de o mărime deosebită. Mandarinii şi sfetnicii purtau cu toţii bucăţele de lemn şi fildeş amestecate cu coral roşu şi înşirate pe un fir. Pe locul pe care era aşezat hanul era pus un tiusak de tafta azurie.

Hanul era de statură mijlocie, cu faţa foarte ciupită de vărsat şi negricioasă, buzele le avea de culoare închisă. Era în vârstă de douăzeci şi trei de ani.

Postamentul pe care era aşezat hanul era construit din lemn cioplit, cu tot felul de chipuri de plante, dragoni şi zugrăvit cu aur şi cu alte culori, la fel cu cel din foişorul cel mare, iar înălţimea postamentului era de un stânjen.

După puţin, doi mandarini au adus în faţa hanului o masă nu prea mare, pe care erau felurite fructe şi mâncăruri aşezate pe talere de aur, apoi s-au aşezat mese în faţa kolailor şi în faţa solului. Ambasadorul avea o masă la care sta singur, pe când mandarinii erau aşezaţi câte trei la o masă, iar curtenii moscoviţi, preotul, grămăticii şi fiii de boieri erau aşezaţi câte doi la o masă. Când hanul a început să mănânce, mandarinii s-au aşezat în genunchi şi i-au spus şi solului să facă la fel şi s-au ploconit o dată până la pământ. Hanul a trimis kolailor pe un taler de aur fructe, iar solului i-a trimis două talere de aur: unul cu mere de Persia şi celălalt — cu diferite cofeturi. De asemenea, a trimis câte un taler asemănător pentru fiecare masă curtenilor, grămăticilor şi fiilor de boieri.

Hanul a poruncit să fie chemat lângă el askaniama. Când cineva este chemat de han, aleargă, cade în genunchi în faţa lui şi aşa ascultă porunca. Aşa a făcut şi askaniama care slujea

pe lângă noi şi i-a spus hanului nu ştiu ce, mai îndelungat, apoi s-a înapoiat la locul lui, căci alihamba, askaniama şi iezuiţii erau aşezaţi în afara foişorului, în faţa uşilor, la o singură masă.

După aceea, hanul i-a trimis solului un pepene roşu tăiat în felii, pe o tipsie de aur. Masa a ţinut cam un ceas, apoi slujitorii au adunat toate vasele, dar mesele nu le-au luat. Şi în faţa hanului, pe două tăvi mari de aur, au adus pepeni galbeni mici, şi o tavă hanul i-a trimis-o solului. Şi obiceiul la ei este să se stea la locul său şi să primească cu amândouă mâinile ceea ce se trimite, apoi, după ce se aşază darul pe masă, să se ploconească până la pământ, fără să se ridice, şi încep să mănânce. După un scurt răgaz, după ce au mâncat pepenii, din faţa hanului au luat totul şi au adus un vas mare de jasp, dar ce era în el, nu ştim. De partea stângă a hanului era un policandru, în care ardeau lumânări cu diferite arome în timpul mesei, pe de o parte şi de alta a hanului se aflau un fel de măsuţe acoperite cu tafta galbenă. Au luat masa din faţa tronului, ca şi pe toate celelalte mese, şi au adus alta, pe care au aşezat-o lângă uşa din faţa hanului. Şi pe masă era o cupă mare de argint, în care se afla vin de struguri. Au turnat vinul în cupe de aur, cu o lingură de argint cu coada lungă; şi umplând o cupă, slujitorii au dus-o hanului, care a poruncit ca această primă cupă să fie dusă ambasadorului.

Şi au venit la sol alihamba şi iezuitul, care i-au spus să înainteze cam o jumătate de stânjen de la locul unde se afla, şi solul, primind cupa în mâna stângă, s-a ploconit cu mâna dreaptă până la pământ, apoi a băut. Vinul era făcut din struguri şi semăna la gust cu cel mai bun vin de Rin. Era o băutură pe care o făceau iezuiţii în fiecare an numai pentru han. Şi după ce a băut, solul s-a ploconit iarăşi şi s-a aşezat pe locul său. După aceea, alihamba şi askaniama au venit şi i-au luat pe curtenii ruşi şi pe ceilalţi şi, ducându-i prin faţa hanului drept spre uşă, au umplut pentru fiecare câte o cupă de aur cu aceeaşi băutură şi le-au dat. Şi când li s-a spus, s-au închinat, au băut, s-au închinat din nou şi s-au întors la locurile lor, unde se

închinară pentru a treia oară. Mandarinilor chinezi li s-a adus ceai în ceşti de lemn. Când ceştile...[1]

Solul a spus că ţarul nostru înterzice cu asprime să se vândă ceva duşmanilor, dar pentru prieteni nu este opreliştе, „fiindcă aşa cum singuri vedeţi, toate armele noastre sunt bune, lucru care se întâlneşte rar în alte împărăţii". Alihamba a spus că va vorbi hanului despre asta atunci când va veni timpul şi vor da un răspuns, apoi a plecat. În fiecare zi după amiază a venit askaniama, împreună cu un sfetnic, şi spunea că bogdihanul, văzând necuviinţa unor curteni ruşi care s-au plimbat în jurul oraşului fără însoţitor, „a poruncit să îţi spunem domniei-tale că în curând vei fi trimis îndărăt". Solul a răspuns ca va fi după voia bogdihanului, dar încă nu au vândut şi nu au cumpărat nimic, iar ei au răspuns: „Bogdihanul ar fi dat voie să staţi cât aţi fi vrut, dar a poruncit să plecaţi repede din pricina grosolăniei curtenilor, ca să nu se işte vreo gâlceavă. Ştim însă că domnia-ta nu ai nici o vină în asta, numai că fac prostii cazacii şi umblă fără rost, iar noi nu mai putem răbda". Solul a spus că, deşi s-au plimbat în jurul oraşului, ei nu au făcut nici un rău şi nici nu au iscodit. După aceea, askaniama a spus că bogdihanul a poruncit să-i aducă patru oameni care să ştie să înoate în toate felurile. Solul a ales dintre cazaci trei oameni şi i-a trimis cu askaniama; iar ei au înotat în faţa hanului ca şi mai înainte, iar acesta i-a lăudat grozav. Şi s-au întors în Curtea soliei cu askaniama, care a spus ca şi mai înainte că oamenii s-au plimbat în jurul oraşului şi peste tot, însă ambasadorul i-a răspuns: „Ei nu s-au plimbat deloc în jurul oraşului şi n-au făcut nici un rău, fiindcă şi noi avem cetăţi împrejmuite cu ziduri de piatră mai puternice decât cele de aici. Şi nu am venit să vă iscodim oraşele. Oamenii noştri au trăit însă multă vreme închişi şi mulţi au fost bolnavi, iar acum se plimbă pentru a-şi recăpăta sănătatea, şi nu pentru altceva."

În ziua de 20 iulie[2], solul a trimis la cancelarie pe un grămatic, împreună cu tălmaciul, care a spus: „Cu oamenii lui Ocirtu nu

[1] Lipseşte în textul original (n.t.).

[2] În textul original este pusă greşit data de 20 iunie (n.t.).

s-a făcut nimic, dar oamenii noştri pleacă cu buharanii care au fost la Moscova de mai mult de trei ori până acum, şi între cazaci şi ei îşi spun fraţi, încât, plecând oamenii noştri fără ei, aceia vor fi foarte mâhniţi." Grămăticul şi tălmaciul s-au întors şi au spus că alihamba s-a dus să îi aducă la cunoştinţă hanului care urma să hotărască.

În aceeaşi zi solul l-a întrebat pe primul tălmaci al chinezilor, Solon, despre ce au spus oamenii noştri care au fost să cumpere mărfuri, că nu se vând decât într-o singură dugheană. A cui era? Tălmaciul a spus că dugheana era a unor negustori bogaţi, dar că acolo se află şi mărfurile hanului şi, de aceea, se vinde într-un singur loc, pentru că sunt foarte multe mărfuri. În alte dughene erau mai puţine decât în cea cu mărfurile hanului, fiindcă era ştiut că acolo se vindeau tot felul de mărunţişuri şi lucruri, lemne şi fân, şi altele. Chiar în faţa Curţii solilor au aşezat o cârciumă a Departamentului hanului pentru băuturi şi vindeau toate felurile de băuturi, chiar şi vin din cel care se primea din partea hanului în toate zilele, odată cu hrana, de la acelaşi departament. Pe acest tălmaci Solon şi pe tovarăşii lui i-a întrebat ambasadorul şi i-a iscodit ce fel de pietre preţioase se găsesc la ei. Şi ei au spus că nu se găsesc diamante, iacinte puţine, la fel de rare erau şi smaraldele, în puţine locuri, foarte mici şi cu preţuri foarte mari. Ei i-au adus solului nişte diamante, ca să le vadă, nişte iacinte roşcate şi nişte smaralde, cerând pe ele un preţ de zece ori mai mare decât la Moscova. Iacinte albastre şi galbene, ca şi rubine, sunt multe, însă tulburi şi mărunte. Dacă însă se găsesc şi mai mari, arareori erau cu totul curate, fiindcă ei le vindeau în stare naturală, în afară de diamante. Acum însă se găseau puţine, fiindcă în părţile în care se găseau nestemate, acuma era război, şi nu se puteau aduce. Solul le ceru ca ei să se străduiască să-i găsească o piatră lal (rubin, balas), care să fie şi curată, şi mare. Ei au răspuns: „Nu ştim nici o piatră în felul acesta, în afară de cea a unui mandarin chinez, care este foarte grea. Unsprezece zolotnici după cum am auzit, însă este foarte scumpă, şi nu vei avea domnia-ta, solule, atâţia bani încât

să o cumperi, fiindcă şi olandezii au încercat să o ia, însă nu au avut la ei atâţia bani". Solul a cerut să-i aducă piatra să o vadă şi, dacă îi va plăcea, atunci poate o va cumpăra. „Şi chiar dacă eu nu voi avea atâţia bani, pot să iau de la oamenii mei cu împrumut şi, dacă nici atunci nu voi putea să o cumpăr, va fi spre slava împăratului lor că s-a găsit în China o piatră pe care nici solii, nici ambasadorii altor împărăţii nu au putut să o cumpere." Şi multe zile ei s-au dus după piatra aceea. Ştiau şi iezuiţii despre ea şi au spus că în împărăţie nu mai este altă piatră asemănătoare. Solul i-a rugat pe ei să încerce să vadă piatra şi cu greu mandarinul a trimis piatra pecetluită într-o cutie şi învelită în atlaz prin oamenii lui şi prin tălmaciul lui, ca s-o arate solului. Acesta a cercetat-o, a cântărit-o şi a întrebat ce preţ are. Ei au răspuns că nu o puteau vinde cu mai puţin de opt mii de lani de argint. Solul pricepându-le şiretenia, le-a spus că nu are nevoie de ea şi că nu-i place şi că poate i-ar aduce una mai bună. Ei îl încredinţară că pietre mai frumoase decât aceea nu mai sunt în toată împărăţia Chinei şi nici nu vor fi şi poate să întrebe şi pe alţii, dacă nu crede. Solul nu a dat nici un preţ pentru piatră şi nici nu s-a tocmit, iar ei au luat-o şi au plecat îndărăt. Solul le-a spus iezuiţilor în taină să tocmească piatra ca pentru ei, în aşa fel, încât să nu se ghicească adevărul. Tălmacii i-au spus că şi ei ar dori ca lucrurile să se facă în taină, să nu audă bogdihanul, care ar putea să-i pedepsească. Despre piatra aceasta am scris mai departe, la locul cuvenit[1]. Ei au adus multe alte pietre lal mărunte şi iacinte, în văzul tuturor, însă erau mici şi neclare. Cele mai curate erau nespus de scumpe. Pietre mărunte, mai ales iacinte şi scântei, se găseau destule, dar pe toate le vindeau cu înşelăciune şi nu se ruşinau să ceară o sută pentru ceea ce nu preţuia decât un lan. În orice fel de negoţ nu sunt alţii pe lume aşa de înşelători ca ei. Se cunoştea că le fusese poruncit tălmacilor de către mandarini să înşele la târguială, fiindcă odată, vânzând nişte postav pentru

[1] N. Spătaru-Milescu anticipează iarăşi, ceea ce înseamnă că redactează din nou nişte însemnări mai vechi (n.t.).

sol, cu preţ bun, trecând în acelaşi timp askaniama cu nişte mandarini, când au văzut că tălmacii au tocmit scump postavul pentru sol, în faţa acestuia i-a ocărât şi i-a înfricoşat, iar tălmacii au înapoiat postavul şi au spus că nu îndrăznesc să mai târguiască altceva nimic fără ştirea lor. Ei au făcut asta pentru ca mandarinilor să le rămână tot câştigul, şi nu nouă, fiindcă puseseră oameni de ai lor să facă negoţ. Ei au cumpărat şi au vândut toate mărfurile atât în curtea solilor, cât şi în dughene.

În ziua de 21 iulie alihamba a trimis de la cancelarie la sol ca să-i trimită tălmaciul, şi acesta s-a dus acolo, unde între timp fuseseră calmucii şi buharanii. Alihamba i-a spus tălmaciului: „Calmucii şi buharanii nu vor să-i primească cu ei pe oamenii voştri". Calmucii şi buharanii spuseseră că nu-i pot lua pe ruşi, fiindcă la ei este război mare, dar este ştiut că aşa le poruncise alihamba în numele hanului, ca dintre ruşi să nu ia nici măcar un călăreţ. Şi calmucii, şi buharanii i-au spus-o lămurit tălmaciului că ei nici măcar un călăreţ nu vor lua din oamenii ambasadorului. Au făcut totul aşa cum fuseseră învăţaţi de chinezi, fiindcă mai înainte îi spuseseră solului că îi vor lua bucuroşi oamenii cu ei, însă nu îndrăzneau să-i ia fără ştirea chinezilor. Chiar dacă ar pleca cu ei, i-ar aştepta la graniţă şi nu le-ar da voie să meargă împreună.

În aceeaşi zi solul a trimis răscumpărarea pentru prizonierul polonez de război, după vulpi negre cu burţi şi picioare, în preţ de douăzeci de lani chinezeşti, şase spinări de vulpi argintii, luate din grămadă, în preţ de douăzeci de lani, fiecare costând şaptesprezece ruble, zece spinări de vulpi roşii, câte douăzeci şi şase de altini şi doi deceni spinarea, în preţ chinezesc douăzeci de lani. După ce a primit toate aceste vulpi şi le-a cercetat, lama calmuc a spus că mai trebuie dat încă un lan de argint. În acelaşi timp un buharan i-a spus lui lama că el ar da pentru un cazac rus trei prizonieri calmuci şi că pe robul acela l-ar putea duce măriei-sale ţarului la Moscova, unde fusese de mai multe ori şi să ceară răscumpărare mai mare. Şi lama buharan n-a mai vrut să dea prizonierul, dar mai târziu a venit

el însuşi la sol ca să discute despre prizonier şi solul a adăugat, pe lângă vulpile date înainte, încă o vulpe argintie de un lan, nişte cozi de vidră, preţul vulpilor ajungând la doisprezece lani, iar al vidrelor — la cinci, în aşa fel preţul de răscumpărare s-a ridicat la şaptezeci şi cinci de lani, după preţurile chinezeşti, iar după cele ale Moscovei — la treizeci şi două de ruble[1]. În ziua aceea însă nu au trimis prizonierul.

În ziua de 23 iulie a venit buharanul la sol şi i-a spus că la marele zid a sosit o caravană mare de calmuci şi buharani, vreo...[2] de oameni, dar nu ştia dacă aceia aveau mărfuri ruseşti, însă aveau cai şi sclavi şi veneau de la taişii Galdan şi de la Ocirtu. Tot el a spus că pentru prizonierul rus au dat trei robi calmuci, dar lama nu primise, ba trimisese înapoi şi vulpile negre şi roşii din vistieria măriei-sale ţarul, în valoare de şaizeci de lani, pe care, de asemenea, nu le primise. Cazacii şi tălmaciul pe care i-a trimis solul la Curtea calmucă i-au spus, după porunca solului, să primească vulpile, dar lama nu le-a primit. Acum, dacă vrea să îi dea prizonierul, solul îi va trimite o sută de lani de argint. Lama nu a primit nici de data aceasta, cerând optsprezece vulpi negre şi două sute de lani de argint.

În ziua de 24 iulie chinezii au adus la Curtea solilor cinci mese în totul asemănătoare celor de mai înainte şi pe care le-au oferit curtenilor şi cazacilor.

În ziua de 26 iulie a venit askaniama la sol şi i-a spus că nu venise de atât de multă vreme, deoarece zăcuse bolnav, şi acuma a venit, fiindcă auzise că străjile lor se certaseră cu oamenii noştri şi, dacă ar auzi bogdihanul, n-ar ieşi nimica bun din asta, iar treburile celor două împărăţii nu s-ar putea duce la bun sfârşit. Solul a spus că s-au certat, deoarece străjile nu le dau voie cazacilor să cumpere ceea ce doreau şi, chiar dacă unora le îngăduiau, îi duceau unde le era lor pe plac, şi nu acolo unde

---

[1] Calculul valutar este foarte exact, lanul fiind echivalent cu 43 copeici (n.t.).

[2] Lipsă din textul original (n.t.).

voiau oamenii noştri. Askaniama a spus că va mai trimite încă un zargucei de la cancelarie, să se lase câte douăzeci şi treizeci de oameni să iasă după cumpărături, şi pe deasupra, celor care doreau să meargă pentru a cumpăra cămile să li se îngăduie să se ducă acolo unde erau găzduiţi buharanii şi calmucii. De asemenea, a spus că dacă certurile nu vor fi curmate şi bogdihanul află de ele, ar trimite îndată poruncă prin cancelarii ca ruşilor să nu li se mai vândă nimic şi nici să se cumpere de la ei, poruncind în acelaşi ceas să fie îndepărtaţi din cetatea de scaun. Solul a spus că totul este la voia bogdihanului, care chiar astăzi ar putea porunci să plece din oraş, dar dacă oamenii măriei-sale ţarul, cazacii, ar fi avut libertatea să meargă unde le place, atunci nu s-ar fi iscat nici un fel de neînţelegere. Askaniama spuse că fuseseră îngăduiţi oameni mulţi şi în viitor vor mai fi lăsaţi să meargă după cumpărături, lucru pe care bogdihanul nu îl ştia, cu de la ei putere, tocmai pentru a putea ieşi liniştiţi după târguieli şi să nu se mai ia la harţă, fiindcă încă nu se hotărâseră treburile celor două împărăţii. Dacă s-ar întâmpla ceva, s-ar pricinui mare zăbavă în treburile măriei-sale, şi nimic nu se va termina cu bine. Solul a spus că plângerile cazacilor din curte erau că nu puteau cumpăra mărfuri decât dintr-o singură prăvălie, şi a întrebat dacă este dugheana bogdihanului sau a vreunui sfetnic, fiindcă în oricare altă prăvălie nu numai că nu li se vinde nimic, dar nici nu li se arată marfa. Mai mult, în prăvălia aceea se vindea mătasea gălbuie de calitate mijlocie cu un lan şi un cin, dar acum s-a adăugat încă un cin. Askaniama a spus că bogdihanul nu are prăvălie, dar mâine va trimite pe un bătrân priceput, om de al lui, şi îi va spune să cerceteze mărfurile şi să-i spună cât preţuiau. În ce-i privea pe oamenii pe care solul voia să-i trimită la Astrahan, a spus că ar fi bucuros să le dea voie să se ducă, deoarece ar avea câştig cu hrana şi cu podvezile, însă lama calmuc nu a vrut să-i primească, fiindcă pe la ei este război mare şi ei înşişi nu ştiu dacă vor putea răzbate.

La aceeaşi dată solul a trimis un tălmaci la lama cu blănurile de vulpe, spre a-l lua pe prizonier, dar când tălmaciul a ajuns

la poartă, lama ieşea cu caravana lui din curte. Tălmaciul l-a oprit pe lama şi i-a spus să ia vulpile şi să-i predea prizonierul. Lama le luă şi, potrivit înţelegerii de care am pomenit, l-a predat pe prizonier.

În aceeaşi zi, prizonierul din detaşamentul de călăreţi al lui Denisov din oraşul Smolensk, un fiu al polcului lui Denisov[1] — Teodor Pavlov, feciorul lui Aleksandr — fiind cercetat, a spus: „În anul 7167 (1659) am fost luat prizonier în Polonia din regimentul cneazului şi voievodului boier Ivan Ivanovici Hovanski lângă Poloţk. De la polonezi am fost luat de cerchezii hatmanului Briuhoveţki, şi acesta m-a vândut lui Miceak, taişa calmucilor nomazi de pe râul Volga. În prizonierat la taişa Miceak am trăit trei ani, după care acesta m-a vândut hanului calmuc Ocirtu, unde am stat rob cincisprezece ani". El, Teodor, era născut în gubernia Matislov, satul Dobro, fiul unui mic şleahtic, şi l-a slujit pe măria-sa ţarul la Smolensk în polcul de călăreţi. A mai spus că el cunoaşte drumul din Astrahan până în China, fiindcă a trăit aproape cincisprezece ani printre calmucii din preajma Astrahanului şi, împreună cu ei, a făcut acuma a treia călătorie în China şi cunoaşte foarte bine limba calmucă.

În ziua de 2 iulie a venit alihamba la sol şi i-a spus: „De ce oamenii domniei-tale se bat cu străjile chineze şi umblă în plimbare de voie în jurul oraşului, şi nu pentru neguţătorie? Dacă ar afla bogdihanul despre asta, îndată ar porunci să fiţi alungaţi din cetatea împărătească. Acuma a îngăduit să iasă în oraş pentru cumpărături câte douăzeci şi mai mulţi oameni, atâta timp cât vor, numai că trebuie să umble împreună cu străjile şi în linişte. Ieri însă au umblat toată ziua mulţi oameni de jur împrejurul oraşului şi i-a văzut însuşi hanul. Trebuie, în cele din urmă, să dai poruncă aspră oamenilor domniei-tale să nu se mai ia la harţă cu străjile." De fapt, ei se temeau să nu le

[1] Adică un membru al polcului, exprimare nostalgică, cum ar fi spus fiu al Tobolskului sau fiu al Siberiei (n.t.).

iscodim cetăţile şi, de aceea,ne căutau vină. Solul a spus că nu a auzit despre aşa ceva, fiindcă „din partea străjilor voastre nu s-a făcut nici o plângere împotriva cazăcilor măriei-sale, dar în viitor le voi da pedeapsă aspră dacă mai fac rău, spre a nu se mai certa cu străjile şi pentru a nu se mai plimba neînsoţiţi". Apoi a cerut să li se dea voie să cumpere arcuri şi săbii, dar alihamba a spus că fără ştirea bogdihanului nu cutează să dea o astfel de îngăduinţă, fiindcă au poruncă straşnică să nu vândă arme străinilor. Şi acesta este tot un vechi obicei şi îi este teamă să-i vorbească hanului despre aceasta.

În ziua de 1 august a murit cazacul Petre Poşehonov din Tobolsk şi a fost înmormântat în acelaşi fel cu ceilalţi. Din partea cancelariei s-a trimis mătase albă şi un sicriu, la fel ca mai înainte.

6 august. Alihamba şi askaniama au venit împreună la sol. Askaniama fusese bolnav, dar trimisese adesea pentru a întreba de sănătatea ambasadorului. În zilele în care nu au venit au fost ploi mari şi vânzarea mărfurilor din vistieria măriei-sale ţarul a mers foarte prost. Când venisem, pe drum, askaniama se lăudase că în oraşul împărătesc sunt atâţia neguţători, încât unul singur ar putea cumpăra de o sută de mii de lani, dar când am ajuns în oraş şi au venit cei mai buni neguţători ai lor, au cumpărat până la cincizeci de lani sau chiar mai puţin, iar alţii nu au cumpărat nici de douăzeci, deşi dăduseră preţ de râs, a patra parte decât înainte, încât oamenii noştri i-au ocărât şi i-au îmbrâncit afară din curte.

În ziua de 7 august au venit la sol nişte sfetnici ai hanului. Unul era cel care mai înainte fusese trimis de han pentru a face portretul ambasadorului, iar celălalt, cel care venise la început şi-l întrebase pe iezuit dacă solul ştie să vorbească latineşte. Ei l-au întrebat pe sol de sănătate şi au spus că askaniama este bolnav, dar că bogdihanul i-a trimis pe ei „pentru ca domnia-ta, solul măritului ţar, să ne dai şase oameni care să fie cei mai buni înotători dintre toţi oamenii tăi". Solul a ales îndată şase cazaci şi i-a trimis împreună cu ei; şi i-au dus în grabă, călare,

în acelaşi loc unde înotaseră şi mai înainte. Acolo văzură un caiac poleit cu aur, dar nu au văzut cine era în caiac, însă pe mal i-au văzut doar pe kolai şi pe sfetnici. Şi au înotat vreme îndelungată, după care i-au trimis înapoi la Curtea solilor.

În ziua de 8 august a venit de la Naun voievodul cel mic şi a adus hanului birul pe care îl adunaseră de la ţăranii dauri: câte o blană de samur pe an, de cea mai bună calitate, de fiecare om. În tot anul cam câte patru mii de bucăţi. El a trecut pe la sol şi i-a spus că oamenii pe care îi lăsase la Naun sunt cu toţii sănătoşi, la fel şi vitele, caii şi cămilele, dar minţea, fiindcă oamenii noştri au scris, întrebând cât vor mai sta acolo, deoarece multe vite s-au prăpădit.

Pe când mă găseam la Pejin[1] bogdihanul dăduse poruncă aspră ca ruşilor să nu li se vândă nimic făcut din fier sau din aramă: căldări, săbii, saidakuri, arcuri şi săgeţi, cuţite şi scări pentru şa, dar cazacii au cumpărat în taină. Celor pe care îi descopereau le dădeau însă banii înapoi şi le luau săbiile, cazanele şi celelalte, orice era făcut din fier. Ei au făcut oprelişte oamenilor lor sub poruncă aspră, iar pentru vânzarea prafului de puşcă — fiindcă şi ei au pulbere, dar foarte proastă — erau pedepsiţi cu moartea. La fel, şi pentru praf, şi pentru săbii, şi pentru saidakuri, pentru tot ce este făcut din fier şi aramă este poruncă să nu se vândă nici calmucilor, nici buharanilor. Şi fiind în oraşul împărătesc Pejin, în Curtea solilor au fost pierdute o sumă de felurite mărfuri, toate furate de chinezi. Pe mulţi din ei i-au prins, i-au legat şi i-au bătut, dar hoţi asemenea lor nu mai sunt, căci, dacă omul nu se păzeşte, şi nasturii de la haină i-i taie. Printre ei sunt o mulţime de pungaşi care ne-au furat căciuli bune, şi chiar slugile mandarinilor au făcut multe furtişaguri.

În ziua de 9 august solul şi-a trimis tălmaciul la cancelaria lui alihamba, ca să întrebe dacă plecarea va fi în curând şi să-l

---

[1] Încă o dovadă că *Documentul* a fost redactat după ieşirea din China (n.t.).

roage pe alihamba să vină la el să vorbească despre treburile amânduror împăraţilor, pentru ca plecarea să nu se facă pe neaşteptate. Alihamba i-a spus tălmaciului că nu lui, ci lui askaniama trebuie să-i vorbească, fiindcă el este rânduit pe lângă sol. Alihamba a spus numai că plecarea se va face în curând şi, de aceea, să ne grăbim să vindem şi să cumpărăm. În aceeaşi zi, solul a trimis la askaniama să întrebe, dar acesta a răspuns că alihamba nu a grăit adevărul şi că de treburile astea lui trebuie să i se spună. În aceeaşi zi, a venit iezuitul alihahava şi a spus că se întâlnise cu askaniama care i-a spus că în răstimp de două zile vom primi darurile din partea bogdihanului şi, apoi, va urma neîntârziat plecarea noastră. A mai spus: „Obiceiul lor este ca atunci când înmânează darurile, să le dea ca unor supuşi ai lor. Şi asta să fie ştiut de domnia-ta. Askaniama nu a mai venit atât din lipsă de timp, fiindcă are mult de lucru la cancelarie, cât şi fiindcă este şi bolnav, pe deasupra.“ Solul l-a rugat pe iezuit să-i caute o gramatică chinezească, şi acesta i-a răspuns că aici nu-i poate găsi o astfel de carte, fiindcă chinezii nu au gramatică şi încă nu a fost scrisă nici una. El, alihahava adică, îi va trimite măriei-sale ţarului o carte a sa pe care a făcut-o în China, intitulată *Mapi*, adică *Hărţi chinezeşti*, şi o scrisoare pentru măria-sa, numai totul să fie ţinut în taină, şi nimeni să nu ştie, nici chiar iezuiţii, fraţii săi, fiindcă chinezii sunt oameni bănuitori şi-i era teamă. Solul l-a rugat să vorbească cu zugravul hanului, care îi făcuse chipul, după porunca acestuia, să-i picteze un portret al hanului. Iezuitul i-a spus că va vorbi bucuros, numai că se temea că hanul va descoperi portretul. Solul a spus că, dacă cumva ar fi descoperit şi dăcă ar veni cineva să întrebe, el va răspunde că este făcut de zugravul său, iar iezuitul să-i spună zugravului chinez că, pentru tablou, solul îi dăruieşte ce-şi va dori. L-a întrebat, de asemenea, despre piatra preţioasă de care am scris mai sus şi iezuitul i-a răspuns că nu cunoaşte alta în afară de aceasta şi nici nu poate să găsească, dar cu ajutorul tălmacilor ea poate fi cumpărată, fiindcă el nu se pricepe la aşa ceva. La rândul său, iezuitul, împreună cu tovarăşii săi,

l-a rugat pe sol să le dăruiască şi lor pentru biserică vreo icoană spre veşnică pomenire, iar ei se vor ruga lui Dumnezeu pentru măria-sa ţarul, fiindcă ruşii care vin în China întotdeauna trec pe la biserica lor şi, dacă nu văd icoane ruseşti, îşi pierd încrederea, socotindu-i idolatri, şi nu catolici. Icoana este de folos şi pentru ruşii care acum locuiesc aici, la Pejin, ca să aibă la ce se închina. Solul i-a dăruit icoana arhanghelului Mihail, acoperită cu argint aurit, iar pentru a fi aşezate în faţa icoanei, i-a dat două sfeşnice de alamă, cu margine de argint, împodobită cu email. Iezuitul i-a spus solului sub jurământ că va păstra taina, că „bogdihanul este hotărât, dacă măria-sa ţarul nu-l va înapoia pe Gantimur, să-şi adune oştenii şi să izbească cetăţile de graniţă Albazin şi Nercinsk. Acum sunt înspăimântaţi de măria-sa ţarul, mai ales când au văzut că în jurul nostru s-au aşezat supuşi ai măriei-sale ţarul din porunca lui. Şi mai înainte de asta, ei credeau că aceia trăiau după buna lor voie, aşa cum au stat şi pe Amur, şi pe care, când ar fi vrut, ar fi putut să-i nimicească. Ei ştiu acum că în cetăţile acelea sunt locuitori puţini şi că sunt departe de Moscova, dar sunt apropiate de ei şi nu vor să mai aştepte până când le vor spori oştile lor la graniţă. De fapt, ei nu doresc atât să-l ia pe Gantimur, cât ar vrea să vadă care este hotărârea măriei-sale ţarul, fiindcă ei, fiind oameni şireţi, ştiu că cetăţile acelea sunt făcute pentru a ridica birul de la băştinaşi. Dacă măria-sa ţarul îl va preda pe Gantimur, care este căpetenia tuturor băştinaşilor, atunci şi ceilalţi localnici ori vor veni după el, ori se vor răzleţi. Atunci şi măria-sa ţarul, când nu vor mai fi plătitori de bir în preajma graniţelor, nu va mai avea de ce să-şi trimită cazacii să bată drumurile. Şi eu cred că, chiar dacă ar trimite un răspuns măriei-sale ţarul prin domnia-ta şi dacă la graniţă cazacii voştri nici nu i-ar atinge măcar cu degetul pe oamenii lor, dacă hotărârea ţarului este să nu îl dea pe Gantimur, trebuie de îndată, pentru întărirea acelor cetăţi, să trimită o armată mare, deoarece chiar *chitaiţii* se mirau cum cutează atât de puţini oameni să locuiască în preajma unei

împărăţii atât de puternice ca a lor“ [1]. Ei, iezuiţii, erau bucuroşi să îl servească pe măria-sa ţarul, tot aşa ca pe Dumnezeu, deoarece pe bogdoiţi îi iubesc mai puţin decât pe vechii chinezi, fiindcă atunci când erau stăpâni chitaiţii, viaţa a fost mai bună.

Vânzarea şi cumpărarea erau slabe, iar chinezii vindeau mărfurile: mătăsuri, atlazuri şi catifele, într-o singură prăvălie, iar în altele nu vindeau nimic, deoarece mandarinii şi toţi tălmacii, împreună cu negustorii, se înţeleseseră cu ce preţ să cumpere mărfurile noastre şi cu ce preţ să-şi vândă mărfurile lor, pentru a le rămâne lor câştigul. Şi nimeni nu a îndrăznit să sporească preţurile pentru mărfurile noastre ori să îl scadă pentru ale lor. Şi astfel au cumpărat de la noi, după bunul lor plac, şi ni le-au vândut pe ale lor cu preţuri mult mai mari decât înainte. Şi ce mărfuri ruseşti au fost date şi ce mărfuri s-au cumpărat de la ei, la ce preţuri, va fi scris în altă parte.

În ziua de 12 august a venit askaniama la ambasador, şi acesta i-a amintit că mai înainte îi dăduse dorinţele ţarului şi că nu a primit nici un răspuns la ele şi i-a mai spus: „Când am ajuns la Naun, ca şi în oraşul împărătesc, domnia-ta askaniama m-ai întrebat despre toate şi despre ce scria măria-sa ţarul în scrisoarea lui către bogdihan. De asemenea, venind la mine, împreună cu alihamba, iarăşi v-am dat, prin iezuit, o notă scrisă în limba latină. Acum se cuvine ca şi domnia-ta să-mi dai, tot prin iezuit, o copie în limba latină, ca să ştiu şi eu despre ce va scrie bogdihanul măriei-şale ţarul şi ce doreşte”. Askaniama a spus că în ceea ce priveşte dorinţele ţarului, răspunsul va fi dat îndată ce ruşii vor primi darurile, dar ce va binevoi hanul să-i scrie ţarului şi ce ar putea să-i ceară, nici el, askaniama, nu ştie. Solul i-a vorbit despre podvezi, până în ce loc vor fi date, şi askaniama i-a spus că nu ştie, fiindcă asta era treaba Cancelariei mongolilor, dar a întrebat totuşi dacă bagajele vor fi mai grele decât înainte, cam cu cât, iar solul i-a răspuns că greutatea va fi cu mult mai mare, fiindcă oamenii săi au

[1] Albazinul a fost atacat cu zece ani mai târziu (n.t.).

cumpărat kitaik, şi nu mătăsuri. Askaniama a spus că obiceiul era ca podvezile hanului să meargă până în acelaşi loc de unde au fost date la venire. Askaniama a mai spus ambasadorului să fie gata a doua zi pentru a merge să-şi primească darurile ce îi vor fi înmânate pentru cinstirea măriei sale ţarul, în acelaşi loc unde au fost primite darurile şi scrisorile din partea ţarului. Altor soli darurile le-au fost înmânate în Cancelaria mongolilor şi au încălcat obiceiul doar pentru măria-sa ţarul. Solul a întrebat câte zile după primirea darurilor le va mai îngădui hanul să rămână. Askaniama a răspuns că după înmânarea darurilor li se va mai da voie să stea cam zece zile. Solul a mai întrebat despre nişte fugari iakuţi, vreo cincizeci de oameni, care fugiseră, împreună cu femeile şi cu copiii, din fortul Iakuţk şi apoi, pe râul Amur şi, de acolo, pe Singal şi pe Naun. Din fortul Iakuţk fuseseră trimişi nişte cazaci comandaţi de un fiu de boier după ei, dar iakuţii aceia au izbutit să scape, după ce au rănit mulţi oşteni. Şi luând doi oameni din satele de pe Naun, i-au trimis în oraşul împărătesc, unde au spus că sunt veniţi din partea principilor iakuţi la bogdihan pentru a i se închina ca supuşi, fiindcă ruşii îi asupresc din greu şi birul îl strâng mai mult cu sila. Pe cei doi iakuţi i-au trimis apoi îndărăt la tovarăşii lor de pe Naun, împreună cu askaniama. Solul, auzind despre ei, i-a vorbit lui askaniama încă de pe Naun, şi acesta i-a răspuns că în legătură cu ei va fi dată o poruncă şi că îi vor fi înapoiaţi. Askaniama a mai spus că va aduce la cunoştinţa bogdihanului, iar solul l-a mai întrebat despre căpetenia tălmacilor, tungusul Tokultei, un nepot al lui Gantimur, care locuia la torgacini, supuşi ai chinezilor, şi care, după ce omorâse trei oameni, se refugiase la Nercinsk, la Gantimur. Când solul a ajuns la Nercinsk şi l-a rugat pe Gantimur să-i dea o călăuză, acesta i l-a trimis pe Tokultei. Ajungând însă la Naun, voievozii l-au învinuit pe acesta că este un mare hoţ şi că a omorât mulţi oameni, că a fost supusul bogdihanului şi că a fugit la Nercinsk. Când askaniama a sosit din oraşul împărătesc la Naun, a spus acelaşi lucru, că Tokultei este un tâlhar, un trădător, şi că astfel

de oameni trebuie spânzuraţi. Solul i-a spus atunci că, deşi el nu ştia ce tâlhării mari a săvârşit, totuşi se dovedise destoinic, fiindcă era tălmaciul soliei măriei-sale ţarul, care vine cu toată prietenia şi dragostea la bogdihan, iar bogdihanul, din prietenie pentru măria-sa, ar putea să-i ierte nelegiuirile. Askaniama şi voievozii au spus că ei, fără porunca bogdihanului, nu cutează să-l ierte şi că pe Tokultei îl va lua askaniama cu el în oraşul împărătesc. Când a ajuns şi ambasadorul în oraşul împărătesc, tot atunci l-au adus şi pe Tokultei, iar solul l-a rugat pe han să-l cruţe. Askaniama a spus atunci că, împreună cu alte treburi, îi va aminti hanului şi de asta. Atunci solul i-a spus lui askaniama că oamenii care au rămas la Naun să îngrijească de vite i-au scris că multe cămile şi mulţi cai au murit, iar pe drum nu au de unde lua şi trebuie să cumpere animale de povară aici în oraşul împărătesc. De asemenea, l-a întrebat şi despre arme, să îl roage pe bogdihan să le îngăduie să cumpere arcuri şi săbii, iar askaniama a făgăduit să o facă. După aceea, a plecat sus, la han. În oraşul chinezesc de scaun, Pejin, cămilele bune se vindeau cu câte patruzeci de lani, cele mijlocii — cu câte treizeci de lani şi mai mult, iar cele mai puţin arătoase — cu câte douăzeci sau douăzeci şi cinci de lani fiecare.

În ziua de 13 august a venit la sol un zargucei, cam cu o jumătate de ceas înaintea zorilor, şi ne-a spus să mergem fără zăbavă la Cetatea roşie, la han, pentru a primi darurile. Solul a plecat, împreună cu toţi oamenii săi, pentru a împlini ce i s-a adus la cunoştinţă. Înainte de a sosi, în faţa porţilor pe unde dăduse scrisoarea măriei-sale ţarul, erau aşezate darurile. Acolo, în partea dreaptă, într-un foişor nu prea mare, s-a poruncit să ne aşezăm şi să aşteptăm. Cam după un ceas şi jumătate, în care timp a plouat, a venit alihamba, care l-a salutat pe sol, apoi s-a dus sus. După ce am mai aşteptat cam un ceas, am fost chemaţi la locul unde se înmânaseră scrisorile ţarului, deoarece acolo fuseseră aduse darurile din partea hanului. Fiind solul chemat să-şi primească darurile, alihamba i-a cerut să le primească în genunchi — şi în locul acela era noroi — pe acelea pe care

bogdihanul le trimitea măriei-sale ţarul, fiindcă aşa e obiceiul la ei, ca solii tuturor împăraţilor să cadă în genunchi la primirea darurilor pentru stăpânii lor. Solul a spus că aşa ceva nu se poate face, fiindcă i-ar aduce o mare necinste măriei-sale ţarul. În felul acesta primesc darurile doar supuşii de la stăpânii lor, iar cei care sunt de o seamă le primesc aşa cum se ştie în toată lumea, ca de la prieten la prieten sau de la vecin la vecin, aşa cum îi înmânase lui alihamba darurile din partea măriei-sale ţarul, fără a porunci nimănui să cadă în genunchi pentru a le primi. Alihamba, auzind cele spuse, n-a mai zis nimic, ci a poruncit doar să se aducă darurile care erau puse în saci galbeni şi ne-au înştiinţat că mai întâi veneau darurile cancelariei, în schimbul darurilor primite. Ceea ce a fost dat, se scrie mai jos:

O şa chinezească cu tot harnaşamentul.

Un lighean pentru spălatul mâinilor în greutate de optzeci de lani de argint.

Treizeci de baloturi de mătase şi atlaz de culoare neagră, aurite şi de alte culori, precum şi catifele.

Cinci piei de nerpa, cinci piei de tigru, cinci piei de leopard.

Patru coşuleţe din coajă de tei cu ceai.

După acestea, alihamba a spus că bogdihanul îi trimite în dar măriei-sale ţarului:

Un lighean de argint şi o cană cu mâner în greutate de o sută douăzeci de lani, pentru spălatul mâinilor.

Optzeci de bucăţi de mătase, atlaz şi catifele de toate culorile, din care zece baloturi de mătase de culoarea ceaiului, de cea mai bună calitate.

Două şei chinezeşti cu tot harnaşamentul.

Zece bucăţi de piei de nerpa.

Douăsprezece (piei de) tigru.

Paisprezece piei de nerpa putrezite.

Opt lăzi cu ceai.

Când ne-au dat darurile pe care le-am însemnat pe o listă şi am vrut să le trimitem la Curtea soliei, iar solul a trimis după o

căruţă, alihamba a trimis zarguceiul să-l întrebe pe sol în ce chip va primi de la han darurile pentru el însuşi. Solul a răspuns că darurile care-i sunt destinate din partea bogdihanului le va primi bucuros aşa cum vor vrea ei şi, dacă este nevoie, se va ploconi, fiindcă una este să le primească pentru sine, şi alta să le primească în numele măriei-sale ţarul. După asta i-au spus solului să aştepte în curte şi zarguceiul a plecat sus, adăugând că mai urmau şi alte daruri pentru măria-sa ţarul. Pentru sol era pregătit un cal mic cu o şa obişnuită, un val de mătase, nu prea mare, şi ceai. Am aşteptat acolo şase ceasuri, până se făcu vremea cinei. Şi nimeni nu a adus nimic, şi am stat o zi întreagă, fără să bem şi să mâncăm. După aceea a venit askaniama în taină la sol şi i-a îndepărtat pe toţi ceilalţi, în afară de tălmaci, şi i-a spus: „M-a trimis bogdihanul, pentru că între domnia-ta şi alihamba s-a iscat o ceartă. Eu, askaniama, nu am fost în oraş, fiind plecat". Solul i-a spus: „Când alihamba mi-a dat darurile din partea hanului pentru măria-sa ţarul, mi-a poruncit să cad în genunchi în noroi, pentru a le primi, şi eu i-am spus că nu voi primi niciodată în felul acesta darurile, fiindcă prin asta i-aş face o ruşine măriei-sale ţarul, deoarece în felul acesta primesc daruri numai slugile de la stăpânii lor sau supuşii. Alihamba mi-a predat darurile de pe o listă, eu le-am primit şi le-am înscris pe o listă a mea, am trimis după o căruţă şi am vrut să plec spre Curtea solilor. După aceea alihamba a trimis un zargucei, care a întrebat cum voi primi de la bogdihan darurile, pe care mi le face mie. Eu i-am răspuns, în această privinţă, că le voi primi aşa cum mi se va spune. După aceea alihamba a plecat sus şi nu a mai venit". Askaniama a spus că ar fi fost mult mai bine să fi primit şi darurile pentru măria-sa ţarul tot după datina lor, aşezat în genunchi „tot aşa cum ai făcut pentru darurile domniei tale, fiindcă acum treburile vor merge cu încordare, hanul se va mânia şi nu va ieşi nimica bun dintr-asta". Solul a răspuns că askaniama ştie bine că cei care primesc darurile în genunchi erau vasali, dar că împăraţii deopotrivă nu le primesc niciodată astfel. Aşa cum este şi în împărăţia noastră ca atunci

când ţarul dăruieşte ceva, supuşii săi primesc darul aşezaţi în genunchi, când trimite însă darurile un alt împărat de o seamă cu el, niciodată darurile lui nu sunt primite în genunchi. „Nici eu nu am cerut să fie primite în genunchi darurile trimise prin mine de măria-sa ţarul către han. Dacă taişii mongoli, vasalii voştri, primesc darurile în genunchi, nouă ne faceţi o mare ruşine silindune să primim darurile asemenea lor. Şi dacă măria-sa ţarul ar auzi că am primit în felul acesta darurile, îndată măria-sa mi-ar da o pedeapsă aspră. Facă-se voia bogdihanului, dar pentru că este în joc cinstea măriei-sale ţarul, eu nu pot să fac aşa ceva, fiindcă acestea nu sunt daruri pentru mine, ci pentru împăratul meu. Şi nici să nu vă gândiţi la aşa ceva, pentru că eu sunt doar solul care a primit din partea sa însărcinarea şi fiindcă un împărat trimite daruri după obicei altui împărat asemenea lui, din prietenie, nu se poate da o poruncă să fie silit solul să şadă în genunchi. Prin asta i s-ar aduce ocară măriei-sale ţarul, dar nici bogdihanului nu i s-ar face cinste. În lumea întreagă nu se ştie să fi fost siliţi solii să facă ceva ce ar aduce ocară stăpânului lor". După ce l-a ascultat pe sol, askaniama a plecat sus la han şi îndată a venit un zargucei la sol şi i-a cerut, cu gând viclean, să meargă să se plimbe prin palatul din apropiere, cerându-i totodată nota pe care erau înscrise darurile hanului, spre a revedea. Solul i-a spus că a rupt lista încă din clipa când a văzut că darurile nu au fost date, fiindcă ce poate însemna o listă atunci când darurile nu au fost făcute. Ei au spus că în lista aceea se scrisese greşit şi nu fusese însemnat totul, trebuind să se facă o listă nouă. Toţi însă au minţit. Apoi, askaniama a plecat din nou la han, unde a zăbovit cam un ceas şi jumătate. Venind, împreună cu alihamba, aproape de înserare, i-a spus solului să se întoarcă la curtea sa. În cetatea hanului am stat până seara, fără să bem, nici să mâncăm ceva, iar ei au rămas cu darurile. Seara au venit şi au lipit o hârtie scrisă pe porţile noastre, dar ce cuprindea nu ştim, fiindcă era soris în chinezeşte.

În ziua de 15 august a venit căpetenia zarguceilor de la Cancelaria mongolilor să ne înştiinţeze ca în dimineaţa

următoare să fim pregătiţi pentru a primi darurile. Solul i-a spus zarguceiului că este gata să meargă şi să ridice darurile chiar acum, „dar să nu se mai facă la fel ca acum trei zile, când darurile pentru măria-sa ţarul au fost aduse, şi eu le-am scris pe listă, luându-le în primire, şi când am vrut să le trimit la Curtea soliei, au fost luate înapoi. Nu vreau să mai stăm ca atunci în ploaie până seara, flămânzi şi însetaţi, şi nici prin gând să nu vă treacă să primesc în genunchi darurile pentru măria-sa ţarul. Dacă nu vor să-mi dea astfel darurile, spuneţi-mi-o de acum, şi eu nu voi mai merge în Cetatea roşie pentru a fi trimis înapoi fără ele, ca acum trei zile, ceea ce a fost o mare necinste". Zarguceiul a spus: „Atunci darurile ţi-ar fi fost înmânate domniei-tale şi fără plecăciuni, şi fără să stai în genunchi, dar nu au fost date, fiindcă nu erau toate pregătite, dar acum vor fi. Asta a fost pricina pentru care nu ţi le-au dat, nu că nu le-ai fi primit în genunchi, ci doar pentru că nu erau toate. Acum se vor aduce toate într-un singur loc şi va fi cu putinţă să-ţi fie predate domniei-tale într-un ceas şi să se facă totul aşa precum voieşti". Solul a spus: „Împăratul nostru, măria-sa ţarul, dăruieşte supuşilor săi taişii calmuci Aiuka şi Solom-Seren darurile în acelaşi fel cum vreţi să ni le faceţi voi acum, şi aceasta este o mare necinste pentru măria-sa ţarul. Mai bine este să se facă în aşa fel încât şi bogdihanul să fie cinstit, şi darurile să fie primite cu respectul cuvenit, fiindcă mai bine cinsteşte un om cu vorbe spuse din toată inima, decât din cele silite. Ce câştig aveţi voi din primirea darurilor în genunchi, dacă în inimă nu este dragoste şi mulţumire?" Zarguceiul a spus că aşa era vechiul lor obicei, dar acum s-a lăsat la voia noastră, şi a plecat. Toate acestea însă erau minciuni, fiindcă nu au adăugat alte daruri, ci au rămas aceleaşi pe care le dăduseră mai înainte, şi erau trecute pe vechea listă.

În 16 august. Cu o jumătate de oră înaintea zorilor a venit zarguceiul la sol şi i-a spus să meargă, împreună cu toţi oamenii săi, în oraşul împărătesc, pentru a primi darurile. Solul, însoţit de toţi cazacii, a plecat într-acolo şi, ajungând în acelaşi loc din faţa porţilor unde a predat scrisorile ţarului, li s-a spus să aştepte

într-un foişor nu prea mare pe partea dreaptă. După ce au aşteptat două ceasuri, a venit zarguceiul şi i-a spus solului să vină să ia darurile. Solul s-a dus şi lângă daruri i-a găsit pe alihamba şi pe askaniama şi alţi sfetnici ai hanului. Când au ajuns, solul şi oamenii săi, chinezii i-au spus: „Cu toate că domnia-ta nu ai primit cum se cuvine darurile din partea bogdihanului, totuşi bogdihanul a poruncit ca acestea să ţi se predea domniei-tale, mai ales pentru cazacii care au avut de aşteptat timp îndelungat". Solul răspunse: „Să fie după voia bogdihanului, înşă eu nu l-am necinstit pe măria-sa, ci m-am purtat astfel pentru a apăra cinstea stăpânului meu, măritul ţar. Dragostea nu poate fi dovedită căzând în genunchi sau cu alte purtări înjositoare, ci ea sălăşluieşte în inima omului." Ei au răspuns că asta o ştie numai Dumnezeu şi i-a spus să primească darurile. Darurile le-au dat pe toate la un loc şi nu aşa cum spuseseră mai înainte, că ele sunt din partea hanului, iar acestea sunt date ca răspuns la darurile primite. Totul era însă o înşelătorie, pentru că solul oprise pe ascuns lista cu darurile date prima dată. Darurile pentru măria-sa ţarul, solul le-a primit în picioare. După primirea lor, mandarinii i-au spus solului să primească acum darurile din partea hanului pentru el. Solul a întrebat cum doresc ei să primească darurile, pentru a-i încerca dacă vor spune ca mai înainte. Ei au răspuns: „Şi darurile pentru domnia-ta primeşte-le tot în picioare, cum ai primit şi darurile pentru ţar". Şi solul a primit şi darurile lui tot în picioare. Şi ce i s-a dat, scrie mai jos:

Un căluţ mic şi slab cu şa şi harnaşament.

Douăsprezece bucăţi de mătase de calitate mijlocie şi inferioară.

Un oziam cu broderie de aur.

Una pereche ciubote cu ciorapi.

Una centură cu cuţit şi o năframă.

Una pălărie chinezească.

Douăzeci şi şase de valuri de kitaik de calitate mijlocie.

Două coşuleţe cu ceai.

Şi când i-au înmânat solului darurile, nu au spus nici că sunt date din partea hanului, nici că sunt daruri ca răspuns la ceea ce a adus solul; dar se crede că au fost numai darurile de răspuns pentru darurile de la el, iar din partea hanului nu i-au dat nimic, fiindcă nu i-au dat solului nici a zecea parte din valoarea celor dăruite de el. Mai jos este scris ce s-a dat, în locuri deosebite, mai întâi darurile din partea hanului şi apoi darurile ca răspuns la cele aduse.

Celor doi curteni din Moscova li s-au dat în mod egal câte opt bucăţi de mătase, câte treisprezece bucăţi de kitaik, câte un oziam de mătase, o pălărie chinezească, o centură, câte o pereche de ciubote, drept răspuns pentru darurile lor, iar drept dar din partea hanului au fost date aceleaşi lucruri şi câte două lăzi de ceai.

Grămăticii de la Posolski prikaz au primit câte un oziam de mătase, câte o pălărie, câte o centură cu cuţit, câte o pereche de ciubote, câte un val de mătase proastă volosianka, câte şaisprezece bucăţi de kitaik.

Grămăticului Nikişka Veniukov de la Posolski prikaz i-au dat, ca daruri de răspuns la ceea ce a adus el, două valuri de mătase, un val de atlaz; şi faţă de ceea ce dăruise el hanului, i-au dat a treia parte doar din valoare.

Preotului Petru din Tobolsk i s-au dat, ca daruri din partea hanului, un oziam de mătase cu brâu şi cu cuţit şi năframă, o pălărie chinezească, ciubote, o bucată de mătase solomenka, alta — volosianka, şaisprezece bucăţi de kitaik, iar ca daruri de răspuns pentru darurile aduse de el — două valuri de mătase.

Feciorilor de boieri din Tobolsk şi celorlalţi li s-au dat, ca daruri din partea hanului, în totul ce i-au dat preotului Petru şi grămăticilor, iar drept daruri de răspuns, faţă de ce au adus ei, li s-a dat a treia parte, totuşi de calitate mai bună.

Cei cinci tălmaci au primit câte un oziam de mătase, câte un val de mătase volosianka, paisprezece bucăţi de kitaik.

Cazacilor din Tobolsk şi din Nercinsk, slujitorilor solului, oamenilor din curte şi altora, ca şi vizitiilor, li s-au dat câte opt

bucăţi de kitaik, câte o bucată de mătase volosianka, întru totul asemănător, la o sută treizeci şi şase de oameni.

Când au primit darurile din partea hanului, unii au vrut să se aşeze în genunchi, dar askaniama nu i-a lăsat. Tot atunci solul le-a spus lui alihamba şi lui askaniama să-l roage pe bogdihan să-i îngăduie să rămână încă două săptămâni în oraş, iar ei i-au răspuns că la ei nu este în obicei ca solii să mai rămână multă vreme după înmânarea darurilor, însă au să-i aducă la cunoştinţă hanului. După aceea ne-am întors la Curtea solilor.

În ziua de 17 august au trimis un grămătic de la Cancelaria mongolilor să-i spună solului din partea lui alihamba şi a lui askaniama: „Domnia-ta, solule, să te găteşti de drum, fiindcă hanul a poruncit să mai rămâi numai şapte zile, nici o zi mai mult. Iar în ce priveşte podvezile, câte aţi avut de la Naun până la oraşul de scaun, tot atâtea veţi primi şi acuma". În aceeaşi zi solul a trimis la cancelarie un grămătic şi un tălmaci, cărora le-a poruncit să spună: „Alihamba şi askaniama au trimis de la cancelarie un grămătic să-mi spună să fiu gata de plecare în şapte zile. Eu vreau să fie rugat bogdihanul să-mi îngăduie încă o săptămână după cele şapte zile, timp în care, dacă porunceşte să rămân, voi sta pe cheltuiala mea". Apoi cei doi trimişi mai întrebară dacă s-a dat un răspuns la dorinţele ţarului, pe care solul le-a dat scrise în limba latină, ca şi despre copia de pe scrisoarea pe care hanul doreşte să i-o trimită măriei-sale ţarul, aşa cum şi solul le-a dat lor o copie în limba latină după scrisoarea ţarului, când a ajuns la Naun şi apoi în oraşul de scaun. De asemenea, au mai cerut „să se îngăduie să rămână în oraşul Pejin doi sau trei oameni de ai lui, cu mărfurile rămase, deoarece nu s-au vândut nici jumătate din ele. Oamenii vor fi ţinuţi cu cheltuiala solului." Au mai cerut să fie predaţi iakuţii tributari ai măriei-sale ţarul, care fugiseră la ei din fortul Iakuţk, ca şi pe tălmaciul Tokultei. „Să li se dea şi podvezi îndestulătoare, deoarece cazacii cumpăraseră kitaik mai mult decât aduseseră samuri, vulpi şi hermine. Dacă ar fi ştiut, mulţi

dintre ei şi-ar fi luat de la Naun caii şi cămilele. Şi cazacilor să nu li se facă vreo lipsă". Alihamba şi askaniama au răspuns că în ce priveşte dorinţele ţarului şi scrisoarea cu copia în limba latină, asta ştie kolaiul, el va da răspuns la toate, dar ei nu ştiau dacă va fi în scris sau nu.

În ziua de 23 august i s-a trimis solului, din partea hanului, o masă asemănătoare întru totul cu cele de mai înainte. În aceeaşi zi a venit askaniama şi i-a spus solului că bogdihanul a îngăduit să rămână încă până în ziua de 4 a lunii următoare, deoarece cazacii s-au obosit mult. Şi dacă ar fi fost vorba numai despre sol, bogdihanul ar fi poruncit să plecăm până într-a treia zi după primirea darurilor: „fiindcă domnia-ta nu l-ai cinstit pe bogdihan şi nu te-ai aşezat în genunchi". Solul a spus: „Dacă porunca bogdihanului ar fi să plec astăzi, noi am pleca şi acum, însă un lucru care ar atinge cinstea ţarului eu nu pot să fac şi nici nu este de închipuit, căci orice om care îşi slujeşte cu credinţă împăratul trebuie să lupte până la moarte pentru cinstea lui. Dacă bogdihanul ar fi hotărât ca noi să plecăm, am fi plecat, căci nu am venit cu sila şi nici nu vom pleca siliţi. Pe Naun însă nu am fost primit cu asemenea vorbe din partea lui askaniama. Dacă ne-ar fi spus: «Mergeţi înapoi, bogdihanul nu a dat poruncă să fiţi primiţi», eu nu aş fi venit încoace cu de-a sila." Le-a vorbit apoi despre dorinţele ţarului, pe care le-a dat scrise în latineşte, şi a întrebat dacă s-a făcut vreun răspuns. Ei au spus că încă nu s-a dat nici un răspuns la ele, dar când va fi vreunul, vor veni să-l înştiinţeze. La fel le-a spus că ne-au dat podvezi puţine şi de aceea să îngăduie cazacilor din Selenginsk şi altora, cam treizeci de oameni, să plece direct la Selenginsk, fiindcă şi acelora şi podvezilor le va fi mai uşor. Askaniama a răspuns cerând o dovadă scrisă din partea solului că, dacă hanul va îngădui aceasta şi dacă li s-ar întâmpla ceva cazacilor pe drum, bogdihanului nu i se va aduce nici un fel de învinuire şi nu va fi întrebat de nimic. Solul a spus că ar putea să le dea nişte însoţitori până la oraşele de graniţă, iar de acolo înainte îşi vor purta singuri de grijă, fiindcă mulţi au mai fost în China în anii

trecuţi şi cunoşteau drumul. „O scrisoare însă, eu nu văd de ce să dau, fiindcă ar fi un lucru necuviincios." Şi askaniama a cerut asta ca să aibă pricină să tărăgăneze plecarea. În ce-i priveşte pe iakuţi, pe tălmaci şi alte treburi, a spus că răspunsul se va da la graniţă, atunci când solul va ajunge la Naun. În ce priveşte rămânerea unor oameni aici, în oraşul împărătesc, pentru a vinde mărfurile din vistieria ţarului, a spus că asta nu stă în puterea lui şi nici nu poate să-i spună bogdihanului, dar cea care se ocupă cu astfel de treburi este Cancelaria mongolilor, care este mai mare, şi să ceară acolo. Askaniama a mai spus că el se pregăteşte de drum, ca să-l însoţească pe sol până la Naun, ca mai înainte, şi că nu mai are timp să-l viziteze mai des, dar când va fi vreo poruncă de-a hanului, îndată va veni să-i dea de ştire. Şi a plecat.

În 24 august solul a trimis un grămătic şi un tălmaci la alihamba, la Cancelaria mongolilor, şi le-a poruncit să spună: „Potrivit poruncii bogdihanului, voi nu ne veţi da mai multe podvezi decât la venire, dar în atâtea care câte am avut atunci nu se pot încărca toate mărfurile, fiindcă oamenii au cumpărat lucruri mai grele. De aceea vă rugăm să îngăduiţi să plece pe drumul Selenginskului treizeci de cazaci, cărora să li se dea însoţitori până la graniţa chineză. Dar dacă acelor oameni nu le veţi da voie să plece, atunci să ni se dea căruţe destule pentru a putea încărca toate mărfurile". Alihamba a răspuns că acelor treizeci de oameni nu le dă voie să plece pentru că, dacă li s-ar întâmpla vreun rău, i s-ar face o mare necinste bogdihanului. El, alihamba, se va sfătui cu askaniama şi va da răspunsul în ceea ce priveşte dorinţele ţarului. A mai spus că toate celelalte sunt cercetate de kolai şi ei vor da un răspuns.

La 25 august solul i-a trimis pe grămătic şi pe tălmaci la cancelarie la alihamba şi la askaniama, dar acolo nu era nimeni, în afară de diacii de rând, cărora le-au spus să-i înştiinţeze pe alihamba şi pe askaniama să dea răspunsurile pentru scrisoare şi pentru cele cerute de ţar, iar diacii făgăduiră să trimită un grămătic la ei.

Tot în 25 august a venit un zargucei la sol şi l-a poftit la a treia masă, în acelaşi loc unde a fost şi în 7 iulie. La masa aceea a asistat vărul lui askaniama. Închinându-se ca mai înainte, s-au aşezat şi au mâncat, iar mâncărurile au fost în totul asemănătoare cu cele de la mesele dinainte. În aceeaşi zi a murit cazacul din Nercinsk Ivan Starodubţov, care a fost îngropat în acelaşi loc, iar de la cancelarie s-au trimis coşciug şi mătase ca mai înainte.

În ziua de 26 august a trimis la cancelarie un grămătic şi un tălmaci, cărora le-a poruncit să ceară răspunsul la dorinţele ţarului, cele pe care le scrisese în limba latină, precum şi o copie după scrisoarea pe care hanul doreşte să o trimită ţarului, tot în latineşte. Şi alihamba i-a spus grămăticului: „Dacă bogdihanul va binevoi să trimită un răspuns la dorinţele ţarului, o va scrie în scrisoarea sa, ori va răspunde prin viu grai. Ceea ce cere solul, o copie în limba latină după scrisoarea bogdihanului, se poate da, fiindcă voi nu înţelegeţi limba noastră." Grămăticul l-a mai întrebat pe alihamba dacă s-a dat poruncă de învoire ca treizeci de oameni să poată pleca pe drumul Selenginskului, fiindcă s-au dat podvezi puţine. Alihamba a răspuns că îl va întreba pe askaniama şi a doua zi va da toate răspunsurile.

29 august. La ceasurile trei din zi a venit la sol un zargucei ca să-i spună să meargă în Cetatea roşie, la bogdihan. Îndată ce au sosit caii, solul a pornit spre cetatea hanului şi, înainte de a ajunge la poarta unde a predat scrisorile ţarului, li s-a cerut să descalece. După puţin a venit zarguceiul şi le-a spus să intre pe poartă în curte, unde aşteptau doi kolai: unul, cel dinainte, celălalt, bătrânul nicant — de asemenea, şi alihamba, fiindcă atunci askaniama era bolnav. Era şi iezuitul. Când solul s-a apropiat de ei, unul din kolai i-a spus să se aşeze în genunchi, împreună cu toţi oamenii săi, pentru ascultarea poruncii hanului şi a răspunsurilor.

Solul a întrebat: „Aveţi un răspuns al bogdihanului la scrisorile ţarului şi la dorinţele pe care vi le-am dat?" Ei au

răspuns că ukazul hanului cuprindea totul, dar trebuia să se aşeze în genunchi. Solul nu a vrut, dar atunci curtenii din Moscova, feciorii de boieri şi cazacii au început să-i spună să îngenuncheze şi să se poarte după voia lor, aşa cum doreau chinezii. Solul şi-a aşezat perna şi a îngenuncheat, iar kolaiul a început să vorbească în limba chineză. Alihamba repeta după el în limba mongolă tălmaciului nostru, spunând că bogdihanul nu vrea să-i răspundă măriei-sale ţarul prin scrisoare din două pricini: „Întâi, pentru că domnia-ta te-ai arătat nesupus, nevrând să primeşti darurile pentru măria-sa ţarul aşezat în genunchi, aşa cum fac la noi trimişii tuturor domnitorilor vecini ai împărăţiei, şi nu îndrăznesc să discute nimic în legătură cu asta. Al doilea, în dorinţele ţarului pe care le-a scris bogdihanului, nu scrie nicăieri că-l va trimite pe Gantimur încoace, şi despre asta fusese scris şi în scrierea de mai înainte a bogdihanului. Până când măria-sa ţarul nu-l va preda pe Gantimur, nici bogdihanul nu vrea să-i mai scrie, deoarece nu vrea să înceapă nici o altă treabă până nu se lămureşte aceasta. Danilo Arşinski şi-a trimis oamenii aici şi l-a rugat pe bogdihan să trăiască în pace şi înţelegere cu ei la graniţă, făgăduind că îi va scrie măriei-sale ţarului în privinţa lui Gantimur şi că ţarul îl va preda, cu siguranţă. Acum, pe Gantimur nu l-aţi predat, iar la hotar nu este linişte şi, de aceea, nu are de ce să scrie. Iar în viitor, pe deasupra, nu numai că nu vom primi scrisori, dar nici solii, nici neguţători din partea măriei-sale ţarului, până nu vor fi împlinite aceste trei dorinţe: întâi — Gantimur să fie trimis aicea însoţit de un sol de al vostru; al doilea — acel om să fie de înţeles şi să facă tot ce îi poruncim, după obiceiul nostru şi să nu se împotrivească cu nimic; al treilea —- în toate locurile de hotar, unde locuiesc oamenii ţarului vostru, să fie de aici înainte pace mereu." Solul a răspuns că să se facă voia înălţatului bogdihan: „Dacă nu vede nici o pricină de mirare, fiindcă nu am primit darurile pentru măria-sa ţarul aşezat în genunchi, n-am făcut-o anume să-l necinstesc pe bogdihan, ci am apărat cinstea împăratului meu, aşa cum trebuie orice slujitor credincios să

apere cu dârzenie faima stăpânului său. În toată lumea şi în împărăţia noastră, în felul acela primesc darurile doar supuşii, şi nu împăraţii de o seamă. Eu am făcut mai înainte tot ce a poruncit bogdihanul şi nu m-am împotrivit cu nimic atâta timp cât am văzut că nu se atingea cu nimic cinstea măriei-sale ţarul. Când cinstea lui a fost în joc, v-am spus-o numai — şi nu l-am jignit cu nimic pe bogdihan — că nu pot să fac acel lucru, fiindcă măritul nostru ţar nu este supusul nimănui şi nici mai mic decât împăratul vostru, ci deopotrivă. În ce-l priveşte pe Gantimur, v-am spus-o şi mai înainte, nu o singură dată, că măria-sa ţarul nu a înţeles cele scrise de bogdihan în scrisoarea lui şi de aceea nu a dat nici un răspuns. Mai mult, a trimis înapoi scrisoarea pentru a fi tălmăcită. Dacă ar fi înţeles-o, ar fi trimis răspunsul prin mine şi ar fi spus şi prin viu grai dacă îl predă sau nu". Solul ar fi vrut să răspundă că măria-sa ţarul nu va preda niciodată pe vreunul din supuşii lui, dar curtenii din Moscova, feciorii de boieri şi cazacii l-au rugat pe sol să nu spună că nu-l va da pe Gantimur, fiindcă este supusul său, ci să propună ca bogdihanul să-i scrie măriei-sale ţarului, şi cum va fi voia măriei-sale, aşa se va face. Şi solul a spus: „Aşa cum a scris şi mai înainte în privinţa lui Gantimur, poate să o scrie şi acum. Dacă în ceea ce mă priveşte bogdihanul va arăta că nu am vrut să primesc darurile pentru măria-sa ţarul, aşezat în genunchi, şi orice altceva vrea să scrie despre mine, că eu nu m-am supus obiceiurilor voastre, voi primi cu toată cinstea şi o astfel de scrisoare. Dar cum aş putea să mă întorc şi fără scrisoare, şi fără vreun răspuns? Ce să-i spun măriei-sale ţarul când voi fi întrebat cui am dat darurile şi scrisoarea măriei-sale? De aceea, eu nu voi pleca în nici un chip fără scrisoare." Ei au răspuns: „Ai vorbit destul de clar că vrei să rămâi aici şi că nu pleci fără răspuns. Bogdihanul poate trimite prin domnia-ta o scrisoare măriei-sale ţarul, numai că este dificil pentru că domnia-ta ceri o copie în limba latină de pe scrisoare, ca să ştii în ce fel scrie bogdihanul măriei-sale ţarul. Bogdihanul nu va încuviinţa în nici un caz aceasta, fiindcă nu domnia-ta ne vei învăţa cum să

scriem, ci noi înşine ştim cum şi ce trebuie scris." Solul l-a rugat pe iezuit să-i mai traducă o dată, fiindcă înţelegea prost cele traduse de tergimanul nostru. Iezuitul i-a răspuns că nu îndrăzneşte să vorbească până nu îi spun ei, căci, deşi au obiceiuri barbare, totuşi trebuia să le asculte porunca. Solul le-a spus: „Tălmaciul meu nu este prea priceput, şi porunciţi să-mi vorbească iezuitul" şi ei i-au poruncit să o facă. Prin iezuit solul le-a spus: „Am văzut că bogdihanul şi kolaii vorbesc cu asprime şi mânie, dar o fac împotriva dreptului, fiindcă la toate popoarele, nicăieri nu li se vorbeşte răstit solilor şi nu sunt duşmăniţi fiindcă apără cu dârzenie cinstea împăraţilor lor. El a auzit mai înainte că ei sunt oameni curtenitori şi nu se aştepta să i se vorbească cu mânie. Dacă cer o copie în limba latină după scrisoarea hanului, nu o fac pentru a-l învăţa cum să scrie, ci din două pricini: întâi — pentru a nu se mai întâmpla ca mai înainte că bogdihanul şi-a scris scrisoarea sa către măria-sa ţarul doar în limba bogdoiţilor şi de aceea nici până astăzi nu se ştie ce era scris în ea, în timp ce, dacă voi aveă o copie în limba latină după scrisoare, eu voi şti ce se cuprinde în ea, deci va şti şi măria-sa ţarul, putând deci să răspundă în timp potrivit. Aceasta v-am scris-o şi în cele douăsprezece dorinţe ale ţarului. A doua pricină este ca nu cumva să se afle în scrisoare vreo vorbă aspră sau ceva ce nu s-ar cuveni şi ar putea atinge cinstea măriei-sale ţarul. De asemenea, pentru a vedea dacă au fost scrise în întregime toate titlurile, atât ale măriei-sale ţarul, cât şi ale înălţatului bogdihan, şi dacă a fost deopotrivă respectată cinstea amândoror împăraţilor. Despre asta ar trebui să hotărâm într-o discuţie, cum vor fi scrise în viitor titlurile de către împăraţi între ei. V-am spus şi mai înainte despre asta din partea măriei-sale ţarul şi v-am dat şi în scris în dorinţe, fiindcă obiceiul voştru se îndepărtează mult de al nostru, noi ţinând spre cinstire, iar voi — spre umilire. Dăcă nu am fi vorbit despre asta mai înainte, aţi fi zis că solul nu v-a spus, pentru a avea prilej de gâlceavă. Însă, lăsând asta, şi eu am văzut că voi socotiţi la fel că este un lucru însemnat şi aţi iscodit îndeaproape cum au scris

bogdihanului unii împăraţi, iar askaniama nu mi-a dat pace când am fost pe Naun până când nu i-am spus cum îi scrie şi ce îi scrie măria-sa ţarul — bogdihanului. Dar şi domnia-ta, alihamba, venind de la bogdihan în întâia zi, împreună cu askaniama, nu ai plecat până nu ţi-am dat o tălmăcire în latineşte după scrisoarea măriei-sale ţarului. Şi deşi am dat-o, voi nu aţi crezut cele spuse de mine, până când aţi căpătat scrisorile cele adevărate ale măriei-sale ţarului. Aşa v-aţi încredinţat că nu era scrisă acolo nici o vorbă de ocară. Aşa cum voi apăraţi cinstea hanului vostru, tot aşa trebuie şi eu să păzesc cinstea stăpânului meu şi să mor pentru ea. Din această pricină cer o tălmăcire în limba latină". Ei au răspuns: „Aşa cum domnia-ta aperi cu străşnicie cinstea împăratului domniei-tale, aşa facem şi noi, iar ceea ce ai spus că bogdihanul ar putea să-i scrie vreo vorbă de ocară ţarului, ai rostit o necuviinţă, deoarece măria-sa ţarul i-a scris bogdihanului cu toată prietenia şi dragostea. Cum ar putea oare să-i scrie bogdihanul în alt chip ţarului? În afară de asta, deşi bogdihanul a dorit să-i trimită ţarului o scrisoare prin domnia-ta, totuşi nu ai primit acea scrisoare potrivit obiceiului nostru, ci ai fi vrut să o iei aşa cum ai luat şi darurile, ceea ce ar fi fost o mare necinste şi noi nu puteam în nici un chip să-ţi dăm domniei-tale în acelaşi fel scrisoarea bogdihanului, pe care noi îl cinstim mai mult decât orice pe lume." Solul a spus că ei se depărtează de la miezul lucrurilor. „Una este scrisoarea, şi alta sunt darurile. Scrisoarea o voi primi şi mă voi purta cu toată cinstea, după cum se va vedea, numai să nu fie cumva ştirbită cinstea măriei-sale ţarul. De aceea, îl rog pe bogdihan să binevoiască să mi se înmâneze odată cu scrisoarea şi o tălmăcire în latineşte, ca să văd dacă în ea nu este vreo pricină pe care, împreună cu Sfatul vostru, să o îndepărtăm şi în viitor să se scrie între cei doi mari împăraţi în felul în care s-a scris în legătură cu asta şi în scrisoarea ţarului către bogdihan privitor la titluri şi denumiri. Dacă bogdihanul nu binevoieşte să-mi dea o tălmăcire în latineşte, să fie după voia lui, însă voi aduceţi-i la cunoştinţă vorbele mele, deoarece

ar fi mai bine pentru amândouă ţările să se ştie în ce fel scrie bogdihanul măriei-sale ţarului şi să se dea o pildă despre cum să se adreseze în viitor unul altuia". Atunci zarguceiul s-a întors către curtenii din Moscova, către fiii de boieri şi către cazaci, întrebându-i: „Dacă bogdihanul ar scrie o scrisoare măriei-sale ţarului, o veţi primi cu cinstea pe care o vom cere noi?" Şi ei au strigat cu toţii: „O vom primi". Zarguceiul a mai întrebat de mai multe ori acelaşi lucru, şi ei i-au răspuns cu aceleaşi vorbe. Atunci solul s-a întors spre curtenii din Moscova şi către fiii de boieri şi le-a spus tuturor: „Dacă în scrisoarea către măria-sa ţarul se va găsi vreo vorbă de necinste, nu o voi primi niciodată, fiindcă la Moscova eu voi răspunde, nu voi". Unii dintre fiii de boieri au spus însă: „Orice ar fi scris în scrisoare, noi o vom primi, dacă tu nu vei voi". Solul a început iarăşi să le spună kolailor că în ceea ce priveşte scrisoarea să fie aşa cum voieşte bogdihanul, dar ce răspuns au din partea lui la cele douăsprezece dorinţe pe care le-a dat în scris din partea măriei-sale ţarul? Ei au zis că nu numai că nu s-a făcut nici un răspuns la acele dorinţe, „dar nici pentru orice altceva nu se va face, până când nu se vor împlini cele trei cereri arătate mai sus: adică Gantimur să fie trimis aici cu un sol, acel sol să se poarte aşa cum îi vom cere noi, potrivit datinei noastre străbune, iar oamenii voştri din ţinuturile de hotar să trăiască în pace cu oamenii noştri. Când aceste trei cereri vor fi împlinite din partea ţarului, atunci, fie domnia-ta, fie altul, să vină din nou, şi nu numai cele douăsprezece dorinţe ale ţarului, ci chiar o sută douăzeci, dacă ne-ar fi trimise, vor fi primite de bogdihan". Solul a mai întrebat despre vitele de povară, despre călăuza Tokultei, despre podvezi, despre îngăduinţa de a pleca prin Selenginsk, ce răspunsuri au în legătură cu acestea? Ei au răspuns că sunt treburi mărunte şi că li se va da un răspuns de la Cancelaria mongolilor, dar acum se duc la bogdihan, sus, „pentru a-i aduce la cunoştinţă vorbele domniei-tale". Şi când solul s-a ridicat şi s-a dus în foişor, ceilalţi cu mare greutate au putut să se ridice din genunchi, fiindcă stătuseră mai mult de

două ceasuri în ploaie îngenuncheaţi pe piatră. După ce kolaii au plecat sus, şi solul s-a întors în foişor, la locul său de mai înainte, cam la un ceas de aşteptare a venit alihamba şi i-a spus să se întoarcă la Curtea solilor, iar despre celelalte treburi, răspunsul îi va fi dat la vreme. Şi solul, împreună cu zarguceiul, au încălecat şi au plecat la curte. Pe drum solul s-a întâlnit cu iezuitul alihahava, care i-a spus că nu îndrăzneşte să vorbească mult cu el, fiindcă „unii din oameni m-au pârât lui alihamba şi lui askaniama că îi împărtăşesc solului toate tainele ţării chinezeşti". Şi i-a mai spus ca solul să le ceară, chiar dacă va fi noapte, să-i cerceteze toate treburile şi mâine să-i dea răspunsul, apoi s-a îndepărtat.

În poruncile măriei-sale ţarul era scris în mai multe locuri că, dacă în vreuna din scrisorile chinezilor s-ar spune în scris ceva ce ar necinsti numele ţarului, solul să discute cu dregătorii chinezi în aşa fel încât acesta să fie cinstit şi înălţat. Cu sfetnicii hanului trebuia, de asemenea, să se înţeleagă în ce limbă să scrie ţarul scrisorile către bogdihan, la fel şi bogdihanul către măria-sa, pentru ca ele să fie înţelese întru totul în amândouă părţile, şi că scrisorile către măria-sa ţarul puteau să le scrie şi în latineşte sau turceşte. De asemenea, trebuia să le dea în scris titlurile măriei-sale ţarul şi modul de adresare, aşa cum vor trebui să se adreseze ţarului în viitor, primind din partea lor în schimb modul în care doreşte hanul să i se scrie titlurile şi denumirile, dar să păzească îndeaproape ca în titlurile hanului să nu se adauge denumirea vreunui domnitor care stăpâneşte în împrejurimi şi prin asta să se işte vrăjmăşie în viitor împotriva ţarului din partea domnitorilor vecini. Dacă hanul chinez doreşte să trimită o scrisoare prin el, Nicolae, o scrisoare în care titlurile şi denumirile măriei-sale ţarul să fie scrise împotriva demnităţii lui, altfel decât le-a trimis în scrisoarea măriei-sale către han, micşorându-le, atunci el, Nicolae, trebuie să stăruie şi să se ţină dârz în legătură cu asta, pentru ca hanul chinez să poruncească să se scrie în scrisoarea lui toate titlurile şi denumirile măriei-sale ţarul,

întocmai cum le-a scris însuşi măria-sa. De asemenea, Nicolae să le spună sfetnicilor hanului că măria-sa ţarul este cinstit de toţi monarhii creştini şi musulmani din jur, care îi scriu măriei-sale cu adăogiri de vorbe de slavă la numele şi titlurile sale. Şi împăratul lor, bogdihanul, pentru a-şi arăta prietenia şi dragostea faţă de măria-sa ţarul, să poruncească să se scrie întru totul titlurile şi denumirile măriei-sale ţarul, la fel cum le-a scris însuşi măria-sa. În sfârşit, el, Nicolae, fiind la hanul chinez, să caute cu stăruinţă şi din toate puterile ca în scrisoarea hanului să fie trecute denuminile şi titlurile măriei-sale ţarul potrivit cinstei şi demnităţii lui. De la mandarini să ia felul cum să i se scrie în viitor titlurile şi denumirile hanului în scrisorile măriei-sale ţarul, dar să nu reiasă că el ar fi stăpânul întregii lumi, nici să ia titlurile altor cârmuitori vecini. Şi i s-a dat şi o listă lui Nicolae despre felul în care îi scriau în scrisorile lor marii domnitori vecini creştini şi musulmani.

Toate cele arătate mai sus, cereri şi porunci, solul le-a spus curtenilor, feciorilor de boieri şi cazacilor, spre a dovedi că el, solul, nu ceruse cu de la el putere o copie de pe scrisoarea hanului, ci după porunca măriei-sale ţarul, şi că în viitor ei să nu i se mai împotrivească şi să nu se mai poarte aşa cum au făcut-o în ziua trecută în faţa chinezilor, când în curtea hanului au vociferat şi au spus că sunt gata să primească scrisoarea aşa cum doresc chinezii, căci în felul acesta nu-i făceau ruşine lui, solului, ci îl necinsteau pe însuşi măria-sa ţarul.

În ziua de 30 august a venit de sus de la han cu mare pompă kolaiul cel mare, care primise scrisoarea măriei-sale ţarul la sosirea solului, împreună cu alihamba şi cu iezuitul alihahava, călare pe cai, de pe care au descălecat departe în faţa porţilor Curţii solilor. Solul, auzind că sosesc, le-a ieşit în întâmpinare cu mult şi le-a arătat toată cinstirea, poftindu-i să meargă înaintea lui spre casă. Kolaiul însă nu a vrut şi a spus: „Domnia-ta eşti oaspetele nostru şi noi îi cinstim pe oaspeţi întotdeauna". Şi a mai spus multe asemenea vorbe şi nu a vrut să meargă înaintea solului. Când au ajuns în casă şi s-au aşezat, i-au spus solului

să nu se supere că ieri în oraşul hanului a aşteptat toată ziua în ploaie şi s-a chinuit cu ei. Solul le-a răspuns: „Chiar daca mi-a fost greu, totuşi pentru treburile celor doi mari împăraţi şi pentru ţările lor am făcut-o şi oboseala n-am simţit-o, fiindcă măritul nostru ţar de aceea ne-a trimis cu treburile împărăţiei atât de departe. Şi chiar dacă am fi fost obosiţi, să dea Dumnezeu ca toate treburile să se împlinească cu bine". Kolaii au răspuns că şi ei doresc acelaşi lucru. De aceea, bogdihanul i-a trimis „la domnia-ta, solule, ca să îţi spunem câteva lucruri. Numai domnia-ta să-i chemi pe curteni şi pe feciorii de boieri ca să audă şi ei." Şi venind în casă curtenii şi feciorii de boieri, dintre ei lipsea fiul de boier Sava Jamotin, li s-a spus că marele mandarin şi alihamba au vrut să fie de faţă, pentru a le vorbi. Ei au arătat că un om încă nu a venit. Şi când Sava Jamotin a sosit şi el, mandarinul a început să vorbească în limba chineză. Alihamba i-a tălmăcit spusele în limba mongolă şi a poruncit tălmaciului nostru să ni le redea în limba rusă. Tălmaciul a început să rostească în ruseşte cuvintele kolaiului. Solul, văzând că tălmaciul nu înţelege unele vorbe, i-a chemat şi pe toţi ceilalţi tălmaci mongoli, dar nici aceştia nu au putut să grăiască ceva clar. Atunci, văzând cât de însemnate sunt cele spuse de kolai, dar că tălmacii noştri nu sunt în stare să le redea cu limpezime, solul l-a rugat pe kolai să îi spună aceleaşi vorbe iezuitului în limba chineză, iar iezuitul să le spună în latineşte, pentru ca solul să le înţeleagă mai bine. Kolaii au convenit să spună aceleaşi vorbe în limba latină şi iezuitul le-a repetat spre înţelesul deplin. Totuşi, solul, pentru o mai bună înţelegere a celor spuse, ceea ce auzea de la iezuit în latineşte îi spunea în ruseşte tălmaciului lor, care repeta în mongolă cuvânt cu cuvânt lui alihamba. Astfel, cuvânt cu cuvânt, legându-se tot ce i-a spus iezuitul în limba latină solului şi apoi s-a întors în mongolă, a fost întocmai cum scrie mai jos: „Cele ce s-au vorbit ieri în oraşul hanului cu solul, ca şi cele ce ai întrebat domnia-ta, adică dacă avem copia în latineşte a scrisorii bogdihanului, ca să afli cum este scrisă scrisoarea către măria-sa ţarul, ca şi toate

celelalte cuvinte ale domniei-tale pe care ni le-ai spus, le-am adus la cunoştinţă Sfatului înţelepţilor noştri, dar bogdihanului nu i-am spus nimic. Sfatul nostru a cercetat multă vreme cele arătate şi a hotărât ca eu să vin la domnia-ta şi să-ţi aduc la cunoştinţă cum este vechiul nostru obicei, care de veacuri stă împământenit în împărăţia noastră. Domnia-ta să cântăreşti şi să judeci vorbele noastre şi, dacă poţi să primeşti scrisoarea bogdihanului pentru împăratul domniei-tale după datina noastră, să ne-o spui şi îndată o vom aduce la cunoştinţă bogdihanului, care ar putea fi înduplecat să scrie el însuşi măriei-sale ţarului. Obiceiul nostru şi datina sunt cuprinse în trei hotărâri:

Întâi, orice sol venit la noi în China trebuie să vorbească aşa ca şi cum ar veni dintr-un loc umil şi supus, înălţându-se către altarul cel înalt, spre tron. Iar noi, aducându-i la cunoştinţă bogdihanului despre sosirea oricărui sol, la fel îi spunem că din cutare împărăţie, dintr-un ţinut umil, a venit la preaînălţatul vostru tron cu rugămintea de a fi miluit.

Al doilea punct este că orice dar, din partea oricărui împărat, care se trimite prin solii aceluia bogdihanului, noi nu le numim daruri, ci în registre le înscriem drept biruri sau isak, spunând că: «Au trimis pentru domnia-ta, înălţate bogdihan, cutare împărat, birul său», şi nu daruri.

Al treilea punct este: darurile din partea hanului sau darurile pe care le dăm în schimbul celor aduse de la alţi împăraţi pentru bogdihanul, noi nu le numim daruri, ci spunem că «înălţimea-sa bogdihanul le trimite drept răsplată pentru slujbele pe care le-au făcut împărăţiei sale».

Cele trei hotărâri mai sus scrise şi cele ce urmează trebuie să fie recunoscute, şi orice sol care vine la noi trebuie să le primească fără împotrivire. Iată cum scrie răspunsul către orice împărat, potrivit obiceiului nostru: el întocmeşte scrisoarea ca de la un prea înalt tron către unul mai umil. Despre daruri scrie că sunt bir, despre acelea pe care le-a adus domnia-ta, se spune că le-a primit.

Despre darurile din partea bogdihanului şi despre darurile de răspuns pentru cele aduse, se scrie: «De aceea, ţi-am trimis ţie şi întregii tale împărăţii pentru slujbele ce ne-aţi adus, mila şi răsplata noastră».

Acestea sunt cele trei hotărâri pe care am fost trimis să le spun domniei-tale, pentru că ieri ai cerut de la noi o tălmăcire în latineşte după scrisoarea bogdihanului, spre a vedea să nu fie cuprinsă în ea vreo vorbă necuviincioasă pentru împăratul domniei-tale. De asemenea, domnia-ta ai spus că nu pleci de aici fără scrisori, şi de aceea acum ţi-am arătat pe larg cele de mai sus. Dacă domnia-ta poţi să primeşti scrisoarea, cunoscând cele trei hotărâri, atunci şi noi vom putea să-i aducem la cunoştinţă bogdihanului, care, aşa cum s-a împământenit din veac la noi, îi va scrie măritului tău împărat, deşi în scrisoare nu va fi nimic de spus decât că Gantimur trebuie să fie predat; până când nu va fi predat Gantimur, nu se poate face nici o legătură înfre cele două ţări şi nici începe. Iar domnia-ta, solule, să nu te mai miri că avem o astfel de tradiţie, şi spune-i împăratului tău că aşa cum în cer este un singur Dumnezeu, tot aşa pe pământ, Dumnezeul nostru bogdihanul şade în mijlocul pământului, înconjurat de toţi ceilalţi cârmuitori de ţări. Cinstirea acestuia noi nu o vom schimba, ci o vom păstra în veac".

Solul le-a mulţumit că l-au făcut să înţeleagă ce însemnează datina lor, felul cum scriu scrisorile şi că nu l-au pus în faţa acestui lucru şi nu l-au silit, ca mai înainte, când i-au dat darurile şi fără veste i-au poruncit să cadă în genunchi. Ei nu-i spuseseră nimic despre aceste lucruri şi despre obiceiurile lor, deşi în toate ţările se obişnuieşte să se arate solilor în scris şi prin viu grai fiecare lucru cu greutatea lui, şi atunci solul se gândeşte şi dă un răspuns, fiindcă fiecare îşi cunoaşte obiceiurile ţării şi stăpânului său, cărora le apără cinstea. Adeseori se învinge piedicile şi se împacă neînţelegeri mari, dacă se discută împreună. „Este însă de mare mirare că darurile trimise de măritul nostru împărat cu dragoste şi prietenie voi le numiţi bir, ca şi când el ar fi supusul vostru, când întreaga lume ştie că

marele nostru împărat primeşte el bir de la mulţi, dar nu plăteşte nimănui."

Kolaiul a spus: „Ştim şi noi că măritul împărat al domnieitale nu este supus bogdihanului, totuşi din veacuri străvechi s-a împământenit obiceiul nostru să vorbim şi să scriem aşa, şi nu-l putem schimba pentru nimica în lume. Mai ştim totuşi că măritul tău împărat, în scrisoarea pe care el a scris-o bogdihanului, spune la sfârşit: «Să nu se mire înălţatul împărat că denumirile şi titlurile lui nu le-am scris aşa cum se cuvine, fiindcă nu le-am ştiut. În viitor însă îi vom scrie denumirile şi titlurile lui cum trebuie, aşa cum le va scrie el însuşi.» Prin urmare, mi se pare că stăpânul domniei-tale ţi-a poruncit să păzeşti neştirbite obiceiurile noastre şi să primeşti scrisoarea bogdihanului, orice ar scrie în ea. Deci domnia-ta eşti cel care se împotriveşte, căci noi în felul acesta înţelegem scrisoarea măriei-sale ţarul".

Solul a spus că nu tăgăduieşte cele scrise de măria-sa, „însă el nu s-a gândit ca el să primească un obicei sau o scrisoare în care să fie atinsă cinstea ţarului. Şi nu scrie în scrisoare că măria-sa mi-a poruncit mie, solului, să nu mă împotrivesc cu nimic şi să fac tot ce-mi spuneţi. Măria-sa a scris în felul acela, fiindcă în toată lumea este obiceiul şi astfel statornicit dreptul popoarelor ca marii împăraţi să-şi arate prietenie între ei unul altuia şi când unul scrie altuia cu respectul cuvenit rangului, la fel şi celălalt face aşa cum se cuvine. Acesta este obiceiul păstrat în toată lumea şi nici un împărat nu îl calcă. Măria-sa ţarul a crezut acelaşi lucru şi despre bogdihan şi de aceea i-a scris. În ce priveşte darurile pe care le-a trimis, el nici nu le-a numit în scrisoare, potrivit obiceiului dintre toţi marii împăraţi. Acum însă noi am aflat de la voi marile şi trufaşele voastre cereri, aşa cum nu s-a mai auzit până acuma pe lume, din care nu numai că se atinge cinstea măriei-sale ţarul şi a împărăţiei sale, dar şi a celorlalţi mari împăraţi din lume. De aceea, daţi-ne timp să chibzuim până mâine şi vă vom da un răspuns hotărât dacă putem sau nu să primim scrisoarea în felul arătat de cele trei

hotărâri. În treburi atât de înalte, în nici un caz nu poate să fie pripit un răspuns dat unor oameni atât de sus-puşi".

Solul şi-a amânat anume răspunsul până dimineaţă, pentru a vedea ce-i vor spune şi vor hotărî ei.

Kolaiul a zis că vor aştepta până mâine, când ori el, ori alihamba va veni după răspuns. În timpul cât au fost la sol, tot ce au spus, au vorbit politicos şi liniştit, nu cu mânie cum vorbiseră în cetatea hanului, iar când au plecat de la sol, kolaii iarăşi nu au mers înaintea lui şi iarăşi nu au vrut să iasă din casă înaintea lui şi, până când nu a intrat solul în casă, nu au încălecat, cu toate că a plouat tot timpul. Apoi s-au dus. În timpul în care kolaiul a stat la Curtea solului, toţi chinezii şi tălmacii care se aflau acolo, când au auzit de numele lui, s-au risipit care încotro. După vizită, solul i-a întrebat pe tălmaci de ce s-au speriat aşa de tare, încât s-au împrăştiat cu toţii, şi ei au răspuns că, în China, acel kolai era mai de temut decât bogdihanul, el fiind al doilea om în împărăţie. De aceea, s-au înspăimântat şi se miră că a venit la sol, fiindcă niciodată nu se duce la nici unul din mandarini, nici chiar la fraţii hanului, şi tot timpul şade în preajma împăratului. „Este un semn că bogdihanul te cinsteşte foarte mult pe domnia-ta, fiindcă până acum kolaiul nu a fost trimis la nici un alt sol."

Iezuitul i-a scris solului printr-un slujitor al lui că nu cutează să vină să-l viziteze, dar el ştie că atunci când chinezii i-au spus că nu i-au adus la cunoştinţă hanului, au minţit, deoarece kolaii au chibzuit toată noaptea şi era şi hanul de faţă. „Iar după aceea i-a trimis la domnia-ta. Şi nici un kolai nu a vrut să vină, dar hanul în cele din urmă i-a poruncit marelui kolai să vină el însuşi. Ei s-au sfătuit astfel: dacă domnia-ta primeşti condiţiile lor şi scrisoarea scrisă în felul acela, ei îţi vor da voie să mai stai o săptămână, până când vor scrie ţarului din nou, dar dacă nu primeşti, vor porunci ca domnia-ta să pleci îndată din oraşul împărătesc, potrivit vechii lor tradiţii. Şi o fac mai ales pentru ca duşmanii lor nicanţi să vadă că, deşi sunt în război cu ei, nu se tem de un împărat vecin atât de puternic, încât să-şi

schimbe obiceiul." Iezuitul a mai scris că marele kolai nu va mai veni, şi răspunsul îl va lua alihamba.

În ziua de 31 august a venit la sol alihamba, împreună cu iezuitul alihahava, şi l-a întrebat de sănătate, spunând apoi că l-au trimis kolaii, pentru a căpăta răspuns la întrebările din ajun: „aşa cum am vorbit cu domnia-ta şi ne-ai făgăduit".

Solul i-a răspuns: „Noi am chibzuit în toate felurile cum ar fi cu putinţă să ne supunem acelor hotărâri şi nu am găsit nici un mijloc, nu numai să primim, dar nici să ne gândim, fiindcă, dacă am primi în felul acela o astfel de scrisoare şi asemenea condiţii, nu numai că pe neasemuitul nostru împărat şi împărăţia lui, dar chiar pe noi înşine ar însemna să ne recunoaştem drept supuşii voştri. O astfel de faptă nu numai că ar fi ruşinoasă pentru noi toţi, dar vom fi pedepsiţi cu moartea din partea împăratului nostru, fiindcă în toată lumea popoarele nu îşi apără mai mult şi nu cinstesc mai mult decât slava stăpânului lor, aşa cum şi voi înşivă vă străduiţi pentru împăratul vostru. Din această pricină rog ca măria-sa bogdihanul şi voi, sfetnicii săi, să nu vă mâniaţi pe noi, deoarece, chiar dacă am dori-o, nu putem şi nu îndrăznim să facem ceea ce ne cereţi domniile voastre." Dacă bogdihanul binevoieşte să-i scrie măriei-sale ţarului prin sfetnicii voştri de sfat o scrisoare ca de la prieten la prieten şi de la vecin la vecin, cu dragoste şi prietenie în acelaşi fel în care măria-sa i-a scris bogdihanului, şi cum este obiceiul în toată lumea, ca marii împăraţi să-şi scrie în acelaşi fel şi să se cinstească aidoma, şi dacă bogdihanul şi voi vă veţi îndupleca şi veţi scrie astfel încât în scrisoare să nu se strecoare ceva care ar micşora cinstea ţarului, o asemenea scrisoare o voi primi cu tot respectul şi măria-sa o va primi la fel, cu prietenie şi dragoste". Alihamba a spus că o asemenea scrisoare nu numai că nu o poate da, dar nici nu îndrăzneşte să-i spună bogdihanului ca în scrisoarea lui să se adreseze altcuiva ca unui egal, fiindcă, cu o zi înainte doar, ei declaraseră că bogdihanul este ca Dumnezeu pe pământ, iar în jurul lui stau toţi ceilalţi împăraţi din lume. Nu poate fi vorba să scrie o scrisoare de la egal la egal. Solul poate

vedea că nu este cu putinţă şi să se pregătească de drum, căci mâine va veni iarăşi să-i spună ce-au hotărât kolaii hanului. Solul l-a întrebat iarăşi despre dorinţele pe care le-a dat în latineşte, despre podvezi şi despre multe altele, dacă era din partea bogdihanului vreun răspuns la cererile lui, sau nu. Alihamba a spus că până când nu va fi predat Gantimur, nu numai că nu va fi nici un răspuns la dorinţele ţarului, dar nu se poate începe vorba nici pentru lucruri mai mărunte, aşa cum i-au spus şi kolaii cu trei zile în urmă în cetatea hanului. În ceea ce priveşte podvezile, vor vorbi askaniama şi alihamba şi vor da un răspuns. Alihamba a mai întrebat: „Câte cămile aţi cumpărat în oraşul împărătesc?" Solul a răspuns că a cumpărat cam o sută de cămile, dar nu pentru a căra mărfurile luate, ci pentru că auziseră de la oamenii noştri că multe cămile care rămăseseră pe Naun au pierit şi pentru a avea cu ce căra poverile de la Naun până la Nercinsk. „Aici însă, măriţi-ne chiar cu puţin numărul podvezilor, fiindcă oamenii mei au cumpărat mărfuri grele, kitaik, şi nu le pot transporta pe toate în căruţele pe care le-aţi dat. Oare putem lua căruţe cu chirie? Dacă le-aţi da voie oamenilor noştri să plece prin Selenginsk, şi lor, şi nouă ne-ar fi mai uşor". Alihamba a răspuns că se va duce la cancelarie şi se va sfătui cu askaniama şi va veni din nou a doua zi. Iezuitul a plecat, împreună cu alihamba.

În zilele acelea nu s-a mai vândut nimic, s-au făcut doar câteva schimburi cu samuri din vistieria ţarului, pentru marfă de alt soi, iar cazacii au făcut la fel cu ce mai aveau. Tălmacii au venit de mai multe ori la cazaci şi au întrebat dacă solul vrea să dea cinci mii de lani pentru piatra aceea, fiindcă ei s-au înţeles cu mandarinul. Oamenii solului i-au refuzat mereu, şi tălmacii au venit din nou şi au spus că au primit poruncă să o dea cu trei mii de lani şi iarăşi au fost refuzaţi, spunându-li-se că nu mai este nevoie de piatră.

Iezuitul a venit la sol după amiază şi i-a spus că „bogdihanul nu va admite în nici un caz să scrie scrisoarea aşa cum ai cerut domnia-ta, fiindcă el din firea lui iubeşte foarte mult onorurile

şi laudele. De aceea, s-a străduit mulţi ani şi a învăţat înţelepciunea chineză, încât puţini alţii se găsesc în China asemenea lui, şi el ştie că la chinezi nu preţuieşte nimic altceva mai mult decât învăţătura, mai ales a hanului lor. El este înzestrat şi pentru meşteşugul armelor, dar acum îşi îndreaptă toată atenţia spre învăţătură." Şi i-a mai spus iezuitul solului, sub jurământ, că ei ţineau atât de tare la cinstea hanului lor, încât, chiar dacă ar şti că din asta şi-ar pierde împărăţia, nici unul nu s-ar purta altfel decât s-a purtat cu veacuri în urmă şi nici în viitor nu vor face altfel, fiindcă sunt nişte barbari. Solul l-a întrebat pe iezuit dacă bogdoiţii se temeau de măria-sa ţarul şi de apropierea supuşilor săi, iar iezuitul a răspuns că bineînţeles că se temeau, dar Moscova este departe, şi mongolii erau încredinţaţi că o armată mare ar ajunge cu greu până aici, iar în preajma graniţelor trăiesc oameni puţini, care nu le-ar putea face nici un rău.

Solul l-a mai întrebat pe iezuit: „De ce întreabă ei cu atâta stăruinţă de Gantimur şi vor să-l ia de la noi şi ce câştig ar avea din asta?" Iezuitul a răspuns că „ei se interesează de Gantimur fiindcă, dacă nu-l veţi preda de îndată, ar putea găsi pricină de război şi vor nimici cetăţile Nercinsk şi Albazin din apropiere. Ei se laudă adesea că pe ruşii de pe Amur i-au nimicit de trei ori până la ultima rămăşiţă. Astfel ei cred că pot să-i învingă şi acuma". Despre rubin a spus că mandarinul chinez nu-l va da cu mai puţin de două mii de lani, şi că piatra poate fi cumpărată numai prin intermediul tălmacilor, căci fără ei nu se poate.

În ziua de 1 septembrie, anul 7185 (1676), dis-de-dimineaţă, iezuitul şi-a trimis slujitorul la sol cu o scrisoare în care spunea că Sfatul cel mai înalt al hanului a chibzuit toată noaptea şi au hotărât ca la sfârşitul zilei „domnia-ta, solule, să fii scos din oraşul de scaun". Puţin după aceea, cam la un ceas, a venit şi iezuitul şi a spus că l-a trimis alihamba, care i-a poruncit să întrebe: „Este timpul potrivit să vină până la domnia-ta, căci alihamba aşteaptă în apropiere la cancelarie?"

Solul i-a răspuns să meargă la alihamba şi să îl roage să poftească. Alihamba a sosit îndată, şi după ce l-a întrebat de

sănătate, a început să-i spună că: „Cererea domniei-tale de ieri ca bogdihanul să scrie ţarului în acelaşi fel cum i-a scris acesta, aşa după cum se obişnuieşte la voi, am adus-o la cunoştinţă sfetnicilor, şi ei nu numai că nu îndrăznesc să o facă, dar nu cutează nici să i-o spună bogdihanului, fiindcă în astfel de treburi, acelaşi răspuns pe care l-au dat până acum îl vor da şi în viitor, şi nu va fi schimbat nici peste veacuri. Şi pentru că sfetnicii au văzut că s-au încheiat toate treburile dintre cei doi mari împăraţi şi pentru că noi nu obişnuim să vă mai ţinem, trebuie să plecaţi la sfârşitul zilei, mai ales că totul este pregătit, din porunca bogdihanului. Înainte însă de plecarea domniei-tale, marele kolai ne-a poruncit ceea ce ţi-a spus şi mai înainte, adică să îi aduci la cunoştinţă măriei-sale ţarului să îl trimită pe Gantimur însoţit de un sol, fiindcă, dacă bogdihanul ar fi scris o scrisoare, n-ar fi spus altceva decât despre Gantimur. Aceasta se poate spune ţarului şi prin viu grai, dar să nu se mai întâmple ca mai înainte, când li s-a spus cazacilor să vorbească despre Gantimur, dar ei nu au făcut-o. Al doilea, dacă măria-sa ţarul binevoieşte în viitor să trimită soli la noi, sau pe oricine altcineva, să le poruncească să nu se împotrivească la nimic din cele ce îi vom spune noi. Al treilea, ţarul să poruncească cu asprime cazacilor săi care trăiesc în apropierea graniţelor noastre să nu-i mai vateme pe oamenii noştri în nici un chip, fiindcă de aici nu va ieşi nimica bun. Şi dacă măria-sa ţarul va împlini aceste trei hotărâri, atunci sau prin domnia-ta, sau prin altcineva, bogdihanul se jură să-i împlinească nu numai cele douăsprezece dorinţe ale sale pe care domnia-ta ni le-ai dat, ci chiar şi altele, orice ar dori. Până când însă cele trei cereri ale bogdihanului nu vor fi împlinite, nici un om din Rusia sau din apropierea graniţelor să nu vină la noi cu nici un chip şi cu nici o treabă, fiindcă aceasta este porunca bogdihanului."

Solul i-a răspuns lui alihamba: „Ceea ce kolaii au hotărât să mi se aducă la cunoştinţă ca să îi spun măriei-sale ţarului, chiar dacă nu îmi spuneaţi, măritului meu împărat i-aş fi spus despre toate cele petrecute aici. Facă-se voia bogdihanului şi a

şfetnicilor săi. Eu, şi fără scrisoarea hanului, îi voi spune totul măriei-sale ţarului. Mai greu este cu ceea ce mi-aţi spus despre plecarea neaşteptată, fiindcă, după cum însuţi vezi domnia-ta, eu nu m-am pregătit cu nimic. Aţi fi putut să ne-o spuneţi mai înainte cu două sau trei zile, aşa cum se face în alte împărăţii cu solii; iar pe deasupra nici nu vedem în faţa porţilor carele, în care s-ar putea ca mărfurile noastre nici să nu încapă. Dacă nu vor fi îndestulătoare, este nevoie de timp spre a se mai aduce şi altele. Dacă ne veţi da soroc până mâine, ca să adunăm totul, de dimineaţă sau chiar în timpul nopţii vom ieşi din oraşul împărătesc, fiindcă aici nu avem pentru ce mai sta".

Alihamba a spus că hanul poruncise să se dea încă zece căruţe peste câte avuseseră înainte şi că în total vor fi şaizeci. „Noi credem că lucrurile voastre vor încăpea în aceste şaizeci de care, fiindcă cele de aici încarcă mai mult decât cele mongole. Drept pristavi, bogdihanul a poruncit să meargă cu voi până la Naun askaniama, doi zargucei şi un sotnic. Acuma însă askaniama este bolnav şi nu vor pleca împreună cu voi decât zarguceii şi ceilalţi, iar askaniama vă va ajunge pe drum. În privinţa celor spuse de domnia-ta, că de ce nu v-am anunţat mai înainte şi să-ţi dăm voie să stai până dimineaţă, ca şi despre anunţarea din timp a solilor în alte ţări, noi nu avem un asemenea obicei. La noi, în cea din urmă zi, când dă poruncă bogdihanul, noi o şi aducem la cunoştinţă solilor. În ceea ce priveşte rămânerea domniei-tale până mâine, nici să nu te gândeşti la aşa ceva, căci aşa cum în cer este un singur Dumnezeu, şi vorba bogdihanului este tot una, şi nu poate fi schimbată. De aceea domnia-ta vei pleca chiar acum, pentru ca astă-seară să fiţi ieşiţi din Pejin. Locul de popas nu este departe, şi a fost hotărât pentru domnia-ta în oraşul Tung, numit în limba mongolă Baian-Sume, aflat la o depărtare de patruzeci de verste de ale noastre sau treisprezece verste ruseşti de ale voastre, aşa că veţi izbuti să ajungeţi chiar înainte de a se întuneca, fiindcă porunca bogdihanului trebuie să se împlinească. Pentru podvezi, plec îndată la cancelarie, de unde le voi îndruma şi

voi face tot ce trebuie pentru plecarea domniei-tale". Solul răspunse că atât în oraş cât şi în afară este noroiul foarte mare, şi carele se vor rupe, şi vor fi siliţi să înnopteze acolo, şi-i era frică să nu se săvârşească vreun furt. Alihamba a răspuns că nu era cu putinţă să se întârzie nici dacă ploua şi era noroi, sau orice ar fi, deoarece trebuie să plece de îndată. Văzând că trebuie să plece pe nepregătite, fiindcă puteau să-l gonească şi cu de-a sila, solul i-a spus să trimită îndată podvezile, „iar eu voi face tot ce-mi va fi în putinţă, deşi este greu, şi voi pleca". După aceea, alihamba s-a salutat cu solul cu toată curtenia, dorindu-i călătorie fericită, şi l-a întrebat când va sosi răspunsul măriei-sale ţarului. Solul i-a răspuns că poate după doi ani şi jumătate sau trei, după care alihamba a plecat.

După un ceas, au venit zarguceii, care au adus şaizeci de care şi o sută treizeci şi patru de cai, pentru fiecare om un cal, dându-i un cal şi prizonierului, pe care l-au înscris la cancelarie, fiindcă nici un străin nu putea ieşi în afara oraşului împărătesc, dacă nu fusese înscris în registrul celui dintâi oraş de la zid.

În zilele acelea de sfârşit de august până la 1 septembrie, au venit în ograda solului mulţi fruntaşi chinezi, slugile mandarinilor şi neguţători, care i-au propus solului să cumpere mărfurile rămase, samuri, colţi de morsă, ce-ar mai fi rămas din vistieria măriei-sale ţarului, ca şi mărfurile solului, pe care însă au dat ca în batjocură a treia parte din preţul cu care s-au cumpărat mai înainte, crezând că puteau să ia mărfurile aşa cum doreau. Solul, văzând atâta dispreţ pentru mărfuri şi că vor să le ia de pomană, a spus că, dacă vor da preţurile dinainte, atunci va vinde, „dar dacă daţi preţuri mai mici, nu numai că nu vă vom da mărfuri, dar nici nu le vom arăta, fiindcă noi nu suntem nevoiţi să le vindem aşa de ieftin". Totuşi, în zilele acelea mărfurile s-au vândut cu preţuri mici, restul nefiind cu putinţă să se vândă, deoarece chinezii veneau în batjocură în faţa mărfurilor, având obiceiul ca la plecare să vină în număr mare şi să cumpere ieftin, deoarece vânzătorii nu erau doritori să le care înapoi, ci le vindeau cu preţ scăzut.

Când au fost aduşi caii şi căruţele, s-a încărcat vistieria măriei-sale ţarului şi restul a fost împărţit cazacilor. În cele şaizeci de care nu s-au putut pune multe greutăţi, şi cazacii le-au aşezat pe cămilele ce fuseseră cumpărate în oraşul împărătesc, iar negustorii şi ceilalţi au închiriat cu preţuri mari animale de povară. Când totul a fost rânduit, căruţele, păzite de cazaci, au ieşit din curte. Cei doi zargucei au rămas mai în urmă, împreună cu solul, spre a-l însoţi din oraşul împărătesc până la Naun, deoarece askaniama era bolnav în timpul acela.

Fiind aproape gata de plecare, au venit la sol tălmacii chinezi şi l-au întrebat dacă mai vrea să cumpere piatra cea mare de rubin pe care o văzuse mai înainte, fiindcă ei vorbiseră cu mandarinul să o vândă cu două mii de lani. Solul le-a spus că acum carele sunt gata de plecare, şi nu mai poate cumpăra nimic, totuşi dacă ei o dau cu o mie cinci sute de lani „eu o voi cumpăra din vistieria măriei-sale ţarului". Ei au spus că n-o pot da cu un preţ mai mic şi după multe târguieli au cerut o mie opt sute de lani, rămânând nestrămutaţi la această sumă. Văzând solul că ei vor să plece cu piatra şi că preţul de vânzare nu era prea scump, deoarece asemenea piatră ar fi preţuit mult mai mult la Ţarigrad şi în alte împărăţii, iar la Moscova încă n-au adus una asemănătoare nici grecii, nici alţi străini, spre a fi cumpărată pentru vistieria ţarului, i-a chemat pe tălmaci şi le-a dat o mie şase sute de lani, luând piatra. Iar ei s-au jurat pe idolii lor că o altă piatră asemănătoare nu se află în toată împărăţia lor, să păstreze însă taina, să nu audă bogdihănul, care i-ar pedepsi pentru înstrăinarea unei astfel de nestemate. De asemenea, i-au făgăduit solului că-l vor urma, ca să facă negoţ cu toate mărfurile ce i-au rămas din vistieria măriei-sale ţarului şi dintre ale lui, făcând schimb în natură, deoarece nu s-au aşteptat să plece din oraş aşa fără veste.

Şi, după aceea, la ceasurile patru spre seară, solul împreună cu zarguceii au ieşit din oraşul Pejin. Pe drum, atât în oraş cât şi în afara lui, multe căruţe s-au frânt sub greutatea poverilor vistieriei măriei-sale ţarului şi ale cazacilor, încât unele au rămas

acolo peste noapte. Ajungând în afara oraşului, solul le-a spus zarguceilor să aştepte până când se vor aduna oamenii şi căruţele, dar ei au răspuns că nu cutează, deoarece porunca bogdihanului era ca „domnia-ta, solule, să mergi chiar astăzi până în oraşul Tung şi acolo să poposeşti". Solul a mers mai departe cu zarguceii pe un asemenea noroi, încât au ajuns cu mare greutate în oraşul Tung, care se afla la treisprezece verste ruseşti sau patruzeci chinezeşti, abia la miezul nopţii. Porţile oraşului erau încuiate şi cu greu au pătruns în oraş şi l-au găzduit pe sol în aceeaşi curte ca la venire. Drept hrană li s-au dat cinci porci pe zi, ca în trecut, dar nu li se dădea decât în zilele în care mergeau, iar în zilele care se odihneau nu aveau poruncă de la han să li se dea. Carele şi căruţele rămase în urmă nu au ajuns în ziua aceea în oraşul Tung, ci au înnoptat împotmolite prin noroi. Cu mare trudă s-au putut aduna toate carele în oraş, pentru că atunci când o căruţă se strica, nu voia nimeni să o repare, ci li se spunea să-şi închirieze cu banii lor alte căruţe, ceea ce unii au făcut, iar alţii şi-au încărcat mărfurile pe cămile.

În ziua de 4 septembrie ni s-au dat alţi cai şi alte căruţe. Părăsind oraşul am ajuns la râul Pe, pe care nu l-am trecut pe un pod ca la venire, ci pe o punte făcută din buse. Descrierea râului Pe şi a oraşului Tung le-am făcut mai înainte la venirea noastră spre oraşul de scaun în ziua de 14 mai. După ce am trecut râul, askaniama ne-a ajuns din urmă, acelaşi care şi mai înainte a fost pristavul nostru şi care, salutându-se cu solul, i-a spus că a fost foarte bolnav şi de aceea nu a plecat împreună cu el din Pejin, dar acum, din porunca bogdihanului, vor merge împreună până la Naun şi, ca mai înainte, îi va da şi podvezi. Numai că i-a înfricoşat pe tălmacii care voiau să vină după noi cu mărfuri, şi aceia n-au mai venit.

De la oraşul Tung am mers pe drumul pe care venisem până la marele zid, iar de la acesta până la râul Korghei am urmat aceeaşi cale. De la Korghei însă, până la Naun, nu am mai mers pe acelaşi drum, ci pe altul, spre stânga, pe lângă un oraş

pustiu, şi am trecut peste multe râuri ce curgeau în toate părţile şi printre care erau multe iurte de nomazi, dintre care unii secerau mei şi îl treierau. Am ajuns apoi la cele dintâi sate ale daurilor de pe Naun şi acolo am trecut pe plute un râu ce se varsă în Naun. În aceeaşi zi am mers din satul acela până într-un al doilea, aşezat chiar pe malul Naunului, unde ni s-a spus că va fi locul nostru de popas până la terminarea pregătirilor pentru călătoria de înapoiere la Nercinsk.

Deşi drumul de întoarcere a fost acelaşi, totuşi a durat mai mult, din pricina carelor, care erau foarte grele şi se rupeau întruna, de unde popasuri îndelungate. Din oraşul împărătesc am plecat în ziua de 1 septembrie şi am ajuns la Naun în 8 octombrie. Askaniama nu s-a mai înţeles cu solul ca mai înainte, deoarece ştia că animalele noastre care fuseseră lăsate oamenilor lor din satele de pe Naun şi care ni se făgăduise că la întoarcerea noastră le vom găsi nevătămate, fuseseră lăsate de către oamenii săi să moară de foame. Solului nu i-au spus însă în timpul drumului despre cele întâmplate, ca să poată cumpăra cu preţuri mici cai şi cămile, ci a aflat doar când am ajuns în satele de pe Naun şi ne-am întâlnit cu oamenii noştri, care fuseseră acolo şi ne-au dat vestea. Venind din oraşul împărătesc, ne-am întâlnit pe drum cu mulţi mongoli care se duceau la împărăţie să se înscrie în oaste împotriva nicanţilor, dar erau oameni foarte nevoiaşi.

Când am ajuns în satul de pe Naun, unde ni se fixase să rămânem şi să ne pregătim pentru drum, nu ne-au mai lăsat ca mai înainte să stăm în casele din sat, ci ne-au oprit în câmpie, cam la o jumătate de verstă depărtare de malul râului. Şi lapoviţa a udat multe mărfuri. I-am rugat să ne lase să intrăm în case, dar ei nu au îngăduit-o în nici un chip, ci ne-au trimis încă zece iurte de trestie, proaste, spunându-ne să stăm în ele. Acolo au venit şi cei doisprezece oameni ai noştri, pe care îi lăsasem, pe de o parte pentru îngrijirea animalelor, iar pe de alta, fiindcă ei nu voiseră să luăm cu noi prea mulţi oameni în oraşul de scaun. Oamenii noştri ne-au spus că nu numai că nu le-au

dat chinezii de mâncare animalelor şi că nu le-au păzit, dar nici ei nu căpătaseră hrană şi aproape că muriseră de foame, până când s-au tocmit ca slugi la aceştia. În ceea ce priveşte vitele, au spus că din caii pe care-i dăduseră chinezilor să-i hrănească rămăseseră numai şaptesprezece, şi aceia auziseră că abia se mai târăsc, iar cămilele le-au dat spre hrănire mongolilor mai mult de o sută de animale, din care însă au rămas mai puţin de jumătate, mai mult moarte, cum auziseră. Din cămilele vistieriei mai vieţuiau doar şapte din cincisprezece, şi acelea cu picioarele betegite. Solul i-a trimis la askaniama pe fiii de boieri, şi pe cazaci i-a trimis la voievozii de pe Naun şi i-a învinuit cu asprime că primiseră acele vite cu înţelegerea ca să le dea înapoi nevătămate şi dacă vreuna s-ar prăpădi, să fie pusă în seama aceluia ce-o hrănise, „dar acum auzim de la oamenii noştri că toate vitele s-au prăpădit, aşa cum vedeau şi singuri, iar lucrurile nu avem cu ce să le cărăm. În oraşul de scaun sau pe drum nu ne-aţi spus că vitele au murit, fiindcă, dacă ne-aţi fi spus-o, am fi putut cumpăra animale, acolo sau pe drum. Cel puţin să ne faceţi acum înlesnire ca să putem căra greutăţile." Ei au răspuns că animalele noastre „nu au murit din lipsă de hrană, ci pentru că în tot ţinutul a fost o molimă de ciumă, şi au murit nu numai vitele voastre, ci şi ale oamenilor noştri, toate până la cea din urmă. Asta a fost voia lui Dumnezeu, şi asemenea lucruri se petrec nu numai cu animalele, ci şi cu oamenii. Dacă el, solul, nu crede, askaniama este gata să meargă împreună cu el în sus pe râul Naun, unde au fost hrănite cămilele şi caii, şi acolo să poată vedea locurile în care au căzut, însemnate cu oasele cailor şi cămilelor. Numai că este nevoie de o săptămână pentru dus şi întors. Ajutor nu vă putem da decât dacă trimitem la taişii mongoli din apropiere şi la ţăranii dauri, ca ei să aducă spre vânzare tot felul de animale, fiindcă şi el, solul, şi cazacii lui au mult kitaik şi pot să cumpere tot ce le trebuie. Alt ajutor de la noi nu puteţi avea." Au întrebat apoi cu stăruinţă în câte zile crede solul că se poate pregăti de plecare, deoarece porunca bogdihanului era să li se dea hrană numai pentru cinci zile, şi nu mai mult, iar peste timpul hotărât nu au voie să rămână.

Solul a trimis iarăşi la askaniama şi a cerut să-i dea câteva căruţe, cu care să transporte darurile bogdihanului până la râul Argun, unde i le va trimite înapoi, iar dacă ar fi vrut cărăuşii să meargă până la Nercinsk, să le dea voie, să facă şi negoţ. Despre hrană a spus să se facă voia bogdihanului, deoarece pot trăi şi pe cheltuiala lor. Despre plecare, o să fie cât de curând „şi el, solul, mai ales se grăbeşte, numai să poruncească ei să se aducă vite spre vânzare cât mai repede, şi cred că în două săptămâni totul va fi gata, iar dacă va fi mai curând, cu atât mai bine."

Askaniama l-a trimis la sol pe voievodul Mangutei, care i-a declarat cu jurământ că vitele au murit de ciumă, şi nu din lipsă de hrană şi îngrijire, că podvezi nu îndrăznesc să-i dea fără porunca bogdihanului, însă în privinţa timpului îl vor îngădui şi două săptămâni, iar a doua zi vor fi multe vite de vânzare şi de tot felul. El, Mangutei, fusese însărcinat să-l însoţească pe sol până la marginea ţinuturilor ţăranilor torgacini. Caii şi vitele fuseseră cumpărate de askaniama şi de tovarăşii săi, care le-au vândut iarăşi solului cu preţ mai mare. Solul i-a spus lui Mangutei că oamenii noştri care fuseseră lăsaţi acolo i-au învinuit că nu hrăniseră vitele aşa cum au făgăduit şi că ei ceruseră cai, ca să întoarcă vitele noastre din mlaştini în stepă, dar ei nu le-au dat, şi din pricina asta s-au şi prăpădit. Mangutei a tăgăduit întruna şi a cerut să fie chemaţi oamenii noştri şi să fie puşi faţă. Din asta s-au iscat multe discuţii cu voievozii lor, şi adesea au trimis şi la askaniama, ajutor nu au primit. Dar se ştia că, deşi unii din caii noştri muriseră într-adevăr, pe alţii, cei mai buni, îi ascunseseră şi îi trimiseseră de acolo.

În ziua următoare ne-au adus cei şaptesprezece cai ai noştri, care mai rămăseseră, cu bube pe ei, şi patruzeci şi şapte de cămile şchioape şi pe jumătate moarte. După aceea au adus pentru vânzare cai şi cămile, pe care i-am cumpărat cu kitaik şi cu argint, la preţuri mari, câte patruzeci de bucăţi[1] de pânză de

[1] În text este scris *konţev,* termen folosit pentru a arăta cantitatea de 7 stânjeni (pentru ţesături) (n.t.).

bumbac pentru un cal bun, iar pentru care era mai slab, douăzeci şi douăzeci şi cinci de bucăţi de kitaik din cel mai bun. De asemenea, am cumpărat multe vite cornute pentru merinde, pe care le-am plătit cu câte zece până la paisprezece bucăţi de kitaik, am cumpărat păsat de ovăz şi de mei, fiindcă altfel de pâine nu aveam. Cămile au vândut numai voievozii, şi solul a cumpărat cu argint două, pentru a transporta vistieria măriei-sale ţarului. Pentru ele a plătit un lan, şi au mers până la ostrovul Selenginsk, de unde s-au întors înapoi în China.

Solul a spus că, potrivit poruncii măriei-sale ţarului, va scrie prin oamenii săi cazacilor din Albazin să păstreze pacea, dar şi ei să le poruncească oamenilor lor ca, atunci când ruşii şi supuşii lor merg la vânătoare, să nu-i supere cu nimic, fiindcă avem multe plângeri din partea lor. În ce-l priveşte pe Gantimur, a spus că-i va aduce la cunoştinţă măriei-sale ţarului, şi se va face aşa cum va porunci. Apoi a mulţumit bogdihanului că l-a iertat pe călăuză şi că a poruncit să-i fie dat. După care grămăticul a plecat.

Cele arătate mai sus, că nu ne-au lăsat să poposim în sate ca mai înainte şi că trimişilor noştri care se duceau la Albazin nu le-au îngăduit să înnopteze în cătune, chinezii au făcut-o pentru ca oamenii noştri să nu-i poată hotărî pe supuşii lor dauri să plece pe râul Amur şi să trăiască în apropierea Albazinului, ca supuşi ai măriei-sale ţarului, deoarece mulţi dintre dauri fuseseră mai înainte ostatici la cazaci, şi chinezii ştiau şi ei că ţăranii dauri ar fi fost bucuroşi să nu se mai întoarcă. De aceea chinezii i-au păzit cu străşnicie şi i-au poruncit cu asprime şi călăuzei noastre tunguse să nu se întâlnească niciodată cu supuşii lor.

Pe nevasta tungusului iertat însă nu au dat-o şi nici lucrurile gospodăriei lui, spunând că este destul şi atâta, că i-au dăruit viaţa pentru măria-sa ţarul.

În ziua de 18 octombrie, fiind cu totul gata de plecare, am pornit din satele de pe Naun cu caii şi cămilele noastre, fiindcă ei nu ne-au dat care nici măcar până la ţinutul ţăranilor lor

torgacini. Tot ce ne-au dat au fost puţine merinde. Şi când a ajuns solul în dreptul satului în care stătea askaniama, au venit din sat şi l-au întâmpinat doi zargucei, care veniseră din oraşul împărătesc, toţi voievozii de pe Naun şi grămăticii, care s-au salutat cu solul şi i-au spus că askaniama le-a poruncit să-l roage de iertare şi să nu-l învinuiască pentru că nu a venit să-l însoţească, „pentru că este bolnav, şi astăzi este vânt mare pe drum şi ger. De aceea ne-a trimis pe noi să te conducem cu cinste la plecare şi să-ţi spunem că o sută de oameni ai voievodului Mangutei te vor însoţi până la pământurile torgacinilor." De asemenea l-au rugat pe sol să poruncească ruşilor supuşi ai măriei-sale ţarului, care trăiesc în apropierea lor la graniţă, să păstreze pacea şi să nu le facă nici un fel de necaz, fiindcă nimeni nu este mai bucuros ca ei să aibă pace şi prietenie. Şi au spus multe astfel de vorbe şi l-au condus pe sol cam două verste, după care îşi urară drum bun şi s-au întors. De la satul acela am urmat alt drum decât la venire, fiindcă satul acela era la o zi depărtare de Pacigorsk, locul unde poposisem atunci. Totuşi, în ziua următoare şi drumul acesta s-a întâlnit cu cel pe care l-am făcut atunci. Când am plecat de lângă râul Naun, apa începuse să îngheţe de-a lungul malurilor.

În ziua următoare a sosit voievodul Mangutei, care s-a ţinut lângă sol, în apropierea bagajelor acestuia, şi a călătorit împreună cu el până la al patrulea popas de la râul Ial, unde trăiesc ţăranii torgacini. El a trimis înainte oameni la aceia ca să-i mâne în susul râului Ial spre satele de pe Naun, spre a nu se întâlni cu noi, deoarece erau oamenii lui Gantimur şi rude cu tunguşii de la Nercinsk, şi să nu se înţeleagă cu oamenii noştri. De aceea, nici nu ne-au dat voie să facem negoţ cu ei.

În a patra zi am ajuns pe malul râului Ial, şi voievodul Mangutei ne-a adus nişte iepuri şi multe alte vânaturi, vin fiert, şi i-a vorbit iarăşi solului, ca şi mai înainte, ca oamenii de la graniţă ai măriei-sale să trăiască în pace şi bună înţelegere cu ei, adăugând că oamenii noştri să nu vină la Naun nici cu negoţ, nici cu altceva, în afară de vreo nevoie mare ori vreun necaz pe

care l-ar avea din partea oamenilor lor. Numai atunci să vină şi să facă plângere, căci, potrivit obiceiului lor şi după porunca bogdihanului, ei nu au de ce veni până când nu soseşte răspunsul de la măria-sa ţarul în legătură cu Gantimur. Apoi a întrebat dacă răspunsul poate sosi în trei ani şi i-a mai spus solului ca în timpul călătoriei să se ferească cu grijă de borguţi şi de tunguşii namiazini, fiindcă aceştia sunt bandiţi mari şi nu-i iubesc pe ruşi; să nu i se întâmple vreo nenorocire pe drum. El ştia asta de când i-a însoţit până la Nercinsk pe cazacii care duceau scrisoarea hanului, când au venit la el namiazinii şi borguţii şi i-au cerut să le predea lor pe cazaci, ca să-i omoare, deoarece aceştia îi atacau fără încetare. Solul i-a răspuns că în privinţa păcii, potrivit poruncii măriei-sale ţarului, le va spune cazacilor de la graniţă să păzească prietenia şi pacea „şi să nu se certe decât dacă supuşii voştri i-ar provoca cu ceva". În ce priveşte răspunsul măriei-sale ţarului, către han, poate veni în doi ani şi jumătate, în trei sau mai mult, fiindcă drumul este foarte lung. În ce priveşte duşmănia namiazinilor şi a borguţilor, i-am întâlnit venind către Naun, şi ei s-au speriat de noi şi s-au împrăştiat, cu greutate putând să-i hotărâm să vină şi să facă negoţ. Oricum, oricine va veni cu gânduri paşnice, noi îl vom primi cu bucurie, dar cine va veni cu gânduri de vrăjmăşie, cu ajutorul lui Dumnezeu îl vom pune pe fugă.

Mangutei a spus că din prietenie i-a vorbit, fiindcă poartă cu ei darurile hanului şi nu voia să se întâmple vreun necaz. A mai spus să nu-l lăsăm pe Tokultei-călăuza să se îndepărteze de convoi, ca să nu-l ucidă oamenii lui. Dar vorbea aşa, pentru că ei se temeau ca el să nu hotărască pe tunguşii lor să meargă în fortul Nercinsk, după Gantimur. Solul i-a răspuns că l-a pus sub pază şi că în ziua următoare se vor opri pentru odihna animalelor. Iar el să poruncească oamenilor săi să facă negoţ cu ai noştri şi Mangutei să comunice să aducă spre vânzare cai şi vite cornute. Voievodul a răspuns că se poate opri acolo o zi, fiindcă tot de acolo se va întoarce, fiind poruncă să-l însoţească doar până la acele ultime aşezări. Despre negoţ a spus că nu

va porunci ce i s-a cerut, pentru ca să nu se iţte vreo neînţelegere între oamenii lor şi ai noştri. Totuşi, el va rămâne până a doua zi şi se va întoarce la askaniama, fiindcă nici acesta nu se putea înapoia în oraşul împărătesc, până când el nu-l va întâlni. După aceea, a plecat la convoiul lui.

Într-a treia zi de dimineaţă, cum se înţelesese cu solul să plece, Mangutei a venit şi s-au salutat şi şi-a cerut iertare de la sol şi i-a urat călătorie fericită. Ei s-au îndreptat spre Naun, iar noi am trecut râul Ial printr-un vad. Când am ajuns pe malul celălalt, ne-a întâmpinat o viforniţă cumplită, care ne-a însoţit până la Nercinsk, urmându-ne drumul pe frig şi chiar pe ger, având hrană sărăcăcioasă pentru oameni şi vite. Astfel, întorcându-ne pe acelaşi drum pe care am venit mai înainte la Naun, mergând pe malul râului Ial până la şirul de munţi Torgacini, care erau acoperiţi cu zăpadă groasă cam de un arşin, n-am întâlnit nicăieri nici o fiinţă omenească. Dincolo de munţi, în a treia zi de drum, pe malul râului Dzadun, am prins un ţăran borgut care ne-a spus că este nepotul bătrânului pe care l-am întâlnit la venirea spre Naun şi că împreună cu el şi-au aşezat iurtele încă şapte oameni, care vânează tot felul de animale sălbatice. Solul l-a întrebat de ce i-au furat atunci patru cai din convoi, iar el a spus că namiazinii i-au furat: „Ei v-au urmărit multă vreme şi au vrut să vă răpească şi oameni, şi cai, dar n-au putut mai mult decât atâta". Şi i-a dat numele namiazinilor şi a spus că din pricina aceea s-a iscăt bătaie între oamenii lui şi ei. Solul i-a dat voie să plece şi i-a spus să meargă la mongoli şi borguţi, să le spună să iasă în calea noastră, ca să putem face negoţ. Acolo am fost peste râul Kailar şi în a cincea zi am ajuns la râuleţul Merghel. Călăuza noastră ne-a dus pe alt drum decât cel pe care venisem şi până acolo nu am întâlnit nici un om, dar acolo am găsit câteva iurte de mongoli, de unde am luat un om şi l-am trimis împreună cu călăuza noastră la taişii mongoli, care locuiau la o depărtare de o jumătate de zi de mers, să le spună să vină la noi să facem negoţ cu tot felul de mărfuri. În ziua următoare au venit mulţi taişi mongoli şi au

adus cai, cămile, vite cornute şi oi, pe care le-am cumpărat ori le-am luat în schimb pe kitaik. Nu au făcut nici un fel de hoţie.

Dacă măria-sa ţarul ar binevoi să poruncească ridicarea unui fort pe râul Naun sau pe Kailar, toţi acei băştinaşi care trăiesc între Nercinsk şi râul Naun s-ar putea să ceară să se supună măriei-sale ţarului, şi nimeni nu s-ar certa pentru ei.

De la râul Merghel am mers prin câmpie, de asemenea pe alt drum, şi în două zile am ajuns la râul Gan, unde am găsit urmele ţăranilor namiazini şi câteva iurte mongole. Din locul acela am mai mers o zi şi am ajuns la un râu, cale de încă o zi de la Argun, unde toate căpeteniile namiazinilor au venit în tabăra noastră, la sol, şi au adus în dar un cal, un berbec şi un bou. Solul a luat berbecul, dar calul şi boul nu i-a primit şi i-a certat cu asprime, fiindcă anul trecut, când trecea spre China, au fost la el nu numai o singură dată, să îşi ceară iertare de la măria-sa ţarul, şi au făgăduit ca în viitor să plătească bir şi au spus că-i dau solului căruţe, dar au minţit în totul. Nu numai că nu au împlinit cele spuse, dar pe deasupra, când au trecut pe acolo douăzeci de cazaci care veneau la sol „voi aţi vrut să-i omorâţi şi să-i jefuiţi, şi de aceea nu aveţi de ce veni la convoi, fiindcă noi nu avem încredere în voi. Aşa cum ne-aţi pungăşit mai înainte, o veţi face şi acum". Ei au răspuns că birul pentru măria-sa ţarul l-au trimis la Nercinsk cu câteva zeci de cai, dar acum vor mai aduna încă şi îi vor trimite. Despre omorârea cazacilor au spus că nici nu s-au gândit măcar, însă între ei sunt şi oameni tineri, care nu-i ascultă, şi acelora să li se facă mustrări. Altceva nu a fost şi ei sunt bucuroşi să fie supuşi măriei-sale ţarului. De asemenea, s-au interesat dacă măria-sa ţarul îl va preda pe Gantimur...[1]

---

[1] În textul original lipsesc câteva rânduri. Se poate observa că ceea ce urmează a fost scris în Selenginsk, unde Spătaru a iernat cam şase luni, şi putem presupune că aici şi-a revizuit însemnările şi probabil a început să scrie şi *Descrierea Chinei* (n.t.).

...şi toate semnele[1] le-au descris pe larg, pentru ca în viitor... drumul să fie cunoscut. Şi mai ales el a trimis pentru a iscodi dacă chinezii ar încuviinţa măriei-sale ţarului să facă negoţ sau nu, după cum îi vorbiseră solului când a fost acolo. Cazacului i-au poruncit să spună că el vine din ţinuturile de hotar, spre a face negoţ, şi că nu a auzit de sol, fiindcă mersese pe alt drum, iar oamenii taişilor doreau să plece din China în ziua de Sf. Ilie.

Pentru a duce mărfurile pe care i le-am dat din vistierie, am poruncit să i se dea două cămile din acelea pe care le-am cumpărat pentru măria-sa ţarul în satele de pe Naun, căci dintre cele şapte cămile ale vistieriei, care rămăseseră pe Naun şi le reluasem când ne-am întors din China, unele au murit, din pricina slăbiciunii, până la Nercinsk, iar altele — pe drumul până la Selenginsk şi ultimele — când am ajuns acolo, fiindcă în satele de pe Naun flămânziseră şi ologiseră.

În cetatea Selenginsk sosesc mulţi mongoli cu cămile şi aduc mărfuri chinezeşti şi fac negoţ sau le schimbă cu mărfuri ruseşti. La fel şi cazacii din Selenginsk se duc neîncetat până la ei, pentru neguţătorie, şi cu vremea s-ar putea statornici aici un negoţ viu, pentru a nu se mai merge cu nimic tocmai în China, numai că este nevoie de un om priceput în ale negoţului, care să ştie cum să se înţeleagă cu mongolii.

În fortul Selenginsk am rămas până în ziua de 3 mai[2], după care ne-am dus la zaimkă, unde am pus doscianicurile pe apă şi am pornit-o spre Marea Baikal. La gurile râului Selenga ne-am oprit până la 13 mai din pricina îngheţurilor şi, după aceea, am trecut peste Baikal, iar la 16 mai am ajuns la Irkuţk, unde am rămas până la 18 aceeaşi lună. În anul trecut, 7184[3], cazacii de pe Irkuţk, plutind în susul râului cam şase zile, au ridicat

---

[1] În text scrie *urocişcea*, adică ansamblu de aspecte geografice: râuri, munţi, văi, dealuri, ape etc. (n.t.).

[2] Exact un an de la plecarea din Tobolsk (n.t.).

[3] Încă o indicaţie asupra datei şi locului redactării manuscrisului definitiv al lucrării (n.t.).

acolo un fort, în care au lăsat cam cincizeci de oameni. Ei mi-au spus că ţinutul este foarte roditor şi bun pentru agricultură şi că au început să adune bir pentru măria-sa ţarul. La trei zile depărtare de acolo este un lac mare, ce se numeşte Kosogor, din care izvorăşte râul Selenga. Acolo sunt păduri şi se poate clădi un fort, căci în jurul lacului rătăcesc numeroşi mongoli nomazi, care le-au spus că pe acolo ar fi un drum spre China, pe care se poate călători repede şi fără primejdie.

Din Nercinsk am plecat în ziua de 18 mai. La Eniseisk am ajuns în ziua de 7 iunie, unde, până a nu ajunge la mal, ne-a întâmpinat un stolnic cu un ukaz al măriei-sale ţarului, împreună cu voievodul Mihail Vasiliev, feciorul lui Priklonskoi, care ne-au spus să debarcăm şi ne-au adus la cunoştinţă ukazul măriei-sale. Apoi au poruncit vameşilor să îi scotocească cu de-amănuntul pe toţi oamenii care au coborât de pe doscianicuri, aşa că au început să-l caute şi pe sol prin buzunare, în carâmbul ciubotelor, în pantaloni şi în sân, peste tot, dar nu au găsit nimic. După aceea i-au cercetat pe curtenii din Moscova, pe feciorii de boieri, pe grămătici şi pe toţi cazacii, până la ultimul om. În timpul acela pe mal se adunaseră toţi locuitorii oraşului. Acolo erau şi solii mongole, care se întorseseră de la măria-sa ţarul de la Moscova. După aceea au început să cerceteze doscianicurile solului şi au scos afară tot ce se găsea în ele, şi au cercetat interiorul cu făclii aprinse. La cercetarea aceea a luat parte şi feciorul de boier din Tobolsk, cel trimis de la Moscova cu ukazul măriei-sale ţarului. Nu au putut termina cercetarea în aceeaşi zi, fiindcă se făcuse seară, şi de aceea au hotărât o curte în care să stea oamenii, iar la doscianicuri au aşezat străji de cazaci din Eniseisk. În ziua următoare au cercetat vistieria măriei-sale ţarului, pe curteni, pe feciorii de boieri şi tot ce s-a aflat în doscianicuri, până la cel din urmă om. După ce au scotocit tot ce era în vistieria măriei-sale, au pecetluit cu pecete împărătească. Şi tot ce au luat de la fiecare om, orice fel de marfă, le-au pecetluit şi le-au scris în liste, ce şi cui s-a luat, şi fiecare a pus cu mâna lui degetul în locul în care erau înscrise mărfurile lui. Iar aceste

liste le-au trimis stolnicul şi voievodul peste munţi măriei-sale ţarului printr-un curier special.

Solul a rămas la Eniseisk până la 9 iulie, fiindcă stolnicul şi voievodul nu i-au dat voie să plece. În ziua de 10 iulie au trecut peste volokul de la Makovsk şi în ziua de 14 au ajuns cu toţii în fort. Acolo au stat până la 20 iulie, fiindcă bărcile nu erau gata. Mărfurile, proprietate a măriei-sale ţarului, cele primite ca dar de la hanul chinez şi cele cumpărate pentru măria-sa, au fost date în grija solului de către stolnic şi voievod, iar ca însoţitori s-au dat zece cazaci din Tobolsk, dintre aceia care fuseseră, împreună cu solul, în China. Pentru restul mărfurilor din vistieria măriei-sale ţarului, pe care le luaseră în numele ţarului, ca şi cele luate de la toţi cazacii, aşa cum s-a scris mai sus, stolnicul şi voievodul au trimis drept însoţitori patru oameni dintre cazacii din Eniseisk şi le-au dat în primire lucrurile cu o listă.

Pentru a se putea hrăni până la Moscova, potrivit ukazului măriei-sale ţarului, solului i s-a dat în Eniseisk dintre mărfurile cele mai proaste, în valoare de trei sute de ruble. Curtenilor, grecilor[1] şi grămăticilor — fiecăruia în valoare de o sută de ruble din aceleaşi mărfuri, iar cele frumoase au fost luate tot în numele măriei-sale... (*Restul manuscrisului lipseşte*.)

[1] Spiridon Evstatiev, expert în pietre preţioase; Ivan Juviev, medic (n.t.).

GLOSAR

Abizi, abinţi — trib de nomazi, care trăiau, în secolul al XVII-lea, prin fosta regiune Kemerovsk, pe cursul superior al râului Tomi.

Aborigeni, băştinaşi.

Alb, culoare de doliu în China.

Alihamba, vezi Askaniama.

Altin, veche monedă rusească de argint, care, după secolul al XV-lea, valora 6 denghi (bani) sau 3 copeici.

Angara, numele pe care îl poartă două râuri în Siberia. Unul se varsă în lacul Baikal, venind dinspre răsărit, iar al doilea porneşte din marele lac şi este afluent al Eniseiului pe partea dreaptă.

Argal, argasun — bălegar uscat, care se arde, în loc de lemne.

Arşin, veche unitate de măsură de circa 4 cetverţi, adică 16 verşoci (un verşoc este egal cu 4,4 cm), circa $2^1/2$ picioare ruseşti, adică 71,12 cm.

Askaniama, rang de demnitar chinez. Aceste ranguri sunt descrise de Nicolae Spătaru-Milescu în *Descrierea Chinei*, capitolul X: „Cel dintâi rang la chinezi, rămas şi astăzi la bogdoiţi, este acela de *kolai* (...). Alt rang este acela de *torihamba*, iar de acest rang ţin numai acei oameni care sunt urmaşi de împăraţi. (...) Al treilea rang este la ei *alihamba*, iar acel rang are în stăpânire cele nouă dregătorii mai mici, pentru că în cele şase cancelarii mai mari conduce câte un kolai (...) Al patrulea rang este cel numit *askaniama*, iar dintre aceştia se află câte unul sau câte doi şi în dregătoriile cele mari, şi în cele mici (...) Al cincilea rang este al zarguceilor, care sunt asemenea cu secretarii de la noi (diecii) (...) Cei care sunt în dregătoriile mai mici — şi se află şi dintre aceştia — sunt plătiţi tot de împărat şi se numesc *alihahava* (...)".

Brocart, *brocat* sau *brocad* — o stofă mai groasă din mătase, ţesută cu flori din fire aurii, argintii sau de diferite culori. Uneori, aici, este denumită şi *stofă de aur*.

Buharan, buharani — populaţie care trăia în Asia Mijlocie, de neam tătar.

Bratci, bureaţi — „...De-a lungul râului Angara, un afluent al Eniseiului, pe ţărmul lacului Baikal şi în părţile Lenei superioare locuiau seminţiile bureat-mongole“. (*Istoria U.R.S.S.*, Bucureşti, 1951, p. 245.)

Calmuci, „...Calmucii şi-au făcut apariţia în părţile Volgăi inferioare în al patrulea deceniu al secolului al XVII-lea. Mai înainte ei duseseră o viaţă nomadă în Asia, la nord de lacul Zaisan, în ţara muntoasă numită Giungaria.” (*Istoria U.R.S.S.*, ed. cit., p. 227.)

Caragaiţi, caragaşi — triburi nomade din grupa limbilor tiurce, care au trăit prin preajma râului Irtâş, din acelaşi neam cu *tautelenţii, iamunduţii, euii.*

Cataractă, cădere naturală de apă, produsă pe o succesiune de mici abrupturi; complex de cascade mai mici. În dicţionare nu se dă un termen special care să desemneze *repezişurile* despre care vorbeşte Nicolae Spătaru-Milescu şi pe care le descrie destul de sugestiv, ca fiind o porţiune stâncoasă şi plină cu bolovani în albia unui râu, prin care apa curge învolburată şi cu mare iuţeală.

Cin, vezi *lan*; unitate de măsură monetară la chinezi.

Cingali, ciuguli, tuiguli — populaţii locale pe malurile râurilor Irtâş şi Obi, din acelaşi neam cu *kandaiakii.*

Conac, are şi înţelesul de popas, timp de odihnă pentru a lua masa. Ziua are trei conace, orele 9, 14, 19, socotindu-se că începe la ora 4 dimineaţa, când se luminează, şi se sfârşeşte la apusul soarelui, când se întunecă.

Daurii, „...de-a lungul fluviului Amur trăiau daurii şi seminţiile înrudite cu ei”. (*Istoria U.R.S.S.*, ed. cit, p. 246.)

Diac, grad superior *grămăticului* din cancelariile oficiale ruseşti: secretar. Dumni-diac: secretar principal.

Doscianic, barcă mare, cu fundul plat, cu catarg şi pânză, capabilă să navigheze pe apa râurilor mai puţin adânci. Era folosită ca mijloc de transport pentru mărfuri şi oameni pe marile fluvii siberiene. Se mişca cu ajutorul vâslelor, al pânzelor, putând fi tras cu uşurinţă la edec, adică cu frânghii de pe mal, în locurile mai puţin favorabile plutirii libere. Ambarcaţiunea putea duce până la cincizeci de oameni, proviziile necesare şi, în caz de nevoie, muniţiile de război.

Dvoreanin, boier de la curte, curtean.

Esaul, în vechime, conducător, comandant militar, adjutant. Nume ce se da şi cazacilor bătrâni care îşi îndepliniseră îndatoririle militare.

Feregea, mantilă făcută dintr-o stofă scumpă, care se purta altădată pe deasupra hainelor, având mâneci lungi şi îmblănitură preţioasă; haină purtată de boierii de rang.

Funt, veche măsură de greutate folosită în Rusia. Un funt era 1/40 dintr-un *pud*. În sistemul actual uzitat în comerţ echivalează cu circa 410 grame.

Giurgi, populaţie despre care se vorbeşte în scrisoarea trimisă de hanul Hoang-Ti ţarului; sunt aceiaşi cu *nu-ci-ii*, despre care amintesc istoricii chinezi. Prin secolul al XII-lea ei s-au răsculat, sub conducerea lui *A-gu-da,* şi i-au învins pe chinezi în mai multe rânduri, iar prinţul lor şi-a luat numele de împărat, întemeind în anul 1115 e.n. dinastia Qin. Această dinastie a cucerit până în anul 1234 toate provinciile din China de Nord şi a domnit mai mult de un secol. Au fost, la rândul lor, învinşi de mongoli în anul 1234 e.n.

Gorodişte, grădişte, locul unei vechi aşezări.

Gost, oaspete. Numele se dădea în general, din curtoazie, unui negustor autorizat să facă negoţ într-un oraş al cărui cetăţean nu era. Mai târziu denumirea se da oricărui negustor înscris într-o corporaţie.

Grivenki, în vechime, măsură de greutate egală cu *funtul*, circa 410 grame. Mai târziu, monedă de argint în valoare de 10 copeici.

Iakuţi, „...În centrul teritoriului pe care erau aşezaţi *evenkii*, de-a lungul cursului de mijloc al fluviului Lena, trăiau iakuţii." (*Istoria U.R.S.S.*, ed. cit., p. 245.)

Iaghi, haine, şube, făcute din blănuri de vulpe neagră, pe care împăratul Chinei le dăruia rudelor sale.

Iam, loc destinat popasului caravanelor, stabilit pe lângă o sursă de apă potabilă şi cu posibilităţi de procurare a combustibilului şi cu păşune pentru vite.

Jasp, piatră semipreţioasă, varietate de silice, viu colorată, dură şi opacă.

Karga, korga, banc de pământ sau nisip, cu smârcuri, în care s-au înţepenit butuci aduşi de apă.

Kakumi, kakomi, hermine; din cuvântul turcesc *kakim*. Animale asemănătoare cu jderii, însă mai mici, cu blana de culoare albă, foarte preţioasă.

Kargacini, torgacini, torguţi, populaţie din nord-vestul Mongoliei.

Kitaik, kitaika, ţesătură inferioară din bumbac, nealbită, care, la început, se aducea din China. Similar cu pânza numită americă.

Kitaiţi, numele pe care ruşii îl dădeau chinezilor, ca să-i deosebească de bogdoiţi.

Krasnoie krâlţo, terasa de la capătul de sus al scării mari de la Kremlin, unde în zilele de sărbătoare ţarul se arăta norodului.

Kumgan, kubgan, kulgan, kurgan, ulcior metalic, cu gâtul înalt şi cu cioc, de formă foarte graţioasă, folosit de popoarele din Asia.

Lal, piatră preţioasă, o specie de icint roşu; rubin lal.

Lama, monah în Tibet şi Mongolia, preot al lamaismului, o formă a religiei budiste.

Lan, măsură monetară chinezească de argint, echivalată de neguţători ruşi cu 40—50 copeici, adică 4—5 grivenchi. Lanul de aur era evaluat la 12,5 lani de argint. În secolul al XVII-lea însă, când Nicolae Spătaru-Milescu a fost în China, prin lan de argint se înţelegea în general o cantitate de argint brut, ce se cântărea în faţa neguţătorului cu care se făcea schimbul comercial, fiind echivalent cu 10 cini chinezeşti sau 10 zolotnici ruseşti, adică 427 grame de argint. Nicolae Spătaru-Milescu, care face socoteli foarte exacte la transpunerile de valori chineze în cele ruseşti, preţuieşte lanul de argint la circa 43 de copeici, adică mai puţin de o jumătate de rublă. Când se făcea preţuirea metalului, se ţinea seama însă şi de puritatea argintului, care uneori era amestecat cu alte metale.

Lectică, un fel de fotoliu sau pat care era purtat de doi oameni sau chiar de animale, cu ajutorul a două prăjini fixate lateral şi paralel.

Luci, bandiţi, răzvrătiţi, tâlhari, nume pe care principii mongoli supuşi chinezilor îl dădeau cetelor de oameni războinici fără nici o supuşenie, care încălcau graniţele ţinuturilor lor.

Lufan, din text rezultă că este vorba despre hrană pentru oameni şi vite.

Meceturi, în sensul de moschee mică. *Mecet* se mai numeşte şi cimitirul musulman.

Narturi, nart, echipaj de sănii trase de câini, la popoarele nordice.

Nerpa, o specie de focă siberiană, cu blană măruntă.

Olăcar, sol, trimis, ştafetă călare; curier special.

Ordie, hoardă, oaste. Aici, când se vorbeşte de ordia cazacilor, calmucilor, tătarilor, buharanilor, se înţelege *tabără.*

Orgalom, tizic, bălegar amestecat cu paie, folosit pentru a face focul acolo unde nu se găsesc lemne.

Oziam, *aziam*, numele tătăresc al unei haine bărbăteşti, care se îmbracă pe deasupra, având croială de halat, un fel de caftan, ale cărui poale ajung până la genunchi. În general este de culoare albastră şi se încheie în faţă cu nasturi şi cu găietane. Haina se purta mai ales pe vreme călduroasă, fiind răcoroasă.

Palisadă, întăritură, obstacol ridicat drept fortificaţie în jurul unei localităţi sau fort, făcută din stâlpi de lemn, bătuţi în pământ pe mai multe rânduri şi cu spaţiile dintre ei umplute cu pietre, pământ, mărăcini etc.

Peska, probabil veche măsură de lungime, aproximativ de 1,5 verste.

Piad, distanţa dintre vârful degetului mare şi al arătătorului, întinse lateral unul faţă de celălalt; în româneşte *şchioapă*: măsură de un sfert de arşin, egală cu un *cetvert*, 17,60 cm.

Pitovnic, lăstăriş de răchită, arbuşti ce cresc pe malul apelor. Sensul direct este de pepinieră, loc unde cresc lăstarele pentru replantat.

Ples, măsură de lungime cam de 1,6 verste de uscat, verstă pescărească.

Podstav, credem că este vorba de o unitate de măsură pentru ţesături, poate ceva asemănător cu un *val de pânză*, adică atâta cât se poate urzi o dată într-un război de ţesut. Un cercetător, Gaston Kahen, socoteşte că *podstava* este o măsură echivalentă cu 12,104 metri.

Podvezi, prestaţie de cărăuşie fără plată, la care şi la noi erau obligaţi ţăranii în trecut, în vreme de război.

Priluk, prilug, teren inundabil, mai jos decât albia râurilor de stepă.

Pristav, înţelesul vechi este de supraveghetor, şef al străjii, şef de convoi sau de caravană.

Prorva, groapă, surpătură, excavaţiune la gura unui râu, limanul în care se formează o nouă gură de vărsare a unui râu în altă apă.

Protoca, braţ mlăştinos al unui râu de stepă, ce se poate forma şi la confluenţa a două râuri.

Proviant, provizii pentru armată, alimente pentru o caravană.

Revent, plantă medicinală de origine tibetană. Are o rădăcină bulboasă, folosită în farmacie drept purgativ. Româneşte *rubarba*.

Safian, saftian, piele subţire şi moale, din care se făcea încălţăminte de lux. În *Jurnal...*, când Nicolae Spătaru-Milescu a fost întrebat de chinezi dacă printre oamenii săi are pe vreunul priceput la fabricarea safianului, credem că ei voiau să se asigure dacă expediţia avea

mijloace proprii să-şi procure pergamente, pe care să deseneze eventual planul cetăţilor.

Saidak, saadak, uneori *sagadak*, întregul echipament al unui arcaş: arcul, tolba, săgeţile, cureaua, cămaşa de piele sau de zale. Prin generalizare, adeseori era indicat numai arcul.

Sajen, stânjen, circa 2,14 metri, măsură de lungime de 3 arşini, ori 7 picioare ruseşti.

Samoiezi, *nenţi*, popor răspândit pe un vast teritoriu din nordul Siberiei, mai cu seamă pe malul drept al fluviului Enisei şi în ţinutul Arhanghelsk. În trecut nu aveau o denumire comună. Se numeau *samoiezi, iuraci, haiandari*, după regiune.

Santal, sandal, arbust originar din Asia orientală, din care se extrage o substanţă aromatică şi alta colorantă, folosite în farmacie şi în industrie. Lemnul de santal este preţios; din el se fac mobile de lux.

Scântei, pietre preţioase foarte mici, care erau folosite la împodobirea hainelor, cordoanelor, mânerelor de sabie.

Sângeapi, jderi.

Slobozie, sat de colonişti, aşezaţi, de obicei, în preajma oraşelor. Ei se bucurau de anumite scutiri de bir şi de prestaţii. În general, când erau aşezaţi lângă oraşe, locuitorii din slobozii vindeau orăşenilor legume, fructe şi alte produse comestibile din gospodăria casnică.

Solomenka, bănuim că este o mătase de calitate inferioară, cu firele mai groase şi de culoare gălbuie, deoarece *soloma* în limba rusă înseamnă paie. Totuşi, unii cercetători cred că solomenka ar putea fi brocart de mătase, ţesut cu fire de aur. Noi opinăm pentru primul sens.

Sor, smârcuri specifice Baikalului.

Soroc, în limba rusă 40; în *Jurnalul de călătorie...* este folosit ca unitate de măsură pentru o legătură de patruzeci de blănuri de samur, după obiceiul vânătorilor siberieni; este, probabil, cantitatea necesară confecţionării unei şube. Aceste blănuri puteau fi de calitate superioară — *v parah*, adică perechi, de aceeaşi culoare uniformă — sau de calitate mai proastă — *v kostkah*, adică cu dungi de culoare mai închisă, coaste, care dăunau aspectului blănii în general şi-i scădeau preţul.

Sotnic, comandantul unei sotnii de cazaci, o sută de oameni. În *Jurnalul de călătorie...* apare cu sensul de căpetenie a unei cetăţi, a unei mici localităţi, chiar a unor grupări etnice din Siberia; sotnicul avea şi atribuţia de a menţine ordinea.

Spalnic, rangul unui curtean care avea grijă de odaia de dormit a împăratului Chinei, pe care îl ajuta seara să se dezbrace şi dimineaţa să se îmbrace, rang similar *cămăraşului* de la noi.

Stancuri, stânci înalte şi ascuţite care ieşeau deasupra apei.

Susak, plantă comestibilă, căreia i se mai spune şi *souka*, având rădăcina în formă de tubercul, din care se extrage o făină hrănitoare.

Şaman, preot al unei religii primitive păgâne, bazată pe vrăjitorie şi practicată de unele triburi din Siberia orientală.

Şleahtic, mic titlu nobiliar, folosit mai ales de polonezi. Când Nicolae Spătaru-Milescu a trecut în Rusia în anul 1671, comandantul fortului Smolensk a scris în raportul său că Nicolae Gavrilovici, *şleahtic moldovean*, a trecut spre capitală.

Taişa, prinţ mongol.

Takori, dauri, vânători de samuri pe malul râului Amur.

Tarasun, băutură alcoolică făcută din orez.

Tergiman, traducător, interpret.

Târşuri, un fel de sanie, cu care se transportă diferite poveri. Se construieşte fie din două hulube, prinse între ele la oarecare distanţă (cât să le poată trage un om sau un animal), fie dintr-un smoc de ramuri mai groase, pe frunzişul căruia se aşază povara, care este târşită dintr-un loc într-altul.

Tiusak, o formă veche a cuvântului *tiufiak*, pernă de formă lunguiaţă, saltea folosită de mongoli pentru a se aşeza, asemenea felului turcesc.

Torihamba, vezi la *askaniama*.

Toroipan, ciomag lung, cu măciucă la un capăt.

Tunguşi, la răsărit de Enisei, până la coasta Mării Ohoţk, locuiau seminţiile *evenkilor* sau *tunguşilor*, cum le spuneau ruşii.

Ukaz, decret, poruncă oficială.

Ulusuri, grup de locuinţe, la calmuci şi la băştinaşii din Siberia; iurte, colibe. Uneori şi tabără. La iakuţi şi la calmuci uneori — un neam, o seminţie sau trib, sub conducerea unui şef mai bătrân.

Vang, van, rang nobiliar acordat de împăratul Chinei unor mandarini pe care îi trimitea guvernatori ai unor provincii.

Verstă, măsură de lungime rusească, în vechime de 500 de stânjeni (sajeni). După Petru cel Mare, 700 de stânjeni. Versta chinezească, *li*, era mai mică decât cea rusească: ea avea doar 576 m.

Vin din lapte de iapă, kumâs, băutură obişnuită a nomazilor tătari, preparată din lapte fermentat de iapă. Se foloseşte şi drept leac.

Volok, întindere de pământ, istm între două ape, peste care se transportă mărfurile. În acelaşi timp are şi sensul de drum de cărăuşie prin pădure — şleau.

Volosianka, ţesătură ca o sită, împletită din păr de cal. Denumirea este folosită de Nicolae Spătaru-Milescu pentru ţesătură de mătase, probabil fiindcă era vorba despre o pânză mai rară, poate chiar în două iţe, cum ar fi maramele de borangic.

Zaimkă, conac în câmp, înconjurat cu ogoare.

Zalavkă, prag de stâncă peste care sare apa, formând o cascadă mică.

Zargucei, vezi la *askaniama.*

Zaostrovkă, braţ de râu, care se întoarce şi se varsă în aceeaşi albie, formând la mijloc un ostrov, o insulă de pământ.

Zimovie, tabără de iarnă a vânătorilor de samuri.

Zolotnik, veche măsură de greutate în Rusia, a 96-a parte dintr-un funt, adică 4,27 grame.

REFERINŢE ISTORICO-LITERARE

Nicolae Milescu spătarul şi-a scris lucrările în timpul călătoriei sale cu multe popasuri, între 3 mai 1675, plecarea din Tobolsk, şi 5 ianuarie 1678, întoarcerea la Moscova. Primele două, cele care cuprindeau însemnările asupra drumului prin Siberia şi raportul oficial asupra misiunii sale diplomatice, adică Jurnalul de călătorie în China*, au fost predate îndată după sosirea la Moscova, aceasta fiind obligaţia de serviciu.* Descrierea Chinei *a fost predată mai târziu, după ce a revăzut-o; ea a contribuit mult la reabilitarea spătarului, căzut în dizgraţia noii stăpâniri a statului rus, după moartea ţarului Aleksei Mihailovici şi o dată cu căderea de la putere a susţinătorului său Artemon Matveev. Aşa se explică şi de ce* Jurnalul de călătorie*... a fost cunoscut multă vreme doar indirect... În schimb* Descrierea Chinei *a circulat în numeroase copii manucrise ruseşti şi greceşti, încă din secolul al XVII-lea..., deoarece călătoria şi lucrările spătarului au stârnit nu numai interesul politico-economic al statelor europene, ci şi interesul ştiinţific al multor oameni de cultură ai timpului...*

Astfel cele trei lucrări ale lui Nicolae Milescu spătarul — printre cele mai însemnate din întreaga lui activitate cărturărească — deşi nu au fost scrise în româneşte, sunt opera unui învăţat român care, prin bogăţia de informaţii inedite asupra Siberiei şi Chinei, prin seriozitatea ştiinţifică şi prin frumuseţea expunerii, îl aşază printre marile figuri ale culturii universale din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea.

Istoria literaturii române*, vol. II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1964, p. 469.*

Scrierile originale ale lui Milescu despre Siberia şi China sunt Jurnalul siberian *şi* Documentul de stat. *Textul, de o răceală aparentă, dă conţinutului comunicat o transparenţă şi o claritate neaburită de efuziuni lirice. Nimic „literaturizat" în acest jurnal al unui observator de uimitoare acuitate, căruia nu-i scapă nimic, şi care, notând toate apele, sensul tuturor râurilor, colinele şi nisipurile, porţiunile unde se călătoreşte pe apă sau prin munţi, pe teren ferm sau în nisipuri unde piciorul se afundă*

„pe sfert", redactează de fapt o hartă militară convertită în cuvinte, dar uşor de transpus în imagine grafică! De altfel, scrierea a fost însoţită şi de o hartă a Siberiei şi a Chinei, excelentă pentru vremea sa. E cunoscută prin copia lui Philippe Avril.

Din ariditatea, destinată a servi pentru găsirea cu ochii închişi a drumului parcurs, se desprind numeroase oaze de frumuseţe sălbatică, cum este descrierea lacului Baikal, a „mării" Dalaia, a marilor fluvii siberiene, a imensei taigale, care, la un loc, dau cititorului, pe măsură ce acumulează paginile parcurse, o senzaţie aproape fizică a imensului continent siberian, cu geografia, flora, fauna şi etnografia sa. La început părând aproape ilizibil prin descurajantele amănunţiuni, Jurnalul siberian *se umple, paradoxal, de toată grandoarea misterioasă a unei realităţi care-şi găseşte, pentru prima oară în cultura universală, un ochi în stare să o vadă şi un condei capabil să o sugereze.*

Aşa-numitul Stateinâi spisok, *raportul soliei la Beijing, continuă în parte preocuparea de bază a* Jurnalului siberian: *adunarea de date, prinderea pe retină a cât mai numeroase imagini şi redarea lor în cât mai puţine cuvinte, notarea exactă a itinerariului cu înlesnirile şi dificultăţile fiecărei etape. Peisajul este altul acum, spaţiile imense, populate de triburi răzleţe trăind în iurte, sunt înlocuite cu imaginile străvechii civilizaţii chineze. De la Nercinsk la Beijing, Spătarul îşi notează popasurile, ruinele vechilor cetăţi, satele noi de proaspeţi colonişti (pe care ochiul lui exersat le identifică după aspectul caselor), marile temple pline de „idoli" impresionanţi şi fastuoşi, statuile. Toate cu aceeaşi minuţie şi economie verbală. Descrierea drumului până la Beijing şi a lumii chineze este de o remarcabilă varietate, autenticitate şi culoare. Hasdeu provoca pe oricine să citeze în literatura lumii o descriere a „marelui zid" mai completă, mai sugestivă şi totodată mai lapidară decât aceea pe care o face Milescu. Dar de data aceasta observaţia şi descrierea se împletesc cu relatarea* misiunii diplomatice, *semănată de la început până la sfârşit cu dificultăţi pe care Spătarul nu le comentează, dar le relatează cu o artă consumată în a surprinde dinamica confruntării a două inteligenţe la fel de subtile şi două tenacităţi care se înfruntă. Eroii sunt ambasadorul moldovean şi „askaniama", marele dregător al ministerului de externe chinez, trimis în întâmpinarea lui.*

Ca şi la Stockholm, la Paris, la Berlin sau Moscova, atuul lui Milescu îl dau cultura şi farmecul său personal, tactul pe care îl pune spre a înlătura susceptibilităţile şi bănuielile, ori de câte ori este în joc însuşi sensul misiunii sale. Rigid şi totodată amabil, prietenos, el ştie să câştige cu încetul pe demnitarul chinez cu care face schimb de cadouri şi

complimente. Abia ajuns în capitală, cucereşte pe tălmaciul părţii chineze, iezuitul flamand Ferdinand Verbiest, astronomul şef al curţii imperiale, pe care îl primeşte vorbindu-i latineşte, spre uimirea însoţitorilor şi a părţii chineze, care nu mai auzise această limbă.

Deşi Milescu n-a reuşit să stabilească relaţii diplomatice, s-a întors în schimb cu o experienţă şi o informaţie complexă, pe care a întregit-o cu cele două opere traduse din latină şi interferată cu propriile sale observaţii. Această documentaţie sinologică a devenit, alături de sfaturile directe ale fostului ambasador, un tezaur de preţ al diplomaţiei ruse.

Devenit un fel de monument viu al culturii ruse din epoca sa, Milescu a rămas până la moartea lui, în 1708, ataşat patriei de baştină, deşi se căsătorise în Rusia, unde neamul său poate fi urmărit până aproape de începutul secolului al XX-lea. Căpătase în ochii contemporanilor dimensiuni legendare... La 23 martie 1679 mitropolitul Dosoftei al Moldovei îi solicită intervenţia pe lângă patriarh spre a-i procura de la Moscova o tipografie mai bună decât aceea pe care o avea la Iaşi. Scrisese totodată şi patriarhului Ioachim. În acelaşi an Ivaşco Bilevici se întorcea în Moldova cu teascul şi litera dorită. Tânărul Milescu îşi începuse cariera de cărturar cu întâia traducere patristică din greceşte. Ajuns în culmea gloriei, el contribui încă o dată, pe această cale, la triumful limbii şi cărţii româneşti.

George Ivaşcu, Istoria literaturii române, *vol. I, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1969, p. 177—178, 179.*

...Cea mai mare aventură a destinului capricios şi agitat al lui Milescu spătarul, călătoria în China, dă naştere şi operelor care l-au făcut cunoscut. Ele au circulat în copii şi în traducere grecească încă din timpul vieţii lui. La sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea jurnalul misiunii diplomatice în China a fost intens editat şi comentat în Rusia. O copie grecească aflată de Cezar Bolliac la Constantinopol, în timpul emigraţiei de după 1848, i-a servit lui Gh. Sion la alcătuirea, în 1888, a unei versiuni, prima traducere românească a relatării lui Milescu asupra itinerariului siberian. Opera spătarului s-a răspândit mai târziu prin intermediul versiunii engleze pe care J. F. Baddeley o include în lucrarea Rusia, Mongolia, China, *apărută la Londra, în 1919. În secolul al XX-lea au apărut în limba română versiuni care urmează fie ediţiile ruseşti, fie pe cea engleză. Diplomat, istoric, geograf, cartograf, etnograf, filolog şi, nu în ultimul rând, om cu vocaţia călătoriei şi memorialist, Milescu îşi pune în valoare cu prilejul acestei odisei toate disponibilităţile pe care prima parte a vieţii le relevase disparat. Trecerea prin Siberia,*

unde erau imense teritorii recent cucerite, este punctată de Milescu prin descrieri precise ale reliefului, apelor, drumurilor, aşezărilor, faunei şi florei, prin consemnarea obiceiurilor locuitorilor, toate într-un stil dens, detaşat, clar, uneori de oarecare farmec plastic. La trecerea graniţei în China, cadrul ce schimbă, personajele sunt altele şi, chiar dacă misiunea nu este pe deplin reuşită, Milescu va fi încântat de posibilitatea de a cunoaşte o ţară atât de neobişnuită pentru mentalitatea şi imaginaţia unui european, fie şi a unuia veşnic călător, cum era el. Desfăşurarea, lentă şi anevoioasă a tratativelor, lupta de uzură dintre abilul ambasador şi demnitarii chinezi, încremeniţi într-o gestică ciudată, cu amabilităţi reticente, într-o cazuistică ostenitoare, sunt reconstituite amănunţit, captivant. Solul pare egal cu sine tot timpul, deşi jocul este plin de tensiune şi neprevăzut. Evocarea nesfârşitului şir de negocieri pentru stabilirea exactă a protocolului prezentării scrisorilor de la ţar pentru bogdihan, descrierea vizitei în cetatea bogdihanului arată că Milescu înţelege dificultăţile de comunicare între cele două lumi. Umorul, ironia, nota hazlie intervin deseori pentru a restabili echilibrul. Venit să vadă cât mai mult, solul dă detalii utile sau doar pitoreşti despre locuri, aşezări, obiceiuri, mitologie, observă iscoditor psihologia, descrie concret obiectele, mobilierul, îmbrăcămintea, tot ce intră în hieratismul chinezesc, bizar pentru nestatornicul boier...

Dicţionarul literaturii române de la origini până la 1900, *Editura Academiei Române, Bucureşti, 1979, p. 572.*

Prilejul pe care l-a avut Nicolae Spătaru-Milescu de a face o călătorie îndelungată de-a lungul Siberiei şi Mongoliei până în China, într-o vreme când aceste ţinuturi erau aproape necunoscute, i-au dat cărturarului moldovean posibilitatea să-şi arate însuşirile de organizator, asemenea marilor exploratori ai vremii, şi de om de cultură, prin lucrările şi însemnările rezultate din observaţiile făcute în această călătorie [...]

Notele lui Milescu sunt foarte variate. Deşi abundă în nume de cătune, sate, pâraie, gârle, ostroave, crânguri etc., lectura nu devine câtuşi de puţin monotonă, fiindcă enumerarea geograică este punctată cu descrieri ale peisajului sau cu întâmplări mărunte survenite în timpul călătoriei, cu informaţii istorice, cu relatarea unor legende locale, cu date etnografice şi chiar cu comentarii personale ale autorului. Astfel textul capătă o mare putere descriptivă, care cucereşte şi astăzi pe cititor, învăluindu-l într-o atmosferă de realitate trăită nemijlocit. Valoarea Jurnalului... *este incontestabilă. Pentru timpul când a fost scris, este documentul cel mai bogat în informaţii asupra Siberiei şi corectează multe erori ale*

unor geografi mai vechi. Spătaru comentează afirmaţiile acestora în mod critic şi aduce completări preţioase [...]

Datorită capacităţii de a comunica şi afectiv şi de a capta emotiv pe cititor, Jurnalul... *are şi valoare literară, chiar dacă a fost scris într-o vreme când limba literară rusă încă nu-şi găsise făgaşul. Milescu însuşi nu ştia atunci bine ruseşte... deci, a scris* Jurnalul... *în limba slavonă vorbită în timpul acela şi cunoscută de el încă din cancelariile ţărilor româneşti. Totuşi, stilul scrierilor lui este limpede, viu, colorat, calităţi care se transmit şi textului tradus, făcând lectura plăcută şi atrăgătoare, mai ales în paginile în care se manifestă sensibilitatea artistică a scriitorului.*

Jurnalul... *este şi un document cultural laic, alcătuit într-o vreme când în răsăritul Europei cultura era puternic influenţată de biserică şi de religie, un document pozitiv, realist, care merită să fie cunoscut.*

Corneliu Bărbulescu, Postfaţă *în: Nicolae Spătaru-Milescu,* Jurnal de călătorie în China, *Editura Minerva, Bucureşti, 1987, p. 383, 388, 392—393.*

...Interesante sunt descrierile din Jurnalul călătoriei*; conceput ca un memoriu geografic, el consemnează punctele de reper, detaliile morfologice ale terenului, bogăţia specifică a ţinuturilor, caracteristicile etnosociale ale populaţiilor întâlnite şi mai ales distanţele, nu numai pe traiectul călătoriei, ci şi în Beijing, în curtea împăratului, pe străzile marelui oraş, de unde impresia superficială de inventar, de repertoriu al obiectelor de interes văzute fragmentar, sub incidenţa mărimii sau a mulţimii, ca mai târziu la Dinicu Golescu. Descrierile sale sunt însă colorate de interesul pentru detalii, de comparaţiile orgolioase cu geografii antichităţii („nici un geograf latin sau grec, vechi sau nou, nu a fost în stare până azi să scrie nimic despre ţara aceea...") şi mai ales de trimiterile nostalgice către peisajul ţării sale de obârşie, ţinutul Eniseiului amintindu-i autorului de Valahia, râul cu acelaşi nume — de Dunăre etc., Milescu începând şi aici o lungă tradiţie, aceea a călătorului român care poartă în suflet icoana neştearsă a ţinuturilor de acasă, etalon şi termen de referinţă pentru tot restul vieţii.*

Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, Dicţionarul scriitorilor români, *vol. III (M—Q), Editura Albatros, Bucureşti, 2001, p. 213.*

CUPRINS

Tabel cronologic 5

I
CARTEA ÎN CARE ESTE DESCRISĂ CĂLĂTORIA
PRIN ŢINUTUL SIBERIEI, DE LA ORAŞUL TOBOLSK
PÂNĂ LA HOTARUL ÎMPĂRĂŢIEI KITAIEI

Descrierea minunatului râu Irtâş 23
Descrierea vestitului şi marelui râu Obi chiar de la obârşie şi până la sfârşit la gurile sale de la mare 53
Descrierea mării Baikal, împrejur, de la gura râului Angara prin care acesta porneşte din Baikal şi până iarăşi la ea 111
Descrierea lacului Dalai şi a râului Argun 138

II
DOCUMENTUL DE STAT AL SOLIEI
LUI NICOLAE SPĂTARU ÎN CHINA
(1675—1676)

Scrisoarea lui Nicolae Spătaru către ţarul Aleksei Mihailovici, trimisă din satele de pe Naun cu fiul boierului daur Ignati Milovanov în aprilie 1676 150

Glosar 376

Referinţe istorico-literare 384